Kendriya Sanskrit Vidyapeetha Series—Nos. 5-6.

JAIMINĪYĀRṢEYA - JAIMINĪYOPANIṢAD-BRĀHMAṆAS

Critically Edited By

BELLIKOTH RAMACHANDRA SHARMA, M.A., PH.D.
DIRECTOR, KENDRIYA SANSKRIT VIDYAPEETHA, TIRUPATI.

KENDRIYA SANSKRIT VIDYAPEETHA
TIRUPATI
1967

केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठग्रन्थमाला–५–६.
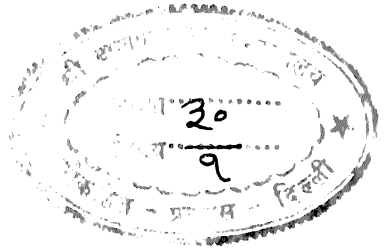
जैमिनीयार्षेय–जैमिनीयोपनिषद्-ब्राह्मणे

केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठनिदेशकेन
'शेणई' कुलोत्पन्नेन डॉ. बे. रामचन्द्रशर्मणा
पाठभेदादिभिः संशोध्य संपादिते
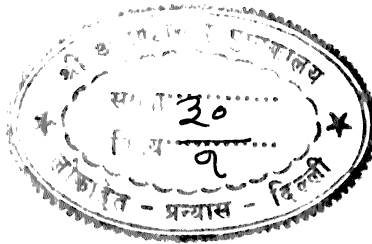
केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्
तिरुपति
१९६७

TABLE OF CONTENTS

Note:
Correction: Pages 8-41 of the Introduction should be read as 9-42.

ABBREVIATIONS

पा.	पाणिनिसूत्रम् (अष्टाध्यायी)
AB	Ārṣeya-Brāhmaṇa
ABr.	,, ,,
Abr.	,, ,,
A.G.	Āraṇyaka-Gāna
AV	Atharva Veda
Br.	Brāhmaṇa
CN	Critical Notes
G.G.	Grāme Geya
J.	Jaiminīya
JAB	Jaiminīya Ārṣeya Brāhmaṇa
JABr.	,, ,, ,,
JB.	Jaiminīya Brāhmaṇa
JUB	Jaiminīya Upaniṣad Brāhmaṇa
JUBr.	,, ,, ,,
K	Kauthuma
Pā	Pāṇini Sūtra (Aṣṭādhyāyī)
RV	Ṛgveda
SUB	Saṃhitā-Upaniṣad Brāhmaṇa
SV	Sāma Veda
SVB	Sāmavidhāna Brāhmaṇa
VB	Vaṃsha Brāhmaṇa

TRANSLITERATION

Sh	श्	
Ṣ	ष्	
S	स्	
Ḻ	ழ	(Tamil)
ḷ	ळ्	

ACKNOWLEDGEMENT

It is my pleasant duty to acknowledge the help I have received in bringing out the critical editions of the Jaiminiya Ārṣeya and the Jaiminīyopaniṣad Brāhmaṇas. I thank the authorities of the Libraries who lent me their precious Manuscripts or supplied me the transcripts thereof. My thanks also are due to Shri R. Santanam Sastrigal of Tiruvaiyaru for the palm leaf manuscripts of Jaiminiya Arṣeya Brahmana and Jaiminiya Upaniṣad Brahmana; to Shri T. Ramaswamy, M.A.,L.T., *Principal of Ahobila Mutt Free Sanskrit College, Madurantakam, for the Devanagari editon of Jaiminiya Upaniṣad Brahmana; to the Adyar Library for the Burnell edition of Jaiminiya Arṣeya Brahmana; and to the Deccan College Research Institute, Poona for the Hanns Oertel edition.*

It is a matter of great pleasure for me to mention here the name of Shri B. Rajasekharaiah, B.Sc., *Dip-in-Ed., Lecturer, Maharaja's Sanskrit College, Mysore, who volunteered to copy the manuscripts of Jaiminiya Arṣeya Brahmana and Jaiminiya Upaniṣad Brahmana from the Mysore Oriental Manuscripts Library and gifted the transcripts to the Vidyapeetha. While appreciating his attachment to his Alma Mater, I thank him for the pains he took to supply me the neatly written transcripts very promptly.*

Lastly I wish to offer my sincere thanks to the Director, Mangalore Trading Association Private Ltd., who gladly undertook to print the book in their Sharada Press, and to the typesetters and printer of the Press for the fine work they have done in making this book.

B.R. SHARMA.

INTRODUCTION

GENERAL:

The Jaiminīya is one of the three shākhās of the Sāmaveda still in vogue and the followers of this shākhā are mostly found in the South,—Kerala and Tamilnad. While the main difference between the Rāṇāyanīya and the Kauthuma, the other two shākhās, appears mainly in spelling of words like हाव्, ओग्नायि etc. with semivowels at the end in the Rāṇāyanīya and with vowels at the end (as हाउ and ओग्नाइ) in the Kauthuma, in their stoba and puṣpa forms in gānas and also to a small extent in the arrangement and order of the verses in the Saṃhitās, the Jaiminīya fundamentally differs from the Rāṇāyanīya-Kauthuma versions in the arrangement of gānas, modification of letters, and construction of sāmans. The Jaiminīya shākhā has preserved the older and obscure forms and perhaps also represents the older traditions. A comparative study of these shākhās would yield quite interesting results and would reveal many facts useful for a chandoga and for one interested in this rare branch of Vedic literature.

Though the Sāmaveda is said to have had one thousand shākhās, only thirteen of the ṛṣis who redacted those shākhās are actually counted in the Sāmatarpaṇa. Jaimini and Talavakāra are the two among these thirteen ṛṣis and the shākhā under discussion is known after these two ṛṣis. While the shākhā referred to by these two names are one and the same, the ṛṣis after whom this shākhā is designated, are said to be, as the tradition has it, the guru and shiṣya who handed down this shākhā to the posterity. Jaimini is referred to be the direct disciple of Vyāsa who is traditionally known to have classified the Vedas.

However, we do not come across, the names of these three ṛṣis viz., Rāṇāyana, Kauthuma and Jaimini (or Talavakāra) among the names of the ṛṣis who handed down the tradition of sāman learning to the posterity, except, of course, in the short list of the Sāmavidhāna Brāhmaṇa. But there it speaks of sāmavidhi, the application of sāmans for Kāmya rites, and not of sāman learning. The Vaṃsha Brāhmaṇa of the Kauthuma and the Upaniṣad Brāhmaṇa of the Jaiminīya

maintain the records of the succession of ṛṣis of sāman tradition. But neither of these has recorded the names of these ṛṣis whose recensions have come down to the present time. The vast technical literature, viz., Puṣpasūtra, also known as Sāma-prātishākhya and a score of smaller treatises such as Pañcavidha-sūtra, Pratihārasūtra etc., which were collectively known as upagranthas or chandogaparishiṣṭa in Sāman tradition, appear specially to have been written for the Kauthuma—Rāṇāyanīya recensions. Perhaps there was a separate set of works on technical literature of this shākhā as well, which is yet to be discovered or might have been lost for ever because except Dhāraṇālakṣaṇa no other technical treatise of the Jaiminīya seems to have been traced so far. Much of the technical literature of the Kauthuma-Rāṇāyanīya recensions including the sūtra literature is of much later origin. And we are not sure in what manner the Sāman melodies in ancient times were exactly chanted. The claim of any region or section of the followers of the Sāmaveda for having preserved the older and purer tradition of sāman chants is certainly open to question. Today the same shākhā presents different way of tuning in different regions. The Kauthuma shākhā is prevalent in Rajasthan, Gujarat as also in the South. But there is no uniformity in tuning and melodization when a sāman is actually sung by the chandogas of the different regions. Again the chant of sāmans by Kerala Brahmins who have lead a secluded life for centuries and preserved a unique tradition of Vedic recitation, altogether different from that that has been in vogue in rest of the country, specially deserves our attention. These unsophisticated class of old Brahmin community of Kerala have also preserved some of the old pronunciation very correctly. It is, however, doubtful whether we could accept their recitation too, either of the Ṛgveda or of the sāmans as representing the older tradition. The Udātta and Svarita is not pronounced to-day as they were defined by Pāṇini. Therefore, it is difficult, if not impossible, to define what was the original oral tradition of sāman chanting. By a close study of the technical literature of various shākhās and the way these shākhās are recited in different regions it might be possible to throw some light on this obscure topics. We may, however,

not be wrong if we assume that the Jaiminīya shākhā has preserved to some extent the tradition and also the language uncontaminated with all its grammatical peculiarities and obscure vocables, besides its style. The reason for this comparitive uncontamination must be because of its having very few followers and its subsequent less popularity. However, we must confess that because of the obscurity of language and style, and the archaic mode of diction, the text available in MSS has become corrupt, often unintelligible, in many places. This, besides the non-availability of good Mss from the possession of the followers of this rarer shākhā, makes the task of an editor hopelessly difficult.

I have already brought out six of the eight Brāhmaṇas of the Kauthuma recension. In the Introduction to these editions I have expressed my opinion questioning the distinctness of these Brāhmaṇas. The Jaiminīya shākhā too follows the Kauthuma in this respect to some extent but it does not claim to have eight Brāhmaṇas. We have not heard separate Devatādhyāya and Vaṃsha Brāhmaṇas for this shākhā. The Sāmavidhāna Brāhmaṇa, though it is believed to follow the Rāṇāyanīya-Kauthuma recensions, contains definite evidences to show that it has resorted to the Jaiminīya as well while prescribing formula of various ceremonies. For instance the verses अयमग्निः श्रेष्ठतमः (SVB. III 4. 4.) and यदितस्तन्वो मम (SVB. 1.7.11) referred to in Sāmavidhāna Brāhmaṇa are not found in the Rāṇāyanīya-Kauthuma recensions but only in the Jaiminīya. Again in the list of ṛṣis through whom the secret sāmavidhis were handed down, the SVB has included the names of Jaimini and Taṇḍi who represent the Jaiminīya and Rāṇāyanīya-Kauthuma recensions respectively. Amongst the eight Brāhmaṇas of the Kauthuma, this alone stands completely isolated from the point of view of the subjects discussed therein. Therefore, I wonder why this Brāhmaṇa could not be taken as a treatise commonly claimed by all the three shākhās.

The Ārṣeya Brāhmaṇa and the Upaniṣad Brāhmaṇa of Jaiminīya which I have now edited, of course, correspond to their counterparts of the Kauthuma only to some extent, because while the Ārṣeyas of these shākhās are almost identical as far

as their purpose and also narration of the names of the gānas are concerned,—except of course, that the Jaiminīya Ārṣeya does not give alternate names—,the Upaniṣad Brāhmaṇas of Kauthuma and Jaiminīya, greatly differ in respect of their contents and their treatment. While the Saṃhitopaniṣad (SUB) mainly deals with *saṃhitā*, the way of recitation of sāmans, the Jaiminīya Upaniṣad Brāhmaṇa (JUB) is more concerned with metaphysics, symbolism, occult power and philosophy. In JUB there are a number of legends, mythical and historical, besides the lineage of ṛṣis of the Jaiminīya shākhā, who propagated this recension. But SUB is more of the nature of a technical treatise than a book of theology and it does not speak of legends, symbolism or rituals which are the main topics of a Brāhmaṇa of a Veda.

Besides these, the style of narrative, the archaic mode of diction, the structure of language of the Jaiminīya Brāhmaṇas, coupled with unmistakable differences in the matter of legends, historical and mythical, that exist between these two recensions (J and K) apart from the geographical and ethnical allusions met with in the Jaiminīya, would certainly support the view that establishes higher antiquity of the Jaiminīya text. The Jaiminīya Brāhmaṇas, are more on the line of the Brāhmaṇas of the other Vedas, such as Ṛk, Yajus & c, and they have many things in common with the Brāhmaṇas of the other two Vedas, whereas the Brāhmaṇas of the Kauthuma School are written in a peculiar style of the sūtras, with practically no archaic diction and they strictly follow the saṃdhi rules of Pāṇini to a very great extent. Further the contents of some of the Brāhmaṇas of the Kauthuma make even the confirmed traditional Vedist raise his brow as to the propriety of these texts being included in the rank of theological treatises.

Another, still more interesting, feature of the language of the Jaiminīya is that unlike the Kauthuma, it has, in common with the Ṛgveda, preserved ḷ in place of ḍ. But the Jaiminīyas of the South go a step further by adopting the Dravidian phonetic Ḻ (ழ) in place of ḷ in its text, in its gāna and in its Brāhmaṇas. This could happen due to no other reason than the influence of the mother tongue of the followers

of this shākhā who are found only in the South,—Tamilnad and Kerala, at present. The people of the North find sometimes it difficult so much as to pronounce ḷ in īḷe and it will be still more so for them in case of Ḻ which is entirely a foreign phonetic for the Indo-Āryan community. Here is an example for the phonetic contamination which shows how a local language has influenced even the writing of the text regarded to be unchangeable and highly sacred. It should be noted in this connection that the redaction of the Jaiminīya Brāhmaṇas was finally shaped in the countries of Kuru-Pāñcālas.

I. ĀRṢEYA BRĀHMAṆA:

The edition of this Brāhmaṇa was first brought out by A. C. Burnell in Roman script in 1878, printed at the Basel Mission Press, Mangalore. Ours is the second edition based on 7 manuscripts and the edition of Burnell. The Jaiminīya Ārṣeya Brāhmaṇa, (JAB) like its counterpart of the Kauthuma, begins with a statement pointing out the necessity of knowing the ṛṣi, metre and devatā of the mantras recited either in a sacrifice or for teaching a student. But the order and sequence of sentences of this introductory chapter greatly differ between the Kauthuma and the Jaiminīya. The Jaiminīya begins with the sentence: ओमित्येतत् परमेष्ठिनः प्राजापत्यस्य साम which corresponds to sūtra 1.11. in the Kauthuma. The beginning sentence: अथ खल्वयमार्षप्रदेशो भवति of the Kauthuma is not found in the Jaiminīya Brāhmaṇa at all. Besides, some sentences are transposed in this Brāhmaṇa.

The contents of the Ārṣeya Brāhmaṇas (AB) of the Kauthuma and Jaiminīya recensions are the same, the order and arrangement of chapters and khandas of the Grāmageya section is identical in both these recensions except for very minor differences and transposition of gānas. This must be due to the different order of arrangement of verses in the Saṃhitās of these two shākhās. However, the basic verses on which the respective gānas are composed are the same in both the recensions. Burnell, however, points out some of the omissions and transposition of the ṛcās and gānas in JAB.

This, he has done, of course, in comparison with AB of Kauthuma. But this comparison is misleading because JAB is written for the Jaiminīya shākhā (J) where the order of verses is different and also where there are some extra verses which are not found in Kauthuma (K). Burnell says that the ṛcā 80 of K is omitted in J; this he has said obviously because there is no mention of Rākṣoghna which is based on ṛcā 80 in K. But JAB counts two sāmans ascribed to Ghṛtācī Āṅgirasa and one Prāsāha ascribed to Bharadvāja. These three were evidently based on the verses 78-80. The JAB after अगस्त्यस्य राक्षोघ्नं based on the verse 114 refers to two extra gānas viz. अग्नेः श्रैष्ठ्यम् and आदित्यस्य रुचिरोचनम्. These two sāmans can be counted for as based on the two verses अयमग्निः श्रेष्ठतमः and आदित्यः शुक्रः that come at the end of the Āgneya Parvan in J. Burnell again points out that J has omitted the ṛcā 232. This does not seem to be correct. What we see here is only a change of name i.e., in place of Āmahīyava of K we have Somasāman in J. But here one thing worth noting is that the basic verse, yonimantra, differs in both K and J. While Āmahīyava of K was based on एवाह्यसि, the same sāmagāna of J was based on अयमेनं सचतां, a verse which is found in place of एवाह्यसि of K. A correct estimate of the differences in these two versions could be made out only by direct reference to the gānagranthas of J and K.

One point that strikes us here is that the Ārṣeya of Kauthuma is more elaborate; gives the alternate names, often many, whereas the Ārṣeya of Jaimini is brief and gives generally no alternate names.

The sequence of gānas between K and J greatly differs. The position is not quite comfortable to be explained either in the foot-notes or in the Critical Notes. Therefore, I have given the corresponding numbers of verses in both the recensions in brackets for easy comparison wherever they differ. Here the first serial number relates to the verse in J while the second after the sign = to the verse in K. A person wanted to know the corresponding gāna in Kauthuma recension can directly refer to that recension with the help of the number given in brackets. While the yonimantras, on which the gānas

are melodized, are the same in both the recensions it is the sequence of verses, -- order of arrangement of verses –, that differs. It may also, in many instances, be noted that the number of gānas also based on some yonimantras varies. Besides this, we have also pointed out the differences here and there in the footnotes and the Critical Notes, as warranted. Therefore, these points are not discussed here again.

This much is in respect of Grāmageya. As regards the Āraṇyaka besides the order of sāmans, the order of parvans too differs in both the recensions. The J begins with Vrataparvan which is followed by the subsequent parvans in this order,– Arka, Dvandva and Shukriya, whereas K begins with Arkaparvan and the Vrataparvan comes third in this recension. Further the number of gānas also differs in each parvan in both these recensions. Thus the difference between J and K is greater, which requires a detailed comparison for its proper understanding.

ARRANGEMENT:

In the Grāmageya the continuous serial numbers of gānas are given first before the sūtras, the serial number of the verse on which the gānas are melodized come after the sūtras in brackets and lastly the number of the sūtras of each khanda is given in between the two daṇḍas. Wherever the serial numbers of the verses differed in J and K it is indicated by giving the corresponding serial number of the verse in K after the sign = in brackets. With this arrangement as far as Grāmageya is concerned, the verses and gānas in both the recensions could be located without any difficulty.

But in the Āraṇyaka the continuous serial number of gānas is given in brackets after the sūtras, while a different serial number for gānas in each khanda is assigned and this number comes before the sūtras. It is, however not possible to give corresponding numbers for these gānas for the purpose of location in the Kauthuma recension. This requires a detailed comparative study and the information cannot be given along with the pithy sentences of the text. In fact only a concordance of the sāmans of all prevailing shākhās would answer this need and therefore, our aim should be to compile

and supply a comprehensive concordance so that a researcher in this field will not find himself lost in the wilderness of frightfully confusing sāman technical literature with no proper guide to find his way out.

MATERIAL:

The following Mss and the printed editions have been consulted for bringing out the present edition:—

1. A. Paper Ms. lent by V.V.R. Institute, Hoshiarpur.
2. B. ,, ,, ,,
3. C. ,, ,, ,,
4. D. ,, ,, ,,
5. L. India Office Library, London, No. 4366
6. S. Palm leaf Ms lent by Shri R. Santanam Sastrigal, Ammal Agraharam, Rayampettai, Tiruvaiyaru, Tanjore Dt. Telugu Script, Corrupt.
7. My. Oriental Institute, Mysore, Telugu script; No. A. 468 most corrupt.
8. P. Edition of A. C. Burnell, in Roman script, printed at the Basel Mission Press, Mangalore 1878.

Among these A & B are the transcripts preserved in the V. V. R. Institute, Hoshiarpur. These were made out of some Mss from Kerala. Both have identical readings and errors and hence appear to have come down from a common source.

C & D are the fair copies prepared by collating the transcripts A and B as also the edition of Burnell and some other Mss. The transcript of Mysore Ms was made out by Shri Rajasekharaiah, B.Sc., and presented to the Vidyapeetha. The edition of Burnell was lent to me by the Adyar Library, Adyar.

ERRATA:

Page	*Line*	*Read*	*For*
11	1	वैखानसस्य	वखानसस्य
13	10	श्रैष्ठ्यम्	श्रैष्ठयम्
20	7	398–9	308–9
21	15	श्रायन्तीयम्	श्रान्तीयम्

Page	*Line*	*Read*	*For*
30	6	(४३८)	(४३७)
,,	7	(४३९–४४०)	(४३९=४४०)
31	5	(४६३=४६९)	(४६३=४६६)
,,	,,	(४६३=४६६)	(४६३=४६९)
39	1	षष्ठोऽध्याय:	पञ्चमोऽध्याय:
49	13	thereof	of that mantra

2. JAIMINĪYA UPANIṢAD BRĀHMAṆA

This Brāhmaṇa was first published in the Journal of the American Oriental Society, Vol. XVI, with text in Roman script and English translation by H. Oertel in 1894. This was reprinted in Devanagari by Rāma-Deva in the D. A. V. College Sanskrit Series, Lahore, in 1921.

The Jaiminīya Upaniṣad Brāhmaṇa is one of the most important Brāhmaṇas with its considerable archaic and obscure vocabulary, grammatical peculiarities, mythical and historical legends, reflecting some of the very ancient faiths and cults. It is much older than any of the Brāhmaṇas of the Kauthuma school and could be ranked among those which are considered to be the oldest. But it has recorded some of the very ancient faiths found in no other theological treatises, e.g., the reappearance of the persons dead and the ghost of the dead person instructing and guiding those who were in search of preceptors or priests to guide them to the right path in order to achieve occult power, and wisdom. There is also some reference to the tantric practice of resorting to the cremation grounds in order to perform secret rites at the odd hours of the nights and doing it near the ashes of the cremated bodies for achievement of supernatural power or desired objectives.

The Brāhmaṇa begins with a brief narration of the story of creation of the universe which, unlike the cosmogonic episodes described in other Brāhmaṇas, is mainly concerned with the threefold knowledge, त्रयेण वेदेन, by means of which Prajāpati is said to have conquered this universe. It says "if other gods (also) shall sacrifice thus by means of this knowledge (Veda), verily they will conquer this conquest which is mine here." It is further said here that Prajāpati

uttering the vyāhṛtis, the three sacred syllables, viz., भूः, भुवः and सुवः extracted essence from Ṛk, Yajus and Sāman which later turned out to be the earth, the atmosphere and the sky respectively. In all these accounts, nevertheless, the Brāhmaṇa emphasises again and again that Om, the only one syllable, the mystic speech of life-breath or the universal ātman alone remained un-harnessed, un-comprehended, even by Prajāpati, the Primeval Father with all his supreme knowledge and wisdom. The whole universe with its components of the earth, the atmosphere and the sky fashioned out of the essence extracted from the triple knowledge would prove to be an empty shell if it were without the supreme mystic syllable, comprising the universal life-breath. Again this Om is represented by fire in the earth, by air in the atmosphere by the sun in the sky and lastly by the life-breath (प्राण) that pervades this whole universe. Thus the Brāhmaṇa glorifies the mystic speech Om, which, it says, burns even beyond the highest point above the sun and even beneath the lowest point below the atmosphere untouched by miseries and sufferings uncontaminated by evil and sin. This Om alone is immortality, – amṛta, which a yogin, a mystic, reaches by crossing the endless chain of births and deaths, and miseries and sins of the saṃsāra, the ever changing world. "This covetable goal, aspired by all one must try to reach" – is in brief the instruction of the Brāhmaṇa given in its introductory chapters. "This Om constitutes eight parts and therefore, the *Gāyatrī* comprises eight syllables." The (first) sāman is composed in this metre and the Brahman Supreme is identified with Gāyatrī itself. The theme of the Brāhmaṇa, throughout is replete with the frequent statements of glorification of *Om* which is often assumed as identical with *Gāyatrī*. In its *ṛṣi-paramparā* given twice (vide chapters III. 7.3–5 and IV. 9. 1–2) it says that Gāyatrī is the supreme wisdom, and a knowledge of which would lead one to immortality. Prajāpati achieved immortality through the knowledge of Gāyatrī, – so did the gods and the ṛṣis, – who followed his foot steps leading to amṛtatva, immortality, – तदेतदमृतं गायत्रम् । एतेन वै प्रजापतिरमृतत्वमगच्छत् । एतेन देवाः । एतेनर्षयः (III. 7. 3. 1.). This secret and sacred knowledge, according to the Brāhmaṇa, was handed down by Brahman Supreme

direct to Prajāpati and then from him it came down to the posterity through Parameṣṭhin, Savitar, Agni and Indra, – all divinities –, to Kashyapa, the first ṛṣi and human agency in this line from whom the knowledge of Gāyatrī passed through a long chain of ṛṣis, the last ṛṣi in this line being Gupta Lauhitya (वैपश्चितो दार्ढजयन्तिर्दृढजयन्तो लौहित्यो वैपश्चिताय दार्ढजयन्तये गुप्ताय लौहित्याय III. 7. 5. 16.). This chapter concludes with the statement: "This is the immortal Gāyatrī sāman. And whatever other songs there are they are only Kāmyāni" i.e., recited with certain earthly desires and objectives and hence cannot be termed as immortal; cannot be included among the mystic songs having lasting spiritual value. According to the Vaṃsha Brāhmaṇa of the Kauthuma School also the knowledge of sāman passed down from Indra to Agni and then to Kashyapa. Here too the first ṛṣi to obtain the secret knowledge of *Sāmasampradāya* was Kashyapa.

According to the second version, the secret of the Gāyatra gāna leading to immortality was handed over by Indra first to Agastya, the oldest ṛṣi, sthaviratama, as he is said to be:— एवं वा एतं गायत्रस्योद्गीथमुपनिषदममृतमिन्द्रोऽगस्त्यायोवाच (IV. 9. 1-1.). In this line the list is smaller and reaches upto Sudatta Pārāsharya:— जनश्रुतो वारक्यः सुदत्ताय पाराशर्याय (IV. 9. 2. 8.). The Brāhmaṇa portion then concludes with:— सैषा शाटचायनी गायत्रस्योपनिषद् एवमुपासितव्या (IV. 9. 2. 9) and thereafter the Kenopaniṣad follows. This also, in fact, is a continuation of the deliberation of the ṛṣis on the greatness and glory of the Sāvitrī mantra or Gāyatrī sāman. In the concluding khanda it analyses the three pādas of Gāyatrī which are associated with the three vyāhṛtis of भूः, भुवः and सुवः and are identified with Agni, Ap and Candramas. The Upaniṣad Brahmaṇa concludes with the sentence: यो वा एतां सावित्रीमेवं वेदाप पुनर्मृत्युं तरति सावित्र्या एव सलोकतां जयति । सावित्र्या एव सलोकतां जयति (IV. 12. 2. 28.). Thus the deliberation which started with the statement of the supremacy of Gāyatrī is also concluded with the assertion that "one knowing the sāvitrī (Gāyatrī-mantra) reaches the world of Sāvitrī and conquers the world of Sāvitrī."

The Brāhmaṇas of the other Vedas deal with the sacrificial formulas, the symbols and symbolical representation of

everything connected with a sacrifice and the rituals, including the fire-altar. It also refers to sacrificial requisites, the verses to be recited on different occasions and contexts and their general and special significance, their applications and such other matters which are intimately connected with sacrifices and rituals. But the Jaiminīya Upaniṣad Brāhmaṇa does not appear to have concerned so much with the sacrifices and sacrificial formulas. It is more expressive with regard to the implications and significance of the mystic syllable Om as also of the Gāyatrī sāman and seems more concerned with metaphysics and phylosophical speculations, in the life beyond and in the potency of the sāmans. Therefore, the book is more of the nature of an Upaniṣad, the secret doctrine, than of a Brāhmaṇa, theological treatise which deals with ritual dogmas and sacrificial formulas.

The contents of the JUB are such that they are of equal importance and interest to the students of religion, philosophy and metaphysics. This, further constitutes a mine of legends, historical and mythical, some of which are referred to in no other Vedic works. For instance, the reappearance of the spirit of the dead conversing with the people and even offering to officiate as a priest-udgātar in an obscure sacrifice and lastly the practice of penance and meditation in a forbidden place like a crematorium along with one's wife - all these indeed sound strange and romantic if not fantastic and are uncommon in exegetic literatures. From all this we may say that this Brāhmaṇa occupies a unique place in the ancient literature and it comprises magic cults, philosophical speculations, metaphysics, mythical legends, historical episodes - all not without a tinge of mystery and expressed often in a language replete with archaic mode of diction, unfamiliar phrases and syntactic terms of expression, obscure usage and symbolical and conventional significations not understood by or understandable to the uninitiated. Some of the episodes narrated here at once take us to a time and place far removed from ours, when these obscure cults were practised in secrecy. The text of the Brāhmaṇa on account of all this easily lent itself to corruption in the hands of the scribes not very

informed or educated, which to-day with occasional omissions and wrong transmissions has become unintelligible, obscure and doubtful in many places.

Legends – Cosmogonical

1. The Brāhmaṇa, as it is not unusual for theological treatises, begins with the cosmogonical legends. It says that Prajāpati pressed the sap out of the triple knowledge, – Vedatraya – uttering the three vyāhṛtis – भूः, भुवः and सुवः which respectively became the earth, the atmosphere and the sky with fire, air and the sun for their life respectively. But Prajāpati, with all his might could not press the sap out of the mystic syllable Om, – which constituted the very life-breath of speech. This mystic syllable is said to have eight parts and is identified with Gāyatrī, and with the sāman in Gāyatrī mantra which in turn with Brahman (1.1.1.6.). This explanation of Om and its identification with Gāyatrī sāman occur in several contexts in this Brāhmaṇa.

2. After narrating the process of creation almost in the same manner as said above, the legend says even after the creation of the universe the threefold Veda remained full of sap since Prajāpati could not press out the sap from *Om*. He subsequently ran upward putting the pressed out sap aside. Four of the gods viz., Indra, Candra, Rudra and Samudra who observed Prajāpati fleeting upward became the best among the gods and the sap left behind became tapas, penance. The gods closely investigated the Vedatraya and found out the syllable *Om* hidden therein. They performed penance and thereby their knowledge became wider and sharper. In this connection the Brāhmaṇa says "As one mixes the fried rice (lāja) with honey so one mixes Veda (knowledge) with penance." With knowledge and penance the gods conquered this universe as Prajāpati did. Surely through penance, one achieves reputation and glory, and therefore, one who performs sacrifice with Veda fortified with penance, becomes free of all worries. (1.2.1).

Note: This legend stresses two points:—(1) the mystic syllable *Om* is inseparably mixed with the Veda-trayī and

(2) it is the real essence of all knowledge. One should discover this fact in the Veda itself. To conquer this universe and to achieve the ultimate aim of life one must fortify the Veda (one's knowledge) with penance, – and knowledge, without penance and sacrifice, will bring one nothing; will lead one nowhere (1.2.1). We are reminded here of that eventful instruction given to Naciketas by Yama i.e., सर्वे वेदा यत् पदमामनन्ति तपांसि सर्वाणि च यद् वदन्ति । यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं संग्रहेण ब्रवीमि 'ओम्' इत्येतत् (कठोपनिषत्). The mystic syllable **Om** is said to be the Eternal Truth on which this entire universe is based and which pervades the entire universe. (तदेतत् सत्यमक्षरं यदोम् इति । तस्मिन्नाप: प्रतिष्ठिता: । अप्सु पृथिवी । पृथिव्यामिमे लोका: । यथा सूच्या पलाशानि संतृण्णानि स्यु: एवमेव तेनाक्षरेणेमे लोका: संतृण्णा: । 1. 2. 3. 2–3.)

3. In another legend gods are said to have complained to Prajāpati for having created death and evil immediately after them. They wanted to escape from these both; wanted to be immortal and also free of all evil. Prajāpati advised them to enter into metres (chandas) in order to escape from death and evil. But the death chased them into the metres where they hid themselves. They ultimately entered the tone (स्वर) and then *Om* where-upon they were permanently separated from death and evil. In the same way, says the Brāhmaṇa, one can escape from death and evil if one could enter into the secret of *Om* and 'resort unto that immortality that burns yonder': एवमेवैवं विद्वान् ओमित्येतदेवाक्षरं समारुह्य यददोऽमृतं तपति तत् प्रपद्य ततो मृत्युना पाप्मना व्यावर्तते ॥ (I. 4. 4. 11.)

There are some legends which assert that in the beginning the universe was in the form of the sky alone. In one of these legends the primeval sky is identified with speech (वाक्) and Prajāpati presses sap out of this speech which becomes trayī-vidyā, the triple knowledge. Prajāpati continues the process of pressing sap from trayīvidyā and from the objects successively manifested, until the revelation of Om, the Eternal Mystic Syllable. The legend, in fact, makes it quite clear that the entire universe and everything, mortal and immortal, that makes up this universe is ultimately merged in the Eternal Syllable which is said to be the beginning and end of the creation (vide 1.7.1; 1.9.1 & 1.10.1).

Again in 1.15.1 it is said that Prajāpati desiring to become many divided himself into sixteen parts which are identified with different parts of the Virāṭ Puruṣa.

There are some more legends in which the seven bhaktis of sāmagāna viz., (1) hiṅkāra (2) prastāva (3) ādi (or praṇava) (4) udgītha (5) pratihāra (6) upadrava and (7) nidhana are identified with different things (vide I.3.1; I.10.1; I.11.1, I.12.1, In I.3.1 it is said that the beings (as soon as they were created) surrounded Prajāpati and asked him for food; he distiibuted the seven bhaktis of sāman to the domestic animals, men, birds, gods, wild animals, Gandharva and Apsaras, and the manes respectively. Here the prastāva bhakti goes to men as their food, and it is interesting in this connection to note what the Brāhmaṇa observes:—तस्माद्‌ ते स्तुवत इवेदं मे भविष्यति । अदो मे भविष्यति इति "therefore the men believe they would get whatever they want by praising others."

Note: The particular point to be observed in all these legends is that it is generally assumed that the Vedatraya, triple knowledge, existed before the universe was created, even before Prajāpati himself came into existence, – who achieved immortality and godhood only after realization of the secrets of eternal mystic syllable *Om* by means of Gāyatra sāman. According to all these versions, Prajāpati actually does not create the universe but he is only instrumental in their manifestation by pressing the essence out from the triple knowledge.

Again all these legends say that Prajāpati with all his might could not press out the essence of *Om* from triple knowledge, which, (Om) all the while, remained inseparable from the Vedatraya and the manifest universe. Here it is to be noted that the JUB implies two *Oms*, one *un-manifest*, which may be equated with what is otherwise termed as the Supreme Being, and the other *manifest*, the speech sound *Om*, which is equated with Gāyatrī in its manifest form. This Brāhmaṇa propounds a doctrine of the Sound Supreme, Nāda Brahman, which in its unmanifest form is beyond the capacity of everyone to comprehend, including Prajāpati but which in its manifest form identified with Gāyatri or Gāyatra sāman could be compre-

hended by meditation and penance. The Brāhmaṇa emphasises throughout the supreme importance of *Sāvitrī-mantra* as a means to achieve ultimate realization and salvation and it says further that Prajāpati, the gods and even the ṛṣis later became immortal only through realization of Gāyatra sāman, the eternal divine chant. *Om* in JUB is, in short, what is Brahman or Para-Brahman elsewhere.

Competition among the gods to possess the Sāmans:

The gods desired to possess the sāman chants and they agreed to divide the sāmans among themselves, but quarrelled over its division. Prajāpati then interfered and divided the sāmans among the gods according to their choice (I.16.2).

Contention between gods and demons:

(1) The gods and demons contended for victory over each other. The gods ran to Prajāpati for help, who told them that if they worship him saying "पुरुष: प्रजापति: साम" they would conquer the Asuras. The gods followed the advice and overcame the Asuras (I.15.4).

(2) The gods and demons contended. Gods sang sāman in order to overcome the demons. They sang it with mind but the Asuras mixed it with evil. The gods then sang it successively with speech, with sight, with hearing and with exhalation but each time the Asuras mixed it with evil. The Devas lastly sang it with the breath and the Asuras rushed to mix it with evil but met with disaster, they broke into pieces (I.18.5. ref. also II.1.1 where mind, speech etc., are said to be the six chanters of gods and in II.1.2 these six chanters are identified with fire, moon, sun, directions and the Vishvedevas, Bṛhaspati and Prajāpati respectively).

The potency of anṛcam sāma

The gods made every effort to reach heaven in vain. They approached Prajāpati expressing their desire. He told them that by chanting the ṛc-less sāman they could go to heaven. As the sāman sung by them was ṛc-less, i.e., based on stobha alone, the words of ṛcā which formed the body of a gāna lay strewn on the way upto heaven. Prajāpati collected these

ṛk-pādas and worshipped them. Ṛcā is fortune. Gods became what they were because of fortune. But now they threw it away, the Asuras readily acquired it and became powerful. The gods wanted to recover the lost fortune from the Asuras. They now sang sāman with ṛc and drove away the Asuras from this world. Therefore, since then the sāman with ṛc was sung at the midday and evening savanas and the sāman without ṛc at the morning savana. Thus the gods reached the heaven as also drove away the Asuras (I.IV.1-2).

Dispute among the six deities regarding their pre-eminence

The divinities, such as Agni, Vāyu, Āditya, Prāṇa, Anna and Vāc argued among themselves saying "I am the best, I am the best, worship me as excellence." Each one of them in turn explained their claim for being the most excellent among themselves but after having realized their interdependence, they all said "verily these are all complete divinities. We are dependent each upon each. Now if of us divinities any one were not, then this all would perish, then nothing at all would be left. Come, coming together let us be that which is the best". They, singing the Gāyatra sāman, escaped from death and destroying evil they reached the heavenly world (IV.8.1-3).

Legends Historical

1. The Story of Sharyāta:

Sharyāta Mānava performed a sacrifice in Prācī Sthalī, where gods, manes, Asuras and men approached him with a request to allow their preceptors viz., Bṛhaspati, Bamba Ājadviṣa, Ushanas Kāvya and Ayāsya Āṅgirasa respectively to take part in the sacrifice and sing the udgītha. Sharyāta asked the teachers, each one of them separately, if he allowed them to sing the udgītha for him what would be the result of it. Bṛhaspati, Bamba Ājadviṣa and Ushanas Kāvya each replied promising to reach him to heaven but each one of them would claim fortune and power exclusively for himself. Lastly Ayāsya Āṅgirasa, the guru of men alone said while retaining gods, men and manes in their respective worlds they "would push the Asuras away from this world" and reach Sharyāta Mānava

to the heavenly world. Sharyāta readily accepted Ayāsya who sang the udgītha and did as he professed (II.3.1-3).

2. Story of Sudakṣiṇa Kṣaimi, Prācīnashāli and the two Jābālas:

Sudakṣiṇa Kṣaimi, Prācīnashāli and the two Jābālas were the fellow students and the latter three were always used to recite and read much, perhaps, without understanding the meaning. Sudakṣiṇa Kṣaimi used to tease them putting commonplace questions about the matters concerning the sacrifice. The three fellow students in a fit of anger insulted Sudakṣiṇa calling him 'Shūdra duranūcāna' (ill-read in the Vedas) which Sudakṣiṇa took as a challenge and called them for a dispute in the assembly dominated by the Kuru-Pāñcālas as he was not prepared to engage himself in learned disputation with none to judge it. The two Jābālas later consecrated themselves and they elected Prācīnashāli as the udgātar. Sudakṣiṇa came to know of this and rode in a chariot to the place of the sacrifice where the Kuru-Pāñcālas also had assembled. He puts three difficult questions before the assembly and says that only an udgātar who knows the subtlity of the sāman and the secrets of these riddles could reach the sacrificer to the heaven. The riddles were in relaton to a man's threefold births and deaths during one's own life time. He challenged the udgātar in the open assembly asking him to solve the riddles and went away. The Prācīnashālas knew that the udgātar elected could not answer these riddles. They hurriedly sent for Kāṇḍviya who could solve the riddles. Kāṇḍviya was made the udgātar and Prācīnashāli the Brahman priest. Kāṇḍviya answered the riddles satisfactorily (III.2.2-5).

Note: The Brāhmaṇa refers in more than one place to the country of Kuru-Pāñcālas as the supreme centre of learning and the abode of proud and profound scholars. A point of interest in the above episode is that Sudakṣiṇa Kṣaimi who studied theology along with Prācīnashāli and the Jābālas appears to have been a shūdra of whom the other co-students were jealous because of his superior intelligence and profound knowledge of the secrets of the Vedas. Sudakṣiṇa was addressed with contempt as *shūdra duranūcāna*, ill-read in the Vedas, as also *shū-*

draka, a petty shūdra, by the fellow students who were actually afraid of him. This incidence poses a question whether in those days the shūdras also were taught the Vedas in the gurukulas along with the dvijas. The answer is yes. This shows there was no injunction of a non-dvija being admitted in the fold of twice-born at the time when this Brāhmaṇa was composed, provided the student had mental and intellectual equipments for the study of the Vedas, and for understanding the secret doctrines preserved therein. Yet it is evident that the feeling among the dvijas or Brahmins towards such a student who was immensely superior to them in knowledge and intelligence was mixed with jealousy and suspicion and the student was not easily and willingly accepted and absorbed by many, if not all, in their fold.

3. **Story of Uccaishravas Kaupayeya:**

Uccaishravas Kaupayeya, the king of Kurus, and Keshin Dārbhya, the king of Pāñcālas and nephew (sister's son) of Uccaishravas, were the best friends. On the death of Uccaishravas, Keshin Dārbhya, much dejected, went hunting to the woods in order to overcome and forget the sadness of his bereavement. In the woods while chasing a deer he suddenly perceives Uccaishravas appearing between himself and the game. In his joy and excitement, Keshin tries to embrace him but could not feel him, though no visible change was noticed in his appearance (रूप). He felt as if he had been embracing smoke or air or the space. Uccaishravas then tells him that he manifested himself before Dārbhya with a view to comfort him as also to instruct him in the secret of *asharīrasāman* by means of which shaken off his mortal frame Uccaishravas reached the world of gods. He instructed Dārbhya in this secret sāman and asked him to find out an udgātar who knew it. Uccaishravas told him further that this was the same sāman by means of which Pataṅga, the son of Prajāpati, the gods and many ṛṣis reached heaven shaken off their mortal frames. Keshin Dārbhya sets out in search of an udgātar knowing this secret ṛc-less sāman, among the Kurus and the Pāñcālas with no response from any. He, then in his anxious search, comes across a strange and very enigmatic person lying in an enclosure in a crematory who revealed his identity as a Sāmavedin by

name Prātṛda Bhalla. Keshin accepts him as an udgātar in the Dvadashāha sacrifice with metres transposed (व्यूढच्छन्दसा द्वादशाहेन) much to the jealousy and envy of the proud Brahmins of the Kurus and the Pāñcālas. They, with an anger exclaimed "When we of the noble discent and tradition were here how could this person be an udgātar. What is he capable for?" (एषु ह वा अयं कुल्येषु सत्सूद्गास्यान्ति । कस्मा अयमलमिति ।).

Note: The asharīra-sāman referred to here is the same as the *anṛcam sāma* mentioned elsewhere earlier in this Brāhmaṇa. This sāman of very high spiritual and supernatural potency was known only by very few sādhakas initiated into secret doctrine who had kept it as a guarded secret among themselves. Keshin was thoroughly disappointed when he realized that none of the Brahmins of Kuru-Pāñcālas, the countries which were regarded in his days as the centres of secret learning and homes of mystics,—knew anything of the *anṛcam sāma*. He, therefore, had to run in despair in search of one knowing the sāman, to the woods, crematoria and burial places where the sādhakas following some of the obscure cults used quietly to resort for meditation and performance of secret rites. It was here that he came across an ugly looking person lying in an enclosure (āvṛti or upāvṛti). The text of the Brāhmaṇa in this particular context is unfortunately corrupt and the meaning of some of the passages is obscure. It is also not clear whether the person lying in the enclosure was a normal human being in blood and flesh or the apparition of the dead person cremated therein. Further the sentence: तं ह छाया न प्रजहौ with its variants lends itself to many speculations. We do not know who did not desert him, - whether his chāyā (shadow, meaning the apparition) or his jāyā (wife). Any way this story throws some light on the ancient obscure cult practised by some people in a forbidden place like the cremation ground. Again the very sacrifice named as व्यूढच्छदस् is not an ordinary dvādashāha of that name normally described and performed elsewhere. Further even Prajāpati and later the gods themselves could reach and live in the domain of heaven as amaras, immortals shorn off their gross mortal frames only by acquiring the esoteric power exercised by the asharīra-sāman which raised them to the world of light - स्वर्गं लोकम्.

It may be mentioned here that it is in this Brāhmaṇa that we come across a dead person for the first time manifesting himself and talking to and instructing a man in secret doctrine. It is here again that we come across a person, enigmatic but adept in secret doctrine and esoteric power, who has resorted to live in a horrible and forbidden place like crematorium and that too with his wife by him. This person agrees to be an udgātar and sing the most complicated udgītha in the sacrifice for Keshin, much to the envy and jealousy of the proud and arrogant orthodoxy of the Kurus and Pāñcālas who were not bold enough to confess their ignorance of this sāman. It is the tāntrikas and the such like who resort to the crematorium and live there practising penance with a view to acquire occult power. This reference, therefore, is of particular interest to the historians of religious cults, particularly tāntric.

4. **Story of Bhagīratha Aikṣvāka:**

When Bhagīratha Aikṣvāka, the king, was about to perform a wish-fulfilling sacrifice, the Brahmins of the Kurus and Pāñcālas went to have a talk with him. The king after the usual courtesy, asked them five questions on theology for clarification which were answered by Baka Dārbhya, the learned among them (IV.6.1.3).

Besides the legends and stories referred to above, there are a number of dialogues and smaller legends which are not mentioned here. The conversations between 1. the Kurus and Brahmadatta Caikitāneya (I.12.4); 2. Satyādhikavāka Caitrarathi, Satyayajña Pauluṣi (1.12.5); 3. Āruṇi and Vasiṣtha Caikitāneya (1.14.1-2); and 4. Brahmadatta Caikitāneya and Kuru Abhipratārin Kākṣaseni (I.18.4) are some of these which are worth mentioning.

Some important features:

It may be mentioned here that in the Brāhmaṇas a prominent place is often given to the learned people of the Kurus and Pāñcālas which formed the regions along the Gaṅgā and beyond the Jamunā. This fertile region has been the centre of Brahmanical civilization in ancient time, and the learned theological

disputations and deliberations that took place between the Brahmins of Kuru-Pāñcālas are recorded in many of the Brāhmaṇas. The JUB refers to the kings and scholars going to the Brahmins of this region for clarification of their doubts on many riddles pertaining to sacrificial formula and secret doctrine. The region has occupied a dominating place in the history of Bhāratavarṣa guiding its destiny almost in every field, theology, philosophy, politics and literature from time immemorial. The Brahmins of the Kuru-Pāñcālas are referred to as one people who were the honoured and privileged class of men in the assembly of the theologians to whom the learned disputations were referred to for judgement. They were ready to enlighten the seekers of truth even on the most difficult problems and the riddles pertaining to theology and adhyātmavidyā. They themselves went to the people, kings and others, whoever would perform a sacrifice, ready to offer their guidance in difficult and complicated abstruse problems. The JUB was redacted in its final shape in this sacred place, once the heart of the Hindu civilization.

The language of the Brāhmaṇa with its archaic diction and style and syntactical structure is not easily understandable. It has preserved many old Vedic forms and usages and a good number of obscure vocables not quite intelligible to-day, which makes the study of the Brāhmaṇa rather difficult. Further the occasional omissions due to the usual carelessness of scribes and also some strange and archaic mode of dictions and expressions, - some of which must be having conventional hidden meaning -, rendered the text here and there incoherent and ununderstandable and amenable for corruption. These are some of the problems of textual criticism that would tax the ingenuity of an editor, his patience and his limited resources and time. The frequent employment of particles vāva, vai, nu, nvai, nvāva and hau; dropping of y and v invariably in saṁdhi when ai or au is followed by a vowel; the employment of the older verbal derivatives such as abhiṣaṅktoḥ, bhavitoḥ etc.; the usage of dative in place of genetive and a number of such peculiarities seem definitely to tell in favour of higher antiquity of the Brāhmaṇa. While the dogmatic and symbolic explan-

ations in other Brāhmaṇas, viz., Shatapatha, Aitareya etc. are primarily directed towards the sacrificial requisites and formulas and procedure, here in this Brāhmaṇa these explanations are mainly concerned with the sāmans, the five bhaktis of a sāman, and the Gāyatra sāman and the mystic syllable Om. Here we come across less and less explanations of sacrificial formulas and this is understandable in a Brāhmaṇa which belongs to Sāmaveda, the Veda of mystic songs of magical power. The emphasis throughout even when the names of some sacrifices are mentioned, not about the intricate minutiae of the ceremonials, which are perhaps assumed by the author of the Brāhmaṇa, but on singing of the sāmans, in the proper tune and melody. The Brāhmaṇa speaks of the secret sāmans, which it refers to by the generic name of asharīra-sāman, meaning a bodyless sāman, with high potency of magical and spiritual power. This sāman is so called because, - unlike the other sāmans which are developed on a ṛcā as a basic text with elaboration of Sāmavedic gamut as also with insertion of holy syllables and phrases known as stobha, as warranted, - the asharīra-sāman is primarily melodized on the stobha alone. The sāmans are normally developed on ṛcās (ऋच्यध्यूढं साम गीयते। छां. उ. 3. 1. 6. 1) but with the addtions and insertions of extra and extraneous syllables and phrases of high magical and spiritual power. These stobhas are as important as the seven Sāmavedic notes or tones for a chandoga just as the three svaras, udātta, anudātta and svarita for the recitation of other Vedic texts for a Vedic reciter. Normally a sāmagāna will have the samhitā text as its basis but re-enforced with stobhas as warranted for the melodization according to the different metres. These extraneous materials added to the sāman melody are often meaningless and if at all meaningful often did not fit into the context. They are the stobhas or praises of the Supreme Spirit who can read into the meanings of these apparently meaningless or irrelavant syllables and phrases of magical effect, whereas the asharīra-sāmans will have no basic texts but only the stobhas which were kept as guarded secrets by the traditionally initiated few, because they were endowed with power for achievement and fulfilment of man's higher desires. The text and melodies of the Sāmaveda were

studied under a guru just as the texts of the other Vedas were, in the normal course of one's education. But these asharīra-sāmans are different and could be learnt only from those who, away from the normal routine of the exegetic study of the Vedas, devote their time for higher knowledge and spiritual achievement. Prajāpati says in the Brāhmaṇa that he himself achieved the highest position through the magical power of this wordless sāman and that he instructed and initiated in the secret knowledge of this mysterious sāman, his son Parameṣṭhin who in his turn initiated the gods and gods the ṛṣis who shaking off their gross physique achieved the domain of the world of light. This sāman is known also as *anṛcam sāma* for reason that this melody is devoid of ṛcā, verse text, which represents the body of sāman. In this analogy we may take the sāman built on the verse text as the visible gross body, the stobha added to the melody as the subtle body and the svara, i.e., the actual soul-stirring vibrational music that goes up high in the heaven as the soul. Even after one's death, the soul does not leave one's subtle body and one could go to the world of heaven only by discarding the gross physique. The JUB glorifies this *anṛcam sāma* in more than one place while explaining some of the obscure legends.

The Grammatical peculiarities:

Saṃdhi: We have only one example that too in a verse, for hiatus. Here, however, the glide *Y* has been added, which must have been done evidently later. The verse in question is त्रियायुषं कश्यपस्य..... (IV.3.1). In some of the Mss both the vowels have been combined in the yaṇ-saṃdhi as त्र्यायुषं thereby leaving the pāda one syllable less. The Brāhmaṇa also quotes some verses from the Ṛgveda and Atharvaveda and gives a few verses with an introductory sentence:—अत्रायं श्लोकः. It is not clear if the latter were the quotations or were written by the author of the Brāhmaṇa himself. The verse referred to above, however, has no such introductory sentence, as it is evidently a quotation from the Atharvaveda (AV.v.28.7) where it reads त्र्यायुषं. The anuvāka 3 of the chapter IV consists but three verses, all in anuṣṭup, and this is the only anuvāka which is entirely written in verses.

There are a few instances of double saṃdhi in the text. For instance: सैवालम् (स:+एव>स एव>सैव p. 126 L. 14.) for स एवालम्; प्रत्यूहेति (प्रत्यूहे+इति>प्रत्यूहय्+इति>प्रत्यूह इति>प्रत्यूहेति p. 60. L.1.7) for प्रत्यूह इति; एषो एव (एष:+उ>एष उ>एषो) for एष उ. It may also be due to the tendency to change Visarga to ओ. Hiatus occurs mostly when the particle उ is followed by a vowel as in एतेनो एव (p.125.L.10). We have also instances where the particle उ is combined with the following vowel in yaṇ-saṃdhi as in प्राणम्वेव (प्राणम्+उ+एव p.104.L.4.). Hiatus is also found in saṃdhis where y is dropped when ai is followed by a vowel as in अस्या अप्सरस: (अस्यै+अप्सरस:>अस्याय्+अप्सरस:>अस्या अप्सरस: p.120.L.15); वा एतम् (वै+एतम्>वाय्+एतम्>वा एतम् p. 9. L. 20.)

Inflexion

(*a*) Plural of neuter तत् and also dual of masculine, as ता (p. 151.L.7)

(*b*) Locative singular in -an stem without the suffix -i as हेमन् for हेम्नि (p. 42.L. 11); अक्षन् for अक्ष्णि (p. 48. L.17); सामन् for साम्नि (p. 60.L.9) etc.

(*c*) Locative in ā stem as दक्षिणा for दक्षिणायाम् (p. 34. L.11)

(*d*) प्राङ्, प्रत्यङ् and उदङ् are employed in locative sense (p. 34)

(*e*) Vocative singular as भगव: for भगवन् (p. 49. मतुवसोरु: संबुध्दौ.8. 3. 1.)

Verbs

(*a*) Change of voice: आसिच्यात् (p. 9) for आसिच्येत; अवादि (p. 102.L.20) for अवादीत्; पश्यते (p. 52) for पश्यति.

(*b*) Change of class: स्पृणाति (p. 14.L. 20) class IX, for स्पृणोति class IV.

(*c*) Change of person: शये (p. 42) for शेते.

(*d*) Change of number: भुञ्जते (p. 84. L. 10) for भुङ्क्ते.

(*e*) Irregular forms: समैतत् for समैत्; अन्वैतत् for अन्वैत्.

Verbal derivatives

(*a*) Infinitive: परिवेष्टवै (p. 90 L. 11.) for परिवेष्टुम् (तुमर्थे सेनसे...तवै...पा. 3.4.9.); अभिषङ्क्तो: (p. 90. L. 9.) for अभिषङ्क्तुम्; धातो: (p. 90. L. 3.) for धातुम्; पराभवितो: (p. 61) for पराभवितुम् (ईश्वरे तोसुन्कसुनौ पा. 3. 4.13).

(*b*) Participle: पर्यात्तम् (p. 74) for पर्यादत्तम्.

Syntax

(*a*) In place of genetive, dative is used as गायत्र्यै मुखम् (p. 40) for गायत्र्याः मुखम्; अस्यै मर्त्यम् (p. 151) for अस्याः मर्त्यम्; देवतायै सर्वं रूपम् (p. 126) for देवतायाः सर्वं रूपम्.

(*b*) While the substantive is in genetive, the adjective is used in dative as in: अस्यै वाचो बृहत्यै पतिः (p. 72) for अस्याः वाचो बृहत्याः पतिः; विद्युतः विद्योतमानायै (p. 32) for विद्युतः विद्योतमानायाः; विद्युतः संद्रवन्त्यै (p. 32) for विद्युतः संद्रवन्त्याः

(*c*) Oblative for genetive as मत् (p. 46) for मम.

(*d*) Genetive for locative as एतस्य मुहूर्तस्य (p. 51) for एतस्मिन् मुहुर्ते.

(*e*) वेदानां गुप्त्यैकम् (p. 52) for वेदानां गुप्त्यर्थम्.

Prefixes

The prefixes are often separated from the verb e.g., नानु चन बुबुधिरे (p. 152); उप ते ता दिशामि (p, 116); प्र मा वह (p. 115); समहं भूयासम् (p. 115); प्र ह षोडशशतं वर्षाणि जीवति (p. 139. L. 23.) etc.

Vocabulary: There are a number of words which are not used in the classical literature and also in the sense as they are employed in the JUB e.g. वशाः meaning abodes or residence (p. 88); उपरम् (p. 16) an adjective meaning higher: अन्नकाशिनीः desirous of food; इत्थात् (p. 8) meaning from here; न्वै or न्वाव meaning emphasis or assertion; अमः in the sense of he; अश्नन् meaning stone; सजातवनस्या prayer for supremacy over one's fellows.

Phonology

The Jaiminīyas like the Ṛgvedins invariably have ḷ in place of ḍ e.g. पीळयित्वा, क्रीळा etc. In the southern Mss the letter ḷ has been written as Ḻ (ழ) a purely Dravidian phonetic. It is evident that ḷ was pronounced as Ḻ and pīḷayitvā as pīḺayitvā and this might have been the practice in the South where this recension has been in vogue. This is due to the influence of the mother tongue of the adherents of this shākhā in the South and cannot be attributed to the original version which was redacted in the region of Jamunā and Gaṅgā. The Kauthumas invariably have only ḍ in place of ḷ of the Jaiminīyas. Another peculiarity is the change of r into l in

some places e.g., पुलुष: (p. 135) for पुरुष:; दाल्भ्य for दार्भ्य (p. 16) etc. We have also दार्भ्य (p. 124) in the latter portion.

Etymology

The Brāhmaṇas generally give etymological explanations of some of the words which often sound fanciful but interesting as they are well-suited in the context, though we do not come across many such explanations in the JUB. Sometimes the same word is derived in different ways in different contexts. A few examples are given below:—

1. स एष एवाङ्गिरसः । अतो हीमान्यङ्गानि रसं लभन्ते । तस्मादाङ्गिरसः । यद्वेवैषामङ्गानां रसः तस्मादेवाङ्गिरसः ॥ (p. 86)
2. स एष एवास्यः । यदासा सेधति तस्मादयास्यः । यद्वेवास्ये रमते तस्माद् एवायास्यः ॥ (p. 86)
3. यदस्यै वाचो बृहत्यै पतिः तस्माद् बृहस्पतिः ॥ (p. 72)
4. सहैवं षोडशधात्मानं विकृत्य सार्धं समैत् । तद्यत् सार्धं समैत् तत् साम्नः सामत्वम् ॥ (p. 55)
5, ते समेत्य साम प्राजनयताम् । तद् यत् समेत्य साम प्राजनयतां तत् साम्नः सामत्वम् ॥ (p. 57)
6. तत् यत् सा चामश्च तत् सामाभवत् । तत् साम्नः सामत्वम् ॥ (p .60; 64)

Apart from these the explanation of the following terms given in the Brāhmaṇa may be referred to (1) अक्षर, (2) अन्तरिक्ष, (3) अर्ध्य, (4) असु, (5) असुर, (6) आदि, (7) आदित्य, (8) उरस्, (9) ऋच्, (10) गायत्र, (11) देवश्रुत्, (12) पतङ्ग, (13) पश्यत, (14) प्रतिहार, (15) प्रसाम, (16) प्रस्ताव, (17) बृहस्पति, (18) भीमल, (19) मधुपुत्र, (20) महीया, (21) रुद्र, (22) वसु, (23) वैश्वामित्र, (24) शतसनि, (25) सजात, (26) समुद्र, (27) सिन्धु, (28) सुवर्ग and (29) हरि.

Vamsha, the lineage of teachers

The JUB gives two lists of teachers, one in the third chapter, anuvāka VII, Khandas 3-5 and another in the last section of the Brāhmaṇa i.e., in Chapter IV, anuvaka IX, Khandas-1-2. While the first list gives the names of teachers through whom the immortal Gāyatra sāman was transmitted to the posterity, the second list records the names of the ṛṣis who passed down the secret udgītha of immortal Gāyatra gāna to the posterity. These two lines of succession even as the similar lines of teachers given in the Vaṃsha Brāhmaṇa of Kauthuma school and in the Shatapatha Brāhmaṇa of the Shukla Yajurveda, amalgamate at a certain point. In the Vaṃsha

Brāhmaṇa the two schools bifurcate from the time of Rādha Gautama, the common teacher, and the first line goes downwards upto Shārvadatta Gārgya while the second line upto Nayan. From Rādha Gautama upwards to Brahman (....अनुक्रामेद्वंशमाब्रह्मण:...III.1) the line was common—समानं परम् (VB, III.15). In these Brāhmaṇas the secret knowledge (Upaniṣad) or the tradition of sāman is said to have passed from the divine agency to the human agency and as far as the human agency is concerned both the Brāhmaṇas, JUB and VB, agree that Agni transmitted the knowledge to Kashyapa or Kāshyapa. The JUB gives a long list of 50 names in the first list beginning with Brahman and ending with Gupta. There are common names and they run parallel upto a certain point in both JUB and VB (vide the lists given below). This only shows, if we could take them as the same teachers, that they were the teachers who were learned in both these schools, Jaiminīya and Kauthuma. Five of the names viz. Satyayajña, Kāṇḍviya, Shāṭyāyani, Shaunaka and, Vaiyāghrapadya are referred to in the text earlier, but we cannot say whether all of them are the same as those mentioned in the list. The JUB tells us that by means of the immortal Gāyatra-gāna Prajāpati attained immortality; so did the devas and the ṛṣis— तदेतदमृतं गायत्रम् । एतेन वै प्रजापतिरमृतत्वमगच्छत् । एतेन देवा: । एतेनर्षय: ॥ (III.7.3.1). At the end of this long line the Brāhmaṇa again emphasizes that this Gāyatra alone is immortal and all other gītas, the melodies of the Sāman, are only the *Kāmyas*, i.e., recited with mundane end, to fulfil worldly desires, ephermeral gains: (तदेतमृतं गायत्रम् । अथ यान्यन्यानि गीतानि काम्यान्येव तानि ॥ III. 7. 5. 17).

The second succession of the ṛṣis has come in the context of a legend in which the ṛṣis are said to have sit a sacrificial sessions with "many many introductory stanzas", yet they could not perceive the door of the heavenly world (ऋषयो ह सत्रमासांचक्रिरे । ते पुन: बह्वीभिर्बह्वीभि: प्रतिपद्भि: स्वर्गस्य लोकस्य द्वारं नानु चन वुबुधिरे ॥ IV.8.4.5). They 'with exertion, with penance, with performance of vows came across Indra' (त उ श्रमेण तपसा व्रतचर्येणेन्द्रमवरुरुधिरे ॥ IV. 8. 4. 5). When they communicated to him their desire and also requested to instruct them the ways and means by which they could go safely to the heavenly world, Indra called Agastya, the oldest

among the ṛṣis assembled there and instructed him into the secrets of the immortal udgītha song of Gāyatra (that was hidden) "in Agni, in Vāyu, in Āditya, in Prāṇa, in Anna, in Vāk"—तस्मा एतं गायत्रस्योद्गीथमुपनिषदमुवाचाग्नौ वायावादित्ये प्राणेऽन्ने वाचि ॥ (IV. 8. 5. 2.). Through Agastya this secret knowledge passes to the successive teachers and in this, except Agastya and four more intermediate ṛṣis immediately after him, all are the same as stated in the first list. But the second list ends with Sudatta Pārāsharya and goes no farther. It is perhaps implied, though not expressly said, that hereafter the secret knowledge passes through the same teachers as of the first line and that the two lines are united into one. But in the VB in the second list at the end it is clearly said that the succession thereafter was the same as in the first list—समानं परम् (VB. III. 15). The JUB calls this secret doctrine of Gāyatra after Shāṭyayana, one of the earlier ṛṣis in the second line, though Agastya, the oldest of them all, was chosen by Indra for instruction. In the succession of teachers the families of Kashyapa, Prācīnayogya Kāṇḍviya, Vārakya, Pārāsharya and Lauhitya dominate and even among these the Vārakya and Lauhitya figure prominently in the lineage. In the SB after a few names the succession is shown through the metronymics by adding -putra to mother's name and it is continued till the end of the line. But here and in VB the succession is only through the ṛṣis whose name is followed by the petronymics formed with taddhita suffix and the only exception to this is found in the second list of VB where a solitary name of Gaulgulavīputra is mentioned. It is interesting to note that nowhere in the lists of JUB the name of Jaimini or Talavakāra after whom this Brāhmana is known is mentioned even as nowhere do we come across the name of Kauthuma in the VB. But in the Sāmavidhāna Brāhmaṇa which gives a list of ten ṛṣis through whom the Prājāpatyavidhi, as the Brāhmana calls it, is transmitted, Jaimini figures among the ten. The last two ṛṣis in the lineage, viz., Taṇḍi and Shāṭyāyana, in fact, represent there the Kauthuma and Jaiminīya schools respectively. The Brāhmaṇas of the Kauthuma school are known as Tāṇḍya just as the Brāhmaṇas of the Jaiminīya are known as Shāṭyāyani. The JUB clearly states in conclusion that the

secret doctrine of Gāyatra dealt with in this work was propounded by Shāṭyāyani - सैषा शाट्यायनी गायत्रस्योपनिषदेवमुपासितव्या ॥ (IV.9.2.9.). But the Sāmavidhāna Brāhmana though included in the Kauthuma school by tradition might have been a book common to all schools—not necessarily to Kauthuma alone. The internal evidences—the subject matter, the sāmans prescribed for various rites,—upholds this view.

A comparative study of the lineage would reveal the fact that to what extent these successions of ṛṣi-teachers and ṛṣi-singers are interrelated. We give below the two lists from JUB as also the two lists from VB and at the end the brief lineage of ṛṣis given in SVB for easy comparison. While the succession in the JUB and SVB run in downward, i.e., in descending, order in VB it is upward, i.e., in accending order from the lowest known and to the highest i.e., from Shārvadatta Gārgya to Brahman Svayambhū.

JUB		VB inverted order	
1	2	1	2
1. Brahman		1. Brahman	
2. Prajāpati		2. Prajāpati	
3. Parameṣṭhin		3. Mṛtyu	
4. Savitṛ		4. Vāyu	
5. Agni		5. Indra	
6. Indra	1. Indra	6. Agni	
7. Kāshyapa	2. Agastya	7. Kashyapa	
8. Ṛshyashṛṅga	3. Iṣa	8. Ṛṣyashṛnga	
9. Devataras	4. Gauṣūkti	9. Vibhaṇḍaka	
10. Shruṣa	5. Jvālāyana	10. Mitrabhū	
11. Indrota		11. Indrabhū	
		12. Agnibhū	
12. Dṛti		13. Shavas	
13. Puluṣa		14. Devataras	
14. Satyayajña		15. Prātithi Devataratha	
15. Somashuṣma		16. Nikothaka	
16. Hṛtsvāshaya		17. Vṛṣashuṣma	
17. Janashruta		18. Indrota	
18. Sāyaka		19. Dṛti	
19. Nagarin		20. Arāla	
20. Shanga Shāṭyāyani	6. Shāṭyāyani		

JVB		VB inverted order	
1	2	1	2
21. Rāma	7. Rāma	21. Shūṣa	
22. Shaṅkha	8. Shaṅkha	22. Sumantra	
23. Dakṣa	9. Dakṣa	23. Ārehaṇya Rājanya	
24. Kaṃsa	10. Kaṃsa	24. Caikitāneya	
25. Proṣṭhapada	11. Suyajña Shāṇḍilya	25. Sthiraka	
26. Kaṃsa (Vārakya)	12. Agnidatta	26. Mashaka	
27. Jayanta	13. Suyajña	27. Udara-shāṇḍilya	
28. Kubera	14. Jayanta	28. Gardabhī-mukha	
29. Jayanta		29. Vicakṣaṇa Tāṇḍya	
30, Janashruta (Vārakya)	15. Janashruta	30. Shākadāsa	
31. Sudatta	16. Sudatta (no more names are given)	31. Saṃvargajit	
32. Aṣāḍha		52. Gātṛ Gautama	
33. Vipashcit Shakunimitra		33. Rādha	
34. Jayanta (Pārāsharya)		34. Aṃsha	34. Gobhila
35. Shyāmajayanta		35. Sutemanas	35. Bṛhadvasu Gobhila
36. Palligupta		36. Sunītha	36. Gaulgulavī putra Gobhila
37. Satyashravas		37. Mitrāvinda	37. Vatsamitra
38. Kṛṣṇadhṛti		38. Ketu	38. Mūlamitra
39. Shyāmasu-jayanta		39. Prātarahna	39. Varuṇamitra
40. Kṛṣṇadatta		40. Sushravas	40. Ashvamitra
41. Mitrabhūti		41. Svāti	41. Pūṣamitra
42. Shyāmajayanta		42. Madrakara	42. Saṁkara
43. Triveda Kṛṣṇarāta		43. Shamba	43. Puṣyayashas
44. Yashasvin Jayanta		44. Ānandaja	44. Bhadra-sharman
45. Jayaka		45. Bhānumat	45. Aryamabhūti
46. Kṛṣṇarāta		46. Ūrjayat	46. Nayan

JUB

1	2
47. Dakṣajayanta	
48. Vipashcit Dṛḍhajayanta	
49. Dṛḍhajayanta	
50. Gupta	

SVB

1. Prajāpati
2. Bṛhaspati
3. Nārada
4. Viṣvaksena
5. Vyāsa
6. Jaimini
7. Pauṣpiñjya
8. Pārāsharyāyaṇa
9. Bādarāyaṇa
10. Taṇḍi
11. Shāṭyāyani

VB
inverted order

1	2
47. Sushārada	(the line ends with Nayan)
48. Kustuka	
49. Bhavatrāta	
50. Bṛhaspatigupta	
51. Supratīta	
52. Mitravarcas	
53. Brahmavṛddhi	
54. Girisharman kaṇṭhe-viddha	
55. Nigaḍa	
56. Trāta	
57. Rudrabhūti	
58. Shārvadatta Gārgya	
59. Shārvadatta Gārgya	

In the first list in JUB one interesting point is that here we come across an instance where the father and the son hold the same name (vide Nos. 48 and 49). While this practice is not very uncommon among the people of matriarchial system, which is prevalent in Kerala, it is definitely not followed in other parts of our country where fathers' name is normally given to the grandson.

Previous Edition:

An edition of JUB with text in Roman script and English translation by Hanns Oertel was published in the Journal of the American Oriental Society, Vol. XVI, New Haven, 1874. This contained notes dealing with textual problems, and Index of rare and noteworthy words, grammatical notes and Index of verses. A reprint of this in Devanagari prepared by Rāma Deva with an introduction in Hindi was published in the D. A. V. College Sanskrit Series, in Lahore in 1921.

The Edition of Hanns Oertel was lent to me by the Deccan College Post-Graduate and Research Institute, Poona. But I could consult this only at the later stage when my edition was nearly printed.

Materials

The present edition is based on the following Mss and the printed editions:

1. K. Transcript of manuscript No. 13097-E, Manuscript Library, University of Kerala, Trivandrum only upto the end of the first khanda of the second Anuvāka and the first sentence: तदाहुर्यदोवा ओवा इति गीयते । of the second khanda
2. My. Oriental Research Institute, Mysore, Ms. No. A. 468 in Telugu script. This Ms contained Jaiminīya Brāhmaṇa, Jaiminīya Upaniṣad Brāhmaṇa and Jaiminīya Ārṣeya Brāhmaṇa. A transcript of this Ms was made out by Shri B. Rajasekharaiah, B.Sc. Shastri (Shiksha), Maharaja's Sanskrit College, Mysore, and presented to the Kendriya Sanskrit Vidyapeetha.
3. I. Oriental Research Institute, Mysore, Ms. No. S. P. 3321 in Grantha script. A microfilm copy of this was supplied by the Oriental Research Institute. This Ms also contained Ārṣeya Brāhmaṇa at the end.
4. S. Palm leaf Ms lent by Shri R. Santanam Sastriar, Ammal Agraharam, Royampettai, Tiruvaiyaru, Tanjore Dist. contained only the fourth chapter onward, neatly written in Grantha script, moth-eaten.
5. L. India Office Library, London Ms No. 4357
6. P. The printed edition in Devanagari prepared from Hanns Oertel Edition by Rāma Deva and published by the D. A. V. College, Lahore in 1921. This book was kindly lent to me by Sri T. Ramaswamy, M.A.,L.T., Principal, Sri Ahobila Matha Sanskrit College, Madurantakam, from his college library.

Errata

Page	*Line*	*Read*	*For*
10	12	बहिर्धेव	बहिधेव
18	13	स्तुवत इव	स्तुवत एव
21	12	धून्वन्त	धुन्वन्त
22	9	प्रात:सवने	प्रात: सवने
29	17	°मभ्यपीळयत्	°मपीळयत्
31	6	समुद्र इव	स द्र इव
,,	15	तद्वाचो रूपम्	तद्वाचोरूपम्.
32	9	सात्क्रान्ति:	सा क्रान्ति:
41	15	एकादशो°	एकादाशो°
43	7	प्रत्यग्वेद	प्रत्यवेद
44	4	°सवनस्योद्गायति	°सवनस्युद्गायति
45	8	गातार:	गातर:
50	3	°स्महे इति	°स्महे
51	19	**बोभवीतीति**	**बोभवीति**
52	7	**वेदानां**	**देवानां**
60	12	वै मम	वै त्वं मम
63	8	प्रायच्छत्	प्रायच्छन्
64	4	कुक्ष्यौ	कुश्यौ
,,	18	सावित्त्वा	सा वित्त्वा
77	6	सप्त शीर्षण्या:	सप्तशीर्षण्या:
82	1	स्वर्गं लोकं	स्वर्गं
,,	18	°मस्मिँल्लोक	°ममुष्मिँल्लोक
88	1	हास्येमे	हास्ये मे
,,	3	बिभिया°	बिभीया°
89	6	धेनुं	धेनं
97	1	इयमेव	[देवतैव]
101	5	स्मैनममृतमिति	स्मैनम मृतमिति
108	15	°मण्ड°	°माण्ड°
112	12	इति होत्रे ।	इति । होत्रे
117	10	तद्वाव	तद्वाह
118	3	यद्वाव....। तद्वाव	यद्वाह....। तद्वाह
,,	10	,, ,,	,, ,,
,,	19	तद्वाव	तद्वाह
,,	22	संदधति	संधदति
119	8	ऋतूनिति	ऋतुनिति
120	13	तद्वाव	तद्वाह

Page	*No.*	*Read*	*For*
123	7	ते जिताः ।	ते जिताः
135	2	°गच्छत्	°गछत्
136	3	शाटचायनय	शाटचायनाय
140	5	प्रविष्टाः	प्रिविष्टाः
141	10	ब्रह्मचर्यँ	ब्रह्मचर्यं
144	8	हरी मे	हरीमे
,,	9	देवाश्वावागायेति	देवाश्वा वा गायेति
148	16	एवमेवेति	एवमेति
150	14	तदसामेति	तत्सामेति
152	8	°मासांचक्रिरे	°मासां चक्रिरे

Foot-notes

16	9	P. सहितं	P. व्यहितं
22	9	P. यदमृते for यदनृचेन	P. यदमृते यदनृचेन
29	5, 7	My विष्टितायै	विष्टितायै
36	6	P. अतोऽन्यथा विदुः	P. अतोऽन्यथाविद्युः
64	4	My I. कुश्यौ for कुक्ष्यौ	P. कुक्ष्यौ for कुश्यौ
97	1	P. इयमेव	P. इयमेव for [देवतायै]
108	15	My आण्डं for अण्डम्	P. अण्डम् for आण्डम्
140	4	P. पिताविशस्व	पिताविशस्व
150	14	My L. तत्सामेति for तदसारेति	P. तपसामेति for तत्सामेति

Kendriya Sanskrit Vidyapeetha Series—No. 5.

JAIMINĪYA-ĀRṢEYA BRĀHMAṆA

Kendriya Sanskrit Vidyapeetha Series—No. 5.

JAIMINĪYA-ĀRṢEYA BRĀHMAṆA

CRITICALLY EDITED BY

B. R. SHARMA, M.A., Ph.D.,

Director, Kendriya Sanskrit Vidyapeetha, Tirupati.

KENDRIYA SANSKRIT VIDYAPEETHA

TIRUPATI

1966

केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठग्रन्थमाला—५

जैमिनीयार्षेयब्राह्मणम्

केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठनिदेशकेन
डॉ. बे. रामचन्द्रशर्मणा
संशोध्य संपादितम्

केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्
ति रु प ति
१९६६

ॐ

जैमिनीयार्षेयब्राह्मणम्

प्रथमोऽध्यायः

प्रथमः खण्डः

ओमित्येतत् परमेष्ठिनः प्राजापत्यस्य साम ।। १ ।। परमेष्ठिनो वा प्राजापत्यस्य ब्रह्मणो वा ब्रह्मवाचो वा सत्यं साम ।। २ ।। स्वर्गस्य वा लोकस्य द्वारविवरणम् । देवानां वौघः । त्रयस्य वा वेदस्याप्यायनम् । अयातयामाक्षरस्थं साम ।। ३ ।। वासिष्ठो हिंकारः । प्राजापत्यो वा गवां वा ।।४।। अथात ऋषीणां नामधेयगोत्रोदाह(°त्रोपधा?)रणम् । स्वर्ग्यं धन्यं पुण्यं पौत्रीयं पशव्यमायुष्यम् ।। ५ ।। प्राक्प्रातराशिकम् । तद्यदिदमुपधारयते । एकैकस्य ऋषेर्दिव्यं वर्षसहस्रमतिथिर्भवति । अभिनन्दितः प्रतिनन्दितो मानितः पूजितः । ततः स्वाध्यायफलमुपजीवतीति ।। ६ ।। तदप्येवमिव ब्राह्मणं भवति-यो ह वा अविदितार्षे-

---

4. S. चैतत् for इत्येतत्; AB. begin with: उज्जहारागमाम्भोधेर्यो धर्मामृतमञ्जसा । न्यायैर्निर्मथ्य भगवान् स प्रसीदतु जैमिनिः ।। श्रीगुरुभ्यो नमः ।।; A. on the top margin: कल्लंपळ्ळि द्विजेन्द्राय किटङ्कूर् ग्रामवासिने । श्रीरामचन्द्रहल्पत्यरवये गुरवे नमः ।।
A. note in pencil under this says that कल्लंपळ्ळि is the name of a Numbudiri family and किटङ्कूर is a Numbudiri village in Cochin (Kerala).
CD. begin with नमः सामवेदाय.
5. CD. before ब्रह्मणो add ब्राह्मणो वा ब्रह्मास्य; S. स्वर्गलोकस्य for स्वर्गस्य वा लोकस्य.
6. My om वा. A. पौघ°, B. वौप° for वौघः; AB. सूर्यस्य for त्रयस्य.
8. B. Om. अतः गोत्रोदाहरणम् see CN.
9. ABS. धान्यं for धन्यं; CD पौत्रियं for पौत्रीयं;
P. °राशिकः for °राशिकम्.
10. S. तिथिः for अतिथिः.

यच्छन्दोदैवतब्राह्मणोक्तेन मन्त्रेण याजयति वाध्यापयति वा स्थाणुं वर्च्छति गर्तं वा पद्यते प्र वा मीयते यातयामान्यस्य छन्दांसि भवन्ति । तस्मादेतानि मन्त्रे मन्त्रे विद्यात् । अयातयामान्यस्य छन्दांसि भवन्ति । य एवं वेद ॥ ७ ॥

5 इति प्रथमाध्याये प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

आग्नेयं पर्व

1-3. गोतमस्य पर्कः । कश्यपस्य बर्हिषीयम् । गोतमस्य चैव पर्कः (१) ॥ १ ॥ 4 सौपर्णं च (२) ॥ २ ॥ 5. वैश्वमनसं चादित्यसाम वा (३) ॥ ३ ॥
10 6-8. श्रौतर्षाणि त्रीणि (४) ॥ ४ ॥ 9-11. औशनं च शैरीषे च (५) ॥ ५ ॥ 12-13. इन्द्रस्य संवर्ग्यवार्त्रघ्ने द्वे (६) ॥ ६ ॥ 14-15. साकमश्वस्य शौनःशेपे सामनी द्वे (७) ॥ ७ ॥ 16-17. वत्सस्य काण्वस्य सामनी द्वे (८) ॥ ८ ॥ 18. अग्नेश्च वैश्वानरस्यार्षेयम् (९) ॥ ९ ॥ 19. सुमित्रस्य च वाध्र्यश्वेः साम (१०) ॥ १० ॥

15 प्रथमाध्याये द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

20. अग्नेश्च संवर्ग्यः (११) ॥ १ ॥ 21. वैश्वमनसं च (१२) ॥ २ ॥
18 22-3. श्नभाश्नौष्टे च (१३) ॥ ३ ॥ 24. वैश्वामित्रं च (१४) ॥ ४ ॥

---

1. ब्राह्मणोक्तेन मन्त्रेण see CN. P. स्थाणुमवर्च्छति for स्थाणुं वर्च्छति.
2. PLS. प्रपद्यते for पद्यते.
8. My LP. गौतमस्य for गोतमस्य; P. बर्हिष्यम् for बर्हिषीयम् see CN. ACDLP. गौतमस्य चैव for गोतमस्य चैव.
9. वैश्वमनसं see CN.
11. P. संवर्गो for संवर्ग्य.
17. My. संसर्गः PS. संवर्गः for संवर्ग्यः; CD. द्वे for च.
18. SAB श्नोष्टीये for श्नौष्टे.

25-6. अग्नेश्च जराबोधीये (१५) ॥ ५ ॥ 27. मारुतं च (१६) ॥ ६ ॥ 28-30. भार्गवे द्वे चाग्नेश्च वारवन्तीयम् (१७) ॥ ७ ॥ 31-32. और्वस्य वैधारेः सामनी द्वे (१८) ॥ ८ ॥ 33. अत्रेश्चासङ्गम् (१९) ॥ ९ ॥ 34. प्रजापतेश्च निधनकामम् (२०) ॥ १० ॥

इति प्रथमाध्याये तृतीयः खण्डः 5

चतुर्थः खण्डः

35-37. सैन्धुक्षितानि त्रीणि (२१) ॥ १ ॥ 38-40. अग्नेर्हरसी द्वे । इहवद्वामदेव्यं तृतीयम् (२२) ॥ २ ॥ 41-2. यामे द्वे (२३) ॥ ३ ॥ 43-4. अग्ने राक्षोघ्ने द्वे (२४-५) ॥ ४ ॥ 45. वैश्वमनसं च (२६) ॥ ५ ॥ 46. अग्नेश्चार्षेयम् (२७) ॥ ६ ॥ 47. सोमसाम (२८) ॥ ७ ॥ 48. गौपवनं 10 च (२९) ॥ ८ ॥ 49-2. सूर्यसामनी च (३०-१) ॥ ९ ॥ 51. कावं च (३२) ॥ १० ॥ 52-3. वसुरोचिषः सौर्यवर्चसस्य सामनी द्वे (३३) ॥ ११ ॥ 51-55. गोराङ्गिरसस्य सामनी द्वे (३४) ॥ १२ ॥

इति प्रथमाध्याये चतुर्थः खण्डः

पञ्चमः खण्डः 15

56-59. भारद्वाजस्यौपहवौ द्वौ श्नौष्टीगवं च अग्नेश्च यज्ञायज्ञीयम् (३५) ॥ १ ॥ 60-62. कार्तवेशं च नार्मेधं च महाकार्तवेशं च (३६) 17

---

1. B. आग्नेयं for अग्नेः; CD add द्वे after बोधीये.
2. AR. om. द्वे; CD. चाना द्वे अग्नेश् for द्वे चाग्नेश्; AB. वेधारेः for वैधारेः.
3. AB. °सङ्गः for °सङ्गम्.
4. B. कामः for कामम्.
8. S. च for द्वे.
13. ABLS. गौरा for गोरा.
16. L. भरद्वाजस्य for भारद्वाजस्य; L. श्रौष्टी, AS. शृष्टी, B. गृष्टी for श्नौष्टी; AB. om. अग्नेश्च and add च at the end.
17. Ābr. कार्तयशं for कार्तवेशं; LP. om. महा.

॥ २ ॥ 63-64. भारद्वजस्य पृश्नी द्वे (३७)॥ ३ ॥ 62. उरोराङ्गिरसस्य साम (३८)॥ ४ ॥ 66-67. गोतमस्य पौरुमुद्गे द्वे। पुरुमुद्गस्य वाङ्गिरसस्य देवानाम् (३९) ॥ ५ ॥ 68-69. मण्डोर्जामदग्न्यस्य सामनी द्वे (४०) ॥ ६ ॥ 70. भारद्वाजस्य गाधम् (४१)॥ ७ ॥ 71-72. गौतमे द्वे (४२)
5 ॥ ८ ॥ 73. अग्नेरायुः (४३) ॥ ९ ॥ 74-7. अग्नेर्हरसी द्वे । दैर्घश्रवसे द्वे (४४)॥ १० ॥

इति प्रथमाध्याये पञ्चमः खण्डः

षष्ठः खण्डः

78-81. अग्नेराग्नेये द्वे । गोतमस्य मनाय्ये द्वे (४५) ॥ १ ॥
10 82. दैवराजं च (४६)॥ २॥ 83. गाधिनश्च कौशिकस्य साम (४७)॥ ३ ॥ 84-85. बार्हदुक्थे द्वे (४८) ॥ ४ ॥ 86. पौरुमीढं च (४९) ॥ ५ ॥ 87. कार्णश्रवसं च (५०) ॥ ६ ॥ 88. दैवोदासं च (५१) ॥ ७ ॥ 89. सौक्रतवं च (५२) ॥ ८ ॥ 90-1. काण्वे द्वे (५३) ॥ ९ ॥ 92-3. मानवे द्वे (५४) ॥ १० ॥
15

इति प्रथमाध्याये षष्ठः खण्डः

सप्तमः खण्डः

94-5. अग्नेश्च द्रविणम् (५५)॥ १ ॥ 95. बार्हस्पत्यं च ब्राह्मणस्पत्यं वा (५६) ॥ २ ॥ 96. वसिष्ठस्य च वीङ्कम् (५७) ॥ ३ ॥ 97. विस्पर्धं च (५८) ॥ ४ ॥ 98. ऐतवृद्धं च (५९) ॥ ५ ॥ 99. मनसश्च दोहः (६०)
20 ॥ ६ ॥ 100-102. समन्तानि त्रीणि । अग्नेरेकम् । इन्द्राग्न्योर्वा ।

1. L. भर for भार°; Ābr. पृश्निनी for पृश्नी.
4. L. भर for भार; LB. गाढं, CS. गाथं for गाधं.
9. DCLS. गौतमस्य for गोतमस्य; CD. मनार्ये Ābr. मनाज्ये for मनाय्ये.
10. CB. गाथिनश्च for गाधिनश्च.
12. S. कार्ष्ण for कार्ण.
18. BD. वासिष्ठस्य for वसिष्ठस्य.
19. Abr. ऐतवाद्धयम् for ऐतवृध्दं; B दोः for दोहः

प्रजापतेर्वा । वरुणस्य द्वे (६१) ॥ ७ ॥ 103. वम्रस्य वखानसस्य साम (६२) ॥ ८ ॥

इति प्रथमाध्याये सप्तमः खण्डः

अष्टमः खण्डः

104. श्यावाश्वं च (६३) ॥ १ ॥ 105-6. ऋतुसामनी च (६४) ॥ २ ॥ 5
107. यामं च (६५) ॥ ३ ॥ 108. अग्नेश्चाग्नेयम् (६६) ॥ ४ ॥ 109-110. अग्नेर्वैश्वानरस्य सामनी द्वे (६७) ॥ ५ ॥ 111-2. ऐटते द्वे (६८) ॥ ६ ॥ 113. वामदेव्यं च (६९) ॥ ७ ॥ 114-5. वैश्वज्योतिषे द्वे (७०) ॥ ८ ॥ 116-7. यामे द्वे (७१) ॥ ९ ॥ 118-119. प्रजापतेः राशिमराये द्वे । मरायराशिनी वा (७२) ॥ १० ॥ 10

इति प्रथमाध्याये अष्टमः खण्डः

नवमः खण्डः

120. श्येनं च (७३) ॥ १ ॥ 121. वासोक्रं च (७४) ॥ २ ॥ 122. पौषणं च (७५) ॥ ३ ॥ 123. कौत्सं च (७६) ॥ ४ ॥ 124-5. काश्यपे द्वे (७७) ॥ ५ ॥ 126-7. घृताचेराङ्गिरसस्य सामनी द्वे (७८-९) ॥ ६ ॥ 15
128. भारद्वाजस्य प्रासाहम् (८०) ॥ ७ ॥

इति प्रथमाध्याये नवमः खण्डः 17

---

1. AD. वम्यस्य for वम्रस्य.
7. CD. ऐतते for ऐटते.
8. AB. वैश्वज्योतिषे च यामे for वैश्वज्योतिषे द्वे यामे.
9. CS. after मराये द्वे add इति वा;
13. CA. वासोत्कमं, B. वासोत्क्रचं, Ābr वासुक्रं for वासोक्रं.
14. SLB. पौष्णं Ābr. A पौषं for पौषणं.
15. घृताचेर् see CN.
16. L. adds त्रैष्टुपम् after प्रासाहम्.

दशमः खण्डः

129-130. पार्थे द्वे (८१) ॥ १ ॥ 131. बृहच्चाग्नेयम् (८२) ॥ २ ॥ 132. कौन्मुदं च (८३) ॥ ३ ॥ 133. बृहच्चाग्नेयम् (८४) ॥ ४ ॥ 134. कौन्मुदं चैव (८५) ॥ ५ ॥ 135-136. अग्नेर्यद्वाहिष्ठीये द्वे (८६) ॥ ६ ॥
5 137. अग्नेश्च विशोविशीयम् (८७) ॥ ७ ॥ 138-9. प्रजापतेः कनीनिके द्वे । 140. अत्रेर्वा (८८) ॥ ८ ॥ श्रौतवर्णं च (८९) ॥ ९ ॥ 141. कश्यपस्य सयोनि (९०) ॥ १० ॥

इति प्रथमाध्याये दशमः खण्डः

एकादशः खण्डः

10 142. बार्हस्पत्यं च (९१) ॥ १ ॥ 143. ऐषं चारूढवदाङ्गिरसम् (९२), ॥ २ ॥ 144-5. आसिते द्वे (९३) ॥ ३ ॥ 146. त्वाष्ट्रीसाम च (९४) ॥ ४ ॥ 147. मानवं च (९५) ॥ ५ ॥ 148. अगस्त्यस्य च राक्षोघ्नम् (९६) ॥ ६ ॥

इति प्रथमाध्याये एकादशः खण्डः

द्वादशः खण्डः

15 149-153. तौदे द्वे । दैर्घतमसानि त्रीणि (९७) ॥ १ ॥ 154-5. श्यावाश्वस्य प्रहितौ द्वौ (९८) ॥ २ ॥ 156-7. प्रजापतेः श्रुधीये द्वे (९९) ॥ ३ ॥ 158-160. प्रजापतेः सदोहविर्धानानि त्रीणि । सदःपूर्वं हविर्धाने उत्तरे (१००) ॥ ४ ॥ 161. त्वष्टुश्चातिथ्यम् (१०१) ॥ ५ ॥ 162. अदितेश्च
19 साम (१०२) ॥ ६ ॥ 163. अगस्त्यस्य च राक्षोघ्नम् (१०३) ॥ ७ ॥ 164.

---

4. CD. कौल्मुदं for कौन्मुदं see CN.
6. S. काश्यपस्य for कश्यपस्य.
7. A च योनिः, B योनिः, for सयोनि.
10. A. °वद्वाङ्गिरसाम् for °वदाङ्गिरसम्.
12. In Ābr. मानवं च comes after राक्षोघ्नम्; CD om. च after अगस्त्यस्य; L after राक्षोघ्नम् adds: आनुष्टुभम्.
15. AB. दीर्घ for दैर्घ.

वार्कजम्भं च (१०४) ॥ ८ ॥ 165. बृहदाग्नेयं च सौक्तवं वा (१०५) ॥ ९ ॥ 166. अगस्त्यस्य चैव राक्षोघ्नम् (१०६) ॥ १० ॥

इति प्रथमाध्याये द्वादशः खण्डः

त्रयोदशः खण्डः

167-170. वसिष्ठस्य प्रमंहिष्ठीयानि चत्वारि (१०७) ॥ १ ॥ 171. भारद्वाजस्य वाजभृत् (१०८) ॥ २ ॥ 172-4. सौभराणि त्रीणि (१०९) ॥ ३ ॥ 175-6. पथस्य सौभरस्य सामनी द्वे (११०) ॥ ४ ॥ 177. दैवानीकं च (१११) ॥ ५ ॥ 178. साध्यं च (११२) ॥ ६ ॥ 179. जमदग्नेश्च संवर्गः (११३) ॥ ७ ॥ 180. अगस्त्यस्य च राक्षोघ्नम् । अग्नेश्च श्रैष्ठयम् । आदित्यस्य च रुचिरोचनं वा (११४) ॥ ८ ॥

इति प्रथमाध्याये त्रयोदशः खण्डः

प्रथमाध्यायः समाप्तः

॥ इत्याग्नेयं पर्व समाप्तम् ॥

---

1. CP बृहदग्नेश्च for बृहदाग्नेयं च; L Ābr. सौम° for सौ°,
2. L. adds इत्यौष्णिहम् after राक्षोघ्नम्.
5. AB. वासिष्ठस्य for वसिस्ठस्य;
6. L. भर° for भार°; AB. वाजहृत् for वाजभृत्.
7. Ābr. पकथस्य for पथस्य.
8. A. वाध्रं for साध्यं.
9. AB. संवर्ग्यः for संवर्गः

ऐन्द्रं पर्व

द्वितीयोऽध्यायः

प्रथमः खण्डः

181-4. मार्गीयवं च रौद्रे द्वे मार्गीयवं चैव (११५) ॥ १ ॥ 185.
5 आश्वं च (११६) ॥ २ ॥ 186-7. ऐटते द्वे (११७) ॥ ३ ॥ 188-9. श्रौतकक्षे
द्वे (११८) ॥ ४ ॥ 190-3. तन्वस्य पाथस्य सामनी द्वे । वसोर्वा ऋषेः
अङ्गिरसां निवेष्टौ द्वौ । इडानां वा संक्षारे (११९) ॥ ६ ॥ 194-196.
शार्यातानि त्रीणि (१२०) ॥ ७ ॥ 197. इन्द्राण्याः साम (१२१) ॥ ८ ॥
198-199. गौषूक्तं चाश्वसूक्तं च (१२२) ॥ ९ ॥ 200. गौरीवितम् (१२३)
10 ॥ १० ॥ 201-3. गारणि त्रीणि (१२४) ॥ ११ ॥

इति द्वितीयाध्याये प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

204-6. सौपर्णानि त्रीणि (१२५) ॥ १ ॥ 207. शाकलम् (१२६)
॥ २ ॥ 208-9. आभरद्वसवे द्वे । ऐन्द्राग्ने वा (१२७) ॥ ३ ॥ 210-11.
15 तान्वे द्वे (१२८) ॥ ४ ॥ 212-3 रोहितकुलीये द्वे (१२९) ॥ ५ ॥ 214-5.
इन्द्राण्याः सामनी द्वे (१३०) ॥ ६ ॥ 216. इन्द्रस्य सहस्रबाहवीयम् (१३१)
17 ॥ ७ ॥ 217-221. धृषतो मारुतस्य सामनी द्वे । भरद्वाजस्यादारसृन्ति

---

4. L. माहीयवं for मार्गीयवं.
5. CD. ऐतते for ऐटते.
6. Ābr. पार्थस्य for पाथस्य.
7. CDL. संक्षारौ for संक्षारे;
8. B. शय्यातानि, CD. शर्यातानि for शार्यातानि.
9. CDL. गोषूक्तं चाश्व° for गौषूक्तं चाश्व°. A गौरुवीतम् B. गौरिवीतम् for गौरीवितम्;
10. ABS. गौराणि for गाराणि.
14. AB. भरद्° for आभरद्°
15. CD. Ābr. °कूलीये for °कुलीये.
16. °बाहविषयम् for बाहवीयम्

त्रीणि (१३२) ॥ ८ ॥ 222-4. ऐध्मवाहानि त्रीणि (१३३) ॥ ९ ॥ 225. अहेर्वैण्वस्य साम । अहिह्नो वा बैल्वस्य (१३४) ॥ १० ॥

इति द्वितीयाध्याये द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

226 ऐषं च (१३५) ॥ १ ॥ 227. पौषं च (१३६) ॥ २ ॥ 228. मरुतां च संवेशीयम् (१३७) ॥ ३ ॥ 229-30. हाविष्मते द्वे । 231-2. हाविष्कृते द्वे (१३८) ॥ ४ ॥ 233. काक्षीवतं च (१३९) ॥ ५ ॥ 234. उषसश्च साम (१४०) ॥ ६ ॥ 235-6. भरद्वाजस्य मौक्षे द्वे (१४१) ॥ ७ ॥ 237-9. भारद्वाजानि त्रीणि (१४२) ॥ ८ ॥ 240-1. शाकृत्यसामनी द्वे (१४३) ॥ ९ ॥ 242-3. वार्षाहरे द्वे । 244-5. कुत्सस्य प्रस्तोकौ द्वौ (१४४) ॥ १० ॥

इति द्वितीयाध्याये तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

246-7. सौश्रवसे च (१४५) ॥ १ ॥ 248. त्वाष्ट्रीसाम च (१४६) ॥ २ ॥ 249-50. त्वष्टुरातिथ्ये द्वे (१४७) ॥ ३ ॥ 251-2. पौष्णे द्वे (१४८) ॥ ४ ॥ 253-4. श्यावाश्वे द्वे (१४९) ॥ ५ ॥ 255-6. प्रजापतेः सुतंरयिष्ठीये द्वे (१५०) ॥ ६ ॥ 257. आप्सरसं चेष्टाहोत्रीयं वा अपां वा

1. AB. ऐल्म° for ऐध्म°.
2. C फेण्वस्य L. वैश्वस्य for वैण्वस्य; A वामनबलवस्य B वानबलवस्य for वा बैल्वस्य.
5. ABL. पौरूषं for पौषं.
6. C. सुवेशीयम्, for संवेशीयम्.
7. CD. काङ्क्षीवतं, A कक्षीवतं for काक्षीवतं.
8. AB मोक्षे for मौक्षे.
9. A शाक्य° LCD शौकृतं for शाकृत्य°.
10. Ābr. वार्षधरे for वार्षाहरे; CDL. प्रतोदौ for प्रस्तोकौ.
14. Ābr. पौषे for पौष्णे;
15. AB श्यावाश्वा for श्यावाश्वे.
16. CD आपसरसं, for आप्सरसं; AB वाचाम वा for वा अपां वा.

निधि [: ?] (१५१) ॥ ७ ॥ 258. प्रजापतेर्निधनकामम् (१५२) ॥ ८ ॥
259 वाजदावर्यश्च (१५३) ॥ ९ ॥ 260. सौमापौष्णं च (१५४) ॥ १० ॥

इति द्वितीयाध्याये चतुर्थः खण्डः

पञ्चमः खण्डः

5 261-3. वैतहव्यानि त्रीणि (१५५) ॥ १ ॥ 264-6. शाकृत्यानि त्रीणि । 267-9. गौरीवितानि त्रीणि (१५६) ॥ २ ॥ 270-1. काण्वे द्वे (१५७) ॥ ३ ॥ 272-4. सौमित्रे द्वे । दैवोदासं तृतीयम् । श्रौतकक्षाणि वा (१५८) ॥ ४ ॥ 275-7. वैष्णवानि त्रीणि । इहवद्वामदैवोदासं तृतीयम् । और्ध्वसद्मनानि वा (१५९) ॥ ५ ॥ 278-9. औदले द्वे । 280-1. वैणवे द्वे ।
10 औदले वैणवे इति वा (१६०) ॥ ६ ॥ 282-4. दैवोदासानि त्रीणि । आर्षभाणि वा । यदि वा वाभ्र्यश्वानि (१६१) ॥ ७ ॥ 285-6. कौत्से द्वे । पाञ्चवाजे वा (१६२) ॥ ८ ॥ 287-9. सौमेधानि त्रीणि । पौर्वतिथानि वा (१६३) ॥ ९ ॥ 290. दैवातिथं मैधातिथं वा (१६४) ॥ १० ॥

इति द्वितीयाध्याये पञ्चमः खण्डः

15

षष्ठः खण्डः

291-3. माधुच्छन्दसम्, क्रौञ्चं सौपर्णं वा घृतश्च्युन्निधनम् ।
17 आङ्गिरसानि वा (१६५) ॥ १ ॥ 294-6. प्रैयमेधानि त्रीणि । शौक्त-

---

2. CD. वाजिदावर्यं, L. वाजदावर्यं for वाजदावर्यः.
   ĀBr. °पौषं for °पौष्णं.
5. CA. शाक्तानि, L शौक्तानि for शाकृत्यानि. see. CN.
6. CD. om. गोरीवितानि त्रीणि.
7. सौमित्रे see. CN.
11. ABL वाध्रश्वानि for वाध्र्यश्वानि.
13. A °तिथानि वामदैवातिथं for °तिथानि वा ॥ दैवा°; A मैथा, CD. मेधा° for मैधा°.
16. L. घृतश्चुन्° for घृतश्च्युन्.
17. L. श्रौक्त°, A शाक्ति°, B शान्ति° for शौक्त°.

सामानि वा। उद्गातृदमनं वा तृतीयम् (१६६) ।। २ ।। 297-8. गौरीविते द्वे । 299-300. आपालवैणवे द्वे (१६७) ।। ३ ।। 301-2. धुरः शम्ये द्वे । 303. महागौरीवितं तृतीयम् (१६८) ।। ४ ।। 304-5. वाचः सामनी द्वे । 306. महावामदेव्यं तृतीयम् (१६९) ।। ५ ।। 307-8. इन्द्रस्य सत्रासाहीये द्वे (१७०) ।। ६ ।। 309. वामदेव्यं च (१७१) ।। ७ ।। 310. वैयश्वं च (१७२) ।। ८ ।। 311. गौतमस्य च भद्रम् (१७३) ।। ९ ।। 312. अश्विनोश्च साम (१७४) ।। १० ।। 5

इति द्वितीयाध्याये षष्ठः खण्डः

सप्तमः खण्डः

313. त्वाष्ट्रीसाम च (१७५) ।। १ ।। 314. गोधासाम च (१७६) ।। २ ।। 10
315. सवितुश्च साम (१७७) ।। ३ ।। 816. उषसश्च साम (१७८) ।। ४ ।। 317-8. त्वष्टुरातिथ्ये द्वे (१७९) ।। ५ ।। 319. सौमित्रं च (१८०) ।। ६ ।। 320. इन्द्रस्य च माया (१८१) ।। ७ ।। 321. वैश्वामित्रे च (१८२) ।। ८ ।। 323. शौनःशेपं च (१८३) ।।९।। 324. प्रतीचेनेळं च काशीतम् (१८४) ।। १० ।।

इति द्वितीयाध्याये सप्तमः खण्डः 15

अष्टमः खण्डः

325 सौमित्रं च (१८५) ।। १ ।। 326-7. श्यावाश्वे च (१८६) ।। २ ।। शैखण्डिनं च (१८७) ।। ३ ।। 329. वैतहव्यं च (१८८) ।। ४ ।। 330. भारद्वाजं च (१८९) ।। ५ ।। 331. अरुणस्य च वैतदश्वेः साम (१९०) 19

---

2. A मधुरश्शममे, B मधुशशममे for धुरः शम्ये;
3. ABL. °वीतं for वितं.
5. CDS. Add महा before वाम; L. om. वाम°; CD. वैर्यश्वं for वैयश्वं
6. AB गोतमस्य for गौतमस्य
12. सौमित्रम् see. CN.
13. वैश्वामित्रे see. CN.
14. AB. काशितं for काशीतं.
17. A शावाश्वे for श्यावाश्वे.
19. CD. om. च after अरुणस्य.

॥ ६ ॥ 332. सौभरं च (१९१) ॥ ७ ॥ 333-4. पाष्ठौहे द्वे (१९२) ॥ ८ ॥ 335. साकमश्वम् । धुरां वा साम (१९३) ॥ ९ ॥

इति द्वितीयाध्याये अष्टमः खण्डः

नवमः खण्डः

5 336. यामं च (१९४) ॥ १ ॥ 337. आङ्गिरसं चेन्द्रस्य हरिश्रीनिधनम् (१९५) ॥ २ ॥ 338. वैरूपं च (१९६) ॥ ३ ॥ 339. आसितं च सिन्धुषाम वा (१९७) ॥ ४ ॥ 340-1. यमस्यार्कौ द्वौ (१९८) ॥ ५ ॥ 342-3. सौमित्रे द्वे (१९९) ॥ ६ ॥ 344. इन्द्रस्याभयम् (२००) ॥ ७ ॥ 345-6. त्वाष्ट्रीसामनी द्वे (२०१ & २०२) ॥ ८ ॥ 347. इन्द्राण्याः साम
10 (२०३) ॥ ९ ॥

इति द्वितीयाध्याये नवमः खण्डः

दशमः खण्डः

348. श्यावाश्वं च (२०४) ॥ १ ॥ 349. वैरूपं च (२०५) ॥ २ ॥ 350. सौमित्रं च (२०६) ॥ ३ ॥ 351. स्तौभं च (२०७) ॥ ४ ॥ 352.
15 श्रौतं च (२०८) ॥ ५ ॥ 353. आभीशवं च (२०९) ॥ ६ ॥ 354. ऐषं च (२१०) ॥ ७ ॥ 355. इन्द्रस्य च क्षुरपवि (२११) ॥ ८ ॥ 356-7. सौमित्रे द्वे (२१२–२१३) ॥ ९ ॥

18 इति द्वितीयाध्याये दशमः खण्डः

---

1. ABL. च for द्वे.
5. AB °श्रीर्निधनम् for °श्रीनिधनम्.
7. यमस्यार्कौ see CN.
8. Ābr. °भयंकरम् for °भयम्.
14. Ābr. तौभं for स्तौभं;
15. AB. श्यौत्यं for श्रौतं;
16. BA. क्षार°, for क्षुर°.

एकादशः खण्डः

358. कौत्सं च (२१४) ॥ १ ॥ 359. ऐषं च (२१५) ॥ २ ॥ 360. उषसश्च साम (२१६) ॥ ३ ॥ 361. बार्हद्दुक्थं च (२१७) ॥ ४ ॥ 362. वरुणसाम च (२१८) ॥ ५ ॥ 363. उषसश्चैव साम (२१९) ॥ ६ ॥ 364. मित्रावरुणयोश्च संयोजनम् (२२०) ॥ ७ ॥ 365. ऋतुसाम च (२२१) ॥ ८ ॥ 366. विष्णोः साम च (२२२) ॥ ९ ॥ 5

इति द्वितीयाध्याये एकादशः खण्डः

द्वादशः खण्डः

367. कौत्सं च (२२३) ॥ १ ॥ 368. काश्यपं च । अप्सरसां वा (२२४) ॥ २ ॥ 369-70. बार्हद्दुक्थे द्वे (२२५-६) ॥ ३ ॥ 371-4. कौत्सानि चत्वारि (चैव त्रीणि?) (२२७-८) ॥ ४ ॥ 375-1. और्ध्वसद्मने द्वे । 10 प्रहितोर्वा संयोजने (२२९-३०) ॥ ५ ॥ 377. अभीपादस्य चौदलस्य साम (२३१) ॥ ६ ॥ 378. सोमसाम च (२३२) ॥ ७ ॥

इति द्वितीयाध्याये द्वादशः खण्डः

इति द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः 19

---

2. कौत्सं see CN.
3. AB बार्हद्रथं for बार्हद्दुक्थं, see CN.
8. AB. श्यावाश्वं for काश्यपं; L. आप्सरसं C आप्सरसां for अप्सरसां.
9. ABL. trans. कौत्सानि चत्वारि after संयोजने ॥ see CN.
11. CDA अभि°. for अभी°;
12. Ābr. आमहीयवम् for सोमसाम.
    CDL. add इति गायत्रम् and AB एकसामि भूयसामि समाप्तम् after सोमसाम च ॥

तृतीयोऽध्यायः

प्रथमः खण्डः

379-380. इन्द्रस्याकौं द्वौ (२३३) ॥ १ ॥ 381-2. भारद्वाजे द्वे (२३४) ॥ २ ॥ 383-4. संनते द्वे । 385. श्यैतं तृतीयम् (२३५) ॥ ३ ॥ 386–390.
5 नाविकं च, प्रजापतेश्चाभीवर्तो, भागं चेन्द्रस्य चाभीवर्तो नौधसम् (२३६) ॥ ४ ॥ 391-2. लौशे द्वे । 393-4. धानाके द्वे । 395-7. कालेयानि त्रीणि (२३७) ॥ ५ ॥ 308-9. ऐषिरे द्वे । 400-1. गोशृङ्गे द्वे (२३८) ॥ ६ ॥ 402-4. पृष्ठमेकम् । शुल्क एकम् । जमदग्नेरभीवर्त एकम् (२३९) ॥ ७ ॥ 405-6. कौल्मलबर्हिषे द्वे (२४०) ॥ ८ ॥ 407-8. वसिष्ठस्य जनित्रे द्वे
10 (२४१) ॥ ९ ॥ 409. मैधातिथम् (२४२) ॥ १० ॥

इति तृतीयाध्याये प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

410-1. वैखानसं च प्राकर्षम् (२४३) ॥ १ ॥ 412. सात्यम् (२४४) ॥ २ ॥ 413-6. भारद्वाजानि चत्वारि । कण्वबृहद्वा द्वितीयम् (२४५)
15 ॥ ३ ॥ 417-9. वाम्राणि त्रीणि (२४६) ॥ ४ ॥ 420. गौङ्गवम् (२४७) ॥ ५ ॥ 421-3. साध्राणि त्रीणि । 424-5. विरूपस्य समीचीनप्राचीने द्वे (२४८) ॥ ६ ॥ 426. यौक्तस्रुचम् । इन्द्रस्येन्द्रियं वा (२४९) ॥ ७ ॥ 427-9. आत्राणि त्रीणि (२५०) ॥ ८ ॥ 430-2. वासिष्ठानि त्रीणि च (२५१) ॥ ९ ॥ 433-4. वत्सस्य काण्वस्य सामनी द्वे । गोतमस्य वा
20 मनाय्ये (२५२) ॥ १० ॥

इति तृतीयाध्याये द्वितीयः खण्डः

---

3. ABr. भारद्वाजस्य for इन्द्रस्य.
8. L. शुक्ल° Ābr. शौल्कम् for शुल्क°.
9. AB °वर्हिषी for वर्हिषे.
19. CDL. गौतमस्य for गोतमस्य.

तृतीयः खण्डः

435-7. हारायणानि त्रीणि (२५३) ॥ १ ॥ 438-440. वाम्राणि त्रीणि (२५४) ॥ २ ॥ 441-443. वरुणसामानि त्रीणि (२५५) ॥ ३ ॥ 444. वषट्कारनिधनं च । साकमश्वम् (२५६) ॥ ४ ॥ 445. बृहतश्च मारुतस्य साम (२५७) ॥ ५ ॥ 446-7. संश्रवसे विश्रवसे सत्यश्रवसे श्रवस इति वार्याणां सामानि चत्वारि सांशानानि वा (२५८) ॥ ६ ॥ 448-450. वासिष्ठानि त्रीणि । भार्गवं वा तृतीयम् (२५९) ॥ ७ ॥ 451-2. स्वपस आञ्जीकस्य सामनी द्वे (२६०) ॥ ८ ॥ 453-6. काण्वम् । वैष्टम्भे द्वे । काण्वं चैव (२६१) ॥ ९ ॥ 457. श्नुष्टीगवं च (२६२) ॥ १० ॥

इति तृतीयाध्याये तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

458. इन्द्रस्य च वृषकम् (२६३) ॥ १ ॥ 459-60. द्वैगते च (२६४) ॥ २ ॥ 461. कार्तवेशं च (२६५) ॥ ३ ॥ 462. इन्द्रस्य च शरणम् (२६६) ॥ ४ ॥ 463. श्रान्तीयं च (२६७) ॥ ५ ॥ 464. आक्षीलं च वाभ्रं वा (२६८) ॥ ६ ॥ 465-7. शाकृटा (क्रा?) णि त्रीणि शुल्कानि वाश्वानि वा (२६९) ॥ ७ ॥ 468. प्रजापतेर्निधनकामम् (२७०) ॥ ८ ॥

---

2. A. वात्र्राणि for वाम्राणि.
5. AB. सौश्रवसे for संश्रवसे.
6. A पर्यायनाम, B वार्यानाम for वार्याणाम्; B संशानानि for सांशानानि.
7. The sutra corresponding to वासिष्ठानि.....in Ābr. is वाभ्रे पूर्वे वासिष्ठं तृतीयम् । वासिष्ठे वा पूर्वे वाभ्रं तृतीयम् ।
8. AB आर्जीकस्य for आञ्जीकस्य.
9. A धृष्टी°, LB श्रृष्टी for श्नुष्टी.
13. AB. om. च; AB पृष्ठम् for वृषकम्; AB द्वैकते, L त्वैगते for द्वैगते.
14. AB. om. च after इन्द्रस्य.
16. A. वात्रँ LCD. वाभ्रं for वाभ्रं; AB. शाक्यानि, L शौक्तानि for शाकृटा (क्रां ?)णि see CN. शुक्लानि for शुल्कानि.

469-71. गोतमस्य मनाय्यानि त्रीणि (२७१) ॥ ९ ॥ 472-4. वैरूपाणि त्रीणि (२७२) ॥ १० ॥

इति तृतीयाध्याये चतुर्थः खण्डः

पञ्चमः खण्डः

5 475-6. पौरुहन्मनं च प्राकर्षं च (२७३) ॥ १ ॥ 477. इन्द्रस्य चाभयंकरम् (२७४) ॥ २ ॥ 478-9. कावषे द्वे (२७५) ॥ ३ ॥ 480. सूर्यसाम च (२७६) ॥ ४ ॥ 481-2. नैपातिथे द्वे । वार्शे वा (२७७) ॥ ५ ॥ 483-4. कौन्मुदे द्वे । स्वर्ज्योतिषी वा (२७८) ॥ ६ ॥ 485-6. आनूपे द्वे (२७९) ॥ ७ ॥ 487. वैरूपं च (२८०) ॥ ८ ॥ 488. वाचश्च साम (२८१)
10 ॥ ९ ॥ 489-90. आक्षीले द्वे (२८२) ॥ १० ॥

इति तृतीयाध्याये पञ्चमः खण्डः

षष्ठः खण्डः

491-2. गौरीवितेः प्रहितौ द्वौ (२८३) ॥ १ ॥ 493-4. आत्रे द्वे (२८४) ॥ २ ॥ 495-6. गौतमे द्वे (२८५) ॥ ३ ॥ 497. वामदेव्यं च (२८६) ॥ ४ ॥
15 498. अश्विनोश्च साम (२८७) ॥ ५ ॥ 499-501. वसिष्ठस्य पज्राणि त्रीणि । पज्रस्य वाङ्गिरसस्य (२८८) ॥६॥ 502-3. सौबभ्रवे द्वे (२८९)॥ ७ ॥ 504. वैय्यश्वम् (२९०) ॥ ८ ॥ 505-6. इन्द्रस्य सहस्रायुते द्वे । प्रजापतेर्वा महोविशीये (२९१) ॥ ९ ॥ 507. इन्द्राण्याः साम (२९२) ॥ १० ॥

19 इति तृतीयाध्याये षष्ठः खण्डः

1. CDL. गौतमस्य for गोतमस्य. CD. मनार्याणि for मनाय्यानि.
6. AB कावृषे for कावषे.
7. AB AB नैथे for नैपातिथे see CN.
8. AB कौतुदे, CA. कौल्मुदे for कौन्मुदे.
13. CD. गौरीवीतेः for गौरीवितेः; B. वात्र for आत्रे.
14. Ābr. गौरीवीते for गौतमे.
15. B. CDL. वज्राणि for पज्राणि.
16. CDL वज्रस्य for पज्रस्य; B सौपत्रपे, A सौबत्रवे, for सौबभ्रवे.
17. CD. वैर्यश्वम् for वैय्यश्वम्.

सप्तमः खण्डः

508. सौभरं च (२९३) ॥ १ ॥ 509. गार्त्समदं च (२९४) ॥ २ ॥ 510. वाचश्च साम (२९५) ॥ ३ ॥ 511. बार्हदुक्थं च (२९६) ॥ ४ ॥ 512. नैपातिथं च (२९७) ॥ ५ ॥ 513. तौरश्रवसं च (२९८) ॥ ६ ॥ 514. त्वाष्ट्र्याश्च साम (२९९) ॥ ७ ॥ 515. अदितेश्च साम (३००) ॥ ८ ॥ 5
516. आजीगर्तं च (३०१) ॥ ९ ॥ 517. माधुच्छन्दसं च (३०२) ॥ १० ॥

इति तृतीयाध्याये सप्तमः खण्डः

अष्टमः खण्डः

518. उषसश्च साम (३०३) ॥ १ ॥ 519. अश्विनोश्च साम (३०४) ॥ २ ॥ 520. अश्विनोश्च संयोजनम् (३०५) ॥ ३ ॥ 521. अश्विनोश्चैव 10
साम (३०६) ॥ ४ ॥ 522. सोमसाम च (३०७) ॥ ५ ॥ 523. आजमायवं च (३०८) ॥ ६ ॥ 524. समुद्रस्य च प्रैयमेधस्य साम (३०९) ॥ ७ ॥ 525-6. वैरूपे च (३१०) ॥ ८ ॥ 527. वैश्वदेवं च (३११) ॥ ९ ॥ 528. पुरीषं चाथर्वणम् (३१२) ॥ १० ॥

इति तृतीयाध्याये अष्टमः खण्डः 15

॥ बार्हतं समाप्तम् ॥

नवमः खण्डः

529-30. प्राकर्षं च । वासिष्ठस्य च निहवः (३१३) ॥ १ ॥ 531-2. गृत्समदस्य योनिनी द्वे (३१४) ॥ २ ॥ 533-4. औरुक्षये द्वे (३१५) 19

---

3. A बार्हद्रथं for बार्हदुक्थं.
5. CD, त्वष्टार्यश्चि LAB त्वष्टय्याश्च for त्वाष्ट्र्याश्च.
6. A आजीकर्तं for आजीगर्तं
9. L. trans. अश्विनोश्च साम after अश्विनोश्च संयोजनम्.
11. AB. °साम वा for °साम च.
12. AB. om. च after समुद्रस्य; AB प्रैय्य° for प्रैय°.
18. CD. निहवम् for निहवः.
19. B. औलुक्ष येA औलुक्षे for औरुक्षये.

॥ ३ ॥ 535-6. पार्थे द्वे (३१६) ॥ ४ ॥ 537-8. सौमित्रे द्वे । 539-41. वात्सप्राणि त्रीणि (३१७) ॥ ५ ॥ 542. वैदन्वतं च (३१८) ॥ ६ ॥ 543. सौपर्णं च (३१९) ॥ ७ ॥ 544. यामं च (३२०) ॥ ८ ॥ 565-6. ऋतुसामनी च (३२१) ॥ ९ ॥ 547. इन्द्रस्य च वारवन्तीयम् (३२२) ॥ १० ॥
5 इति तृतीयाध्याये नवमः खण्डः

दशमः खण्डः

548-9. इन्द्रस्य च क्षुरपविणी द्वे । 550-1. सौरश्मे द्वे (३२३) ॥ १ ॥ 552-3. बृहतो मारुतस्य सामनी द्वे (३२४) ॥ २ ॥ 554-5. सोमसामनी द्वे (३२५) ॥ ३ ॥ 556-7. इन्द्रस्य वज्रे द्वे (३२६) ॥ ४ ॥ 558-9. भृष्टिमतः
10 सौर्यवर्चसस्य सामनी द्वे (३२७) ॥ ५ ॥ 560-1. वसिष्ठस्याङ्कुशौ द्वौ (३२८) ॥ ६ ॥ 562. भारद्वाजं च (३२९) ॥ ७ ॥ 563. वासिष्ठं च (३३०) ॥ ८ ॥ 594. पुरीषं चाथर्वणम् (३३१) ॥ ९ ॥
इति तृतीयाध्याये दशमः खण्डः

एकादशः खण्डः

15 565-6. अदित्याः सामनी द्वे । तार्क्ष्यसामनी वा (३३२) ॥ १ ॥ 567. इन्द्रस्य च त्रातम् (३३३) ॥ २ ॥ 568. वार्त्रतुरम् (३३४) ॥ ३ ॥ 569-70. द्युतानस्य मारुतस्य सामनी द्वे (३३५) ॥ ४ ॥ 571. आत्रम्
18 (३३६) ॥ ५ ॥ 572-3. गृत्समदस्य समिधौ द्वौ । कश्यपस्य च वा

---

1. A पाक्षे, B पार्क्षे for पार्थे; Ābr. सौपर्णे for सौमित्रे see CN.
2. AB. वैत° for वैद°; CD. सौपर्ण्यं for सौपर्णं.
7. CDL °पविनी for °पविणी; A सौरग्मे, L. सौमरश्मे, Ābr. स्यौमरश्मे for सौरश्मे;
9. AB. गृष्टि°, L. सृष्टि° for भृष्टि°.
12. AD. पुरुषं for पुरीषं; AD. add च after आथर्वणं.
15. AB. च for वा.
18. CDL. om. च;

नितोदौ (३३७) ॥ ६ ॥ 574. वैश्वामित्रम् (३३८) ॥ ७ ॥ 575. सावित्राणि षट् । प्रैयमेधानि वा (३३९) ॥ ८ ॥ 576. कुतीवारस्य च वैरूपस्य साम (३४०) ॥ ९ ॥ 577. वामदेव्यम् (३४१) ॥ १० ॥

इति तृतीयाध्याये एकादशः खण्डः

द्वादशः खण्डः 5

578-80. शैखण्डिने द्वे । उद्वंशीयं तृतीयम् (३४२) ॥ १ ॥ 581-3. शैखण्डिनानि त्रीणि । 584-5. आष्टादंष्ट्रे द्वे । 586-7. महावैश्वामित्रे द्वे (३४३) ॥ २ ॥ 588-91. गृत्समदस्य वीङ्कानि चत्वारि । वसिष्ठस्य वा प्रियाणि (३४४) ॥ ३ ॥ 592-5. वसिष्ठस्य वीङ्कानि चत्वारि । इन्द्रस्य वा प्रियाणि । आकूपाराणि वा (३४५) ॥ ४ ॥ 596-7. तिरश्चे- 10 राङ्गिरसस्य सामनी द्वे । देवानां वा देवपुरे (३४६) ॥ ५ ॥ 598. वैश्वामित्रम् (३४७) ॥ ६ ॥ 599-600. काण्वे द्वे (३४८) ॥ ७ ॥ 601. वैश्वामित्रं चैव (३४९) ॥ ८ ॥ 602-3. इन्द्रस्य च शुद्धाशुद्धीये द्वे (३५०) ॥ ९ ॥ 604-5. गौतमस्य रयिष्ठे द्वे (३५१) ॥ १० ॥

इति तृतीयाध्याये द्वादशः खण्डः 15

॥ इति तृतीयोऽध्यायः ॥

---

1. CD. नीतौ द्वौ for नितोदौ.
2. A कुत्र°, B कुति, L. कूती° for कुती°; Ābr. कुतीपाद° for कुतीवार°.
3. Ābr. आमहीयवम् for वामदेव्यम्; AB after वामदेव्यम् add इति त्रैष्टुभम्.
7. ABCD. अष्टा° for आष्टा°.
13. CDL om एव.
14. B. गोतमस्य for गौतमस्य; CD. रयिष्ठीये for रयिष्ठे.

चतुर्थोऽध्यायः

प्रथमः खण्डः

606-8. कौल्मलबर्हिषे द्वे । नानदं तृतीयम् (३५२) ॥ १ ॥ 609. शाकपूतं च (३५३) ॥ २ ॥ 610-11. कौल्मलबर्हिषे चैव (३५४) ॥ ३ ॥
5 612. मधुश्च्युन्निधनं च प्राजापत्यम् (३५५) ॥ ४ ॥ 613. उषसश्च साम (३५६) ॥ ५ ॥ 614. गौतमम् (३६७) ॥ ६ ॥ 615. अग्नेश्च दधिक्रम् (३६८) ॥ ७ ॥ 616. मारुतं वैश्वामित्रं वा आङ्गिरसानां वा साम मैधातिथं वा (३५९) ॥ ८ ॥

इति चतुर्थाध्याये प्रथमः खण्डः

10

द्वितीयः खण्डः

617. वामदेव्यं च (३६०) ॥ १ ॥ 618. काश्यपं च (३६२) ॥ २ ॥ 619-20. अग्नेर्वैश्वानरस्य सामनी द्वे (३६२=३६४) ॥ ३ ॥ 621-2. शाकपूते द्वे (३६३=३६५) ॥ ४ ॥ 623. प्रैयमेधं च (३६४=३६२) ॥ ५ ॥ 624. बार्हदुक्थं च (३६५=३६३) ॥ ६ ॥ 625. वरुणान्याश्च साम (३६६) ॥ ७ ॥
15 626. उषसश्च साम (३६७) ॥ ८ ॥ 627. देवानां च रुचि [:] रोचनं वा (३६८) ॥ ९ ॥ 628-9. ऋक्सामयोः सामनी द्वे (३६९) ॥ १० ॥

इति चतुर्थाध्याये द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

630. त्रैशोकम् (३७०) ॥ १ ॥ 631-2. शैखण्डिने द्वे । 633-4. अत्रे-
20 र्विवर्तौ द्वौ । 635-6. महासावेदसे द्वे । 637-8. शैरीषे द्वे (३७१) ॥ २ ॥

---

4. CD. द्वे for चैव.
6. Ābr. भारद्वाजं for गौतमं
7. B. मातरं for मारुतं; A currupt.
12. अग्नेर्वैश्वानरस्य see CN.
16. AB वाक् for ऋक्; CDS after सामनी द्वे add इत्यानुष्टुभम्.

639-41. इन्द्रस्येन्द्रियाणि त्रीणि (३७२) ॥ ३ ॥ 642-4. वैरूपाणि त्रीणि (३७३) ॥ ४ ॥ 645. बार्हद्दुक्थं च (३७४) ॥ ५ ॥ 646-7. त्रासदस्यवे च (३७५) ॥ ६ ॥ 648-9. सौभरे द्वे (३७६-७) ॥ ७ ॥ 650-1. वरुणसामनी द्वे । महापृथिव्योर्वा सामनी (३७८) ॥ ८ ॥ 652. इन्द्रस्य च श्यैनम् (३७९) ॥ ९ ॥ 653. वैरूपम् (३८०) ॥ १० ॥ 5

इति चतुर्थाध्याये तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

654. यामम् (३८१=४०९) ॥ १ ॥ 655-6. गृत्समदस्य मदौ द्वौ (३८२=४१०) ॥ २ ॥ 657-8. आभीशवे द्वे । 659-60. आभीके द्वे । 661-3. बार्हद्गिराणि त्रीणि (३८३=४११) ॥ ३ ॥ 664. इन्द्रस्य च स्वाराज्यम् 10 (३८४=४१२) ॥ ४ ॥ 665. कश्यपस्य च धृष्णु (३८५=४१३) ॥ ५ ॥ 666. वैदन्वतम् (३८६=४१४) ॥ ६ ॥ 667-8. यामे द्वे (३८७-८=४१५-६) ॥ ७ ॥ 669-71. त्रैतानि त्रीणि । 672-3. सौपर्णे द्वे (३८९=४१७) ॥ ८ ॥ 674. लौशम् (३९०=४१८) ॥ ९ ॥ 15

इति चतुर्थाध्याये चतुर्थः खण्डः

पञ्चमः खण्डः

675-6. इन्द्रस्य संजये द्वे । सेनदे वामदेव्ये वा (३९१=४१९) ॥ १ ॥ 677-8. अङ्गिरसां निवेष्टौ द्वौ (३९२=४२०) ॥ २ ॥ 679. सत्यश्रवसो वार्यस्य साम (३९३=४२१) ॥ ३ ॥ 680. उषसश्च साम (३९४=४२३) 19

---

2. AB त्रस° for त्रास°
4. AB. श्यैनः for श्यैनम्;
5. CDL. after वैरूपम् add इति जागतम्.
9. In Kauthuma recension आभीक comes first and then आभीशव.
12. In Ābr. वैदन्वतम् is termed as संवेशीय.
17. AB सन्नुदेव L सेनुदेवा for सेनदे वा°.
18. In Ābr. the two निवेष्टs are known as उत्सेध and निषेध respectively.
19. AB. वारि° for वार्यस्य; For names in Kauthuma see CN.

॥ ४ ॥ 681. लौशं च (३९५-४२४) ॥ ५ ॥ 682. यामं च (३९६=४२२) ॥ ६ ॥ 683. अङ्गिरसां चैव निवेष्टः (३९७=४२५) ॥ ७ ॥ 684. गोरेश्चाङ्गिरसस्य साम (३९८=४२६) ॥ ८ ॥

इति चतुर्थाध्याये पञ्चमः खण्डः

5 षष्ठः खण्डः

685-6. वसिष्ठस्य संक्रमौ द्वौ । 687-9. सौहविषाणि त्रीणि । सर्वाणि वा सौहविषाणि (३९९=४२७) ॥ १ ॥ 690-2. वाकानि त्रीणि (४००=४२८) ॥ २ ॥ 692-5. प्रजापतेर्धर्मविधर्माणि चत्वारि (४०१-२=४२९-३०) ॥ ३ ॥ 696. भागं च (४०३=४३१) ॥ ४ ॥ 697. वाजिनां
10 च साम (४०४=४३२) ॥ ५ ॥ 698-700. प्रजापतेर्हिंकनिकविकानि त्रीणि (४०५=४३३) ॥ ६ ॥ 701-2. आश्वे द्वे (४०६=४३४) ॥ ७ ॥ 703. वाजिनां च साम (४०७=४३५) ॥ ८ ॥ 704. आदित्यानां च पवित्रम् (४०८=४३६) ॥ ९ ॥

इति चतुर्थाध्याये षष्ठः खण्डः

15 सप्तमः खण्डः

705-7. इन्द्रस्य क्रोशानुक्रोशे द्वे । कौत्सं तृतीयम् (४०९=३८१) ॥ १ ॥ 708-9. प्रहितोः संयोजने द्वे । 710-11. दैवोदासे द्वे (४१०=३९२) ॥ २ ॥ 712-5. हारिवर्णानि चत्वारि (४११=३८३)॥ ३ ॥ 716-9. त्रैतानि चत्वारि (४१२=३८४) ॥ ४ ॥ 720-2. सराधसश्च प्राधसश्चाङ्गिरसयोः
20 सामानि च त्रीणि (४१३-४=३८५-६) ॥ ५ ॥ 723. वैश्वमनसम्

2. CD. गोरथे°, L गौरये° for गोरे°
7. AB चत्वारि for त्रीणि.
10. AB. हृक° for हिक°
12. B adds एव before साम.
17. In Ābr. the first two are known as दैवोदास and the latter two as संयोजन; CD add वा after प्रहितोः
19. AB. सराधस्य प्राधस्याङ्गिरसोः for सराधसश्च प्राधसश्चाङ्गिरसयोः.

(४१५=३८७) ॥ ६ ॥ 724-6. सौमित्राणि त्रीणि (४१६-३८८) ॥ ७ ॥ 727-9. त्रैककुभानि त्रीणि (४१७=३८९) ॥ ८ ॥ 730-2. औक्ष्णोरन्ध्राणि त्रीणि । औक्ष्णो निधनानि वा (४१८=३९०) ॥ ९ ॥

इति चतुर्थाध्याये सप्तमः खण्डः

अष्टमः खण्डः

5

733-4. इन्द्राण्याः सामनी द्वे । इन्द्रस्य वा सांवर्ते । सांवर्तस्य वाङ्गिरसस्य (४१९=३९३) ॥ १ ॥ 736-8. दैवोदासानि चत्वारि (४२०=४९२) ॥ २ ॥ 739-41. रेवच्चाक्षरं च । रेवच्चैव (४२१=३९१) ॥ ३ ॥ 742. आक्षरं चैव (४२२=३९४) ॥ ४ ॥ 743. यामम् (४२३=३९५) ॥ ५ ॥ 744. भारद्वाजस्य शुन्ध्यु (४२४=३९६) ॥ ६ ॥ 745. आदित्यानां चापामीवम् (४२५=३९७) ॥ ७ ॥ 746-7. वसिष्ठस्य च वैराजे (४२६-३९८) ॥ ८ ॥ 10

इति चतुर्थाध्याये अष्टमः खण्डः

नवमः खण्डः

748. इद्रस्याभ्रातृव्यम् (४२७=३९९) ॥ १ ॥ 749-50. शार्करे द्वे (४२८=४००) ॥ २ ॥ 751. बृहत्कम् (४२९=४०१) ॥ ३ ॥ 752-5. सौयवसानि चत्वारि । पुनरिळं वा तृतीयम् (४३०=४०२) ॥ ४ ॥ 756. मरुतां च संवेशीयम् (४३१=४०३) ॥ ५ ॥ 757. काकुभं च (४३२=४०४) ॥ ६ ॥ 758-9. इन्द्रस्याभरे द्वे (४३३=४०५) ॥ ७ ॥ 760-2. ऐषिराणि त्रीणि 15 19

---

2. CD वा for त्रीणि.
8. CD. om. च after अक्षरं; CD रेवं चैव for रेवच्चैव.
9. In Kauthuma the gāna based on 394 is known as याम or आक्षर and the gāna based on 395 as दीर्घायुष्यम् which, in jaiminiya, is not found.
10. AB शुधि for शुन्ध्यु.
16. In Kauthuma the सौयवस gānas are only three. see CN.
18. CDL. काकुभं वा for काकुभं च.
19. A. ऐषी° for ऐषि.

(४३४=४०६) ॥ ८ ॥ 763-4. प्रजापतेः सीदन्तीये द्वे (४३५=४०७) ॥ ९ ॥
765-6. पक्थस्य सौभरस्य सामनी द्वे (४३६=४०८)॥ १० ॥

इति चतुर्थाध्याये नवमः खण्डः

दशमः खण्डः

5 767-8. वसिष्ठस्याभरे द्वे (४३७) ॥ १ ॥ 769-770. वासुमन्दे द्वे ।
771-3. कावषाणि त्रीणि (४३७) ॥ २ ॥ 774-6. प्रजापतेः श्लोकानु-
श्लोकानि त्रीणि (४३९=४४०)॥ ३ ॥ 777-8. वाचःसामनी द्वे (४४१-२) ।
779. मरुतां च साम (४४३) ॥ ४ ॥ 780. वैश्वामित्रं च (४४४) ॥ ५ ॥
781. मारुतं चैव (४४५) ॥ ६ ॥ 780. उद्वंशपुत्रं च (४४६) ॥ ७ ॥

10 इति चतुर्थाध्याये दशमः खण्डः

एकादशः खण्डः

783-4. धुरः शाम्ये द्वे (४४७) ॥ १ ॥ 785-8. प्रजापतेर्गूर्दो विश्वा-
मित्रस्य चात्यर्दः प्रजापतेश्चैव गूर्दो विश्वामित्रस्य चात्यर्दः (४४८)
॥ २ ॥ 789-790. प्रजापतेः सान्तनिके द्वे (४४९) ॥ ३ ॥ 791-2. प्रजा-
15 पतेर्धनधर्मे द्वे (४५०) ॥ ४ ॥ 793. उषसश्च साम (४५१) ॥ ५ ॥
794. वैश्वामित्रं च (४५२) ॥ ६ ॥ 795. भारद्वाजं च (४५३=४५५) ॥ ७ ॥
796. इन्द्रस्य च रातिः (४५४=४५३) ॥ ८ ॥ 797. भारद्वाजं चैव (४५४)
॥ ९ ॥ 798-9. इन्द्रस्य च वैराजे (४५६) ॥ १० ॥

19 इति चतुर्थाध्याये एकादशः खण्डः

---

1. AB. om. द्वे.
5. CD. om. द्वे after वासुमन्दे;
6. AB. कावृषाणि for कावषाणि.
16. In Kauthuma वैश्वामित्र is known as भारद्वाज and भारद्वाज as ऐष.

द्वादशः खण्डः

800. प्रजापतेर्वाजसनि (४५७) ॥ १ ॥ 801-2. गौराङ्गिरसस्य सामनी द्वे (४५८) ॥ २ ॥ 803. प्रयस्वच्च प्राजापत्यम् (४५९) ॥ ३ ॥ 804. अक्षय्यं च रेवत् (४६०) ॥ ४ ॥ 805. सवितुश्च साम (४६१=४६४) ॥ ५ ॥ 806. वार्त्रंतुरं च (४६२=४६६) ॥ ६ ॥ 807. ऐषं च (४६३=४६१) ॥ ७ ॥ 808. यामं मरुतश्च साम (४६४=४६२) ॥ ८ ॥ 809-811. भरद्वाजस्य विषमाणि त्रीणि । इन्वकं वा तृतीयम् (४६५=४६३) ॥ ९ ॥ 812-3. पारुच्छेपे द्वे । 814-5. बार्हस्पत्ये द्वे । अग्नेर्वा राक्षोघ्ने द्वे (४६६=४६५) ॥ १० ॥

इति चतुर्थाध्याये द्वादशः खण्डः

॥ चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ इत्यैन्द्रं पर्वं समाप्तम् ॥

---

2. CD. °र्वाजसानि for °र्वाजसनि.
3. AB. प्रायस्वच्च for प्रयस्वच्च.
5. AB वत्र°, B वात्तृ, L. वाक्र for वार्त्र°, Abr. ऐषं for वार्त्रंतुरं and याज्ञतुरं for ऐषं.
6. L. यममरुतश्च, CD यामं मरुतां च for यामं मरुतश्च.
7. AB. अन्वंकं for इन्वकं.

पञ्चमोऽध्यायः

पावमानं पर्व

प्रथमः खण्डः

816-828. आजीकं च, आभीकं च, ऋषभश्च पावमानः, आभीकं
5 चैव, बाभ्रवे द्वे, इन्द्राण्याः साम, शैशवे द्वे प्रजापतेर्दोहादोहीये द्वे,
इन्द्राण्याश्चैव साम आमहीयवं च (४६७) ।। १ ।। 829-837. आजीकम् ।
सुरूपे द्वे । जमदग्नेः शिल्पे द्वे । संहितं च । वसिष्ठस्य च शकुलः ।
जमदग्नेश्च गम्भीरम् । संहितं चैव (४६८) ।। २ ।। 838-846. सोम-
सामनी द्वे । आशुभार्गवं तृतीयम् । वैश्वदेवे द्वे । इन्द्रसामनी द्वे ।
10 यौक्ताश्वे द्वे (४६९) ।। ३ ।। 847-52. भासं च । सोमसाम च । प्रजा-
पतेश्चैव सहोरयिष्ठीयं मादिलम् । सोमसाम चैव । प्रजापतेश्चैव
सहोरयिष्ठीयम् । सोमसाम वा (४७०) ।। ४ ।। 853-8. वैष्टम्भे द्वे ।
पाष्ठौहे द्वे । वैष्टम्भं चैव । पाष्ठौहं चैव (४७१) ।। ५ ।। 869-66.
इषोवृधीयं च । इन्द्रसाम च । वैश्वदेवे च । इन्द्रसाम चैव । आग्नेयानि
15 त्रीणि (४७२) ।। ६ ।। 867-74. आश्वानि चत्वारि । च्यावनानि चत्वारि ।
(४७३) ।। ७ ।। 875-6. प्राजापत्ये द्वे (४७४) ।। ८ ।। 877-882. वैदन्व-
तानि चत्वारि । ऋषभो वा वैदन्वतश्चतुर्थः । रजेराङ्गिरसस्य पद-
स्तोभौ द्वौ (४७५) ।। ९ ।। 883-4. और्णायवे द्वे (४७६) ।। १० ।।

19 इति पञ्चमाध्याये प्रथमः खण्डः

---

4. AB. आभीकं, Ābr आजिगं for आजीकं; ABL. पवमान. for पावमानः
7. CD. सौरूपे for सुरूपे; CD. सुहितं for संहितं; CD. शकुनः, A शक्लः for शकुलः.
10. CD. योक्ताश्वे for यौक्ताश्वे.
11. AB °रयष्ठीयम् for °रयिष्ठीयम्.
14. इन्द्रसाम see CN.
15. Ābr. शैशवानि for आश्वानि.

द्वितीयः खण्डः

885-6. सौभरे द्वे (४७७-८) ॥ १ ॥ 887-8. इन्द्रस्य वृषकाणि त्रीणि (४७९-८०) ॥ २ ॥ 889-891. बभ्रोः कौम्भ्यस्य सामानि त्रीणि (४८१) ॥ ३ ॥ 892-5. बभ्रोः कार्तवेशानि त्रीणि (४८२) ॥ ४ ॥ 896-7. शार्मंदे द्वे (४८३) ॥ ५ ॥ 898-9. वासिष्ठस्य जनित्रे द्वे (४८४) ॥ ६ ॥ 5
900-902. मरुतां प्रक्रीडास्त्रयः । संक्रीडा निक्रीडा वा (४८५) ॥ ७ ॥
903. औशनम् (४८६) ॥ ८ ॥

इति पञ्चमाध्याये द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

904-6. यामानि त्रीणि (४८७) ॥ १ ॥ 907. अङ्कतेर्वैरूपस्य साम 10
(४८८) ॥ २ ॥ 908-9. औशने च (४८९) ॥ ३ ॥ 910. सोमसाम च (४९०) ॥ ४ ॥ 911-2. कार्ष्णे च (४९१) ॥ ५ ॥ 913. भारद्वाजं च (४९२) ॥ ६ ॥ 914. वैश्वामित्रं च (४९३) ॥ ७ ॥ 915. इन्द्रस्य वार्त्रघ्नम् (४९४) ॥ ८ ॥ 916-8. सोमसामानि त्रीणि (४९५) ॥ ९ ॥ 919. भार-
द्वाजं चैव (४९६) ॥ १० ॥ 15

इति पञ्चमाध्याये तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

920. वार्षाहरम् (४९७) ॥ १ ॥ 921-3. वार्शानि त्रीणि (४९८) ॥ २ ॥ 924-5. वैरूपे च । देवानां वाञ्जसायनी (४९९) ॥ ३ ॥
926. तरन्तस्य च वैददश्वेः साम (५००) ॥ ४ ॥ 927. सोमसाम च 20
(५०१) ॥ ५ ॥ 928. सूर्यसाम च (५०२) ॥ ६ ॥ 929-31. दाढर्च्यच्युतानि त्रीणि (५०३) ॥ ७ ॥ 932. इन्द्रस्य च वृषकम् (५०४) ॥ ८ ॥

---

12. CD. कार्ष्णे द्वे for कार्ष्णे च; Ābr. सोमसाम for भारद्वाजं.
13. Ābr. सूर्यसाम for वैश्वामित्रं.
19. CD. वाञ्जसायिनी for वाञ्जसायनी.
20. A तरन्त्यस्य for तरन्तस्य; AB वैतदश्वेः for वैददश्वेः

933. ऐषं च (५०५) ॥ ९ ॥ 934. श्यावाश्वं च (५०६) ॥ १० ॥
935. सोमसाम च (५०७) ॥ ११ ॥ 936. आग्नेयं च (५०८) ॥ १२ ॥
937-8. आयास्ये च (५०९) ॥ १३ ॥ 939. भारद्वाजं च (५१०) ॥ १४ ॥

इति पञ्चमाध्याये चतुर्थः खण्डः

5

पञ्चमः खण्डः

940-55. आयास्यं च । वसिष्ठस्य चापदासे । माण्डवं च उद्वच्च । माण्डवं चैव । प्रजापतेश्च सदोविशीयम् । जमदग्नेः सवासिनी द्वे । आयास्ये द्वे सोमसामनी वा । कण्वरथंतरम् । आयास्यं च । रौरवं च । यौधाजयं च । वसिष्ठस्य च प्लवम् (५११) ॥ १ ॥
10 956-70. अच्छिद्रं च । रयिष्ठं च । भारद्वाजे द्वे । आभीशवे द्वे । अङ्गिरसाम् अधीवासपरीवासौ द्वौ । माण्डवे द्वे । वैनसोमक्रतवे द्वे । प्रजापतेर्गूर्दौ द्वौ गौतमस्य वा प्रतोदौ । मरुतां गोष्ठापुंस्तिनी द्वे । महारौरवं च । महायौधाजयं च (५१२) ॥ २ ॥ 971-4. आश्वानि चत्वारि (५१३) ॥ ३ ॥ 975-79. आग्नेयं च । सोमसाम च । द्विहिंकारं
15 च वामदेव्यम् । अङ्गिरसाम् उत्सेधनिषेधौ द्वौ (५१४) ॥ ४ ॥ 980-5. सोमसामानि षट् (५१५) ॥ ५ ॥ 986-90. विष्णोररणी द्वे । आङ्गिरसानि त्रीणि (५१६) ॥ ६ ॥ 991-998. औक्ष्णोरन्ध्राणि त्रीणि । औक्ष्णोनिधनानि त्रीणि । वाजजिच्च । द्व्यभ्यासं च सौषवम् । वसिष्ठस्य वा पिप्पलि (५१७) ॥ ७ ॥ 999-1006. वैश्वदेवे च ।
20 इन्द्रसाम च । वैश्वदेवं चैव । इन्द्रसामानि त्रीणि । स्वःपृष्ठमाङ्गि-

---

6. C. वासिष्ठस्य for वसिष्ठस्य.
7. CD. विचीयं, B °वशीयं for °विशीयं; AB. सवाधिनी CD. सदावासिनी for सवासिनी.
8. A साम ह्लीवाकं च B. भ्रिवाकं च for °सामनी वा । कण्व°.
10. A. रैयिष्ठं for रयिष्ठं.
12. AB. say that after वा the mss are broken upto ष्ठा (A) गाष्ट (B); both these om. पुंस्तिनी; L. पुंखिनी for पुंस्तिनी.
13. CD. योधाजयं for यौधाजयं.
20. AB om. च. after साम.

रसम् (५१८) ॥ ८ ॥ 1007. सोमसाम च (५१९) ॥ ९ ॥ 1008. आदित्यानां च पवित्रम् (५२०=५२२) ॥ १० ॥ 1009-1011. सोमसामनी द्वे (५२१=५२०) स्वःपृष्ठं चैवाङ्गिरसम् । 1012. सोमसाम चैव (५२२=५२०) ॥ ११ ॥

इति पञ्चमाध्याये पञ्चमः खण्डः 5

षष्ठः खण्डः

1013-17. औशनानि त्रीणि । वृशस्य जानस्याभीवर्तौ द्वौ (५२३) ॥ १ ॥ 1018-21. प्रजापतेर्वाजसनिनी द्वे । वाजजितौ द्वौ । वाराहाणि वा (५२४) ॥ २ ॥ 1022-1024. अङ्गिरसां संक्रोशास्त्रयः । देवानां वा सामसुरसे द्वे । वेणोर्विशाले द्वे । गौतमस्य तन्त्रातन्त्रे द्वे । अगस्त्यस्य 10 यमिके द्वे । मरुतां कालकाक्रन्दौ (५२५) ॥ ३ ॥ 1025-6. वासिष्ठानि षट् (५२६) ॥ ४ ॥ 1027. आश्वं च (५२७=५२९) ॥ ५ ॥ 1028-9. सोमसामनी च (५२८=५३०) ॥ ६ ॥ 1030. ऐषं च (५२९=५३१) ॥ ७ ॥ 1031. माधुच्छन्दसम् (५३०=५३२) ॥ ८ ॥ 1032-35. सोमसामानि चत्वारि (५३१=५२८) ॥ ९ ॥ 1036. मरुतां व्रतोपोहः । संपद्वा 15 (५३२-५२८) ॥ १० ॥

इति पञ्चमाध्याये षष्ठः खण्डः

सप्तमः खण्डः

1037-39. कुत्सस्याधिरथ्यानि त्रीणि (५३३) ॥ १ ॥ 1040-2. वैश्वज्योतिषाणि त्रीणि (५३४-६) ॥ २ ॥ 1043-4. वाचः सामनी द्वे 20

---

3. A स्वापृष्टिम् B स्वापृष्टम् for स्वःपृष्ठं चैव; LS add इति बार्हतम् after °साम चैव ॥
7. SL. वशस्य for वृशस्य; AB. damaged.
8. AB °सननी, CD. °सनी for °सनिनी.
13. CD. °सामनी द्वे for °सामनी च.
15. SL. add इति त्रैष्टुभम् after °संपद्वा ॥

(५३७) ॥ ३ ॥ 1045-1050. दाशस्पत्यानि षट् (५३८-९=५३८-५४०) ॥ ४ ॥ 1051. कश्यपस्य च शोभनम् (५४०=५३९) ॥ ५ ॥ 1052. आत्रम् (५४१=५४२) ॥६॥ 1053. अपां साम (५४२=५४४) ॥ ७ ॥ 1054-6. श्नौष्टानि त्रीणि (५४३=५४१) ॥ ८ ॥ 1057. वासिष्ठम् (५४४=५४३) ॥ ९ ॥

5 इति पञ्चमाध्याये सप्तमः खण्डः

अष्टमः खण्डः

1058-63. नकुलस्य वामदेवस्य प्रेङ्खौ द्वौ । महाकार्तवेशं च । और्ध्वसद्मनं च । श्यावाश्वं च । आन्धीगवं च (५४५) ॥ १ ॥ 1064-6. क्रौञ्चानि त्रीणि (५४६) ॥ २ ॥ 1067-70. गृत्समदस्य सूत्राणि चत्वारि

10 (५४७-५५१) ॥३॥ 1071. आकूपारम् (५४८-५५२) ॥ ४ ॥ 1072-3. त्वाष्ट्रीसामनी द्वे । 1074-7. सोमसामानि चत्वारि । वासिष्ठानि वा । मदाईनिधनानि वा । 1078-9. त्वाष्ट्रीसामानि चैव (५४९=५४७) ॥ ५ ॥ 1080-81. क्रौञ्चे द्वे । शार्मदे वा (५५०=५४८) ॥ ६ ॥ 1082-6. सोमसामानि त्रीणि । क्रौञ्चं चैव । उद्वद्वा सोमसाम चैव (५५१=५४९) ॥ ७ ॥ 1087-9. प्रैंयमेधानि

15 त्रीणि (५५२=५५०) ॥ ८ ॥ 1090. औशनम् । वैरूपं वा (५५३) ॥ ९ ॥

इति पञ्चमाध्याये अष्टमः खण्डः

नवमः खण्डः

1091-6. कावम् । प्रजापतेर्वाजसनिनी द्वे । वाजजितौ द्वौ ।

19 कावं चैव (५५४) ॥ १ ॥ 1097-1102. सामराजानि त्रीणि । विशालानि

---

1. AB. दाशस्वानि for दाशस्पत्यानि.
2. S. काश्यपस्य for कश्यपस्य.
4. SL after वासिष्ठम् add इति त्रैष्टुभम्.
8. S. °सदनं, L. °सदमनं; AB. सत्मनं for सद्मनं.
9. CD. सूक्तानि for सूत्राणि.
10. S. त्वाष्ट्रि° for त्वाष्ट्री°.
12. S.त्वाष्ट्रि°for त्वाष्ट्री°; AB. त्वाष्ट्रीसामनी for त्वाष्ट्रीसामानि; CD.om.चैव.
14. A प्रैय्य° for प्रैय°.
18. SABL °सननी for °सनिनी; AB. वाजि° for वाज°.

वा । उद्वन्ति वा । संपद्वा तृतीयम् । आङ्गिरसानि त्रीणि (५५५) ॥ २ ॥
1103. औशनम् (५५६) ॥ ३ ॥ 1104-8. प्रवद्भार्गवम् । विरूपस्य च
तन्त्रे । भार्गवं चैव । यामम् (५५७) ॥ ४ ॥ 1119-1110. दाशशीर्षे द्वे
(५५८) ॥ ५ ॥ 1111-3. सैन्धुक्षितानि त्रीणि (५५९) ॥ ६ ॥ 1114-6.
यामानि त्रीणि (५६०-५६२) ॥ ७ ॥ 1117-8. मरुतां धेनुनी द्वे (५६१-२- 5
५६३-५६०) ॥ ८ ॥ 1119-1120. वसिष्ठस्यापामीवे द्वे । वायोर्वाभिक्रन्दौ
(५६३-५६१) ॥ ९ ॥ 1121-3. अञ्जतो व्यञ्जतः समञ्जतः इति
काक्षीवतानां सामानि त्रीणि । शार्ङ्गानि वा (५६४) ॥ १० ॥
1124-5. आदित्यस्यार्कपुष्पे द्वे । देवानां वा (५६५) ॥ ११ ॥

इति पञ्चमाध्याये नवमः खण्डः 10

दशमः खण्डः

1126-7. वसिष्ठस्य पदे द्वे । 1128-9. वसिष्ठस्यानुपदे द्वे ।
1130. पौष्कलम् (५६६) ॥ १ ॥ 1131-5. ऐषिराणि पञ्च (५६७) ॥ २ ॥
1139-40. शौक्तानि पञ्च (५६८) ॥ ३ ॥ 1141-3. कार्णश्रवसानि
त्रीणि । गौलोमानि वा (५६९) ॥ ४ ॥ 1144-5. वैश्वेदेवे द्वे । 15
1146-7. इन्द्रसामनी द्वे । 1148. मरुतां प्रेङ्खः । वसिष्ठस्य वा (५७०)
॥ ५ ॥ 1149-50. आग्नेयं च सोमसाम च (५७१) ॥ ६ ॥ 1151-2.
सुज्ञाने द्वे । 1153-4. द्यौते द्वे । 1155-6. आतिषादीये द्वे (५७२) ॥ ७ ॥ 18

---

1. AB. संवद् for संपद्; AB. om. त्रीणि;
2. औशनम् see CN.
3. CD. °शीरोहे for °शोर्षे.
4. Ābr. यामानि for सैन्धुक्षितानि; AB. °क्षुतानि for °क्षितानि; S. after °क्षितानि adds: विशालानि वा.
6. Ābr इन्द्रस्य for वसिष्ठस्य; L. °र्वाभिभार्गवं क्रन्दौ for °र्वाभिक्रन्दौ.
9. CD. आदित्यार्कपुष्पे for आदित्यस्यार्कपुष्पे; SL. add इति जागतम् after देवानां वा.
15. Ābr. वाच:सामनी for वैश्वेदेवे.
17. आग्नेय and सोमसाम, the two gānas, based on 571 are known in Kauthuma as प्राजापत्य;
18. CD. °षातीये for °षादीये.

1157-60. सोमसामानि चत्वारि (५७३-५) ॥ ८ ॥ 1161-3. सोमस्य यशांसि त्रीणि (५७६) ॥ ९ ॥ 1164. औशनम् । वासिष्ठं वा (५७७) ॥ १० ॥

इति पञ्चमाध्याये दशमः खण्डः

5

एकादशः खण्डः

1165-6. वासिष्ठे द्वे । 1167-1169. सभानि त्रीणि (५७८) ॥ १ ॥ 1170-4. ऐषिराणि चत्वारि । च्यवनानि वा (५७९) ॥ २ ॥ 1175-6. शौक्तानि त्रीणि । 1178-1179. वाचः सामानि त्रीणि (५८०) ॥ ४ ॥ 1180-4. कौल्मलबर्हिषाणि पञ्च । शङ्कु तृतीयम् । सीदन्तीयं वा (५८१)
10 ॥ ५ ॥ 1185-6. दीर्घे द्वे । 1187-89. सोमसामानि त्रीणि (५८२) ॥ ६ ॥ 1190-3. शैतोष्माणि चत्वारि (५८३) ॥ ७ ॥ 1194-6. सोमसामानि त्रीणि । 1197. गायत्रपार्श्वं च । 1198. सन्तनि च । सन्तनि च (५८४) ॥ ८ ॥

इति पञ्चमाध्याये एकादशः खण्डः

15 ॥ इति पावमानं पर्वं समाप्तम् ॥

॥ ग्रामगेयगानं समाप्तम् ॥

ॐ

---

3. In Kauthuma the gāna based on 577 is known as भारद्वाज.
6. वासिष्ठे see CN.; Ābr. सफ for सभ.
7. A. ऐषीराणि for ऐषिराणि.
8. Ābr. कार्णश्रवसानि for शौक्तानि.
9. कौल्मलबर्हिषाणि see CN.
11. LAB श्यैतो for शैतो°.
12. CDS. do not repeat सन्तनि see CN; L. after सन्तनि च add इति काकुभम्.

आरण्यकगानम्

व्रतपर्व

प्रथमः खण्डः

वाचोव्रते द्वे (१-२) ॥ १ ॥ प्रजापतेश्च व्याहृतिः (३) ॥ २ ॥ प्रजापतेश्च प्रतिष्ठा (४) ॥ ३ ॥ सत्रस्य चर्द्धिं (५) ॥ ४ ॥ कृष्णस्य चाङ्गिरसस्य व्रतम् (६) ॥ ५ ॥ अगस्त्यस्य च व्रतम् (७) ॥ ६ ॥ दीर्घतमसश्च व्रतम् (८) ॥ ७ ॥ अश्विनोश्च व्रते द्वे (९-१०) ॥ ८ ॥ 5

इति व्रतपर्वणि प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

1-3. त्रीणि सोमस्य च व्रतानि (११-१३) ॥ १ ॥ 4. वायोश्चतुर्थम् (१४) ॥ २ ॥ 5. शशस्य कर्षूशयस्य व्रतम् (१५) ॥ ३ ॥ 6. परमेष्ठिनश्च प्राजापत्यम् (१६) ॥ ४ ॥ 7-10. वसिष्ठजमदग्न्योश्चत्वारि (१७-२०) ॥ ५ ॥ 10

इति व्रतपर्वणि द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः 15

1-2. अपां व्रते द्वे (२१-१) ॥ १ ॥ 3-6. गवां चत्वारि (२३-२६) ॥ २ ॥ 7. अग्नेर्निधि (२७) ॥ ३ ॥ 8-10. त्रीणि लोकानाम् (२८-३०) ॥ ४ ॥ 11. अगस्त्यस्य च यशः (३१) ॥ ५ ॥

इति व्रतपर्वणि तृतीयः खण्डः 19

---

4. In brackets the serial number of the gānas is given; °व्रत is throughout spelt as वृत in all mss except L; CD correct वृत as व्रत.
5. CDLS. om. च after सत्रस्य.
6. AB. om. च व्रतम्.
10. CD. वाचश्चतुर्थः for वायोश्चतुर्थम्
11. AB. कवयस्य for कर्षूशयस्य.

चतुर्थः खण्डः

1-2. कण्वगौतमयोर्व्रते द्वे (३२-३३) ॥ १ ॥ 1. भारद्वाजिनां च व्रतम् (३४) ॥ २ ॥ 4-5. विष्णोश्च विश्वेषां च देवानां व्रते (३५-३६) ॥ ३ ॥ 6. अत्रेश्च राक्षोघ्नम् (३७) ॥ ४ ॥ 7-8. यमव्रते (३८-९)
5 ॥ ५ ॥ 9-10. अङ्गिरसां व्रते (४०-४१) ॥ ६ ॥

इति व्रतपर्वणि चतुर्थः खण्डः

पञ्चमः खण्डः

1-2. अहोरात्रयोर्व्रते द्वे । पूर्वं वा धर्मस्य रोचनम् (४२-४३) ॥ १ ॥ 3. अग्नेश्च व्रतम् (४४) ॥ २ ॥ 4-7. अनुडुहश्च कश्यपस्य
10 [च] व्रते द्वे (४५-४८) ॥ ३ ॥ 8. इन्द्रस्य संजयम् (४९) ॥ ४ ॥ 9. अजितस्य जितिः (५०) ॥ ५ ॥ 10. प्रजापतेस्त्रयस्त्रिंशत् संमितम् (५१) ॥ ६ ॥ 11. विश्वेषां देवानां चतुस्त्रिंसत्संमितम् (५२) ॥ ७ ॥

इति व्रतपर्वणि पञ्चमः खण्डः

षष्ठः खण्डः

15 1-2. कुत्स्यव्रते द्वे (५२-३) ॥ १ ॥ 3. वायोर्व्रतम् (५४) ॥ २ ॥ 4-8. इलान्दम् (५८-५९) ॥ ३ ॥ 9-10. राजनरौहिणके (६०-६१) ॥ ४ ॥

इति व्रतपर्वणि षष्ठः खण्डः

सप्तमः खण्डः

1. इन्द्रस्य महाव्रतम् (६२) ॥ १ ॥ प्रजापतेश्चाष्टानिधनम्
20 (६३) ॥ २ ॥ 3-4. वैश्वानरव्रते द्वे (६४-६५) ॥ ३ ॥

इति व्रतपर्वणि सप्तमः खण्डः

---

2. A ins. °र्वायो before °र्व्रते.
4. S. रक्षोघ्नम् for राक्षोघ्नम्.
9. C & Burnell. ins. व्रतं before कश्यपस्य. see CN.;
11. C D. °विंशत् for स्त्रिंशत्.
15. AB. om. वायोर्व्रतम्.
16. CDLS. after इलान्दम् add इति पञ्च सामानि । इलान्दं पञ्चानुगानमिति छान्दोग्यब्राह्मणम्. see CN; AB. इलान्दे for इलान्दम्; AB. take खण्ड[s] 6 and 7 as a single one.

अष्टमः खण्डः

1-3. निह्नवाभिनिह्नवौ । ऋतुष्ठायज्ञायज्ञीयं तृतीयम् (६६-६८) ॥ १ ॥ 4. ऊर्जश्च भागः (६९) ॥ २ ॥ 5. इन्द्रस्येन्द्रियम् (७०) ॥ ३ ॥ 6. अश्वस्य व्रतम् (७१) ॥ ४ ॥ 7-8. सहोमहसी (७२-३) ॥ ५ ॥ 9. निधिसाम (७४) ॥ ६ ॥ 10-16. पुरुषव्रतं सप्त (७५-८१) ॥ ७ ॥ 5

इति व्रतपर्वणि अष्टमः खण्डः

नवमः खण्डः

1-4. त्रीणि देवस्य व्रतानि । ऋश्य(ष्य?)स्य चतुर्थम् । भूतेश्छन्दसां वा व्रतम् (८२-८५) ॥ १ ॥ 5-14. दिशां च दशानुगानं दश (८६-९५) ॥ २ ॥ 15. युग्यं च दशस्तोभम् (१६) ॥ ३ ॥ 16-17. 10 घर्मव्रते च (९७-९८) ॥ ४ ॥

इति व्रतपर्वणि नवमः खण्डः

दशमः खण्डः

1-9. पुरुषव्रतं नव (९९-१०७) ॥ १ ॥ 10-11. कश्यपव्रते द्वे (१०७-१०९) ॥ २ ॥ 15

इति व्रतपर्वणि दशमः खण्डः

॥ व्रतपर्व समाप्तम् ॥

---

5. AB. om. सप्त.
8. CDLS. रेवस्य for देवस्य; AB. अश्वस्य for ऋश्यस्य
9. CD. भूतेशं च साम वा for भूतेश्छन्दसां वा व्रतम्
10. AB. om. दश.
14. AB. च for नव; AB. °व्रतं च for °व्रते द्वे.

अर्कपर्व

प्रथमः खण्डः

1. अञ्जश्च वैरूपम् (१०९) ॥ १ ॥ 2. ह्रस्वा च बृहदोपशा (११०) ॥ २ ॥ 3. पञ्चनिधनं च वैरूपम् (१११) ॥ ३ ॥ 4. षण्णिधनं
5 च (११२) ॥ ४ ॥ 5. सप्तनिधनं च (११३) ॥ ५ ॥ 6. अष्टनिधनं च (११४) ॥ ६ ॥ 7. द्वादशनिधनं च (११५) ॥ ७ ॥ 8. पुष्यं च (११६) ॥ ८ ॥ 9-10. अन्तरिक्षे द्वे (११७-८) ॥ ९ ॥ 11-12. अरिष्टे (११९-१२०) ॥ १० ॥ 13-14. आह्लीते (१२१-१२२) ॥ ११ ॥

इति अर्कपर्वणि प्रथमः खण्डः

10

द्वितीयः खण्डः

1-2. बृहती देवस्थाने (१२३-४) ॥ १ ॥ 3-4. बृहती ऐरयैरिणे (१२५-६) ॥ २ ॥ 5-6. बृहती आङ्गिरसे (१२७-८) ॥ ३ ॥ 7. बृहच्च बार्हस्पत्यम् (१२९) ॥ ४ ॥ 8. भारद्वाजं च (१३०) ॥ ५ ॥ 9. आथर्वणं च (१३१) ॥ ६ ॥ 10. नारद्वसवं च (१३२) ॥ ७ ॥ 11-12. बृहती
15 वामदेव्ये (१३३-४) ॥ ८ ॥ 18-14. बृहती रैवते (१३५-६) ॥ ९ ॥ 15. बृहत् प्राजापत्यम् । भारद्वाजस्य वा (१३७) ॥ १० ॥

इति अर्कपर्वणि द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

1-2. वसिष्ठजमदग्न्योरर्कौ द्वौ (१३८-९) ॥ १ ॥ 3. मरुतां
20 चार्कः (१४०) ॥ २ ॥ 4. मरुतां च संस्तोभः (१४१) ॥ ३ ॥ 5. अग्नेरर्कः

---

5. AB. om. अष्टनिधनं च.
8. CD. अहरीते, S. आर्हिते for आह्लीते.
11. L. °रुणे for °रिणे.
14. CDS. नानद्वासवं, L. नानद्वसवं for नारद्वसवं.
16. S. भारद्वाजं चाजस्य for भारद्वाजस्य.

(१४२) ॥ ४ ॥ 6. प्रजापतेरर्कः (१४३) ॥ ५ ॥ 7. स्वशिरसां चार्कः (१४४) ॥ ६ ॥ 8. दीर्घतमसोऽर्कः (१४५) ॥ ७ ॥ 9. अर्कग्रीवा च (१४६) ॥ ८ ॥ 10. अर्कशिरश्च (१४७) ॥ ९ ॥ 11-12. इन्द्रस्यार्कौ (१४८-९) ॥ १० ॥ 13. वरुणस्यार्कः (१५०) ॥ ११ ॥ 14. गौतमस्यार्कः (१५१) ॥ १२ ॥ 15. भरद्वाजस्यार्कः (१५२) ॥ १३ ॥ 16. अगस्त्यस्यार्कः (१५३) ॥ १४ ॥ 5

इति अर्कपर्वणि तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

1-3. रौद्राणि आजिदोहानि । मारुतानि वा । ऋतनिधनम् । ईनिधनम् । त्रिणिधनम् । ऐन्द्राणि वा । प्राजापत्यानि वा (१५४-६) ॥ १ ॥ 4-6. ऋषभो वैरजः, ऋषभो रैवतः ऋषभः शाक्वरः इति 10 ऋषभास्त्रयः (१५७-१५९) ॥ २ ॥ 7-9. अतीषङ्गाः । रौद्रः, वासवः वैश्वदेवः (१६०-२) ॥ ३ ॥ 10-13. वासिष्ठाः पदस्तोभाः । ऐन्द्रा वा । प्राजापत्या वा चत्वारः (१६३-६) ॥ ४ ॥

इति अर्कपर्वणि चतुर्थः खण्डः

पञ्चमः खण्डः 15

1-3. बाभ्रवाणि त्रीणि (१६७-९) ॥ १ ॥ 4-5. इन्द्रस्य संसर्पौ द्वौ (१७०-१) ॥ २ ॥ 6-8. पावमानानि त्रीणि (१७२-४) दिशां संसर्पौ (१७५-६) ॥ ४ ॥

इति अर्कपर्वणि पञ्चमः खण्डः 18

---

1. A. स्राग्विरां, B. स्वाशिरां S स्वाशिरकां for स्वशिरसां.
2. AB. °ग्रीवाश्च for °ग्रीवा च.
4. B. गोतमस्य for गौतमस्य;
5. B. भारद्वाजस्य for भरद्वाजस्य.
8. ABS. मरुतानि for मारुतानि.
11. CDS. अतिषङ्गाः for अतीषङ्गाः;
12. D. ends with वैश्वदेवः
13. AB. om. चत्वारः
17. AB पवमानानि for पावमानानि.

षष्ठः खण्डः

1. त्रिषंधि च (१७७) ।। १ ।। 2. यज्ञसारथि च (१७८) ।। २ ।। 3. वृषा च (१७९) ।। ३ ।। 4. एकवृषं च (१८०) ।। ४ ।। 5. अभ्रातृव्यं च (१८१) ।। ५ ।। 6. विद्रथं च (१८२) ।। ६ ।। 7. नित्यवत्साश्च 5 (१८३) ।। ७ ।। 8. शाक्वरवर्णं च (१८४) ।। ८ ।। 9. अग्नेश्च रथंतरम् । वसिष्ठस्य वा (१८५) ।। ९ ।। 10. जमदग्नेश्च सप्ताहम् (१८६) ।। १० ।। 11. पञ्चनिधनं च वामदेव्यं (१८७) ।। ११ ।। 12. महावैराजं च (१८८) ।। १२ ।। 13. योषितां प्रियम् (१८९) ।। १३ ।। 14. सर्पसाम च (१९०) ।। १४ ।।

10 इति अर्कपर्वणि षष्ठः खण्डः

।। अर्कपर्व समाप्तम् ।।

---

2. D. आसंधि for त्रिषंधि.
3. C. वृषं for वृषा; S. om. °वृषं च.
4. C. आचिद्रथं LS. अविद्रथं for विद्रथं.
5. A. °वर्णश्च for वर्णं च.

द्वन्द्वपर्वं

प्रथमः खण्डः

1-2. वसिष्ठस्य प्राणापानौ (१९१-२) ॥ १ ॥ 3-4. इन्द्रस्यैनी (१९३-४) ॥ २ ॥ 5-6. अहोरात्रयोर्व्रतपक्षौ (१९५-६) ॥ ३ ॥ 7-8. प्रजापतेरुल्बजरायुणी (१९७-८) ॥ ४ ॥ 9-10. प्रजापतेरुद्भिद्वलभिदौ (१९९-२००) ॥ ५ ॥ 5

इति द्वन्द्वपर्वणि प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

1-2. भर्गयशसी (२०१-२) ॥ १ ॥ 3-4. धर्मस्य तनू (१०३-४) ॥ २ ॥ 5-6. वार्कजम्भे (२०५-६) ॥ ३ ॥ 7-8. तौरश्रवसे (२०७-८) ॥ ४ ॥ 9-10. तास्पन्द्ये (२०९-२१०) ॥ ५ ॥ 10

इति द्वन्द्वपर्वणि द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

1-3. त्रीणि चक्षूंषि (२११-३) ॥ १ ॥ 4-6. वार्षाहराणि (२२४-६) ॥ २ ॥ 7-9. भद्रश्रेयांसि त्रीणि (२२७-९) ॥ ३ ॥ 10-11. वसिष्ठस्य शफौ (२२०-२२१) ॥ ४ ॥ 15

इति द्वन्द्वपर्वणि तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

1-2. बार्हद्गिररायोवाजीये (२२२-३) ॥ १ ॥ 3-4. संक्रतिपार्त्थुरश्मे (२२४-६) ॥ २ ॥ 5-6. वृषकश्येनौ (२२६-७) ॥ ३ ॥ 7-8. धेनुपयसी (२२८-९) ॥ ४ ॥ 9-10. यण्वापत्ये (२३०-३१) ॥ ५ ॥ 20

इति द्वन्द्वपर्वणि चतुर्थः खण्डः

---

13. B. वर्षा° for वार्षा°.
14. C. इन्द्र° for भद्र°; BCD. वासिष्ठस्य for वसिष्ठस्य.
18. CDLS. सांक्रतिपार्थरश्मे for संक्रतिपार्त्थुरश्मे.
20. LS. धन्वा° for यण्वा°.

पञ्चमः खण्डः

1-2. यामे (२३२-३) ॥ १ ॥ 3-4. याममाधुच्छन्दसे (२३४-५) ॥ २ ॥ 5-6. तन्त्वोतुनी द्वे (२३६-७) ॥ ३ ॥ 7-8. द्वैगते (२३८-९) ॥ ४ ॥ 9-10. आयुर्नवस्तोभे (२४०-१) ॥ ५ ॥

5 इति द्वन्द्वपर्वणि पञ्चमः खण्डः

षष्ठः खण्डः

1-2. ईष्विश्वज्योतिषी (२४२-३) ॥ १ ॥ 3-4. स्वर्ज्योतिषी (२४४-५) ॥ २ ॥ 5-6. द्रविणस्पर्धिनी (२४६-७) ॥ ३ ॥ 7-8. सहोमहसी (२४८-९) ॥ ४ ॥ 9-10. शुक्रचन्द्रे (२५०-१) ॥ ५ ॥

10 इति द्वन्द्वपर्वणि षष्ठः खण्डः

॥ द्वन्द्वपर्व समाप्तम् ॥

---

3. B. ततोतुने A तन्तोतुने for तन्त्वोतुनी.
4. S. आयर्मव° for आयुर्नव°; C. °र्णव°, AB °सव° for °र्नव°.
7. A. ईषव, B, ईषद् LC. ईषाद्, L. ईशाड्, S. ईषा for ईष्. see CN; S. स्वं श्यञ्चोषीति ज्योतिषी for विश्वज्योतिषी । स्वर्ज्योतिषी.
8. A °स्पर्शसी B °स्पर्धसी for °स्पर्धिनी

शुक्रियपर्व

1-2. मार्तंवे द्वे (२५२-३) ॥ १ ॥ 3-4. इन्द्रस्य क्षुरपविणी द्वे (२५४-५) ॥ २ ॥ 5-6. क्षुरहृरसी (२५६-७) ॥ ३ ॥ 7-8. सलिलापीते द्वे (२५८-९) ॥ ४ ॥ 9. अहोवामदेव्यम् (२६०) ॥ ५ ॥ 10-12. अग्ने: स्वराणि । वायोः स्वर्यासि । अथवा वायोर्नवानुगानम् । इन्द्रस्य द्व्यनुगानम् । मृत्योश्चतुरनुगानम् इति त्रीणि (२६१-३) ॥ ६ ॥ 13-18. आदित्यस्य व्रतशुक्रियाणि षट् । भ्राजाभ्राजे, विकर्णभासे, महादिवाकीर्त्यम् आदित्यव्रतम् इति (२६४-९) ॥ ७ ॥ 5

॥ शुक्रियपर्व समाप्तम् ॥ 10

---

3. AB. °पीडे for °पीते;
4. AB. अधी for अहो°.
6. AB °द्व्यनुगानुगानम् for द्व्यनुगानम्; AB. om. मृत्योश्चतुरनुगानम्.

परिशिष्टम्

1-3. ऐन्द्रा महानाम्न्यः । महामानयः । सिमाः शक्वर्यः । मटवीर्वा (१-३) ॥ १ ॥

1. ऐन्द्रः । षोडशी । तवश्शाव्यम् । ज्येष्ठसाम । सुभेषजं

5 वा (१) ॥ २ ॥

1-17. वाचोव्याहृतिसामानि सप्तदश (१-१७) ॥ ३ ॥

1. प्राजापत्यं गायत्रम् (१) ॥ ४ ॥

9 ॥ इत्यारण्यकगानं समाप्तम् ॥

॥ जैमिनीयार्षेयब्राह्मणं समाप्तम् ॥

ॐ

---

3. L. मध्वी°- A मदवी°, C मावी° for मटवी°.
4. C. तप for तव°.
6. B. वायोर् for वाचो°

Colophon:—A. श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ 890 कनिमाकड़ि (मासि) 18 दिवसे तेरुनिप्पतियिल् इरुत्तं काश्यपगोत्रजेन वर्णशठकोपशास्त्रिणः पुत्रेण रामचन्द्रेण लिखितम् । आर्षेयब्राह्मणम् ॥ श्रीः ॥

B. गुरुभ्यो नमः. . . . (as in A) काश्यपगोत्रजातेन वर्णशठकोपशास्त्रिणः पुत्रेण रामचन्द्रेण लिखितम् । आर्षेयाब्रह्मणम् ॥

L. इत्यारण्यकं पर्व समाप्तम् । इत्यार्षेयब्राह्मणं समाप्तम् ॥

S. आर्षेयब्राह्मणः समाप्तः । हरिः ॐ । श्रीगुरुभ्यो नमः । यादृशं पुस्तकं दृष्टं तादृशं लिखितं मया । अबद्धं वा सुबद्धं वा मम दोषो न विद्यते ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः । महाब्राह्मणम् आदियाधि-षड्विंशम् । देवताध्ययनम् । छन्दोनिर्णयम् । सामविधानम् । आर्षेयम् । उपनिषत्तु अष्टब्राह्मणमुं लिखित्वा समाप्तिमगमत् । श्रीमदस्मद् गुरुभ्यो नमः ।
करकृतमपराधं क्षन्तुमर्हन्ति सन्तः ।
हरिः ॐ । शुभमस्तु । श्री रा[मा]ब्रह्मणे नमः ॥

CRITICAL NOTES

P. 7. L. 14.

गोत्रोदाहरणम्: The reading in Ārṣeya Brāhmaṇa is गोत्रोपधारणम् which appears to be correct. But all manuscripts invariably read only as above.

P. 7. L. 12:

अविदितार्षेयच्छन्दोदैवतब्राह्मणोक्तेन मन्त्रेण. ĀBr. reads this as: अविदिता... ब्राह्मणेन मन्त्रेण which Sāyana explains: आर्षेयम् ऋषिसंबन्धि परिज्ञानं.... । एतानि आर्षेयादीनि अविदितानि अज्ञातानि यस्य तादृशेन मन्त्रेण. The reading in JĀBr. seems to be more appropriate as the passage आविदिता.... ब्राह्माणोक्तेन मन्त्रेण would mean:- with the mantra, uttered by a brahmin who lacked the knowledge of ṛṣi, chandas and devatā of that mantra—. The Commentator of ĀBr. takes the word ब्राह्मण here to mean विनियोजकवाक्य and the passage therefore would, according to him, mean that the mantra of which ṛṣi, chandas etc. are not known. But what the text actually says is this: to teach a mantra or perform a sacrifice a priest must of necessity know the ṛṣi, chandas and devatā of the relevent mantra or mantras and if a priest (a brahmin) ventures to officiate in a sacrifice or teach the Vedic text without knowing these important facts about a mantra, he would face grave consequences.

The passage: यो ह वा अविदित....मन्त्रे मन्त्रे विद्यात्....स एवं वेद which seems to be a quotation from a brāhmaṇa, greatly differs in ĀBr. It runs:- यो ह वा....मीयते पापीयान् भवति । यातयामान्यस्य छन्दांसि भवन्ति । अथ यो मन्त्रे मन्त्रे वेद सर्वमायुरेति श्रेयान् भवति । अयातयामान्यस्य छन्दांसि भवन्ति । तस्मादेतानि मन्त्रे मन्त्रे वेद ।. The introductory khanda in ĀBr. which runs in greater length, includes much of *arthavāda*, whereas JĀBr. sticks to the necessary minimum and is brief. Again the order of the sūtras differs in both. The JĀBr. commences with ओमित्येतत् which comes in ĀBr. only in the middle. The order and sequence of the sentences differ both in JĀBr. and ĀBr. For a detailed study both the works may be compared.

P. 8. L. 8.

All Mss read बर्हिंषीयम् while P. बर्हिंष्यम् which is the reading found in ĀBr. The correct reading appears to be only बर्हिंषियम् which was formed by *sarvabhakti* and pronounced in early stage with *y* glide known as *ya-shruti* in Prātishākhya. This glide, however, later formed part of the syllables of the word as:—
बर्हिंष्यम् < *बर्हिंषिअम् > *बर्हिंषियम् > बर्हिंषीयम्.

—L. 9.

In ĀBr. वैश्वमनसम् is an alternative name for a gāna based on SV. 2, while in JĀBr. this is an alternative name of आदित्यसाम, a chant, melodized on SV. 3, which in ĀBr. is known as बृहद्भारद्वाजं बृहदाग्नेयं बृहद्वा सौरभम् (ĀBr. 1. 2. 3).

—L. 10.

In ĀBr. the first two are known as औशन and the third as शैरीष. It also says alternatively that all are शैरीष or औशन, or the first and the last are औशन and the middle one is शैरीष or vice verse. JĀBr. does not waver in this manner here in its expression.

P. 11. L. 15.

In ĀBr. there is only one Sāman by name घृताचेराङ्गिरसस्य साम melodized on SV. 78. The songs melodized on 79 and 80 are known in this Brāhmaṇa as प्रासाह and राक्षोघ्न respectively. JĀBr. refers to two घृताचेराङ्गिरसस्य सामन्s and one प्रासाह, evidently the melodies based on three respective verses viz., 78, 79 and 80. The Mss CD. count ओऽम् as the melody based on SV. 80 which obviously imply that the two घृताचेराङ्गिरसस्य सामन्s are based on the verse 78 alone and not on two different verses.

P. 12. L. 3.

कौन्मुदम्. In ĀBr. this is known as याम and the gāna based on verse 85 is spelt as कौमुद.

P. 16. LL. 5-6.

In ĀBr. all six sāmans melodized on SV. 156, are known as शाकृत्य or alternatively the first two as शाकृत्य, the 3rd and the

4th as गौरीवित, the fifth as शाक्त्य and the sixth again as गौरीवित, whereas in JĀBr. the first three as शाक्त्य and the last three as गौरीवित.

—L. 7.

In ĀBr. the first two sāmans melodized on SV. 158, are known as गौरीवित and the third as श्रौतकक्ष. Similarly the sāmans G. G. 4.5.159.1-2 as सौमित्र and the third as इहवद्दैवोदास.

P. 17. LL. 12-13.

In ĀBr. the gāna based on SV.180, is known as पौष and the gānas based on SV. 181, are known as इन्द्रस्य सांवर्त.

P. 118. L. 7.

यमस्यार्कौ द्वौ. In ĀBr there is only one gāna melodized on SV. 198, but in JĀBr. there are two gānas and both are known as यमस्यार्कौ.

—L. 9,

त्वाष्ट्रीसामनी द्वे. In ĀBr. there is only one gāna of this name i. e., based on SV. 201, and the gāna based on the next verse (SV. 202) is known as पौष. JĀBr. lists here two gānas designated as त्वाष्ट्री but deletes पौष altogether. From this it appears that the gānas based on the verses SV. 201 and 202 were known by the identical nomenclature. It is possible that in the Jaiminiya recension, unlike in the Kauthuma, there used to be two sāmans melodized on SV. 201, even as the two based on SV. 198. But the scribes, mislead by the more popular Kauthuma recension, might have taken these two gānas to have been based on the two yonimantras i. e., S. V. 201 and 202 and subsequently dropped पौष based on SV. 202.

P. 19. L. 1.

In ĀBr., unlike in JĀBr., the gānas based on both the verses SV. 214 and 215 were known by the identical name of कौत्स.

—L. 2.

In ĀBr. बार्हदुक्थ and वरुणसाम are known as भारद्वाज and कौत्स respectively.

—L. 9.

ĀBr. transposes कौत्सानि चत्वारि after . . .संयोजने ॥५॥. The corresponding sūtra in ĀBr. is कौत्सानि चैव त्रीणि. In the Kauthuma recension there are at the present context three gānas of this name, the first one being based on SV. 227 and the latter two on SV. 228. The reading कौत्सानि चत्वारि is wrong and चत्वारि here evinces the honest efforts of a scribe to redeem some sensible reading from the corrupt writings of his predecessors who in the process of copying चैव त्रीणि reduced the passage quite unintelligible. According to Mss ABL औध्वसद्मन॰ would be based on SV. 227-8, and कौत्स॰ on 229-30. We have accepted the order as found in CD which is supported by the Kauthuma recension.

P. 21. L. 16.

The reading found in CD is शाक्टानि which seems to be a corrupt form of शाक्राणि. The pronunciation of र and ड़ is often confounded by the people whose tongue is influenced by *Urdu*. शाक्ट in question appears to be a form derived from such wrong pronunciation of शाक्र (>*शाक्ड़ > शाक्ट). The corresponding name in Kauthuma is only शाक्राणि.

P. 22. LL. 7-9.

In the Kauthuma recension the names of the gānas as also sometimes the number of gānas melodized on the indentical verses do not correspond with those in the Jainminīya recension. The difference between the ĀBr. and JĀBr. in respect of verses 277-280 is given below. But thereafter the corresponding number of the verses in Kauthuma recension to which the ĀBr. belongs is given in brackets after the serial number of the verses in Jaiminīya recension with the sign =. A person wanted to know the corresponding gāna in Kauthuma recension can directly refer to that recension with the help of the number given in brackets after =. It is clear that the order of verses differred in both the Jaiminīya and Kauthuma recensions. But the different melodies, the names of which are listed here are based on the same verses though their serial number differed in these two recensions.

	ĀBr.			JĀBr.	
	No. & Name of ganas			No. & Name of ganas	
S. No. 277	2	वैश्वरूपे, आनूपे or वाध्र्यश्वे	S. No. 279	2	आनूपे
,, 278	1	वैरूपम्	,, 280	1	वैरूपम्
,, 279	2	नैपातिथे	,, 277	2	नैपातिथे वार्शे वा
,, 280	2	कौमुदस्य बृहतः सामनी	,, 278	2	कौन्मुदे स्वर्ज्योतिषी वा

P. 24. L. 1.

सौमित्रे द्वे. In Kauthuma recension these are known as सौपर्णs and the gāna based on the verse 318 as गौरीवित and on 319 as वैदन्वत respectively.

P. 26. L. 12.

The number after the sign = gives the number of the verse in Kauthuma. The khandas 7, 8 and 9 of the Kauthuma correspond with the khandas 4, 5 and 6 of the Jaiminīya respectively.

P. 32. L. 14.

In *Ā*Br. the gānas 5-8 based on the verse 472 are known as follows:-

ĀBr.		JĀBr.
5	आग्नेयम्	इन्द्रसाम
6	,,	आग्नेयम्
7	वैश्वदेवम्	,,
8	आग्नेयम्	,,

P. 34. K. 6-9.

The order of the gānas based on the verse 511 as also the name and number thereof between the Jaiminīya and Kauthuma slightly differ. This has been given in tabular form below:-

The verse	JĀBr. S. No.	Name	ĀBr. No.	Name
511	1	आयास्यम्	1	आयास्यम्
,,	2 } 3 }	वसिष्ठापदासे	{ 1	माण्डवम्
			{ 1	आपदासम्
,,	4	माण्डवम्	1	सोमसाम
,,	5	उद्वत्	1	ऐडमायास्यम्

,,	6	माण्डवम्	1	माण्डवम्
,,	7	प्रजापतेश्च सदोविशीयम्	1	उद्वत्प्राजापत्यम्
,,	8 }	जमदग्नेश्च सवासिनी	1	त्रिणिधनमायास्यम्
,,	9 }		1	कण्वरथन्तरम्
,,	10 }	आयास्ये	1	तिरश्चीनिधनम्
,,	11 }	सोमसामनी वा	1	सदोविशीयम्
,,	12	कण्वरथन्तरम्	{ 2	स्ववासिनी
,,	13	आयास्यम्		
,,	14	रौरवम्	1	प्लवः
,,	15	यौधाजयम्	1	रौरवम्
,,	16	वसिष्ठस्य प्लवम्	1	यौधाजयम्

P. 37. L. 2.

In Kauthuma औशन (556) is known as वैधृतवासिष्ठ and further gānas based on 557 differ in their sequence and nomenclature in this recension.

		Jaiminīya		Kauthuma
557	1	प्रवद्भार्गवम्	1 }	लौशम्
,,	2 }	विरूपस्य तन्वे	2 }	,,
,,	3 }			
			3	प्रवद्भार्गवम्
,,	4	भार्गवम्	4	तन्त्रम्
,,	5	यामम्	5	यामम्

P. 38. L. 6.

In Kauthuma and Jaiminīya the order of gānas based on 578 differs:-

Jaiminīya			Kauthuma	
Verse	No.	Name	No.	Name
578	1 }	वासिष्ठम्	1	वासिष्ठम्
	2 }	,,		
	3 }	सभानि	2 }	सफे
	4 }		3 }	
	5 }		4	वासिष्ठम्
			5	सफम्

—L 9.

In Kauthuma there are six gānas melodized on 581 of which first two and the last three are known as कौल्मलवर्हिष and the third one as सीदन्तीय or शङ्कु.

—L. 12.

In Kauthuma the gānas based on 584 follow this order:-
१. गायत्रपार्श्वम्, २. सन्तनि and ३. सोमसामानि (त्रीणि).

P. 40. L. 10.

In JĀBr. अनडुहश्च is linked with कश्यपस्य व्रते द्वे implying that there are two gānas after the name अनडुह and कश्यप respectively. In Kauthuma also there are two gānas each by these names. But the Ms.C and Burnell's edition insert व्रतम् after अनडुहश्च and separates the latter from कश्यपस्य व्रते द्वे. According to this there could be only one gāna after अनडुह. Most of the khaḍṇas of this *parvan* have ten gānas each. If two gānas are assigned to अनडुह there would be 11 gānas in this khanda. But in the subsequent four khandas the number varies; in one of them it is only four gānas and in two it is more than ten. Thus the rule of ten gānas in each khanda is not followed by Kauthuma either. We have, therefore, accepted the reading as found in ABLS. The transcript D counts अनडुहश्च as a separate sūtra and says in the foot-notes that Burnell has inserted व्रतम् thereafter. There are no sūtra in this Brāhmaṇa which ends in genetive and subsequently inherits the word or words from the previous to complete the sentence. Therefore, what we presume is that these two constituted one single sūtra and च after कश्यप was left out by the scribe by oversight, which we have added in square brackets.

—L. 16.

AB reads इलान्दे and omits the remaining portion. According to this it would mean two gānas by this name. In Kauthuma there are four gānas by this name all qualified by the epithet पञ्चानुगान and they are listed in continuous sequence (A. G. 5. 5. 207-10). The Mss. CDLS quote a passage इलान्दं पञ्चानुगानं in support of पञ्च सामानि from छान्दोग्यब्राह्मण. In Kauthuma पुरुषव्रत is said to be of two kinds पञ्चानुगान and एकानुगान. And there are 5 and 1 anugānas given in A. G. under these two gānas respectively. Similarly दिशांव्रतं is said to be दशानुगान and thus ten gānas are listed thereunder. But under कश्यपव्रत which is also said to

be दशानुगान we have, strictly speaking, only 7-8 gānas. However, a group of ten is counted to have been included under this designation. We do not know if there are five gānas under इलान्द in Jaiminīya. It appears that पञ्च सामानि and इलान्दं पञ्चानुगानं इति was interpolated by a Chandoga in explanation of इलान्द which, though in singular, at the same time designated a group of five gānas. We have, therefore, accepted only इलान्दम् which is a group or collective name, even as पुरुषव्रत, दिशांव्रत or कश्यपव्रत is, which are all in singular designating a group of gānas.

P. 46. L. 7:

All the Mss. give wrong or corrupt readings. This refers to the two gānas (A. G. 3. 5. 140-1) of which the *nidhanas* are ईष and विश्वज्योती: respectively. The corresponding sūtra in *Ā*Br. is ईष्विश्वज्योतिषी. We have, therefore, corrected the sūtra accordingly.

ॐ

INDEX

(Particles च, वा and एव and numerals are not included in the Index. The numeral adjectives, however, are retained. Words from compound are split with hyphen. References are to page numbers)

अ

आ

ए

ऐ

ओ

औ

क

श

ष

स

ह

ॐ

Kendriya Sanskrit Vidyapeetha Series—No. 6.

JAIMINĪYA-UPANIṢAD BRĀHMAṆA

Kendriya Sanskrit Vidyapeetha Series—No. 6.

JAIMINĪYA - UPANIṢAD BRĀHMAṆA

CRITICALLY EDITED BY

B. R. SHARMA, M.A., Ph.D.,

Director, Kendriya Sanskrit Vidyapeetha, Tirupati.

KENDRIYA SANSKRIT VIDYAPEETHA

TIRUPATI

1966

केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठग्रन्थमाला—६.

जैमिनीयोपनिषद्ब्राह्मणम्

केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठनिदेशकेन

डॉ. बे. रामचन्द्रशर्मणा

संशोध्य संपादितम्

केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्

तिरुपति

१९६६

ॐ

जैमिनीयोपनिषद्ब्राह्मणम्

प्रथमोऽध्यायः

प्रथमोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

प्रजापतिर्वा इदं त्रयेण वेदेनाजयत् । यदस्येदं जितं तत् स ऐक्षत । इत्थं चेद् वा अन्ये देवा अनेन वेदेन यक्ष्यन्ते । इमां वाव ते जितिं जेष्यन्ति येयं मम ॥ १ ॥ 5

हन्तास्य त्रयस्य वेदस्य रसमाददा इति स **भूर्** इत्येव ऋग्वेदस्य रसमादत्त । सेयं पृथिव्यभवत् । तस्य यो रसः प्राणेदत् सोऽग्निरभवद् रसस्य रसः ॥ २ ॥ 10

भुव इत्येव यजुर्वेदस्य रसमादत्त । तदिदमन्तरिक्षमभवत् । तस्य यो रसः प्राणेदत् स वायुरभवद् रसस्य रसः ॥ ३ ॥

स्वर् (सुवर्) इत्येव सामवेदस्य रसमादत्त । सासौ द्यौरभवत् । तस्य यो रसः प्राणेदत् स आदित्योऽभवद् रसस्य रसः ॥ ४ ॥

अथैकस्यैवाक्षरस्य रसं नाशक्नोद् आदातुम् । **ओम्** इत्येतस्यैव । सेयं वागभवत् । ओमेव नामैषा । तस्या उ प्राण एव रसः ॥ ५ ॥ 15

तान्येतान्यष्टौ । अष्टाक्षरा गायत्री । गायत्रं साम । ब्रह्म उ गायत्री । तद् उ ब्रह्माभिसंपद्यते । अष्टाशफाः पशवः । तेन उ पशव्यम् ॥ ६ ॥

इति प्रथमेऽध्याये प्रथमेऽनुवाके प्रथमः खण्डः 19

---

5. K. begins: हरिः श्री गणपतये नमः अविघ्नमस्तु । and adds ॐ before प्रजापतिः; L. पदेन for वेदेन.
6. My. एषत इत्थं for ऐक्षत । इत्थं
8. My. हिन्ता, L. हन्ता, P. हन्त for हन्तास्य.
9. My. Throughout आदत्ते for आदत्त.
10. MyL. after रसः । adds: स्वरित्येव सामवेदस्य रसमादत्त । सेयं (My स्वयं) पृथिव्यभवत् । तस्य यो रसः प्राणेदत् सोऽग्निरभवद्रसस्य रसः ।
13. P. सोऽसौ for सासौ.
15. My. °काक्षरस्य for °वाक्षरस्य; K. रसभन्नाशक्नोद् for रसं नाशक्नोद्.

द्वितीयः खण्डः

स यद् **ओम्** इति सोऽग्निः, **वाग्** इति पृथिवी । **ओम्** इति वायुः, **वाग्** इति अन्तरिक्षम् । **ओम्** इति आदित्यः, **वाग्** इति द्यौः । **ओम्** इति प्राणः, **वाग्** इत्येव वाक् ॥ १ ॥

5 स य एवं विद्वान् उद्गायति **ओम्** इत्येव अग्निमादाय पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति । **ओम्** इत्येव वायुमादाय अन्तरिक्षे प्रतिष्ठापयति । **ओम्** इत्येव आदित्यमादाय दिवि प्रतिष्ठापयति । **ओम्** इत्येव प्राणमादाय वाचि प्रतिष्ठापयति ॥ २ ॥

तदेतच्छैलना गायत्रं गायन्ति । ओवा ओवा ओवा हुम्भा 10 ओवा इति ॥ ३ ॥

तदु ह तत् पराङ् इवानायुष्यमिव । तद् वायोश्च अपां चानु वर्त्म गेयम् ॥ ४ ॥

यद्ध वै वायुः पराङेव पवेत क्षीयेत । स पुरस्ताद् वाति । स दक्षिणतः । स पश्चात् । स उत्तरतः । स उपरिष्टात् । स सर्वा दिशोऽनुसंवाति ॥ ५ ॥

15 तदेतद् आहुरिदानीं वा अयमितोऽवासीत् । अथेत्थाद् वातीति । स यद्रेष्माणम् अजमानो निवेष्टमानो वाति । क्षयादेव बिभ्यत् ॥ ६ ॥

यदु ह वा आपः पराचीरेव प्रसृताः स्यन्देरन् क्षीयेरंस्ताः । यदङ्कांसि कुर्वाणा निवेष्टमाना आवर्तान् सृजमाना यन्ति क्षयादेव बिभ्यतीः । तदेतद् वायोश्चैव अपां चानु वर्त्म गेयम् ॥ ७ ॥

20 **इति प्रथमेऽध्याये प्रथमेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः**

---

9. My.° च्छेलन for °च्छैलना; P. ओवा ३ च् ओवा ३ च्, L. ओवाटचच् ओवाटचच् ओवाटचच् My. ओव ओवा....for ओवा ओवा ओवा; My. हुंवा, K. हुंमा for हुम्भा.
11. K. पराजि जीवा° for पराङ् इवा°.
13. My L. यद्वे for यध्द वै; K. विराजेव for पराङेव.
15. L. °पासीत् for °वासीत्; K. अथेथात् for अथेत्थात्;
16. My. यदिषमाणं for यद्रेष्माणं; My. इमं नो, L. यजमानो, P. जनमानो for अजमानो.
18. K. Om. from यदङ्कांसि to °हैष्यसि यो. p. ११ L. 3; MyL. यदङ्कासि for यदङ्कांसि.

तृतीयः खण्डः

ओवा ओवा ओवा हुंभा ओवा इति करोत्येव । एताभ्यां सर्वमायुरेति ॥ १ ॥

स यथा वृक्षम् आक्रमणैराक्रममाण इयाद् एवमेव एते द्वे द्वे देवते संधाय इमाँल्लोकान् रोहन्नेति ॥ २ ॥ 5

एक उ एव मृत्युरन्वेत्यशनयेव ॥ ३ ॥

अथ हिंकरोति । चन्द्रमा वै हिंकारः । अन्नम् वै चन्द्रमाः । अन्नेन अशनयां घ्नन्ति ॥ ४ ॥

तां ताम् अशनयामन्नेन हत्वा **ओम्** इत्येतमेवादित्यं समयाति-मुच्यते । एतदेव दिवश्छिद्रम् ॥ ५ ॥ 10

यथा खं वानसः स्याद्रथस्य वैवमेतद् दिवश्छिद्रम् । तद्रश्मिभिः संछन्नं दृश्यते ॥ ६ ॥

यद् गायत्रस्योर्ध्वं हिंकारात् तदमृतम् । तदात्मानं दध्यात् । अथो यजमानम् । अथ यदितरत् सामोर्ध्वं तस्य प्रतिहारात् ॥ ७ ॥

स यथाद्भिरापः संसृज्येरन्, यथा अग्निनाग्निः संसृज्येत यथा 15 क्षीरे [ण] क्षीरमासिच्यात् (°च्येत?) एवमेवैतद् अक्षरमेताभिर्देवताभिः संसृज्यते ॥ ८ ॥

इति प्रथमेऽध्याये प्रथमेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

तं वा एतं हिंकारं हिंभा इति हिंकुर्वन्ति । श्रीर्वै भाः । असौ 20 वा आदित्यो भा इति ॥ १ ॥

---

2. My. ओव ओवा, L. ओवा (टचच्) ओवा (टचच्)ओवा (टचच्) for ओवा....
4. My. after एवं upto संधायेमां broken.
5. My. संजायेमां, for संधाय इमान्;
6. P. °शनयैव for °शनयेव.
9. My. हत्योमि....च्यते. (broken)
11. MyL. वा न स स्याद्रसस्य for वानसः स्याद्रथस्य.
14. L. त्वदितरत् सामामोर्ध्वं for यदितरत् सामोर्ध्वं.
16. क्षीरमासिच्यात् see CN.
20. My. श्री....त्येतं (p. 10. L. 1.) broken.

एतं ह वा एतं न्यङ्कमनु गंभ इति । यद्भ इति स्त्रीणां प्रजननं निगच्छति तस्मात् ततो ब्राह्मण ऋषिकल्पो जायतेऽतिव्याधी राजन्यः शूरः ॥ २ ॥

एतं ह वा एतं न्यङ्कमनु वृषभ इति । यद् भ इति निगच्छति
5 तस्मात्ततः पुण्यो बलीवर्दो दुहाना धेनुरुक्षा दशवाजी जायन्ते ॥ ३ ॥

एतं ह वा एतं न्यङ्कमनु गर्दभ इति । यद् भ इति निगच्छति तस्मात् स पापीयान् श्रेयसीषु चरति । तस्मादस्य पापीयसः श्रेयो जायतेऽश्वतरो वा अश्वतरी वा ॥ ४ ॥

एतं ह वा एतं न्यङ्कमनु कुभ्र इति । यद् भ इति निगच्छति
10 तस्मात् स अनार्यः सन्नपि राज्ञः प्राप्नोति ॥ ५ ॥

तं हैतमेके हिंकारं हिंभा ओवा इति बहिर्धेव हिंकुर्वन्ति । बहिधव वै श्रीः । श्रीर्वै साम्नो हिंकार इति ॥ ६ ॥

स य एनं तत्र ब्रूयाद् बहिर्धान्वा अयं श्रियमधित पापीयान् भविष्यतीति । स यदा वै म्रियते अथाग्नौ प्रास्तो भवति । "क्षिप्रे
15 बत मरिष्यत्यग्नावेनं प्रासिष्यन्ति" इति । तथा हैव स्यात् ॥ ७ ॥

तस्मादु हैतं हिंकारं हिं वो इत्यन्तरिवैवात्मन्नर्जयेत् । तथा ह न बहिर्धा श्रियं कुरुते । सर्वमायुरेति ॥ ८ ॥

18　　इति प्रथमेऽध्याये प्रथमेऽनुवाके चतुर्थः खण्डः

---

1. My एतान्यङ्कं, L. एतन्यङ्कं throughout. see CN; P. गर्भ for गंभ.
5. L. पुण्यबली° for पुण्यो बली°; L. धेनू रुक्षा दश वाजीति, My. धेनुरुक्षा दश वाजिति for धेनुरुक्षा दशवाजी.
9. My कभ्र, My कूभ्र for कुभ्र.
12. My. बहिर्धेंव for बहिर्धेव.
14. MyP. om. इति.
16. P. om. उ; LMy. °वात्मं न जयेत् for °वात्मन्नर्जयेत्.

पञ्चमः खण्डः

सा हैषा खलु देवतापसेधन्ती तिष्ठति । इदं वै त्वमत्र पाप-
कर्मणे हैष्यसि । यो वै पुण्यकृत् स इहेयादिति ॥ १ ॥

स ब्रूयाद् अपश्यो वै त्वं तद् यदहं तदकरवम् । तद्वै मा त्वं
नाकारयिष्यः । त्वं वै तस्य कर्तासीति ॥ २ ॥ 5

स ह वेद सत्यं माहेति । सत्यं हैषा देवता । स ह तस्य नेशे
यदेनमपसेधेत् । तमुपैव ह्वयते ॥ ३ ॥

अथ होवाचैष को वा वार्ष्णोऽनुवक्ता वा सात्यकीर्तः । उतैषा
खलु देवतापसेद्धुम् एव ध्रियते । अस्यै दिशो दिवोऽन्तः ॥ ४ ॥

तदिमे द्यावापृथिवी संश्लिष्यतः । यावती वै वेदिस्तावतीयं 10
पृथिवी । तद्यत्रैतच्चत्वालं खातं तत्संप्रति स दिव आकाशः ॥ ५ ॥

तद् बहिष्पवमाने स्तूयमाने मनसोद्गृह्णीयात् । स यथोच्छ्रायं
प्रति अस्य प्रपद्येत । एवमेवैतया देवतया इदममृतमभिपर्येति यत्रा-
यमिदं तपतीति ॥ ६ ॥

इति प्रथमेऽध्याये प्रथमेऽनुवाके पञ्चमः खण्डः 15

---

2. MyP. खला for खलु; My. वसेयं, K. °वसेधन्ती for °प सेधन्ती; L. adds इति after सेधन्ती.
3. K. om. from यदङ्कांसि p.8. L. 18 to हैष्यसि । यो; My. इहैयाद् for इहेयाद्.
4. My त्वदत्करवं for तदकरवं.
5. K. °कारैष्यः for °कारयिष्यः ।
6. P. सा for स.
7. अवसेधेत् for अपसेधेत्; P. सप्तम्, My L. मतम् for तम्.
8. P. °चैक्ष्वाको, KMy °चैक्षको for °चैष को; My. सत्य for सात्य.
9. P My K. खला for खलु; K. °वसेद्धुम् for °पसेद्धुम्; My श्रियते for ध्रियते; P. अस्यै दिशः ॥ ४ ॥ (तद्) दिवोऽन्तः । for अस्यै. दिशो दिवौऽन्नः
11. K. त्वातं for खातं.
13. P. यस्य for अस्य; K. °वैतमेतया, My. °वैकतया for °वैतया.

षष्ठः खण्डः

अथ होवाच गोबलो वार्ष्णः क एतमादित्यमर्हति समयैतुम् । दूराद्वा एष एतत् तपति न्यङ् । तेन वा एतं पूर्वेण सामपथः । तदेव मनसाहृत्योपरिष्टात् एतस्यैतस्मिन्नमृते निदध्यादिति ॥ १ ॥

5 तदु होवाच शाट्यायनिः । समयैवैतदेनं कस्तद् वेद । यद्येता आपो वा अभितः । यद्वायुं वा एष उपह्वयते । रश्मीन् वा एष तस्मै व्यूहतीति ॥ २ ॥

अथ होवाच उलूक्यो जानश्रुतेयः । यत्र वा एष एतत्तपति एतदेवामृतम् । एतच्चेद्वै प्राप्नोति ततो मृत्युना पाप्मना व्यावर्तते ॥ ३ ॥

10 कस्तद् वेद यत् परेणादित्यमन्तरिक्षमिदमनामयनमवरेण ॥ ४ ॥

अथैतदेवामृतम् । एतदेव मां यूयं प्रापयिष्यथ । एतदेवाहं नातिमन्य इति ॥ ५ ॥

तान्येतान्यष्टौ । अष्टाक्षरा गायत्री । गायत्रं साम । ब्रह्म उ गायत्री । तदु ब्रह्माभिसंपद्यते । अष्टाशफा पशवः । तेनो पशव्यम् ॥ ६ ॥

15 इति प्रथमेऽध्याये प्रथमेऽनुवाके षष्ठः खण्डः

सप्तमः खण्डः

17 ता एता अष्टौ देवताः । एतावदिदं सर्वं तेन करोति ॥ १ ॥

---

2. In MyLP. अथ होवाच forms the concluding sentence of the fifth Khanda.
3. K. तवति for तपति; MyL. न्यम् for न्यङ्.
5. K. °वैतमेनं P. °वातदेनं for °वैतदेनं.
6. K. आवो for आपो; MyLK. यद्वायं for यद्वायुं; MyL. तस्यै, P. तदेतस्मै for तस्मै.
8. MyL P. उलुक्यो for उलूक्यो; MyL. यत् for एतत्.
10. P My L. °लयन° for °मयन°.
11. MyL. प्रापयिषत, K. प्रापिपैषत for प्रापयिष्यथ.
12. MyL. °मन्यत for °मन्य.
17. MyLP. ते for तेन.

स नैषु लोकेषु पाप्मने भ्रातृव्यायावकाशं कुर्यात् । मनसैनं निर्भजेत् ॥ २ ॥

तदेतदृचाभ्यनूच्यते—

चत्वारि वाक् परिमिता पदानि
तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः । 5
गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति
तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्ति ॥ (ऋ.वे. १.१६४.४५)
इति ॥ ३ ॥

तद् यानि **तानि गुहा त्रीणि नेङ्गयन्ति** [इति] इम एव ते लोकाः ॥ **तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्ति** इति । चतुर्भागो ह वै तुरीयं 10 वाचः । सर्वयास्य वाचा सर्वैरेभिर्लोकैः सर्वेणास्य कृतं भवति । य एवं वेद ॥ ४ ॥

स यथाश्मानमाखणमृत्वा लोष्टो विध्वंसेत । एवमेव स विध्वंसेत । य एवं विद्वांसमुपवदेत् ॥ ५ ॥

स एषोऽश्माखणो यत् प्राणः । स यथाश्मानमाखणमृत्वा लोष्टो 15 विध्वंसते एवमेव स विध्वंसते । य एवं विद्वांसमुपवदति ॥ ६ ॥

इति प्रथमेऽध्याये प्रथमेऽनुवाके सप्तमः खण्डः

॥ प्रथमेऽध्याये प्रथमोऽनुवाकः समाप्तः ॥ 18

---

13. K. °त्मानमृत्वा for °श्मानमाखणमृत्वा; P. विध्वंसते, MyL. विध्वंस्ते for विध्वंसेत.
14. P °वदति, L. °वदेत for °वदेत्.
15. PMy. om. एषो....°वदति ॥
16. L. विद्वान् समुप° for विद्वांसमुप°.

द्वितीयोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

प्रजापतिर्वा इदं त्रयेण वेदेनाजयत् । यदस्येदं जितं तत् ॥ १ ॥

स ऐक्षत । इत्थं चेद्वा अन्ये देवा अनेन वेदेन यक्ष्यन्ते । इमां वाव ते
5 जितिं जेष्यन्ति येयं मम ॥ २ ॥

हन्तेमं त्रयं वेदं पीळयानीति । स इमं त्रयं वेदमपीळयत् । तस्य पीळयन्नेकमेवाक्षरं नाशक्नोत् पीळयितुम् **ओम्** इति यदेतत् ॥ ३ ॥

एष उ ह वाव सरसः । सरसा ह वा एवंविदस्त्रयी विद्या भवति ॥ ४ ॥

10 स इमं रसं पीळयित्वापनिधायोर्ध्वोऽद्रवत् ॥ ५ ॥

तं द्रवन्तं चत्वारो देवानाम् अन्वपश्यन् । इन्द्रश्चन्द्रो रुद्रः समुद्रः । तस्मादेते श्रेष्ठा देवानाम् । एते ह्येनमन्वपश्यन् ॥ ६ ॥

स योऽयं रस आसीत् तदेव तपोऽभवत् ॥ ७ ॥

त इमं रसं देवा अन्वैच्छन् । तेऽभ्यपश्यन् । तपो वा
15 अभूदिति ॥ ८ ॥

इममु वै त्रयं वेदं मरीमृशित्वा तस्मिन् एतदेवाक्षरमपीळितमविन्दन् **ओम्** इति यदेतत् ॥ ९ ॥

एष उ ह वाव सरसः । तेनैनं प्रायुवन् । यथा मधुना लाजान्
19 प्रयुयाद् एवम् ॥ १० ॥

---

3. MyL. यदस्यैदं for यदस्येदं.
6. My. पीळयत् for अपीळयत्.
10. My. पीडयित्वा परि° for पीळयित्वापनि°; My. °भीवत् for °द्रवत्.
11. MyL. द्रवं for द्रवन्तं.
12. MyL. add हि before एते
14. P. अन्वैक्षन्त for अन्वैच्छन्; My L. तेभ्यः for तेऽभ्य°.
16. My. °पीडितं निन्दन् for °पीळितमविन्दन्.
18. My. रसः for सरसः; My L. प्रयुवन् for प्रायुवन्;
19. L. प्रययात्, My. प्रयायात् for प्रयुयात्.

तेऽभ्यतप्यन्त । तेषां तप्यमानानामाध्यायत वेदः । तेऽनेन च तपसापीनेन च वेदेन तामु एव जितिमजयन् यां प्रजापतिरजयत् । त एते सर्व एव प्रजापतिमात्रा अया३म् अया३म् इति ॥ ११ ॥

तस्मात् तप्यमानस्य भूयसी कीर्तिर्भवति भूयो यशः । स य एतदेवं वेद ॥ १२ ॥ 5

एवमेवापीनेन वेदेन यजते । यदो याजयति । एवमेवापीनेन वेदेन याजयति ॥ १३ ॥

तस्य हैतस्य नैव काचनार्तिरस्ति । य एवं वेद । स य एवैनमुपवदति स आर्तिम् आर्च्छति ॥ १४ ॥

इति प्रथमेऽध्याये द्वितीयेऽनुवाके प्रथमः खण्डः 10

द्वितीयः खण्डः

तदाहुर्यदोवा ओवा इति गीयते । क्वात्र ऋग्भवति । क्व सामेति ॥ १ ॥

ओमिति वै साम । वागिति ऋक् । ओमिति मनः । वागिति वाक् । ओमिति प्राणः । वागिति वाक् । ओमितीन्द्रः । वागिति सर्वे 15 देवाः । तदेतदिन्द्रमेव सर्वे देवा अनुयन्ति ॥ २ ॥

ओमित्येतदेवाक्षरम् । एतेन वै संसवे परस्येन्द्रं वृञ्जीत । एतेन ह वै तद्बको दाल्भ्यः आजिकेशिनामिन्द्रं ववर्ज । ओमित्येतेनैव निनाय ॥ ३ ॥ 19

---

1. My तेभ्यस्तप्यन्त, K. तेभ्यतप्यन्तं for तेऽभ्यतप्यन्त; L. तेनैनेन for तेऽनेन.
2. K. स्वां for यां.
3. L. अटचयाम् अटचयाम्, My. अयाम् अयाम्, for अया३म् अया३म्.
6. My यतो for यदो.
9. P. सार्तिम्, K. सञ्चर्तिम् for स आर्तिम्; P. ऋच्छंति for आर्च्छति.
12. K. this Ms. encludes with गीयते.
17. My L. अवृञ्जीत for वृञ्जीत.
18. L. आजकेशीनम्, My आजिकेशीनाम् for आजिकेशिनाम्; My अववृज, L. अवव्रज for ववर्ज.
19. P. आनिनाय for निनाय.

तान्येतान्यष्टौ । अष्टाक्षरा गायत्री । गायत्रं साम । ब्रह्म उ गायत्री । तदु ब्रह्माभिसंपद्यते । अष्टाशफाः पशवः । तेनो पशव्यम् ॥ ४ ॥

तस्यैतानि नामानि । इन्द्रः कर्माक्षिति अमृतं व्योमान्तो वाचः । बहिर्भूयः सर्वं सर्वस्मादुत्तरं ज्योतिः । ऋतं सत्यं विज्ञानं विवाचनम-
5 प्रतिवाच्यम् । पूर्वं सर्वं सर्वा वाक् । सर्वमिदमपि धेनुः पिन्वते परागर्वाक् ॥ ५ ॥

इति प्रथमेऽध्याये द्वितीयेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

सा पृथक्सलिलं कामदुघाक्षिति प्राणसंहितं चक्षुःश्रोत्रं वाक्प्रभूतं
10 मनसा व्याप्तं हृदयोग्रं ब्राह्मणभक्तमन्नशुभं वर्षपवित्रं गोभगं पृथिव्युपरं तपस्तनु वरुणपरियतनम् इन्द्रश्रेष्ठं सहस्राक्षरं अयुतधारम् अमृतं दुहाना सर्वान् इमान् लोकानभिविक्षरतीति ॥ १ ॥

तदेतत् सत्यमक्षरं यदोम् इति । तस्मिन्नापः प्रतिष्ठिताः । अप्सु पृथिवी । पृथिव्यामिमे लोकाः ॥ २ ॥

15 यथा सूच्या पलाशानि संतृण्णानि स्युः एवमेतेनाक्षरेणेमे लोकाः संतृण्णाः ॥ ३ ॥

तदिदमिमानतिविध्य दशधा क्षरति शतधा सहस्रधा अयुतधा
18 प्रयुतधा नियुतधा अर्बुदधा न्यर्बुदधा निखर्वधा पद्ममक्षितिर्व्योमान्तः ॥४॥

---

3. My °क्षीति, P. °क्षितिर् for °क्षिति.
4. P. बहूर् for बहिर्; My L. विजिज्ञानं for विज्ञानं.
9. P. व्यहितं for °संहितम्.
10. P. हृदयाग्रम् for हृदयोग्रम्; My °भत्रम्; L. भ्रक्त्रम् for भक्तम्.
11. My °वय्यतनं, L. °पर्यतनं for °परियतनं.
12. My L. दुहानाः for दुहाना; My °क्षरन्तीति for क्षरतीति.
15. My संतृणानि for संतृण्णानि.
16. My संतृणाः for संतृण्णाः.
17. My तदिमाम्, for तदिदमिमान्; L. इमाम् for इमान् ।
18. L. om. नियुतधा; My. अब्दधा for अर्बुदधा; My. om. न्यर्बुदधा; P. निर्बुदधा for न्यर्बुदधा; My निखर्वा L. निखर्वा च for निखर्वधा; L. अक्षिति for अक्षितिर्.

यथौघो विष्यन्दमानः परस्परो वरीयान् भवति एवमेवैतदक्षरं परस्परं वरीयो भवति ॥ ५ ॥

ते हैते लोका ऊर्ध्वा एव श्रिताः । इम एवं त्रयोदश मासाः ॥६॥

स य एवं विद्वानुद्गायति स एवमेवैताँल्लोकानतिवहति । ओमित्येतेनाक्षरेण अमुमादित्यं मुखे आधत्ते । एष ह वा एतदक्षरम् ॥ ७ ॥ 5

तस्य सर्वमाप्तं भवति । सर्वं जितम् । न ह्यस्य कश्चन कामोऽनाप्तो भवति । य एवं वेद ॥ ८ ॥

तद्ध पृथुर्वैन्यो दिव्यान् व्रात्यान् पप्रच्छ—

"स्थूणां दिवस्तम्भनीं सूर्यमाहुर्
अन्तरिक्षे सूर्यः पृथिवीप्रतिष्ठः । 10
अप्सु भूमीः शिश्रियरे भूरिभाराः
किंस्विन्महीरधितिष्ठन्त्यापः ॥" इति ॥ ९ ॥

ते ह प्रत्यूचुः—

"स्थूणामेव दिवस्तम्भनीं सूर्यमाहुर्
अन्तरिक्षे सूर्यः पृथिवीप्रतिष्ठः । 15
अप्सु भूमीः शिश्रियरे भूरिभाराः
सत्यं महीरधितिष्ठन्त्यापः ॥" इति ॥ १० ॥

ओमित्येतदेवाक्षरं सत्यम् । तदेतदापोऽधितिष्ठन्ति ॥ ११ ॥

इति प्रथमेऽध्याये द्वितीयेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

॥ प्रथमेऽध्याये द्वितीयोऽनुवाकः समाप्तः ॥ 20

---

1. P. परः—परो for परस्परो.
2. L. परस्परो, P. परः परो° for परस्परं.
4. My यः for Second सः.
5. My आदत्ते for आधत्ते.
11. My भूमिः शिरो, L. भूमिः शिशिरे for भूमीः शिश्रियरे.
17. My भूमिः शिश्शिरे, L. भूमिः शिशिरे for भूमीः शिश्रियरे.

तृतीयोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

प्रजापतिः प्रजा असृजत । ता एनं सृष्टा अन्नकाशिनीरभितः समन्तं पर्यविशन् ॥ १ ॥

5 ता अब्रवीत् । किंकामाः स्थ इति । अन्नाद्यकामा इत्यब्रुवन् ॥ २ ॥

सोऽब्रवीद् । एकं वा वेदमन्नाद्यं [यद्] असृक्षि [तत्] सामैव । तद्वः प्रयच्छानि इति ॥ ३ ॥

तन्नः प्रयच्छेत्यब्रुवन् ॥ ४ ॥

सोऽब्रवीद् इमान् वै पशून् भूयिष्ठम् उपजीवामः । एभ्यः प्रथमं 10 प्रदास्यामि इति ॥ ५ ॥

तेभ्यो हिंकारं प्रायच्छत् । तस्मात् पशवो हिंकरिक्रतो विजिज्ञासमाना इव चरन्ति ॥ ६ ॥

प्रस्तावं मनुष्येभ्यः । तस्मादु ते स्तुवत एवेदं मे भविष्यति अदो मे भविष्यति इति ॥ ७ ॥

15 आदिं वयोभ्यः । तस्मात् तान्याददानान्युपावपातमिव चरन्ति ॥८॥

उद्गीथं देवेभ्योऽमृतम् । तस्मात्तेऽमृताः ॥ ९ ॥

प्रतिहारमारण्येभ्यः पशुभ्यः । तस्मात् ते प्रतिहृताः तात्रस्यमाना इव चरन्ति ॥ १० ॥

इति प्रथमेऽध्याये तृतीयेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

20

द्वितीयः खण्डः

उपद्रवं गन्धर्वाप्सरोभ्यः । तस्मात्ते उपद्रवं गृह्णन्त इव चरन्ति ॥ १॥

22 निधनं पितृभ्यः । तस्मादु ते निधनसंस्थाः ॥ ॥ २ ॥

---

3. My. °रहितः for °रभितः
6. P. वै for वा; My L. सामेव for सामैव.
7. My L. तद्वस्° for तद्वः;
9. My °जीवा उ for °जीवामः
11. P. °क्रतो for °कृतो
15. My °न्युपपातम् P. °न्युपापपातम् for °न्युपावपातम्

तद् यदेभ्यस्तत् साम प्रायच्छत् । एतमेवैभ्यस्तदादित्यं प्रायच्छत् ।। ३ ।।

स यदनुदितः स हिंकारः । अर्धोदितः प्रस्तावः । आसंगवम् आदिः । माध्यंदिन उद्गीथः । अपराह्णः प्रतिहारः । यदुपास्तमयं लोहितायति स उपद्रवः ।। अस्तमित एव निधनम् ।। ४ ।। 5

स एष सर्वैर्लोकैः समः । तद् यदेष सर्वैर्लोकैः समः तस्मादेष एव साम । स ह वै सामवित् । स साम वेद य एवं वेद ।। ५ ।।

ते अब्रुवन् । दूरे वा इदमस्मत् । तत्रेदं कुरु । यत्रोपजीवाम इति ।। ६ ।।

तदृतूनभ्यत्यनयत् । स वसन्तमेव हिंकारमकरोत् । ग्रीष्मं 10 प्रस्तावम् । वर्षामुद्गीथम् । शरदं प्रतिहारम् । हेमन्तं निधनम् । मासार्धमासावेव सप्तमावकरोत् ।। ७ ।।

तेऽब्रुवन् । नेदीयो न्वावैतर्हि । तत्रैव कुरु यत्रोपजीवाम इति ।।८।।

तत् पर्जन्यमभ्यत्यनयत् । स पुरोवातमेव हिंकारमकरोत् ।। ९ ।।

इति प्रथमेऽध्याये तृतीयेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः 15

तृतीयः खण्डः

जीमूतान् प्रस्तावम्, स्तनयित्नुमुद्गीथम्, विद्युतं प्रतिहारम्, वृष्टिं निधनम्, यद्वृष्टात् प्रजाश्चौषधयश्च जायन्ते, ते सप्तम्यावकरोत् ।। १ ।।

तेऽब्रुवन् । नेदीयो न्वावैतर्हि । तत्रैव कुरु यत्रोपजीवाम इति ।। २ ।।

तद्यज्ञमभ्यत्यनयत् । स यजूंष्येव हिंकारमकरोत् । ऋचः प्रस्ता- 20 वम् । सामान्युद्गीथम् । स्तोमं प्रतिहारम् । छन्दो निधनम् । स्वाहाकारवषट्कारावेव सप्तमावकरोत् ।। ३ ।।

---

4. L. आदित्यः for आदिः
10. My एव सन्तम् for वसन्तम्; My L. करोत् for अकरोत्;
11. My L. प्रस्तावः । वर्षा उद्गीथः । शरत् प्रतिहारः । for प्रस्तावम्.... प्रतिहारम् ।
13. My. om. तेऽब्रुवन्.... हिंकारमकरोत् ।। ९ ।।
17. My जीमूतारः for जीमूतान्; L. वृष्टिर् for वृष्टिं

तेऽब्रुवन् । नेदीयो न्वावैतर्हि । तत्रैव कुरु यत्रोपजीवाम इति ॥ ४ ॥

तत् पुरुषमभ्यत्यनयत् । स मन एव हिंकारमकरोत् । वाचं प्रस्तावम् । प्राणमुद्गीथम् । चक्षुः प्रतिहारम् । श्रोत्रं निधनम् । रेतश्चैव प्रजां च सप्तमा (म्या ?) वकरोत् ॥ ५ ॥

5 तेऽब्रुवन् । अत्र वा एनत् तदकर्यत्रोपजीविष्याम इति ॥ ६ ॥

स विद्यात् । अहमेव सामास्मि । मय्येता देवता इति ॥ ७ ॥

इति प्रथमेऽध्याये तृतीयेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

न ह दूरे देवता स्यात् । यावद्ध वा आत्मना देवानुपास्ते
10 तावदस्मै देवा भवन्ति ॥ १ ॥

अथ य एतदेवं वेद । अहमेव सामास्मि । मय्येताः सर्वा देवताः इति । एवं हास्मिन् एताः सर्वा देवता भवन्ति ॥ २ ॥

तदेतद् देवश्रुत् साम । सर्वा ह वै देवताः शृण्वन्ति । एवंविदं पुण्याय साधवे । ता एनं पुण्यम् एव साधु कारयन्ति ॥ ३ ॥

15 स ह स्माह सुचित्तः शैलनः । यो यज्ञकामो मामेव स वृणीताम् । तत एवैनं यज्ञ उपनंस्यति । एवंविदं ह्युद्गायन्तं सर्वा देवता अनुसंतृप्यन्ति । ता अस्मै तृप्तास्तथा करिष्यन्ति यथैनं यज्ञ उपनंस्यति इति ॥

इति प्रथमेऽध्याये तृतीयेऽनुवाके चतुर्थः खण्डः

20 ॥ प्रथमेऽध्याये तृतीयोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

1. My om. यत्रोपजीवाम इति....एनत्तदकर् (L. 5.)
6. My मयैता for मय्येता
9. L. देवताः for देवता; My यावस्वा for यावद्ध
11. My मयैता for मय्येताः;
12. My एस्म for एवं
15. MyL. शैलनम्; for शैलनः

चतुर्थोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

देवा वै स्वर्गं लोकमैप्सन् । तं न शयाना नासीना न तिष्ठन्तो न धावन्तो नैव केनचन कर्मणाप्नुवन् ॥ १ ॥

ते देवाः प्रजापतिमुपाधावन् । स्वर्गं लोकमैप्सिष्म । तं न शयाना नासीना न तिष्ठन्तो न धावन्तो नैव केनचन कर्मणापाम । तथा नोऽनुशाधि यथा स्वर्गं लोकमाप्नुयामेति ॥ २ ॥ 5

तानब्रवीत् । साम्नानूचेन स्वर्गं लोकं प्रयातेति । ते साम्नानूचेन स्वर्गं लोकं प्रायन् ॥ ३ ॥

प्र वा इमे साम्नागुरिति । तस्मात् प्रसाम । तस्मादु प्रसाम्यन्नम् अत्ति ॥ ४ ॥ 10

त एतानि ऋक्पदानि शरीराणि धुन्वन्त आयन् । ते स्वर्गं लोकमजयन् ॥ ५ ॥

देवा वै स्वर्गं लोकमायन् । त एतानि ऋक्पदानि शरीराणि धून्वन्त आयन् । तान्या दिवः प्रकीर्णान्यशेरन् । अथेमानि प्रजापतिर्ऋक्पदानि संचित्याभ्यर्चत् । यदभ्यर्चत् ता एवर्चोऽभवन् ॥ ६ ॥ 15

इति प्रथमेऽध्याये चतुर्थेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

सैवर्गभवत् । इयमेव श्रीः । अतो देवा अभवन् ॥ १ ॥ 19

3. My °मेप्सन् for °मैप्सन्
5. My मेप्सिष्म for मैप्सिष्म
6. My केचन for केनचन
8. My प्रयाम for प्रयात
12. P. adds देवा वै स्वर्गं लोकमायन् । before त एतानि
13. My L. after लोकमजयन् add: अथेमानि प्रजापतिर्ऋक्पदानि शरीराणि संचित्याभ्यर्चत् । यदभ्यर्थत् ता एवर्चोऽभवन्.
14. P. om. देवा वै स्वर्गं लोकमायन् । त एतानि ऋक्पदानि शरीराणि धून्वन्त आयन् ।
16. My om. यदभ्यर्चत्.... °भवन्; L. om. ता एवर्चोऽभवन्. see CN.

अथैषामिमामसुराः श्रियमविन्दन्त । तदेवासुरमभवत् ॥ २ ॥

ते देवा अब्रुवन् या वै नः श्रीरभूद् अविन्दन्त तामसुराः । कथं न्वेषामिमां श्रियं पुनरेव जयेम इति ॥ ३ ॥

तेऽब्रुवन् । ऋच्येव साम गायाम इति ॥ ४ ॥

5 ते पुनः प्रत्याद्रुत्यर्चि सामागायन् । तेनास्माल्लोकादसुराननुदन्त ॥ ५ ॥

तद्वै माध्यंदिने च सवने तृतीयसवने च नर्चोऽपराधोऽस्ति । स यत्ते ऋचि गायति तेनास्माल्लोकाद् द्विषन्तं भ्रातृव्यं नुदते । अथ यदनृचेन देवतासु प्रातः सवने गायति तेन स्वर्गं लोकमेति ॥ ६ ॥

10 प्रजापतिर्वै साम्नेमां जितिमजयत् । यास्येयं जितिः तां स स्वर्गं लोकमारोहत् ॥ ७ ॥

ते देवाः प्रजापतिमुपेत्य अब्रुवन् । अस्मभ्यम् अपि इदं साम प्रयच्छ इति । तथा इति । तदेभ्यः साम प्रायच्छत् ॥ ८ ॥

तदेनानिदं साम स्वर्गं लोकं नाकामयत वोढुम् ॥ ९ ॥

15 ते देवाः प्रजापतिमुपेत्याब्रुवन् । यद्वै नः साम प्रादाः । इदं वै नस्तत् स्वर्गं लोकं न कामयते वोढुम् इति ॥ १० ॥

तद्वै पाप्मना संसृजत इति । कोऽस्य पाप्मा इति । ऋग् इति । 18 तदृचा समसृजन् ॥ ११ ॥

---

1. MyL. आसुराः for असुराः; MyL. तद्देवा° for तदेवा°
2. My आसुराः for असुराः
3. P. ज्येम for जयेम
5. My om. ते पुनः; L. प्रत्याद्रुच्यात्यर्चि for प्रत्याद्रुत्यर्चि.
6. My अनुदन् for अनुदन्त
9. L. यदकृते, P. यदमृते यदनृचेन; My यदन्य.... (lacuna) वनं गायति see CN.
13. My प्रयच्छेति.... lacuna प्रत्.
14. My कामयेत्, L. कामयते for अकामयत
16. My सामायते, L. का(सा)मायते for कामयते
18. My सृजन् for समसृजन्

तदिदं प्रजापतेर्गर्ह्यमाणम् अतिष्ठत् । इदं वै मा तत् पाप्मना संस्राक्षुः इति ।। १२ ।।

सोऽब्रवीत् । यस्त्वेतेन व्यावर्तयाद् व्येव स पाप्मना वर्तात इति ।। १३ ।।

स एतदृचा प्रातःसवने व्यावर्तयति । व्येव स पाप्मना वर्तते ।। १४ ।। 5

इति प्रथमेऽध्याये चतुर्थेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

तदाहुः यद् ओवा ओवा इति गीयते । क्वात्र ऋग् भवति? क्व साम? इति ।। १ ।। 10

प्रस्तुवन्नेवाष्टाभिरक्षरैः प्रस्तौति । अष्टाक्षरा गायत्री । अक्षरमक्षरं त्र्यक्षरम् । तच्चतुर्विंशतिः संपद्यन्ते । चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री ।। २ ।।

तामेतां प्रस्तावेनर्चमाप्त्वा या श्रीर्यापचितिः यः स्वर्गो लोको यद्यशो यदन्नाद्यं तान्यागायमान आस्ते ।। ३ ।। 15

इति प्रथमेऽध्याये चतुर्थेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

प्रजापतिर्देवानसृजत । तान् मृत्युः पाप्मान्वसृज्यत ।। १ ।।

ते देवाः प्रजापतिमुपेत्याब्रुवन् । कस्मादु नोऽसृष्ठा मृत्युं चेन्नः पाप्मानमन्ववस्रक्ष्यन्नासिथेति ।। २ ।। 20

---

2. P. समस्राक्षुः for संस्राक्षुः
5. P. व्येवं for व्येव.
15. My आदत्ते for आस्ते
18. My L. ता for तान्
19. L. कस्मा for कस्माद्; My हृष्ठाः, L. °सृष्टा for °सृष्ठा; L. मृत्युश्चेन्न for मृत्युं चेन्नः.
20. My अन्वहृक्ष्यं, L. अन्ववसृष्टन् for अन्ववस्रक्ष्यन्. see CN.

तानब्रवीत् । छन्दांसि संभरत । तानि यथायतनं प्रविशत । ततो मृत्युना पाप्मना व्यावर्त्स्यथ इति ॥ ३ ॥

वसवो गायत्रीं समभरन् । तां ते प्राविशन् । तान् सा आच्छादयत् ॥ ४ ॥

5 रुद्रास्त्रिष्टुभं समभरन् । तां ते प्राविशन् । तान् सा आच्छादयत् ॥ ५ ॥

आदित्या जगतीं समभरन् । तां ते प्राविशन् । तान् सा आच्छादयत् ॥ ६ ॥

विश्वेदेवा अनुष्टुभं समभरन् । तां ते प्राविशन् । तान् सा 10 आच्छादयत् ॥ ७ ॥

तानस्यामृच्यस्वरायां मृत्युर्निरजानात् । यथा मणौ मणिसूत्रं परिपश्येदेवम् ॥ ८ ॥

ते स्वरं प्राविशन् । तान् स्वरे सतो न निरजानात् । स्वरस्य तु घोषेणान्वैत् ॥ ९ ॥

15 त ओमित्येतदेवाक्षरं समारोहन् । एतदेवाक्षरं त्रयी विद्या । यददोऽमृतं तपति तत् प्रपद्य ततो मृत्युना पाप्मना व्यावर्तन्त ॥ १० ॥

एवमेवं विद्वान् ओमित्येतदेवाक्षरं समारुह्य यददोऽमृतं तपति तत्प्रपद्य ततो मृत्युना पाप्मना व्यावर्तते । अथो यस्यैवं विद्वानुद्गायति ॥ ११ ॥

20 इति प्रथमेऽध्याये चतुर्थेऽनुवाके चतुर्थः खण्डः

॥ प्रथमेऽध्याय चतुर्थोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

1. P. छन्दसि for छन्दांसि; My L. प्रविशन् for प्रविशत
11. My ऋचस्वराय for ऋच्यस्वरायां
13. My ताने for तान्
14. My व्योषेण for घोषेण
15. My समारोहयन् for समारोहन्
16. My यदतो for यददो; My न भवति for तपति
17. My आरुह्य for समारुह्य

पञ्चमोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

अथैतदेकविंशं साम ॥ १ ॥

तस्य त्रय्येव विद्या हिंकारः । अग्निर्वायुः असावादित्य एष प्रस्तावः । इम एव लोका आदिः येषु हीदं लोकेषु सर्वमाहितम् । श्रद्धा यज्ञो दक्षिणा एष उद्गीथः । दिशोऽवान्तरदिश आकाश एष प्रतिहारः । आपः प्रजा ओषधय एष उपद्रवः । चन्द्रमा नक्षत्राणि पितर एतन्निधनम् । तदेकविंशं साम ॥ २ ॥ 5

स य एवमेतदेकविंशं साम वेद एतेन हास्य सर्वेणोद्गीतं भवति । एतस्मादु एव सर्वस्माद् आवृश्च्यते । य एवं विद्वांसमुपवदति ॥ ३ ॥ 10

इति प्रथमेऽध्याये पञ्चमेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

॥ प्रथमेऽध्याये पञ्चमोऽनुवाकः समाप्तः ॥

षष्ठोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

इदमेवेदमग्रे अन्तरिक्षमासीत् । तद्वेवाप्येतर्हि ॥ १ ॥ 15

तद्यदेतदन्तरिक्षम् । य एवायं पवते एतदेवान्तरिक्षम् । एष ह वा अन्तरिक्षो नाम ॥ २ ॥

एष उ एवैष विततः । तद्यथा काष्ठेन पलाशे विष्कब्धे स्याताम् अक्षेण वा चक्रौ एवमेतेन इमौ लोकौ विष्कब्धौ तस्मिन्निदं सर्वमन्तः ॥ ३ ॥ 20

---

4. My L. add वा before वायुः
5. P. तेषु for येषु
10. MyL. आपृच्छ्यते for आवृश्च्यते; MyL. विद्वान् समुप° for विद्वांसमुप°
17. P. अन्तरिक्षनाम for अन्तरिक्षो नाम
18. My विष्टब्धे for विष्कब्धे
19. My विष्टब्धौ for विष्कब्धौ

तद्यदस्मिन्निदं सर्वमन्तः तस्मादन्तर्यक्षम् । अन्तर्यक्षं ह वै नामैतत् । तदन्तरिक्षमिति परोक्षमाचक्षते ॥ ४ ॥

तद्यथा मूताः प्रबद्धाः प्रलम्बेरन् एवं हैतस्मिन् सर्वे लोकाः प्रबद्धाः प्रलम्बन्ते ॥ ५ ॥

5 तस्यैतस्य साम्नः तिस्र आगाः । त्रीण्यागीतानि । षड्विभूतयः । चतस्रः प्रतिष्ठाः । दश प्रगाः । सप्त संस्थाः । द्वौ स्तौभौ । एकं रूपम् ॥ ६ ॥

तद्यास्तिस्र आगा इम एव ते लोकाः । अथ यानि [त्रीणि] आगीतानि अग्निर्वायुरसावादित्य एतान्यागीतानि ॥ ७ ॥

10 न ह वै कांचन श्रियमपराध्नोति । य एवं वेद ॥ ८ ॥

इति प्रथमेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

अथ याः षड्विभूतयः ऋतवस्ते । अथ याश्चतस्रः प्रतिष्ठा इमा एव ताश्चतस्रो दिशः । अथ ये दश प्रगा इम एव ते दश प्राणाः । अथ
15 याः सप्त संस्था या एवैताः सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति ता एव ताः । अथ यौ द्वौ स्तोभावहोरात्रे एव ते । अथ यदेकं रूपं कर्मैव तत् । कर्मणा हीदं सर्वं विक्रियते ॥ १ ॥

तस्यैतस्य साम्नो देवा आजिमायन् । स प्रजापतिर्हिंरसा हिंकारमुदजयत् । अग्निस्तेजसा प्रस्तावम् । रूपेण बृहस्पतिरुद्गीथम् ।
20 स्वधया पितरः प्रतिहारम् । वीर्येणेन्द्रो निधनम् ॥ २ ॥

अथेतरे देवा अन्तरिता इवासन् । ते इन्द्रमब्रुवन् । तव वै वयं स्मोऽनु न एतस्मिन् सामन्नाभज इति ॥ ३ ॥

---

1. My om. तद्यदस्मिन्निदं सर्वमन्तः
3. & 4. My प्रबन्धाः for प्रबद्धाः
5. My L. आगमाः for आगाः
15. P My सप्ताहोरात्राः; L. सप्त होरात्राः for सप्त होत्राः
19. My L. प्रस्तावरूपेण for प्रस्तावम् । रूपेण
22. My om. नः; My स्वाम° for साम°

तेभ्यः स्वरं प्रायच्छत् । तं प्रजापतिरब्रवीत् । कथेत्थमकः । सर्वं वा एभ्यः साम प्रादाः । एतावद्वाव साम यावान् स्वरः । ऋग् वा एषर्ते स्वराद् भवतीति ॥ ४ ॥

सोऽब्रवीत् । पुनर्वा अहमेषामेतं रसमादास्य इति ॥ ५ ॥

तानब्रवीदुप मा गायत । अभि मा स्वरत इति ॥ ६ ॥ 5

तथा इति ॥ ७ ॥

तमुपागायन् । तमभ्यस्वरन् । तेषां पुना रसमादत्त ॥ ८ ॥

इति प्रथमेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

स यथा मधुधाने मधुनालीभिर्मध्वासिञ्चादेवमेव तत्सामन् 10 पुना रसमासिञ्चत् ॥ १ ॥

तस्मादु ह नोपगायेत् । इन्द्र एष यदुद्गाता । स यथासावमीषां रसमादत्त एवमेष तेषां रसमादत्ते ॥ २ ॥

कामं ह तु यजमान उपगायेत् । यजमानस्य हि तद् भवति । अथो बह्वाचार्याचार्योक्तः ॥ ३ ॥ 15

तदु वा आहुः । उपैव गायेत् । दिशो ह्युपागायन् । दिशामेव सलोकतां जयतीति ॥ ४ ॥

ते य एवेमे मुख्याः प्राणाः । एत एवोद्गातारश्च उपगातारश्च । इमे ह त्रय उद्गातार इम उ चत्वार उपगातारः ॥ ५ ॥ 19

---

1. My अथ एकमेकः for कथेत्थमकः
3. My एष ते for एषर्ते
4. My आसाद्य for आदास्य°
10. My °वने for °धाने; My °सिञ्च्याद् for °सिञ्चाद्.
13. L. सरसमादत्त for रसमादत्त
16. MyL. °गायत् for °गायन्; MyL. दिशम् for दिशाम्; P. एवं for एव.

तस्माद् चतुर एवोपगातॄन् कुर्वीत । तस्माद् होपगातॄन् प्रति अभिमृशेत् । दिशः स्थ । श्रोत्रं मे मा हिंसिष्ट इति ॥ ६ ॥

स यः स रस आसीद् य एवायं पवते एष एव स रसः ॥ ७ ॥

स यथा मध्वालोपमद्यात् । इति ह स्माह सुचित्तः शैलनः ।
5 एवमेतस्य रसस्य आत्मानं पूरयेत । स एवोद्गाता आत्मानं च यजमानं च अमृतत्वं गमयति इति ॥ ८ ॥

इति प्रथमेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

8 ॥ प्रथमेऽध्याये षष्ठोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

1. My L. उद्गातॄन् for उपगातॄन्.
3. My एव सारसः for एव स रसः.
4. मध्वा लोपम्. see CN.

सप्तमोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

अयमेवेदमग्र आकाश आसीत् । स उ एवाप्येतर्हि ॥ १ ॥

स यः स आकाशो वागेव सा । तस्माद् आकाशाद् वाग् वदति ॥२॥

तामेतां वाचं प्रजापतिरभ्यपीळयत् । तस्या अभिपीळितायै रसः 5
प्राणेदत् । सा त्रयी विद्या [अभवत्] ॥ ३ ॥

[स त्रयीं विद्या]मभ्यपीळयत् । तस्या अभिपीळितायै रसः प्राणे-
दत् । त एवेमे लोका अभवन् ॥ ४ ॥

स इमाँल्लोकानभ्यपीळयत् । तेषामभिपीळितानां रसः प्रणेदत् ।
ता एवैता देवता अभवन् । अग्निर्वायुरसावादित्य इति ॥ ५ ॥ 10

स एता देवता अभ्यपीळयत् । तासामभिपीळितानां रसः
प्राणेदत् । सा त्रयी विद्याभवत् ॥ ६ ॥

स त्रयीं विद्यामभ्यपीळयत् । तस्या अभिपीळितायै रसः
प्राणेदत् । ता एता व्याहृतयोऽभवन् । भूर्भुवःसुवरिति ॥ ७ ॥

स एता व्याहृतीरभ्यपीळयत् । तासामभिपीळितानां रसः प्राणे- 15
दत् । तदेतदक्षरमभवद् । **ओम्** इति यदेतद् ॥ ८ ॥

स एतदक्षरमपीळयत् । तस्याभिपीळितस्य रसः प्राणेदत् । ९ ।

इति प्रथमेऽध्याये सप्तमेऽनुवाके प्रथमः खण्डः 18

---

5. 7, 9 My °विष्टयत् for °पीळयत्;
   5, 7 विष्टितायै for °पीळितायै.
6. P. om. सा त्रयीविद्या....प्राणेदत्. see CN.
7. My L. तस्याभिपीळितस्या (My °विष्टितस्यात्) तासामभिपीळितानां for तस्या अभिपीळितायै.
14. PL. स्वर् for सुवर्.

द्वितीयः खण्डः

तदक्षरदेव । यदक्षरदेव तस्मादक्षरम् ॥ १ ॥

यद्वेव क्षरन्नाक्षीयत तस्मादक्षयम् । अक्षयं ह वै नामैतत् । तद-क्षरमिति परोक्षमाचक्षते ॥ २ ॥

5 तद्धैतदेक ओमिति गायन्ति । तत्तथा न गायेत् । ईश्वरो हैनदेतेन रसेनान्तर्धातोः ॥ ३ ॥

अथो द्वे इवैवं भवत ओमिति । ओ इत्यु हैके गायन्ति । तदु ह तन्न गीतम् । नो एव तथा गायेत् । ॐ इत्येव गायेत् । तदेनदेतेन रसेन संदधाति ॥ ४ ॥

10 तदेतं रसं तर्पयति । रसस्तृप्तोऽक्षरं तर्पयति । अक्षरं तृप्तं व्याहृतीस्तर्पयति । व्याहृतयस्तृप्ता वेदाँस्तर्पयन्ति । वेदास्तृप्ता देवता-स्तर्पयन्ति । देवतास्तृप्ता लोकाँस्तर्पयन्ति । लोकास्तृप्ता अक्षरं तर्प-यन्ति । अक्षरं तृप्तं वाचं तर्पयति । वाक् तृप्ता आकाशं तर्पयति । आकाशस्तृप्तः प्रजास्तर्पयति । तृप्यति प्रजया पशुभिर्य एतदेवं वेद । 15 अथो यस्यैवं विद्वानुद्गायति ॥ ५ ॥

प्रथमेऽध्याये सप्तमेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

॥ प्रथमेऽध्याये सप्तमोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

3. L. यत्त्वेवा, My यद्वैवा P. यद्वेवा° for यद्वेव.
5. P. गायेत for गायेत्.
7. My L. द्वै for द्वे; My ओमित्यु for ओ इत्यु.
8. My L तन्निगीतम् for तन्न गीतम्; P. नैव for नो एव; My L ओ for ॐ.
10. My om. अक्षरं तृप्तं . . . . वाचं तर्पयति. (L. 13.)

अष्टमोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

अयमेवेदमग्र आकाश आसीत् । स उ एवाप्येतर्हि ॥ १ ॥

स यः स आकाशः आदित्य एव सः । एतस्मिन् ह्युदिते सर्व-मिदमाकाशते ॥ २ ॥ 5

तस्य मर्त्यामृतयोर्वैतरणी स ुद्र एव । तद्यत्समुद्रेण परिगृहीतं तन्मृत्योराप्तम् । अथ यत्परं तदमृतम् ॥ ३ ॥

स यो ह स समुद्रो य एवायं पवते । एष एव स समुद्रः । एतं हि संद्रवन्तं सर्वाणि भूतानि अनुसंद्रवन्ति ॥ ४ ॥

तस्य द्यावापृथिवी एव रोधसी । अथ यथा नद्यां कंसानि वा 10 प्रहीणानि स्युः सरांसि वा एवमस्यायं पार्थिवः स समुद्रः ॥ ५ ॥

स एष पार एव समुद्रस्योदेति । स उद्यन्नेव वायोः पृष्ठ आक्रमते । सोऽमृतादेवोदेति । अमृतमनुसंचरति । अमृते प्रतितिष्ठतः (ति?) ॥ ६ ॥

तस्यैतत् त्रिवृद्रूपं मृत्योरनाप्तं शुक्लं कृष्णं पुरुषः ॥ ७ ॥

तद्यच्छुक्लं तद्वाचोरूपम् ऋचोऽग्नेर्मृत्योः । सा या सा वागृक् सा । 15 अथ योऽग्निर्मृत्युः सः ॥ ८ ॥

अथ यत् कृष्णं तदपां रूपम् अन्नस्य मनसो यजुषः । तद्यास्ता आपोऽन्नं तत् । अथ यन्मनो यजुष्टत् ॥ ९ ॥

अथ यः पुरुषः स प्राणः तत्साम तद् ब्रह्म तदमृतम् । स यः प्राणस्तत्साम । अथ यद् ब्रह्म तदमृतम् ॥ १० ॥ 20

इति प्रथमेऽध्याये अष्टमेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

---

4. L. om. हि;
5. My. om. इदम्.
6. P. वै तीराणि for वैतरणी; My समुद्रेणैव किं गृहीतं न for समुद्रेण परि-गृहीतं तन्.
10. My L. नद्यंकसानि for नद्यां कंसानि.
11. P. om. सः
13. P. प्रतिष्ठितः for प्रतितिष्ठति.
14. My L. °द्रूप for द्रूपं.

द्वितीयः खण्डः

अथाध्यात्मम् । इदमेव चक्षुस्त्रिवृच्छुक्लं कृष्णं पुरुषः ॥ १ ॥

तद्यच्छुक्लं तद्वाचो रूपमृचोऽग्नेर्मृत्योः । सा या सा वागृक् सा । अथ योऽग्निर्मृत्युः सः ॥ २ ॥

5 अथ यत् कृष्णं तदपां रूपमन्नस्य मनसो यजुषः । तद्यास्ता आपोऽन्नं तत् । अथ यन्मनो यजुष्टत् ॥ ३ ॥

अथ यः पुरुषः स प्राणः तत् साम तद् ब्रह्म तदमृतम् । स यः प्राणः तत् साम । अथ यद् ब्रह्म तदमृतम् ॥ ४ ॥

सैषोत्क्रान्तिर्ब्रह्मणः । अथातः पराक्रान्तिः । सा या सा क्रान्तिः 10 विद्युदेव सा । स यदेव विद्युतो विद्योतमानायै श्वेतं रूपं भवति तद्वाचो रूपमृचोऽग्नेर्मृत्योः ॥ ५ ॥

यद्वेव विद्युतः संद्रवन्त्यै नीलं रूपं भवति तदपां रूपमन्नस्य मनसो यजुषः ॥ ६ ॥

य एवैष विद्युति पुरुषः स प्राणः तत् साम तद् ब्रह्म तदमृतम् । 15 स यः प्राणः तत् साम । अथ यद् ब्रह्म तदमृतम् ॥ ७ ॥

इति प्रथमेऽध्यायेऽष्टमेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

स हैषोऽमृतेन परिवृढो मृत्युमध्यास्तेऽन्नं कृत्वा ॥ १ ॥

अथैष एव पुरुषो योऽयं चक्षुषि । य आदित्ये सोऽतिपुरुषः । यो 20 विद्युति स परमपुरुषः ॥ २ ॥

---

3. My वाग्नत्साक् L वागृत् सात् for वागृक् सा.
4. My L. सो for सः
9. My क्रान्तिः for उत्क्रान्तिः
10. My विद्युत° for विद्योत°; P. श्येतं, L. श्चैतं for श्वेतं.
12. L. यत्त्वेव, My यद्येव for यद्वेव.
18. My मृतेन for अमृतेन.
19. MyL. चक्षुषी for चक्षुषि; MyL. आदित्यो for आदित्ये.

एते ह वाव त्रयः पुरुषाः । आ हास्यैते जायन्ते ॥ ३ ॥

स योऽयं चक्षुष्येषोऽनुरूपो नाम । अन्वङ् ह्येष सर्वाणि रूपाणि । तमनुरूप इत्युपासीत । अन्वञ्चि हैनं सर्वाणि रूपाणि भवन्ति ॥ ४ ॥

य आदित्यें स प्रतिरूपः । प्रत्यङ् ह्येष सर्वाणि रूपाणि । तं प्रतिरूप इत्युपासीत । प्रत्यञ्चि हैनं सर्वाणि रूपाणि भवन्ति ॥ ५ ॥ 5

यो विद्युति स सर्वरूपः । सर्वाणि ह्येतस्मिन् रूपाणि । तं सर्वरूप इत्युपासीत । सर्वाणि हास्मिन् रूपाणि भवन्ति ॥ ६ ॥

एते ह वाव त्रयः पुरुषाः । आ हास्यैते जायन्ते । य एतदेवं वेद । यस्यैवं विद्वानुद्गायति ॥ ७ ॥ 9

इति प्रथमेऽध्यायेऽष्टमेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

॥ अष्टमोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

2. My अन्वञ्चप्येषः for अन्वङ् ह्येषः
3. L. ह्येनं for हैनं
5. My प्रत्यञ्चं for प्रत्यञ्चि.

नवमोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

अयमेवेदमग्र आकाश आसीत् । स उ एवाप्येतर्हि ॥ १ ॥

स यः स आकाशः इन्द्र एव सः । स यः स इन्द्र एष एव सः । एष
5 एव तपति । स एष सप्तरश्मिर्वृषभस्तुविष्मान् ॥ २ ॥

तस्य वाङ्मयो रश्मिः प्राङ् प्रतिष्ठितः । सा या सा वागग्निः
सः । स दशधा भवति । शतधा सहस्रधा अयुतधा प्रयुतधा नियुतधा
अर्बुदधा न्यर्बुदधा निखर्वधा पद्ममक्षितिर्व्योमान्तः ॥ ३ ॥

स एष एतस्य रश्मिर्वाग् भूत्वा सर्वास्वासु प्रजासु प्रत्यवस्थितः ।
10 स यः कश्च वदति एतस्यैव रश्मिना वदति ॥ ४ ॥

अथ मनोमयो दक्षिणा प्रतिष्ठितः । तद्यत्तन्मनश्चन्द्रमाः सः ।
स दशधा भवति ॥ ५ ॥

स एष एतस्य रश्मिर्मनो भूत्वा सर्वास्वासु प्रजासु प्रत्यवस्थितः ।
स यः कश्च मनुते एतस्यैव रश्मिना मनुते ॥ ६ ॥

15 अथ चक्षुर्मयः प्रत्यङ् प्रतिष्ठितः । तद्यत्तच्चक्षुरादित्यः स
दशधा भवति ॥ ७ ॥

स एव एतस्य रश्मिश्चक्षुर्भूत्वा सर्वास्वासु प्रजासु प्रत्यवस्थितः ।
स यः कश्च पश्यति एतस्यैव रश्मिना पश्यति ॥ ८ ॥

अथ श्रोत्रमय उदङ् प्रतिष्ठितः । तद् यत्तच्छोत्रं दिशस्ताः ।
20 स दशधा भवति ॥ ९ ॥

स एष एतस्य रश्मिः श्रोत्रं भूत्वा सर्वासु आसु प्रजासु प्रत्य-
वस्थितः । स यः कश्च शृणोति एतस्यैव रश्मिना शृणोति ॥ १० ॥

23 इति प्रथमेऽध्याये नवमेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

---

6. My प्राक् for प्राङ्.
8. My L. निखर्वा च for निखर्वधा; My सोमान्तः for व्योमान्तः
9. My तस्य for एतस्य.
10. My पश्यति L. Supra line पश्यति for वदति; My L. पश्यति for वदति.
11. My adds श्रोत्र before मनो°; My om. तत्.
19. My श्रोत्रं यः for श्रोत्रमयः

द्वितीयः खण्डः

अथ प्राणमय ऊर्ध्वः प्रतिष्ठितः । स यः स प्राणो वायुः सः । स दशधा भवति ॥ १ ॥

स एष एतस्य रश्मिः प्राणो भूत्वा सर्वास्वासु प्रजासु प्रत्यवस्थितः। स यः कश्च प्राणिति एतस्यैव रश्मिना प्राणिति ॥ २ ॥ 5

अथ असुमयस्तिर्यङ् प्रतिष्ठितः । स ह स ईशानो नाम । स दशधा भवति ॥ ३ ॥

स एष एतस्य रश्मिरसुर्भूत्वा सर्वास्वासु प्रजासु प्रत्यवस्थितः । स यः कश्च असुमान् एतस्यैव रश्मिना असुमान् ॥ ४ ॥

अथ अन्नमयोऽर्वाङ् प्रतिष्ठितः । तद्यत्तदन्नमापस्ताः । स दशधा 10 भवति । सहस्रधा अयुतधा प्रयुतधा नियुतधा अर्बुदधा न्यर्बुदधा निखर्वा च पद्ममक्षितिर्व्योमान्तः ॥ ५ ॥

स एष एतस्य रश्मिरन्नं भूत्वा सर्वास्वासु प्रजासु प्रत्यवस्थितः । स यः कश्च अश्नाति एतस्यैव रश्मिना अश्नाति ॥ ६ ॥

स एष सप्तरश्मिर्वृषभस्तुविष्मान् । तदेतदृचाभ्यनूच्यते— 15

यः सप्तरश्मिर्वृषभस्तुविष्मान् अवासृजत् सर्तवे सप्त सिन्धून् ।
यो रौहिणमस्फुरद्वज्रबाहुर्द्यामारोहन्तं स जनास इन्द्रः ॥

इति ॥ ७ ॥ (ऋ. वे. २. १२. १२)

यः **सप्तरश्मिरिति** । सप्त ह्येते आदित्यस्य रश्मयः । **वृषभ** इति । एष ह्येवासां प्रजानामृषभः । **तुविष्मान्** इति । महीयैवास्यैषा । 20 **अवासृजत् सर्तवे सप्तसिन्धून्** इति । सप्त ह्येते सिन्धवः । तैरिदं सर्वं सितम् । तद्यदेनैरिदं सर्वं सितं तस्मात् सिन्धवः । **यो रौहिण-मस्फुरद् वज्रबाहुरि**ति । एष हि रौहिणमस्फुरद् वज्रबाहुः । **द्यामारोहन्तं स जनास इन्द्रः** इति । एष हीन्द्रः ॥ ८ ॥

इति प्रथमेऽध्याये नवमेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः 25

---

11. L. निखर्वाचं, My निखर्वोचं for निखर्वा च.
20. महयैवा° My महयैवरै° for महीयैवा°.
23. om. हि.

तृतीयः खण्डः

तद्यथा **गिरिं पन्थानः समुदियुः** इति ह स्माह शाट्यायनिः। एवमेत आदित्यस्य रश्मयः एतमादित्यं सर्वतो वियन्ति। स हैवं विद्वान् ओमित्याददान एतैरेतस्य रश्मिभिरेतमादित्यं सर्वतोऽप्येति ॥ १ ॥

5 तदेतत् सर्वतोद्वारमनिषेधं साम। अन्यतोद्वारं हैनदेक एवाभ्रङ्ग-मुपासते। य एतदन्यथा विदुः ॥ २ ॥

अथ य एतदेवं वेद स एवैतत् सर्वतोद्वारमनिषेधं साम वेद ॥ ३ ॥

सा एषा विद्युत्। [यद्] एतन्मण्डलं समन्तं परिपतति तत्साम। अथ यत् परमतिभाति स पुण्यकृत्यायै रसः। तमभ्यतिमुच्यते ॥ ४ ॥

10 तदेतदभ्रातृव्यं साम। न ह वा इन्द्रः कंचन भ्रातृव्यं पश्यते। स यथेन्द्रो न कंचन भ्रातृव्यं पश्यते एवमेव न कंचन भ्रातृव्यं पश्यते। य एतदेवं वेद। अथो यस्यैवं विद्वानुद्गायति ॥ ५ ॥

इति प्रथमेऽध्याये नवमेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

14 ॥ नवमोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

3. My ह्यादित्यस्य for आदित्यस्य; P. °ऽपियन्ति, L. °ऽतिप्रतियन्ति for वियन्ति.
5. My अनुष्ठेयं. L. अनुषेधं for अनिषेधं; My त एतावभृङ्गम्, L. हैनत एतावभ्रङ्गम् for हैनदेक एवाभ्रङ्गम्.
6. My योऽतोऽन्यथा विदुः, L. एतोऽन्यथा विदुः P. अतोऽन्यथाविद्युः for य एतदन्यथा विदुः See CN.

दशमोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

अयमेवेदमग्र आकाश आसीत् । स उ एवाप्येतर्हि ॥ १ ॥

स यः स आकाश इन्द्र एव सः । स यः स इन्द्रः सामैव तत् ॥२॥

तस्यैतस्य साम्न इयमेव प्राची दिक् हिंकारः । इयं प्रस्तावः । 5
इयमादिः । इयमुद्गीथः । असौ प्रतिहारः । अन्तरिक्षमुपद्रवः । इयमेव
निधनम् ॥ ३ ॥

तदेतत् सप्तविधं साम । स य एवमेतत् सप्तविधं साम वेद
यत् किंच प्राच्यां दिशि या देवता ये मनुष्या ये पशवो यदन्नाद्यं
तत् सर्वं हिंकारेणाप्नोति ॥ ४ ॥ 10

अथ यद्दक्षिणायां दिशि तत्सर्वं प्रस्तावेन आप्नोति ॥ ५ ॥

अथ यत् प्रतीच्यां दिशि तत् सर्वमादिना आप्नोति ॥ ६ ॥

अथ यदुदीच्यां दिशि तत् सर्वमुद्गीथेन आप्नोति ॥ ७ ॥

अथ यदमुष्यां दिशि तत् सर्वं प्रतिहारेण आप्नोति ॥ ८ ॥

अथ यदन्तरिक्षे तत् सर्वमुपद्रवेण आप्नोति ॥ ९ ॥ 15

अथ यदस्यां दिशि या देवता ये मनुष्या ये पशवो यदन्नाद्यं
तत् सर्वं निधनेन आप्नोति ॥ १० ॥

सर्वं हैवास्य आप्तं भवति । सर्वं जितम् । न हास्य कश्चन
कामोऽनाप्तो भवति । य एवं वेद ॥ ११ ॥

इति प्रथमाध्याये दशमेऽनुवाके प्रथमः खण्डः 20

---

5. My सा किमु for साम्नः
6. My आदित्यः for आदिः
9. My कामनु देवतायै for या देवता ये; L. om. देवता ये.
11. My L. add अथ यद्दक्षिणायां दिशि तत्सर्वं प्रतिहारेणाप्नोति । before अथ यद्दक्षिणायां.
12. My L. add अमुष्यात् after यत्.
19. after य एवं वेद ॥ LP. adds स यद्ध किंच . . . अभ्यनूच्यते as the concluding sentence of this Khanda. see CN.

द्वितीयः खण्डः

स यद्ध किंच किंचैवं विद्वानेषु लोकेषु कुरुते स्वस्य हैव तत् स्वतः कुरुते । तदेतदृचाभ्यनूच्यते

यद् द्याव इन्द्र ते शतं शतं भूमीरुत स्युः ।

5 **न त्वा वज्रिन्त्सहस्रं सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी ॥**

इति ॥ १ ॥ (ऋ. वे. ८. ७०. ५; सा. वे. २७८.)

यद् द्याव इन्द्र ते शतं शतं भूमीरुत स्युः इति । यच्छतं द्यावः स्युः शतं भूम्यः ताभ्य एष एवाकाशो ज्यायान् । **न त्वा वज्रिन्त्सहस्रं सूर्या अनु** इति । न ह्येतं सहस्रं च सूर्या अनु ।

10 **न जातमष्टरोदसी** इति । न ह्येतं जातं च रोदन्ति । इमे ह वाव रोदसी ताभ्यामेष एवाकाशो ज्यायान् । एतस्मिन् ह्येवैते अन्तः ॥ २ ॥

स यः स आकाश इन्द्र एव सः । स यः स इन्द्र एष एव स य एष तपति ॥ ३ ॥

15 स एषोऽभ्राण्यतिमुच्यमान एति । **तद्यथैषोऽ**भ्राण्यतिमुच्यमान एति एवमेव स सर्वस्मात् पाप्मनोऽतिमुच्यमान एति । य एवं वेद । अथो यस्यैवं विद्वानुद्गायति ॥ ४ ॥

इति प्रथमेऽध्याये दशमेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

19 ॥ दशमोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

2. My यस्सः for यद्ध; My ह वतत् for हैव तत्;
8. My श्रीभ्यः for ताभ्यः
10. P. om. च.
11. My वेन्यवैते for ह्येवैते.
17. My अथ यो for अथो.

एकादशोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

त्रिवृत्साम चतुष्पात् । ब्रह्म तृतीयम् । इन्द्रस्तृतीयम् । प्रजापतिस्तृतीयम् । अन्नमेव चतुर्थः पादः ॥ १ ॥

तद् यद् वै ब्रह्म स प्राणः । अथ य इन्द्रः सा वाक् । अथ यः प्रजापतिः तन्मनः । अन्नमेव चतुर्थः पादः ॥ २ ॥ 5

मन एव हिंकारः । वाक् प्रस्तावः । प्राण उद्गीथः । अन्नमेव चतुर्थः पादः ॥ ३ ॥

करोत्येव वाचा । नयति प्राणेन । गमयति मनसा । तदेतद-निरुद्धं यन्मनः । तेन यत्र कामयते तदात्मानं च यजमानं च दधाति ॥ ४ ॥ 10

अथाधिदैवतम् । चन्द्रमा एव हिंकारः । अग्निः प्रस्तावः । आदित्य उद्गीथः । आप एव चतुर्थः पादः । तद्धि प्रत्यक्षमन्नम् ॥ ५ ॥

वा एता देवता अमावास्यां रात्रिं संयन्ति । चन्द्रमा अमा-वास्यां रात्रिमादित्यं प्रविशति । आदित्योऽग्निम् ॥ ६ ॥ 15

तद् यत् संयन्ति तस्मात् साम । स ह वै सामवित् । स साम वेद । य एवं वेद ॥ ७ ॥

तासां वा एतासां देवतानामेकैकैव देवता साम भवति ॥ ८ ॥

एष एवादित्यः त्रिवृत् । चतुष्पाद्रश्मयः । मण्डलं पुरुषः । रश्मय एव हिंकारः । तस्मात्ते प्रथमत एव उद्यतस्तायन्ते । मण्डलं प्रस्तावः । पुरुष उद्गीथः । य एता आपोऽन्तः स एव चतुर्थः पादः ॥ ९ ॥ 20

---

3. My. ब्रह्मा for ब्रह्म.

10. P. निरुद्धं for अनिरुद्धं.

15. My. अमावास्यायां for अमावास्यां.

एवमेव चन्द्रमसो रश्मयो मण्डलं पुरुषः । रश्मय एव हिंकारः । मण्डलं प्रस्तावः । पुरुष उद्गीथः । या एता आपोऽन्तः स एव चतुर्थः पादः ॥ १० ॥

चत्वार्यन्यानि चत्वर्यन्यानि । तान्यष्टौ । अष्टाक्षरा गायत्री ।
5 गायत्रं साम । ब्रह्म उ गायत्री । तदु ब्रह्माभिसंपद्यते । अष्टाशाफाः पशवः । तेनो पशव्यम् ॥ ११ ॥

इति प्रथमेऽध्याये एकादशोऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

अथाध्यात्मम् । इदमेव चक्षुस्त्रिवृत् । चतुष्पात् शुक्लम् ।
10 कृष्णं पुरुषः । शुक्लमेव हिंकारः । कृष्णं प्रस्तावः । पुरुष उद्गीथः । या इमा आपोऽन्तः स एव चतुर्थः पादः ॥ १ ॥

इदमादित्यस्यायनम् । इदं चन्द्रमसः । चत्वारीमानि चत्वारीमानि । तान्यष्टौ । अष्टाक्षरा गायत्री । गायत्रं साम । ब्रह्म उ गायत्री । तदु ब्रह्माभिसंपद्यते । अष्टाशफाः पशवः । तेनो
15 पशव्यम् ॥ २ ॥

स योऽयं पवते स एष एव प्रजापतिः । तद्वेव साम । तस्यायं देवो योऽयं चक्षुषि पुरुषः । स एष आहुतिमतिमत्योत्क्रान्तः ॥ ३ ॥

अथ यावेतौ चन्द्रमा आदित्यश्च यावेतावप्सु दृश्येते एता उ एतयोर्देवौ ॥ ४ ॥

20 यद्ध वा इदमाहुः । देवानां देवा इत्येते ह ते । त एत आहुतिमतिमत्योत्क्रान्ताः ॥ ५ ॥

---

1. My. रसः for रश्मयः
5. My. L. गायत्रं for गायत्री.
9. My. चतुष्पादा for चतुष्पात्.
16. My. तद्वै for तद्वेव.
18. P. om. उ.

तद्ध पृथुवैन्यो दिव्यान् व्रात्यान् पप्रच्छ—

येभिर्वात इषितः प्रवाति ये ददन्ते पञ्च दिशः समीचीः ।

य आहुतीरत्यमन्यन्त देवा अपां नेतारः कतमे त आसन् ।।

इति ।। ६ ।। (अ. वे. १०. ८. ३५)

ते ह प्रत्यूचुः— 5

इमामेषां पृथिवीं वस्त एकोऽन्तरिक्षं पर्येको बभूव ।

दिवमेको ददते यो विधर्ता विश्वा आशाः प्रति रक्ष्यन्त्यन्ये ।।

इति ।। ७ ।। (अ. वे. १०. ८. ३६)

इमामेषां पृथिवीं वस्त एक इति । अग्निर्हं सः । **अन्तरिक्षं पर्येको बभूव** इति । वायुर्हं सः । **दिवमेको ददते यो विधर्ता** इति आदित्यो 10 ह सः । **विश्वा आशाः प्रतिरक्षन्ति अन्य** इति । एता ह वै देवता विश्वा आशाः प्रतिरक्षन्ति । चन्द्रमा नक्षत्राणीति । ता एताः सामान्ये एव सत्यो व्यूढो अन्नाद्याय ।। ८ ।।

इति प्रथमेऽध्याये एकादशोऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

।। एकादाशोऽनुवाकः समाप्तः ।। 15

---

2. AV. सध्रीचीः for समीचीः

7. AV. एषां for एको; AV. एके for अन्ये.

12. P. सामैव, L. सामा एव for सामान्ये. see CN.

द्वादशोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

अथैतत् साम । तदाहुः । संवत्सर एव सामेति ॥ १ ॥

तस्य वसन्त एव हिंकारः । तस्मात् पशवो वसन्ता हिंकरिक्रतः
5 समुदायन्ति ॥ २ ॥

ग्रीष्मः प्रस्तावः । अनिरुक्तो वै प्रस्तावः । अनिरुक्त ऋतूनां ग्रीष्मः ॥ ३ ॥

वर्षा उद्गीथः । उदिव वै वर्षं गायति ॥ ४ ॥

शरत् प्रतिहारः । शरदि ह खलु वै भूयिष्ठा ओषधयः
10 पच्यन्ते ॥ ५ ॥

हेमन्तो निधनम् । निधनकृता इव वै हेमन् प्रजा भवन्ति ॥ ६ ॥

तावेतावन्तौ संधत्तः । एतदन्वनन्तः संवत्सरः । तस्यैतावन्तौ यद्धेमन्तश्च वसन्तश्च । एतदनु ग्रामस्यान्तौ समेतः । एतदनु निष्कस्यान्तौ समेतः । एतदनु अहिर्भोगान् पर्याहृत्य शये ॥ ७ ॥

15 तद् यथा ह वै निष्कः समन्तं ग्रीवा अभिपर्यक्त एवमनन्तं साम । स य एवमेतदनन्तं साम वेद अनन्ततामेव जयति ॥ ८ ॥

इति प्रथमेऽध्याये द्वादशोऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

अथैतत् पर्जन्ये साम । तस्य पुरोवात एव हिंकारः । अथ
20 यदभ्राणि संप्लावयति स प्रस्तावः । अथ यत् स्तनयति स उद्गीथः । अथ यद् विद्योतते स प्रतिहारः । अथ यद् वर्षति तन्निधनम् ॥ १ ॥

---

4. P. हिंकरितः for हिंकरिक्रतः

11. My om. निधनम्ः

15. MyL. निष्क for निष्कः; My. °पर्यत्त° for °पर्यक्त°.

तदेतत् पर्जन्ये साम । स य एवमेतत् पर्जन्ये साम वेद वर्षुको हास्मै पर्जन्यो भवति ॥ २ ॥

अथैतत् पुरुषे साम । तस्यायमेव हिंकारः । अयं प्रस्तावः । अयमुद्गीथः । अयं प्रतिहारः । इदं निधनम् ॥ ३ ॥

तदेतत् पुरुषे साम । स य एवमेतत् पुरुषे साम वेद ऊर्ध्वं एव प्रजया पशुभिरारोहन्नेति ॥ ४ ॥ 5

य उ एनत् प्रत्यवेद ये प्रत्यञ्चो लोकास्तान् जयति । तस्यायमेव हिंकारः । अयं प्रस्तावः । अयमुद्गीथः । अयं प्रतिहारः । इदं निधनम् । ये प्रत्यञ्चो लोकास्तान् जयति ॥ ५ ॥

य उ एनत् तिर्यग्वेद ये तिर्यञ्चो लोकास्तान् जयति । तस्य 10 लौमैव हिंकारः । त्वक् प्रस्तावः । मांसमुद्गीथः । अस्थि प्रतिहारः । मज्जा निधनम् ॥ ६ ॥

तस्य त्रीण्याविर्गायति । प्रस्तावं प्रतिहारं निधनम् । तस्मात् पुरुषस्य त्रीण्यस्थीन्याविर्दन्ताश्च द्वयाश्च नखाः । ये तिर्यञ्चो लोकास्तान् जयति ॥ ७ ॥ 15

य उ एनत् सम्यग्वेद । ये सम्यञ्चो लोकास्तान् जयति । तस्य मन एव हिंकारः । वाक् प्रस्तावः । प्राण उद्गीथः । चक्षुः प्रतिहारः । दिश एव निधनम् । ये सम्यञ्चो लोकास्तान् जयति ॥ ८ ॥

अथैतद्देवतासु साम । तस्य वायुरेव हिंकारः । अग्निः प्रस्तावः । आदित्य उद्गीथः । चन्द्रमाः प्रतिहारः । दिश एव निधनम् ॥ ९ ॥ 20

तदेतद्देवतासु साम । स य एवमेतद्देवतासु साम वेद देवतानामेव सलोकतां जयति ॥ १० ॥

इति प्रथमेऽध्याये द्वादशोऽनुवाके द्वितीयः खण्डः 23

---

3. MyL. पुरुषो for पुरुषे.
5. My. पुरुषो for पुरुषे.
6. MyL. प्रजा, for प्रजया.
7. P. एनं for एनत्.
16. My. om. तस्य मन एव....जयति.

तृतीयः खण्डः

तस्यैतास्तिस्र आगाः आग्नेय्येका एन्द्रचेका वैश्वदेव्येका ॥ १ ॥

सा या मन्द्रा सा आग्नेयी । तया प्रातःसवनस्योद्गेयम् । आग्नेयं वै प्रातःसवनम् । आग्नेयोऽयं लोकः । स्वयागया प्रातःसवनस्युद्गायति ।
5 ऋध्नोतीमं लोकम् ॥ २ ॥

अथ या घोषिण्युपब्दिमती सैन्द्री । तया माध्यंदिनस्य सवनस्योद्गेयम् । ऐन्द्रं वै माध्यंदिनं सवनम् । ऐन्द्रोऽसौ लोकः । स्वयागया माध्यंदिनस्य सवनस्य उद्गायति । ऋध्नोत्यमुं लोकम् ॥ ३ ॥

अथ यां वीङ्खयन्निव प्रथयन्निव गायति सा वैश्वदेवी । तया
10 तृतीयसवनस्योद्गेयम् । वैश्वदेवं वै तृतीयसवनम् । वैश्वदेवोऽयमन्तरा लोकः । स्वयागया तृतीयसवनस्योद्गायति । ऋध्नोतीममन्तरा लोकम् ॥ ४ ॥

अथो उच्चा खल्वाहुः । एकयैवागयोद्गेयम् । यदेवास्य मध्यं वच इति । तद् यया वै वाचा व्यायच्छमान उद्गायति तदेवास्य मध्यं
15 वचः । तया वा एतया वाचा सर्वा वाच उपगच्छति । अव्यासिक्तामेकस्थां श्रियमृध्नोति । य एवं वेद ॥ ५ ॥

अथ या क्रौञ्चा सा बार्हस्पत्या । स यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् स तयोद्गायेत् । तद् ब्रह्म वै बृहस्पतिः । तद्वै ब्रह्मवर्चसमृध्नोति । तथा ह ब्रह्मवर्चसी भवति ॥ ६ ॥

20 अथ ह चैकितानेय एकस्यैव साम्न आगां गायति गायत्रस्यैव । तदनवानं गेयं वै गायत्रं तत्साम्नः । साम्न एवाप्रतिहारादनवानं गेयम् । तत् प्राणो वै गायत्रं । तद् वै प्राणमृध्नोति । तथा ह सर्वमायुरेति ॥ ७ ॥

24 इति प्रथमेऽध्याये द्वादशोऽनुवाके तृतीयः खण्डः

---

6. My. om. अथ या .... ऋध्नोत्यमुं लोकम्.
8. L. इमम् for अमुम्.
9. L. या for यां.
20. My. हवै जिता ये कौ कस्मै for चैकितानेय एकस्यैव.
21. P. om. वै गायत्रं तत्साम्नः

चतुर्थः खण्डः

अथ ह ब्रह्मदत्तं चैकितानेयमुद्गायन्तं कुरव उपोदुः । उज्जहिहि साम दाल्भ्य इति ॥ १ ॥

स होपोद्यमानो नितरां जगौ । तं होचुः । किमुपोद्यमानो नितरामगासीः इति ॥ २ ॥ 5

स होवाच । इदं वै लोमेति । एतदेवैतत् प्रत्युपाशृण्मः । तस्मादु ये न उपावादिषुर्लोमशानीव तेषां श्मशानानि भवितारः । अथ वयमु देव गातरः स्म इति ॥ ३ ॥

अथ ह राजा जैवलिर्गळूनसमार्क्षाकायणं शामूलपर्णाभ्यामुत्थितं पप्रच्छ । ऋचागात शालावत्या३ साम्ना३ इति ॥ ४ ॥ 10

नैव राजन् ऋचेति होवाच न साम्नेति । तद् यूयं तर्हि सर्व एव पणाय्या भविष्यथ य एवं विद्वांसोऽगायतेति ॥ ५ ॥

अथ यद्धाऽवक्ष्यदृचा च साम्ना चागामेति । धीतेन वै तद्यात-याम्नामलाकाण्डेनागतेति हैनांस्तदवक्ष्यत् तद्ध तदुवाच । स्वरेण चैव हिंकारेण चागामेति ॥ ६ ॥ 15

इति प्रथमेऽध्याये द्वादशेऽनुवाके चतुर्थः खण्डः

---

2. L. ब्रह्मदत्तः for ब्रह्मदत्तं; MyL. उज्जिहि My. उज्जिह for उज्जहिहि.
6. MyL. सामेति for लोमेति; P. °पशृण्मः My. °पाश्रह्म for °पाशृण्मः.
9. My. गट्टिनसामार्क्षाकायणः P. गलून....: for गळूनसमार्क्षाकायणं.
10. P. °गाता, My. °ष्टात for °गात; LMy. °वत्याट्य साम्नाट्या for °वत्या ३ साम्ना ३.
12. My. विद्वान् सो° for विद्वांसो.
13. My. आगायेति for आगामेति; L. थीतेन My. शतेन for धीतेन.
15. My. चागायेति for चागामेति.

पञ्चमः खण्डः

अथ ह सत्याधिकवाकश्चैत्ररथिः सत्ययज्ञं पौलुषितमुवाच । प्राचीनयोग्येति । मच्चेद् वै त्वं साम विद्वान् सम्नार्त्विज्यं करिष्यसि नैव तर्हि पुनर्दीक्षामभिध्यातासीति । मुहुर्दीक्षी ह्यास ।। १ ।।

5 स होवाच । यो वै साम्नः श्रियं विद्वान् साम्नार्त्विज्यं करोति श्रीमानेव भवति । मनो वाव साम्नः श्रीरिति ।। २ ।।

यो वै साम्नः प्रतिष्ठां विद्वान् साम्नार्त्विज्यं करोति प्रत्येव तिष्ठति । वाग्वाव साम्नः प्रतिष्ठेति ।। ३ ।।

यो वै साम्नः सुवर्णं विद्वान् साम्नार्त्विज्यं करोति अध्यस्य गृहे 10 सुवर्णं गम्यते । प्राणो वाव साम्नः सुवर्णमिति ।। ४ ।।

यो वै साम्नोऽपचितिं विद्वान् साम्नार्त्विज्यं करोति अपचितिमानेव भवति । चक्षुर्वाव साम्नोऽपचितिरिति ।। ५ ।।

यो वै साम्नः श्रुतिं विद्वान् साम्नार्त्विज्यं करोति श्रुतिमानेव भवति । श्रोत्रं वाव साम्नः श्रुतिरिति ।। ६ ।।

15 इति प्रथमेऽध्याये द्वादशोऽनुवाके पञ्चमः खण्डः

।। द्वादशोऽनुवाकः समाप्तः ।।

---

3. P. °योगेति for °योग्येति; P. मम for मत्.
4. My. °यातासि for ध्यातासि.

त्रयोदशोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

चत्वारि वाक्परिमिता पदानि
तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः ।
गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति 5
तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्ति ॥

इति ॥ १ ॥ (ऋ. वे. १. १६४. ४५)

वागेव साम । वाचा हि साम गायति । वागेवोक्थम् । वाचा ह्युक्थं शंसति । वागेव यजुः । वाचा हि यजुरनुवर्तते ॥ २ ॥

तद् यत् किंच अर्वाचीनं ब्रह्मणस्तद्वागेव सर्वम् । अथ यदन्यत्र 10 ब्रह्मोपदिश्यते नैव हि तेनार्त्विज्यं करोति । परोक्षेणैव कृतं भवति ॥ ३ ॥

तस्या एतस्यै वाचो मनः पादश्चक्षुः पादः श्रोत्रं पादः वागेव चतुर्थः पादः ॥ ४ ॥

तद् यद्वै मनसा ध्यायति तद्वाचा वदति । यच्चक्षुषा पश्यति 15 तद्वाचा वदति । यच्छोत्रेण शृणोति तद् वाचा वदति ॥ ५ ॥

तद् यदेतत् सर्वं वाचमेवाभिसमयति तस्माद् वागेव साम । स ह वै सामवित् । स साम वेद । य एवं वेद ॥ ६ ॥

तस्या एतस्यै वाचः प्राणा एव स्युः । एषु हीदं सर्वमसूत । एषु हीदं सर्वमसूतेति ॥ ७ ॥ 20

इति प्रथमेऽध्याये त्रयोदशेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

---

8. MyL. उक्तं for उक्थं. MyL. वाचं for वाचा.
9. MyL. उक्तं for उक्थं.
10. My. ब्राह्मणः for ब्रह्मणः
13. My. तस्य एतस्य for तस्या एतस्यै.
17. L. एवा हि for एवाभि°.
20. P. om. हीदं....असूतेति; My सर्वं सूतेति for सर्वमसूतेति.

द्वितीयः खण्डः

तेन हैतेनासुना देवा जीवन्ति । पितरो जीवन्ति । मनुष्या जीवन्ति । पशवो जीवन्ति । गन्धर्वाप्सरसो जीवन्ति । सर्वमिदं जीवति ॥ १ ॥

5 तदाहुर्यदसुनेदं सर्वं जीवति कः साम्नोऽसुरिति । प्राण इति ब्रूयात् । प्राणो ह वाव साम्नोऽसुः ॥ २ ॥

स एष प्राणो वाचि प्रतिष्ठितो वाग् प्राणे प्रतिष्ठिता । तावे-तावेवमन्योन्यस्मिन् प्रतिष्ठितौ । प्रतितिष्ठति य एवं वेद ॥ ३ ॥

तदेतदृचाभ्यनूच्यते—

10 **अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदितिर्माता स पिता स पुत्रः ।**
विश्वे देवा अदितिः पञ्च जना अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम् ॥
इति ॥ ४ ॥ (ऋ. वे. १. ८९. १०)

अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम् इति । एषा वै द्यौः । एषा अन्त-रिक्षम् । **अदितिर्माता स पिता स पुत्रः** इति । एषा वै माता । 15 एषा पिता । एषा पुत्रः । **विश्वेदेवा अदितिः पञ्च जना** इति । ये देवा असुरेभ्यः पूर्वे पञ्च जना आसन्, य एवासावादित्ये पुरुषः, यश्चन्द्रमसि, यो विद्युति, योऽप्सु, योऽयमक्षन्नन्तः एष एव ते । तदेषैव । **अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्** इति । एषा ह्येव जातम् । एषा जनित्वम् ॥ ५ ॥

20 इति प्रथमेऽध्याये त्रयोदशोऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

॥ त्रयोदशोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

10. My. om. अदितिर्द्यौ°....र्जनित्वम् ॥ इति.
15. L My. एष पिता । एष पुत्रः for एषा....
18. My. एषा ह्येवमेष जाता जनित्वम् for एषैव....जनित्वम्.

चतुर्दशोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

आरुणिर्ह वासिष्ठं चैकितानेयं ब्रह्मवर्चसमुपेयाय। तं होवाच। आजानासि सौम्य गौतम यदिदं वयं चैकितानेयाः सामैवोपास्महे इति। कां त्वं देवतामुपास्से इति। सामैव भगव इति होवाच ॥ १ ॥ 5

तं ह पप्रच्छ। यदग्नौ तद् वेत्था३ इति। ज्योतिर्वा एतत्तस्य साम्नो यद्वयं सामोपास्महे इति ॥ २ ॥

यत् पृथिव्यां तद् वेत्था३ इति। प्रतिष्ठा वा एषा तस्य साम्नो यद् वयं सामोपास्महे इति ॥ ३ ॥

यदप्सु तद् वेत्था३ इति। शान्तिर्वा एषा तस्य साम्नो यद् वयं 10 सामोपास्महे इति ॥ ४ ॥

यदन्तरिक्षे तद् वेत्था३ इति। आत्मा वा एष तस्य साम्नो यद् वयं सामोपास्महे इति ॥ ५ ॥

यद् वायौ तद् वेत्था३ इति। श्रीर्वा एषा तस्य साम्नो यद् वयं सामोपास्महे इति ॥ ६ ॥ 15

यद्दिक्षु तद् वेत्था३ इति। व्याप्तिर्वा एषा तस्य साम्नो यद् वयं सामोपास्महे इति ॥ ७ ॥

यद् दिवि तद् वेत्था३ इति। विभूतिर्वा एषा तस्य साम्नो यद् वयं सामोपास्महे इति ॥ ८ ॥

इति प्रथमेऽध्याये चतुर्दशोऽनुवाके प्रथमः खण्डः 20

---

3. I. °चर्यं for °वर्चसम्.
4. P. om. इति.
5. L. भगवत° P. भगवन्त° for भगव.
6. L. ता for तं.
7. MyL.साम्नोप° for सामोप°; MyLI. after सामोपास्महे इति add यदन्तरिक्षं तद्वेत्था ३ इति। आत्मा एष तस्य साम्नो यद्वयं सामोपास्महे इति।
10. L. एतस्य for तस्य.

द्वितीयः खण्डः

यदादित्ये तद् वेत्था३ इति । तेजो वा एतत् तस्य साम्नो यद् वयं सामोपास्महे ॥ १ ॥

यच्चन्द्रमसि तद् वेत्था३ इति । भा वा एषा तस्य साम्नो यद्वयं
5 सामोपास्महे इति ॥ २ ॥

यन्नक्षत्रेषु तद्वेत्था३ इति । प्रज्ञा वा एषा तस्य साम्नो यद्वयं सामोपास्महे इति ॥ ३ ॥

यदन्ने तद्वेत्था३ इति । रेतो वा एतत्तस्य साम्नो यद्वयं सामोपास्महे इति ॥ ४ ॥

10 यत् पशुषु तद्वेत्था३ इति । यशो वा एतत्तस्य साम्नो यद्वयं सामोपास्महे इति ॥ ५ ॥

यद् ऋचि तद्वेत्था३ इति । स्तोमो वा एष तस्य साम्नो यद्वयं सामोपास्महे इति ॥ ६ ॥

यद् यजुषि तद्वेत्था३ इति । कर्म वा एतत्तस्य साम्नो यद्वयं
15 सामोपास्महे इति ॥ ७ ॥

अथ किं उपास्से इति । अक्षरमिति । कतमत् तदक्षरमिति । यत् क्षरन्नाक्षीयतेति । कतमत् तत्क्षरन्नाक्षीयतेति । इन्द्र इति ॥ ८ ॥

कतमः स इन्द्र इति । योऽक्षन् रमत इति । कतमः स योऽक्षन् रमत इति । इयं देवतेति होवाच ॥ ९ ॥

20 योऽयं चक्षुषि पुरुषः एष इन्द्रः । एष प्रजापतिः । समः पृथिव्या समः आकाशेन समो दिवा समः सर्वेण भूतेन । एष परो दिवो
22 दीप्यते । एष एवेदं सर्वम् इत्युपासितव्यम् ॥ १० ॥

---

17. My. यत् क्षारं for यत् क्षरत्; LMyI. तदक्षरं ना° for तत् क्षरन्ना°.

18. L. योऽक्ष इन्द्रमत for योऽक्षन् रमत.

22. MyL. °सितव्यः for °सितव्यम्.

स य एतदेवं वेद । ज्योतिष्मान् प्रतिष्ठावान् शान्तिमान् आत्मवान् श्रीमान् व्याप्तिमान् विभूतिमान् तेजस्वी भावान् प्रज्ञावान् रेतस्वी यशस्वी स्तोमवान् कर्मवान् अक्षरवान् इन्द्रियवान् सामन्वी भवति ॥ ११ ॥

इति प्रथमेऽध्याये चतुर्दशोऽनुवाके द्वितीयः खण्डः 5

तृतीयः खण्डः

तदेतदृचाभ्यनूच्यते—

रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव तदस्य रूपं प्रतिचक्षणाय ।

इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते युक्ता ह्यस्य हरयः शतादश ॥

इति ॥ १ ॥ 10

रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव इति । रूपंरूपं ह्येष प्रतिरूपो बभूव । **तदस्य रूपं प्रतिचक्षणायेति** । प्रतिचक्षणाय ह्यस्यैतद्रूपम् । **इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते** इति । मायाभिर्ह्येष एतत्पुरुरूप ईयते । **युक्ता ह्यस्य हरयः शतादश** इति । सहस्रं हैत आदित्यस्य रश्मयः । तेऽस्य युक्तास्तैरिदं सर्वं हरति । तद् यदेतैरिदं सर्वं हरति तस्माद्धरयः ॥ ३ ॥ 15

रूपं रूपं मघवा बोभवीति मायाः कृण्वानाः परितन्वं स्वाम् ।

त्रिर्यद् दिवः परि मुहूर्तमागात् स्वैर्मन्त्रैरनृतुपा ऋतावा ॥

इति ॥ ३ ॥

रूपंरूपं मघवा बोभवीति । रूपंरूपं ह्येष मघवा बोभवीति । **मायाः कृण्वानः परितन्वं स्वाम्** इति । मायाभिर्ह्येष एतत्स्वां तनुं गोपायति । **त्रिर्यद् दिवः परि मुहूर्तमागात्** इति । त्रिर्ह वा एष एतस्य मुहुर्तस्य इमां पृथिवीं समन्तः पर्येति इमाः प्रजाः संचक्षाणः । **स्वैर्मन्त्रैरनृतुपा ऋतावा** इति । अनृतुपा ह्येष एतदृतावा ॥ ४ ॥ 20

इति प्रथमेऽध्याये चतुर्दशोऽनुवाके तृतीयः खण्डः 24

---

7. MyLP. includes तदेतदृचाभ्यनूच्यते in khanda 2 as the concluding sentence. see CN.

23. My. तद् for एतद्.

चतुर्थः खण्डः

तद्ध पृथुर्वैन्यो दिव्यान् व्रात्यान् पप्रच्छ—
इन्द्रमुक्थमृचमूद्गीथमाहुर्ब्रह्म साम प्राणं व्यानम् ।
मनो वा चक्षुरपानमाहुः श्रोत्रं श्रोत्रिया बहुधा वदन्ति ॥
5 इति ॥ १ ॥
ते ह प्रत्यूचुः—
ऋषय एते मन्त्रकृतः पुराजाः पुनराजायन्ते देवानां गुप्त्यैकम् ।
ते वै विद्वांसो वैन्य तद्वदन्ति समानं पुरुषं बहुधा निविष्टम् ॥
इति ॥ २ ॥
10 इमां ह वा तद्देवतां त्रय्या विद्यया मीमांसमाना अभ्येक आपयन्ति नैके । यो ह वावैतदेवं वेद स एवैतां देवतां संप्रति वेद ॥ ३ ॥
स एष इन्द्र उद्गीथः । स यदैष इन्द्र उद्गीथः आगच्छति नैवोद्गातुश्चोपगातृणां च विज्ञायते । इत एवोर्ध्वः स्वर उदेति । स उपरि मूर्ध्नो लेलायति ॥ ४ ॥
15 स विद्यादगमदिन्द्रो नेह कश्चन पाप्मा न्यङ्गः परिशेक्ष्यत इति । तस्मिन् ह न कश्चन पाप्मा न्यङ्गः परिशिष्यते ॥ ५ ॥
तदेतदभ्रातृव्यं साम । न ह वा इन्द्रः कंचन भ्रातृव्यं पश्यते । स यथेन्द्रो न कंचन भ्रातृव्यं पश्यते एवमेव न कंचन भ्रातृव्यं पश्यते । य एवं वेद । अथो यस्यैवं विद्वानुद्गायति ॥ ६ ॥
20 इति प्रथमेऽध्याये चतुर्दशेऽनुवाके चतुर्थः खण्डः

॥ चतुर्दशोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

4. I. वाचं for वा.
6. P. om. ह.
10. L. वाव for वा; P. त्रय्यां विद्यायाम् इमां समानाम्. for त्रय्या विद्यया मीमांसमाना.
13. P. स्वर् for स्वर.
19. I. adds. एतद् before एवं; My. अथ यो after अथो.

पञ्चदशोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

प्रजापतिर्वाविदमग्र आसीत् । सोऽकामयत । बहु स्याम् । प्रजायेय । भूमानं गच्छेयम् इति ॥ १ ॥

स षोडशधात्मानं व्यकुरुत । भद्रं च समाप्तिश्च आभूतिश्च संभूतिश्च भूतं च सर्वं च रूपं च अपरिमितं च श्रीश्च यशश्च नाम चाग्रं च सजाताश्च पयश्च महीया च रसश्च ॥ २ ॥ 5

तद्यद् भद्रं हृदयमस्य तत् । ततः संवत्सरमसृजत । तदस्य संवत्सरोऽनूपतिष्ठते ॥ ३ ॥

समाप्तिः कर्मास्य तत् । [तत्] कर्मणा हि समाप्नोति । तत ऋतूनसृजत । तदस्यर्तवोऽनूपतिष्ठन्ते ॥ ४ ॥ 10

आभूतिरन्नमस्य तत् । तदञ्चर्धा (तच्चतुर्धा?) भवति । ततो मासानर्धमासानहोरात्राण्युषसोऽसृजत । तदस्य मासा अर्धमासा अहोरात्राण्युषसोऽनूपतिष्ठन्ते ॥ ५ ॥

संभूती रेतोऽस्य तद् । तद् रेतसो हि संभवति ॥ ६ ॥ 15

इति प्रथमेऽध्याये पञ्चदशोऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

ततश्चन्द्रमसमसृजत । तदस्य चन्द्रमा अनूपतिष्ठते । तस्मात् स रेतसः प्रतिरूपः ॥ १ ॥

भूतं प्राणोऽस्य सः । ततो वायुमसृजत । तदस्य वायुरनूपतिष्ठते ॥ २ ॥ 20

---

3. P MyLI. वा वेद for वा वेदम् see CN.
6. My. साम for नाम.
7. MyL. महीयां for महीया.
8. I. repeats भद्रं.
12. MyI. अन्नमस्यति तदन्वध्या, L. अन्नमस्यत तदञ्चर्धा, P. अन्नमस्य तत् । (तच्) चतुर्धा for अन्नमस्य.... see CN.
20. L. भूतप्राणस्य My. भूतं प्राणस्य for भूतं प्राणोऽस्य.

सर्वमपानोऽस्य सः । ततः पशूनसृजत । तदस्य पशवोऽनू-
पतिष्ठन्ते ॥ ३ ॥

रूपं व्यानोऽस्य सः । ततः प्रजा असृजत । तदस्य प्रजा
अनूपतिष्ठन्ते । तस्मादासु प्रजासु रूपाण्यधिगम्यन्ते ॥ ४ ॥

5 अपरिमितं मनोऽस्य तत् । ततो दिशोऽसृजत । तदस्य दिशोऽ-
नूपतिष्ठन्ते । तस्मात्ता अपरिमिताः । अपरिमितमिव हि मनः॥ ५ ॥

श्रीर्वागस्य सा । ततः समुद्रमसृजत । तदस्य समुद्रोऽनू-
पतिष्ठते ॥ ६ ॥

यशस्तपोऽस्य तत् । ततोऽग्निमसृजत । तदस्याग्निरनूपतिष्ठते ।
10 तस्मात् स मथितादिव संतप्तादिव जायते ॥ ७ ॥

इति प्रथमेऽध्याये पञ्चदशेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

नाम चक्षुरस्य तत् । तत आदित्यमसृजत । तदस्यादि-
त्योऽनूपतिष्ठते ॥ १ ॥

15 अग्रं मूर्धास्य सः। ततो दिवमसृजत। तदस्य द्यौरनूपतिष्ठते ॥२॥

सजाता अङ्गान्यस्य तानि । अङ्गैर्हि सह जायते । ततो
वनस्पतीनसृजत । तदस्य वनस्पतयोऽनूपतिष्ठन्ते ॥ ३ ॥

पयो लोमान्यस्य तानि । तत ओषधीरसृजत । तदस्यौषध-
योऽनूपतिष्ठन्ते ॥ ४ ॥

20 महीया मांसान्यस्य तानि । मांसैर्हि सह महीयते । ततो
वयांस्यसृजत । तदस्य वयांस्यनूपतिष्ठन्ते । तस्मात् तानि प्रपतिष्णूनीव
22 महीमांसानि ॥ ५ ॥

---

9. I. अतप्यत for तपोऽस्य तत्; I. om. अनु.
13. नाम चक्षुरस्य तत् see CN.
18. MyI. om. लोमान्यस्य....वयांस्यनूपतिष्ठन्ते. (L. 21)
20. L. मभिया for महीया.
22. P. महा° My. महि° for मही°.

रसो मज्जास्य सः । ततः पृथिवीमसृजत । तदस्य पृथिव्यनू-
पतिष्ठते ॥ ६ ॥

स हैवं षोडशधात्मानं विकृत्य सार्धं समैत् । तद्यत्सार्धं समैत्
तत्साम्नः सामत्वम् ॥ ७ ॥

स एवैष हिरण्मयः पुरुषः उदतिष्ठत् प्रजानां जनयिता ॥ ८ ॥ 5

इति प्रथमेऽध्याये पञ्चदशोऽनुवाके तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

देवासुरा अस्पर्धन्त । ते देवाः प्रजापतिमुपाधावन् । जया-
मासुरानिति ॥ १ ॥

सोऽब्रवीन्न वै मां यूयं वित्थ नासुराः । यद्वै मां यूयं विद्यात । 10
ततो वै यूयमेव स्यात । परासुरा भवेयुरिति ॥ २ ॥

तद् वै ब्रूहीत्यब्रुवन् । सोऽब्रवीत् । पुरुषः प्रजापतिः सामेति
मोपाध्वम् । ततो वै यूयमेव भविष्यथ परासुरा भविष्यन्तीति ॥ ३ ॥

तं पुरुषः प्रजापतिः सामेत्युपासत । ततो वै देवाः अभवन्
परासुराः । स यो हैवं विद्वान् पुरुषः प्रजापतिः सामेत्युपास्ते भवत्या- 15
त्मना परास्य द्विषन् भ्रातृव्यो भवति ॥ ४ ॥

इति प्रथमेऽध्याये पञ्चदशोऽनुवाके चतुर्थः खण्डः

॥ पञ्चदशोऽनुवाकः समाप्तः ॥ 18

---

3. MyI. om. तद्यत्सार्धं समैत्; L. समैतत् for समैत्.
5. P. जनिता L. जयिता for जनयिता.
14. L. °पास्त for °पासत.
15. MyI. after स यो adds. देवा वै विजिग्यान[ाअ]ब्रुवन् । द्वितीयं करवामहै । मा द्वितीया भूमेति । तेऽब्रुवन् । सामैव द्वितीयं करवामहै । सामैव नो द्वितीय-मस्त्विवति । ता इमे द्यावापृथिवी अब्रुवन् समेतं साम प्रजनयतमिति । सासावस्था-बीभत्सत । सा अब्रवीत् बहु वा एतस्यां किंच कुर्वन्ति अधिष्ठीवन्त्यधिच[र]न्त्यध्यासते पुनीतन्वनावं (!)
16. P. द्विषन् for विद्वान्.

षोडशोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

देवा वै विजिग्याना अब्रुवन् द्वितीयं करवामहै । मा द्वितीया भूमेति । तेऽब्रुवन् सामैव द्वितीयं करवामहै । सामैव नो द्वितीय-
5 मस्त्विवति ॥ १ ॥

त इमे द्यावापृथिवी अब्रुवन् समेतं साम प्रजनयतमिति ॥ २ ॥

सोऽसावस्या अबीभत्सत । सोऽब्रवीद्बहु वा एतस्याँ किंच किंच कुर्वन्त्यधिष्ठीवन्त्यधिचरन्त्यध्यासते । पुनीत न्वेनामपूता वा इति ॥ ३ ॥

ते गाथामब्रुवन् । त्वया पुनामेति । किं ततः स्याद् इति ।
10 शतसनिः स्या इति । तथेति । ते गाथयापुनन् । तस्मादुत गाथया शतं सुनोति ॥ ४ ॥

ते कुम्ब्यामब्रुवन् । त्वया पुनामेति । किं ततः स्यादिति । शतसनिः स्या इति । तथेति । ते कुम्ब्ययापुनन् । तस्मादुत कुम्ब्यया शतं सुनोति ॥ ५ ॥

15 ते नाराशंसीमब्रुवन् । त्वया पुनामेति । किं ततः स्यादिति । शतसनिः स्या इति । तथेति । ते नाराशंस्यापुनन् । तस्मादुत नाराशंस्या शतं सुनोति ॥ ६ ॥

ते रैभीमब्रुवन् । त्वया पुनामेति । किं ततः स्यादिति । शतसनिः स्या इति । तथेति । ते रैभ्यापुनन् । तस्मादुत रैभ्या
20 शतं सुनोति ॥ ७ ॥

सेयं पूताथ अमुमब्रवीत् । बहु वै किंच किंच पुमांश्चरति । त्वमनु पुनीष्वेति ॥ ८ ॥

23 इति प्रथमेऽध्याये षोडशोऽनुवाके प्रथमः खण्डः

---

3. My. विजिज्ञाना for विजिग्याना.
7. My L. सासावस्या.... साब्रवीत् for सोऽसा°.... सोऽब्रवीत्.
10. MyI. स्यात् for स्या; My L. °शनि for °सनिः everywhere.
13. My. om. शतशनिः स्या इति; MyL. कुम्ब्याया......कुम्ब्याया for कुम्ब्यया.... कुम्ब्यया.

द्वितीयः खण्डः

स ऐलबेनापुनीत । पूतानि ह वा अस्य सामानि । पूता ऋचः । पूतानि यजूंषि । पूतमनूक्तम् । पूतं सर्वं भवति । य एवं वेद ॥ १ ॥

ते समेत्य साम प्राजनयताम् । तद् यत् समेत्य साम प्राजनयतां तत्साम्नः सामत्वम् ॥ २ ॥ 5

तदिदं साम सृष्टम् अद उत्क्रम्य लेलायदतिष्ठत् । तस्य सर्वे देवा ममत्विन आसन् । मम ममेति ॥ ३ ॥

तेऽब्रुवन् वीदं भजामहा इति । तस्य विभागेन समपादयन् । तान् प्रजापतिरब्रवीत् । अपेत मम वा एतत् । अहमेव वो विभक्ष्यामीति ॥ ४ ॥ 10

सोऽग्निमब्रवीत् । त्वं वै मे ज्येष्ठः पुत्राणामसि । त्वं प्रथमो वृणीष्वेति ॥ ५ ॥

सोऽब्रवीन्मन्द्रं साम्नो वृणेऽन्नाद्यम् इति । स य एतद् गायादन्नाद एव सोऽसन्मामु स देवानामृच्छाद्य एवं विद्वांसमेतद्गायन्तमुपवदादिति ॥ ६ ॥ 15

अथ इन्द्रमब्रवीत् । त्वमनुवृणीष्वेति ॥ ७ ॥

सोऽब्रवीद् । उग्रं साम्नो वृणे श्रियम् इति । स य एतद् गायाच्छ्रीमानेव सोऽसत् मामु स देवानामृच्छाद्य एवं विद्वांसमेतद्गायन्तम् उपवदादिति ॥ ८ ॥

अथ सोममब्रवीत् । त्वमनु वृणीष्वेति ॥ ९ ॥ 20

सोऽब्रवीद् वल्गु साम्नो वृणे प्रियम् इति । स य एतद् गायात् प्रिय एव स कीर्तेः । प्रियश्चक्षुषः । प्रियः सर्वेषामसत् । मामु स देवानामृच्छाद्य एवं विद्वांसमेतद् गायन्तमुपवदादिति ॥ १० ॥ 23

---

2. My. समोलवैनां, L. ऐलवेनां for ऐलबेना°; My. पूतानीह for पूतानि ह; My om. सामानि पूता ऋच...तद् यत् समेत्य साम. (L. 4)
4. MyLI. प्रजनयताम् for प्राजनयताम्.
8. My. वीतं, L. वीदां for वीदं.
11. I. प्रथमे for प्रथमो.
13. MyI. om. अन्नाद्यम् इति । ....साम्नो वृणे. (L. 17)

अथ बृहस्पतिमब्रवीत् । त्वमनुवृणीष्वेति ॥ ११ ॥

सोऽब्रवीत् । क्रौञ्चं साम्नो वृणे ब्रह्मवर्चसमिति । स य एतद् गायाद् ब्रह्मवर्चस्येव सोऽसत् । मामु स देवानामृच्छाद्य एवं विद्वांसमेतद् गायन्तमुपवदादिति ॥ १२ ॥

5 इति प्रथमेऽध्याये षोडशोऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

अथ विश्वान् देवान् अब्रवीद् यूयमनु वृणीध्वम् इति ॥ १ ॥

तेऽब्रुवन् वैश्वदेवं साम्नो वृणीमहे प्रजननमिति । स य एतद् गायात् प्रजावानेव सोऽसदस्मानु देवानामृच्छाद्य एवं विद्वांसमेतद्
10 गायन्तमुपवदादिति ॥ २ ॥

अथ पशूनब्रवीद् । यूयमनुवृणीध्वम् इति ॥ ३ ॥

तेऽब्रुवन् वायुर्वा अस्माकमीशे । स एव नो वरिष्यत इति । ते वायुश्च पशवश्चाब्रुवन् । अनिरुक्तं साम्नो वृणीमहे पशव्यमिति । स य एतद् गायात् पशुमानेव सोऽसदस्मानु च स वायुं च देवानाम्-
15 च्छाद्य एवं विद्वांसमेतद् गायन्तमुपवदादिति ॥ ४ ॥

अथ प्रजापतिरब्रवीत् । अहमनुवरिष्य इति ॥ ५ ॥

सोऽब्रवीद् । अनिरुक्तं साम्नो वृणे स्वर्ग्यमिति । स य एतद् गायात् स्वर्गलोक एव सोऽसत् । मामु स देवानामृच्छाद्य एवं विद्वांसमेतद् गायन्तमुपवदादिति ॥ ६ ॥

20 अथ वरुणमब्रवीत् । त्वमनुवृणीष्वेति ॥ ७ ॥

---

1. My. बृहस्पतिः for बृहस्पतिम्; MyI. adds. वल्गु साम्नो वृणे प्रियमिति after अब्रवीत्.
9. I. before देवानाम् adds: च वायुं च.
14. MyL. वायुश्च for वायुं च.
16. MyLI. °वरिष्यति for °वरिष्य इति.
17. MyL. स्वर्गम् for स्वर्ग्यम्.

सोऽब्रवीद् । यद्वो न कश्चनावृत तदहं परिहरिष्य इति । किमिति ।
अपध्वान्तं साम्नो वृणे अपशव्यमिति । स य एतद् गायादपशुरेव
सोऽसत् । मामु स देवानामृच्छाद्य एतद् गायादिति ॥ ८ ॥

तानि वा एतान्यष्टौ गीतागीतानि साम्नः । इमान्यु ह वै सप्त
गीतानि । अथेयमेव वारुण्यागागीता ॥ ९ ॥ 5

स यां ह कां चैवं विद्वानेतासां सप्तानामागानां गायति ।
गीतमेवास्य भवति । एतानु कामान् राध्नोति य एतासु कामाः ।
अथेमामेव वारुणीमागां नागायेत् ॥ १० ॥

इति प्रथमेऽध्याये षोडशोऽनुवाके तृतीयः खण्डः

॥ प्रथमेऽध्याये षोडशोऽनुवाकः समाप्तः ॥ 10

---

1. My. °व्रत for °वृत; MyI. वरिष्यत, L. परिहृष्यत for परिहरिष्य.
2. My. अपध्मात्तं, L. अपद्ममातं for अपध्वान्तं.
7. My. कामासि बुध्नोति, I. कामानि ऋध्नोति; L. कामं निर्ऋध्नोति for कामान् राध्नोति.

सप्तदशोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

द्वयं वावेदमग्र आसीत् सच्चैवासच्च ॥ १ ॥

तयोर्यत् सत् तत् साम तन्मनः स प्राणः । अथ यदसत् सम्यक्
5 (सेयमृक्?) सा वाक् सोऽपानः ॥ २ ॥

तद् यन्मनश्च प्राणश्च तत्समानम् । अथ या वाक् चापानश्च
तत्समानम् । इदमायतनं मनश्च प्राणश्चेदमायनतं वाक् चापानश्च ।
तस्मात् पुमान् दक्षिणतो योषामुपशेते ॥ ३ ॥

सेयमृगस्मिन् सामन् मिथुनमैच्छत । तामपृच्छत् । का
10 त्वमसीति । साहमस्मीति अब्रवीत् । अथवा अहममोऽस्मीति ॥ ४ ॥

तद् यत् सा चामश्च तत् सामाभवत् । तत् साम्नः सामत्वम् ॥५॥

तौ वै संभवावेति । नेत्यब्रवीत् । स्वसा वै त्वं मम त्वमसि ।
अन्यत्र मिथुनमिच्छस्वेति ॥ ६ ॥

साब्रवीत् । न वै तं विन्दामि येन संभवेयम् । त्वयैव संभवा-
15 नीति । सा वै पुनीष्वेत्यब्रवीत् । अपूता वा असीति ॥ ७ ॥

सापुनीत यदिदं विप्रा वदन्ति तेन । साब्रवीत् । क्वेदं भविष्य-
तीति । प्रत्यूहे[इ]त्यब्रवीत् । धीर्वा एषा । प्रजानां जीवनं वा एतद्
भविष्यतीति । तथेति । तत् प्रत्यौहत् । तस्मादेषा धीरेव प्रजानां
19 जीवनमेव ॥ ८ ॥

---

4. P. सर्क, L. स ऋ(म्य)क्. see CN.; My Ll. ins. अस्म्यदद्य भवितेति after सम्यक्.

7. MyL. °मायतना for °मायतनं.

15. L. after असीति add. वा.

16. MyL. रिप्रा for विप्रा; MyL. त्वेदं for क्वेदं.

18. P. प्रत्यौहत My. प्रत्याहू for प्रत्यौहत्.

19. L. adds. उ after जीवनम्.

पुनीष्वेत्यब्रवीत् । सापुनीत गाथया । सापुनीत कुम्ब्यया । सापुनीत नाराशंस्या । सापुनीत पुराणेतिहासेन । सापुनीत यदिदमादाय नागायन्ति तेन ॥ ९ ॥

साब्रवीत् । क्वेदं भविष्यतीति । प्रत्यूहे [इ]त्यब्रवीत् । धीर्वा एषा । प्रजानां जीवनं वा एतद् भविष्यतीति । तथेति । तत् प्रत्यौहत् । 5
तस्मादेषा धीरु एव प्रजानां जीवनमु एव ॥ १० ॥

सा पुनीष्वैवेत्यब्रवीत् ॥ ११ ॥

इति प्रथमेऽध्याये सप्तदशेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

सा मधुनापुनीत । तस्मादुत ब्रह्मचारी मधु नाश्नीयाद् स वेदस्य 10
पलाव इति । कामं ह तु आचार्यदत्तमश्नीयात् ॥ १ ॥

अथर्क् सामाब्रवीत् । बहु वै किंच किंच पुमांश्चरति । त्वमनु-पुनीष्वेति । स भरुण्डकेष्णेनापुनीत । पूतानि ह वा अस्य सामानि । पूता ऋचः । पूतानि यजूंषि । पूतमनूक्तम् । पूतं सर्वं भवति य एवं वेद ॥ २ ॥ 15

ताभ्यां सदो मिथुनाय पर्यश्रयन् । तस्मादुपवसथीयां रात्रिं सदसि न शयीत । अत्र ह्येतावृक्सामे उपवसथीयां रात्रिं सदसि संभवतः । स यथा श्रेयस उपद्रष्टा एवं हि शश्वदीश्वरोऽनुलब्धः पराभवितोः ॥ ३ ॥

अथ आहुः । उद्गातुर्वै मुखे संभवतः। उद्गातुरेव मुखं नेक्षेतेति ॥४॥ 20

---

1. My. कुम्भ्या for कुम्ब्यया.
10. L. repeats सा मधुनापुनीत, PL. om. तः
11. I. पला for पलावः; My. कामाह तु for कामं ह तु.
13. P. भरण्ड° for भरुण्ड°.
16. My. उपवसशीयां for उपवसथीयां.
17. My. नयेत. for न शयीत; My. उपवसशीयां for उपवसथीयां.
18. My LI. नु नुलवः for °नुलब्धः.
20. P. om. वै.

तदु वा आहुः । काममेवोद्गातुर्मुखमीक्षेत । उपवसथीयामेवैतां रत्रिं सदसि न शयीत । अत्र ह्येवैतावृक्सामे उपवसथीयां रात्रिं सदसि संभवत इति ॥ ५ ॥

तां संभविष्यन्नाह अमोऽहमस्मि सा त्वम् । सा त्वम् असि
5 अमोऽहम् । सा मामनुव्रता भूत्वा प्रजाः प्रजनयावहै । एहि संभवावहा इति ॥ ६ ॥

तां संभवन्नत्यरिच्यत । सोऽब्रवीत् । न वै त्वानुभवामि । विराड् भूत्वा प्रजनयावेति । तथेति ॥ ७ ॥

तौ विराड् भूत्वा प्राजनयताम् । हिंकारश्च आहावश्च प्रस्तावश्च
10 प्रथमा चोद्गीथश्च मध्यमा च प्रतिहारश्च उत्तमा च निधनं च वषट्कारश्च एवं विराड् भूत्वा प्राजनयताम् । ते अमुमजनयतां योऽसौ तपति । ते व्यद्रवताम् ॥ ८ ॥

इति प्रथमेऽध्याये सप्तदशेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

15 मदध्यभू३न्मदध्यभू३दिति । तस्मादाहुर्मधुपुत्रा इति ॥ १ ॥

तास्मादुत स्त्रियो मधु नाश्नन्ति । पुत्राणामिदं व्रतं चराम इति वदन्तीः ॥ २ ॥

तदयं तृचोऽनूदश्रयत । इयमेव गायत्र्यन्तरिक्षं त्रिष्टुबसौ जगती । तस्यैतत् तृचः ॥ ३ ॥

20 स उपरिष्टात् सामाध्याहितं तपति । सोऽध्रुव इवासीदलेलायदिव । स नोर्ध्वोऽतपत् ॥ ४ ॥

---

4. My LI. °न्नाहरण for °न्नाह.
5. My. °वृता for °व्रता; MyLI. संभवत P. संभवावहा see CN.
12. MyI. ऽभ्यद्रवताम् for व्यद्रवताम्.
15. P. °पुत्र for पुत्रा.
17. MyL.वदनां for वदन्तीः
18. I. इदम् for इयम्.

स देवानब्रवीत् । उन्मा गायतेति । किं ततः स्यादिति । श्रियं वः प्रयच्छेयम् । मामिह दृँहतेति ॥ ५ ॥

तथेति । तमुदगायन् । तमेतदत्रादृँहन् । तेभ्यः श्रियं प्रायच्छत् । सैषा देवानां श्रीः ॥ ६ ॥

तत एतदूर्ध्वस्तपति । स नार्वाङ्तपत् ॥ ७ ॥ 5

स ऋषीनब्रवीत् । अनु मा गायतेति । किं ततः स्यादिति । श्रियं वः प्रयच्छेयम् । मामिह दृँहतेति ॥ ८ ॥

तथेति । तमन्वगायन् । तमेतदत्रादृँहन् । तेभ्यः श्रियं प्रायच्छन् । सैषा ऋषीणां श्रीः ॥ ९ ॥

तत एतदर्वाङ् तपति । स न तिर्यङ् अतपत् ॥ ९ ॥ 10

स गन्धर्वाप्सरसोऽब्रवीत् । आ मा गायतेति । किं ततः स्यादिति । श्रियं वः प्रयच्छेयम् । मामिह दृँहतेति ॥ ११ ॥

तथेति । तं मागायन् । तमेतदत्रादृँहन् । तेभ्यः श्रियं प्रायच्छत् । सैषा गन्धर्वाप्सरसां श्रीः ॥ १२ ॥

तत एतत् तिर्यङ् तपति ॥ १३ ॥ 15

तानि वा एतानि त्रीणि साम्न उद्गीतमनुगीतमागीतम् । तद्यथेदं वयमुद्गायाम एतदुद्गीतम् । अथ यद्यथागीतं तदनुगीतम् । अथ यत् किंचेति साम्नस्तदागीतम् । एतानि ह्येव त्रीणि साम्नः ॥१४॥

इति प्रथमेऽध्याये सप्तदशोऽनुवाके तृतीयः खण्डः

॥ सप्तदशोऽनुवाकः समाप्तः ॥ 20

---

2. & 12. My. द्रंहतेति, I. दृंहेतेति L. दुंहतेति for दृँहतेति.

3. I. तंन्वागायन् for तमुदगायन्.

4. I. om. सैषा देवानां .... प्रायच्छन् (L. 9).

5. My. नार्वाञ्च L. नार्वाङ् for नार्वाङ्°.

7. My. द्रंहते°, L. दुंहते° for दृँहते°.

16. My. उद्गीथम् for उद्गीतम्.

17. I. आगायाम for उद्गायाम; L. उद्गीथम् for उद्गीतम्.

अष्टादशोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

आपो वा इदमग्रे महत् सलिलमासीत् । स ऊर्मिरूर्मिमस्कन्दत् । ततो हिरण्मय्यौ कुश्यौ समभवताम् । ते एवर्क्सामे ॥ १ ॥

5 सेयमृक् इदं सामाभ्यप्लवत । तामपृच्छत् । का त्वमसीति । साहमस्मीत्यब्रवीत् । अथ वा अहममोऽस्मीति । तद् यत् सा चामश्च तत् साम्नः सामत्वम् ॥ २ ॥

तौ वै संभवावेति । नेत्यब्रीत् । स्वसा वै मम त्वमसि । अन्यत्र मिथुनमिच्छस्वेति ॥ ३ ॥

10 सा पराप्लवत मिथुनमिच्छमाना । सा समाः सहस्रं सप्ततीः पर्यप्लवत ॥ ४ ॥

तदेष श्लोकः—

स्त्री स्मैवाग्रे संचरतीच्छन्ती सलिले पतिम् ।
समाः सहस्रं सप्ततीस्ततोऽजायत पश्यतः ॥

15 इति ॥ ५ ॥

असौ वा आदित्यः **पश्यतः** । एष एव तद् **अजायत** । एतेन हि पश्यति ॥ ६ ॥

सा वित्त्वा न्यप्लवत । साब्रवीत् । न वै तं विन्दामि येन संभवेयम् । त्वयैव संभवानीति ॥ ७ ॥

20 सा वै द्वितीयामिच्छस्वेत्यब्रवीत् । न वै मैकोद्यंस्यसीति । सा द्वितीयां वित्त्वा न्यप्लवत ॥ ८ ॥

[सा वै तृतीयाम्] इच्छस्वैवेत्यब्रवीत् । नो वाव मा द्वे उद्यंस्यथ इति । सा तृतीयां वित्त्वा न्यप्लवत । सोऽब्रवीत् । अत्र वै

24 मोद्यंस्यथेति ॥ ९ ॥

---

4. P. कुक्ष्यौ for कुश्यौ.
10. My I.I. °पपराप्लवत for पराप्लवत.
13. I. संचरन्ती for संचरती.
16. L. तम्, My. तत [ो] for तद्.
20. I. om. नवै . . . . इत्यब्रवीत्.
22. My. को for नो.

स यदेकयाग्रे समवदत तस्मादेकर्चे साम । अथ यद् द्वे अपासेधत् तस्माद् द्वयोर्न कुर्वन्ति । अथ यत् तिसृभिः समपादयत् तस्मादु तृचे साम ॥ १० ॥

ता अब्रवीत् । पुनीध्वं न पूता वै स्थ इति ॥ ११ ॥

इति प्रथमेऽध्याये अष्टादशोऽनुवाके प्रथमः खण्डः 5

द्वितीयः खण्डः

सा गायत्री गाथयाऽपुनीत नाराशंस्या त्रिष्टुप् रैभ्या जगती । भीमं बत मलमपावधिषतेति । तस्माद् भीमला धियो वा एताः । धियो वा इमा मलमपावधिषतेति । तस्मादु भीमलाः । तस्मादु गायता नाश्नीयात् । मलेन ह्येते जीवन्ति ॥ १ ॥ 10

अथर्क् सामाब्रवीत् । बहु वै किंच किंच पुमांश्चरति । त्वमनु पुनीष्वेति । स ऊर्ध्वंगणेनापुनीत ॥ २ ॥

पूतानि ह वा अस्य सामानि । पूता ऋचः । पूतानि यजूंषि । पूतमनूक्तम् । पूतं सर्वं भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥

ताभ्यां दिशो मिथुनाय पर्यौहन् । तां संभविष्यन्नह्वयत अमोऽहमस्मि सा त्वम् । सा त्वमसि अमोऽहमिति ॥ ४ ॥ 15

तामेतदुभयतो वाचात्यरिच्यत हिंकारेण पुरस्तात् स्तोभेन मध्यतो निधनेनोपरिष्टात् । अति तिस्रो ब्राह्मणायनीः सदृशीः रिच्यते य एवं वेद ॥ ५ ॥

तयोर्यः संभवतोरूर्ध्वः शूषोऽद्रवत् । ते [ए]ते प्राणा एवोर्ध्वा अद्रवन् ॥ ६ ॥ 20

---

1. MyL. यद्वै for यद् द्वे.
2. MyL. संपादयत् for समपादयत्.
7. L. °शंस्योत्त्रिष्टुब् for °शंस्या त्रिष्टुप्
10. P. गायतां for गायता.
15. MyL. पर्यौहत् for पर्यौहन्; ML. तं for तां; MyI. °न्नाह्वयन्त, L. °न्नह्वयन्त for °न्नह्वयत.

सोऽसावादित्यः स एष एव **उत्** । अग्निरेव **गी** । चन्द्रमा एव **थम्** । सामान्येव **उत्** । ऋच एव **गी** । यजूंष्येव **थम्** । इत्यधिदैवतम् ॥ ७ ॥

अथाध्यात्मम् । प्राण एव **उत्** । वागेव **गी** । मन एव **थम्** ।
5 स एषोऽधिदैवतं चाध्यात्मं चोद्गीथः ॥ ८ ॥

स य एवमेतदधिदैवतं चाध्यात्मं चोद्गीथं वेद एतेन हास्य सर्वेणोद्गीतं भवति । एतस्मादु एव सर्वस्मादावृश्च्यते य एवं विद्वांसमुपवदति ॥ ९ ॥

इति प्रथमेऽध्याये अष्टादशोऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

---

10 ## तृतीयः खण्डः

तद् यदिदमाहुः क उदगासीरिति । क एतमादित्यमगासीरिति । ह वा एतत् पृच्छन्ति एतम् ॥ १ ॥

ह वा एतं त्रय्या विद्यया गायन्ति । यथा वीणागाथिनो गाययेयुरेवम् ॥ २ ॥

15 स एष ह्रदः कामानां पूर्णो यन्मनः । तस्यैषा कुल्या यद्वाक् ॥ ३ ॥

तद्यथा वा अतो ह्रदात् कुल्ययोर्वरामु[दकमु]पनयन्त्येवमेव एतन्मनसोऽधि वाचोद्गाता यजमानाय स्वकामान् प्रयच्छति ॥ ४ ॥

स य उद्गातारं दक्षिणाभिराराधयति तं सा कुल्योपधावति ।
19 य उ एनं नाराधयति स उ तामपि हन्ति ॥ ५ ॥

---

7. My. उद्गीथं for उद्गीतं.
11. My. °महासी इति L. °मगासी इति for °मगासीरिति.
14. My. गाथयेयुः P. गापयेयुः for गाययेयुः
15. MyL. यद्वत् for यद्वाक्.
16. MyLI. तद्यत्र for तद्यथा; L. अदो P. अपो for अतो; I. हृष्टात् for ह्रदात् PL. °पराम् for °र्वराम्.
17. P. यजमानं यस्य, L. यजमाना यस्य for यजमानाय स्व°.

अथ वा अतः प्रत्तिश्चैव प्रतिग्रहश्च । तद्धुममिति वै प्रदीयते । तद्वाचा यजमानाय प्रदेयम् । मनसा आत्मने । यथा ह सर्वं न प्रयच्छति ॥ ६ ॥

तद्यदिदं संभवतो रेतोऽसिच्यत तदशयत् । यथा हिरण्यमविक्रुतं लेलायदेवम् ॥ ७ ॥ 5

तस्य सर्वे देवा ममत्विन आसन् मम ममेति । तेऽब्रुवन् वीदं करवामहा इति । तेऽब्रुवन् श्रेयो वा इदमस्मत् । आत्मभिरेवैनद्विक-रवामहा इति ॥ ८ ॥

तदात्मभिरेव व्यकुर्वत । तेषां वायुरेव हिंकार आस । अग्निः प्रस्तावः । इन्द्र आदिः । सोमाबृहस्पती उद्गीथः । अश्विनौ प्रति- 10 हारः । विश्वेदेवाः उपद्रवः । प्रजापतिरेव निधनम् ॥ ९ ॥

एता वै सर्वा देवताः । एता हिरण्यम् । अस्य सर्वाभिर्देवताभिः स्तुतं भवति । य एवं वेद । एताभ्य उ एव स सर्वाभ्यो देवताभ्य आवृश्च्यते । य एवं विद्वांसमुपवदति ॥ १० ॥

इति प्रथमेऽध्याये अष्टादशोऽनुवाके तृतीयः खण्डः 15

चतुर्थः खण्डः

अथ ह ब्रह्मदत्तश्चैकितानेयः कुरुं जगाम अभिप्रतारिणं काक्ष-सेनिम् । स हास्मै मधुपर्कं ययाच ॥ १ ॥

अथ हास्य वै[या]घ्रपद्यः पुरोहितोऽन्ते निषसाद शौनकः । तं हानामन्त्र्य मधुपर्कं पपौ ॥ २ ॥ 20

---

1. My. अस्तः for अतः; L. प्रति° for प्रत्ति°; P. तद्धूम° for तद्धुम°.
4. MyL. °पिक्रुतं for °विक्रुतं.
5. My. एव for एवम्;
10. P. सोम° for सोमा°.
12. MyL. हिरण्यस्य, for हिरण्यम् । अस्य.
17. My. कूर इं, L. आ (कू) र इं for कुरुं; My. राक्ष्यसेनिं for काक्षसेनिम्.
19. L. वै प्रपद्यः, P. वै प्रपद्य for वैयाघ्रपद्यः
20. L. °मन्त्र्यः for °मन्त्र्य.

तं होवाच । किं विद्वान्नो दाल्भ्यानामन्त्र्य मधुपर्कं पिबसि इति । [....] साम वैयाघ्रपद्येति । [....] होवाच [....] ॥ ३ ॥

तं ह तत्रैव पप्रच्छ । यद् वायौ तद्वेत्था३ इति । हिंकारो वा अस्य स इति ॥ ४ ॥

5 यदग्नौ तद्वेत्था३ इति । प्रस्तावो वा अस्य स इति ॥ ५ ॥

यदिन्द्रे तद्वेत्था३ इति । आदिर्वा अस्य स इति ॥ ६ ॥

यत् सोमाबृहस्पत्योस्तद्वेत्था३ इति । उद्गीथो वा अस्य स इति ॥ ७ ॥

यदश्विनोस्तद्वेत्था३ इति । प्रतिहारो वा अस्य स इति ॥ ८ ॥

10 यद्विश्वेषु देवेषु तद्वेत्था३इति । उपद्रवो वा अस्य स इति॥ ९ ॥

यत् प्रजापतौ तद्वेत्था३ इति । निधनं वा अस्य तदिति । होवाच । आर्षेयं वा अस्य तत् । बन्धुता वा अस्य सेति ॥ १० ॥

स होवाच । नमस्तेऽस्तु भगवो विद्वानपा मधुपर्कमिति ॥ ११ ॥

अथ हेतरः पप्रच्छ । किंदेवत्यं साम वैय्याघ्रपद्येति । यद्देवत्याः

15 स्तुवत इति होवाच तद्देवत्यमिति ॥ १२ ॥

तदेतत् साध्वेव प्रत्युक्तम् । व्याप्तिर्वा अस्यैषेति । होवाच ब्रूह्येवेति । मेदं ते नमोऽकर्मेति । होवाच मैव नोऽतिप्राक्षीरिति ॥ १३ ॥

स होवाच । अप्राक्ष्यं वाव त्वा देवतामप्राक्ष्यं वाव त्वा देवतायै देवताः । वाग्देवत्यं साम । वाचो मनो देवता । मनसः पशवः ।

20 पशूनामोषधयः । ओषधीनामापः । तदेतदद्भ्यो जातं साम अप्सु प्रतिष्ठितम् इति ॥ १४ ॥

इति प्रथमेऽध्याये अष्टादशोऽनुवाके चतुर्थः खण्डः

---

2. My. सामवैय्या, L. सामवैर्या P. सामवैयँ for साम वैयाघ्रपद्येति. see CN.

7. P. सोम° for सोमा°.

14. My. वैय्या, L. वैर्या, P. वैयँ for वैयाघ्रपद्येति; P. यद्देवत्यासु for यद्देवत्याः

पञ्चमः खण्डः

देवासुरा अस्पर्धन्त । ते देवा मनसोदगायन् । तदेषामसुरा अभिद्रुत्य पाप्मना समसृजन् । तस्माद् बहु किंच किंच मनसा ध्यायति । पुण्यं चैनेन ध्यायति । पापं च ॥ १ ॥

ते वाचोदगायन् । तां तथैवाकुर्वन् । तस्माद् बहु किंच किंच 5 वाचा वदति । सत्यं चैनया वदत्यनृतं च ॥ २ ॥

ते चक्षुषोदगायन् । तत्तथैवाकुर्वन् । तस्माद् बहु किंच किंच चक्षुषा पश्यति । दर्शनीयं चैनेन पश्यति । अदर्शनीयं च ॥ ३ ॥

ते श्रोत्रेणोदगायन् । तत्तथैवाकुर्वन् । तस्माद् बहु किंच किंच श्रोत्रेण शृणोति । श्रवणीयं चैनेन शृणोति । अश्रवणीयं च ॥ ४ ॥ 10

ते अपानेनोदगायन् । तं तथैवाकुर्वन् । तस्माद् बहु किंच किंचापानेन जिघ्रति । सुरभि चैनेन जिघ्रति । दुर्गन्धि च ॥ ५ ॥

ते प्राणेनोदगायन् । अथासुरा अद्रवंस्तथा करिष्याम इति मन्यमानाः ॥ ६ ॥

स यथा अश्मानमृत्वा लोष्टो विध्वंसेत एवमेव असुरा व्यध्वंसन्त । 15 स एषोऽश्माखणो यत् प्राणः ॥ ७ ॥

स यथाश्मानमाखणमृत्वा लोष्टो विध्वंसते एवमेव स विध्वंसते । य एवं विद्वांसमुपवदति ॥ ८ ॥

इति प्रथमेऽध्याये अष्टादशोऽनुवाके पञ्चमः खण्डः

॥ अष्टादशोऽनुवाकः समाप्तः ॥ 20

॥ इति प्रथमोऽध्यायः ॥

---

2. My. उद्गायन्, L. अगायन् for उदगायन्.
5. My. उद्गायन् for उदगायन् everywhere; L. कुर्वन् for अकुर्वन्.
6. L. वैनया for चैनया.
11. L. तत् for तं
12. L. चैवानेन for चैनेम.
20. L. after अष्टादशानुवाकः समाप्तः adds:—
गणाभिधानोपनिषदं चलं षष्टिखण्डकं नियोगाद्विनवाध्यायं श्रीकृष्णेन (शेषाद्रिर) लिखन्मुदा । गिरिवह्निसमुद्रकाननक्षन्तिरुद्राक्षिपदाग्नयो गुणः । कू (कु?) चकर्ण (शराश्वि) कुचाग्निसागरश्रुतिगङ्गाध्वगुणाङ्गजेषवः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

प्रथमोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

देवानां वै षड् उद्गातार आसन् । वाक् च मनश्च चक्षुश्च
5 श्रोत्रं च अपानश्च प्राणश्च ॥ १ ॥

तेऽध्रियन्त । तेनोद्गात्रा दीक्षामहै । येनापहत्य मृत्युमपहत्य पाप्मानं स्वर्गं लोकम् इयामेति ॥ २ ॥

तेऽब्रुवन् । वाचोद्गात्रा दीक्षामहा इति । ते वाचोद्गात्रादीक्षन्त। स यदेव वाचा वदति तदात्मन आगायत् । अथ य इतरे कामास्तान्
10 देवेभ्यः ॥ ३ ॥

तां पाप्मान्वसृज्यत । स यदेव वाचा पापं वदति स एव स पाप्मा ॥ ४ ॥

तेऽब्रुवन् न वै नोऽयं मृत्युं न पाप्मानमत्यवाक्षीत् । मनसोद्गात्रा दीक्षामहा इति ॥ ५ ॥

15 ते मनसोद्गात्रादीक्षन्त । स यदेव मनसा ध्यायति तदात्मन आगायत् । अथ य इतरे कामास्तान् देवेभ्यः ॥ ६ ॥

तत् पाप्मान्वसृज्यत । स यदेव मनसा पापं ध्यायति स एव स पाप्मा ॥ ७ ॥

तेऽब्रुवन् नो न्वाव नोऽयं मृत्युं न पाप्मानमत्यवाक्षीत् । चक्षु-
20 षोद्गात्रा दीक्षामहा इति ॥ ८ ॥

---

4. My. adds: हरिः ॐ before देवानां.
5. I. om. प्राणश्च.
7. IMy. अयाम for इयाम.
9. My. आगायत for आगायत्.
11. L. तामपाप्मा for तां पाप्मा.
13. L. नोऽयममृत्युं न for नोऽयं मृत्यं न; My. मृत्योर्न for मृत्युं न.
16. My. तां for तान्.
17. My. अवासृज्यत for अन्वसृज्यत; My. पाप्मानं for पापं.
19. L. न्वव, MyI. नव for न्वाव; MyL. अमृत्युं for मृत्युं everywhere.

ते चक्षुषोद्गात्रादीक्षन्त । स यदेव चक्षुषा पश्यति तदात्मन आगायत् । अथ य इतरे कामास्तान् देवेभ्यः ॥ ९ ॥

तत् पाप्मान्वसृज्यत । स यदेव चक्षुषा पापं पश्यति [स एव स पाप्मा] ॥ १० ॥

तेऽब्रुवन् नो न्वाव नोऽयं मृत्युं न पाप्मानमत्यवाक्षीत् । श्रोत्रेणोद्गात्रा दीक्षामहा इति ॥ ११ ॥ 5

ते श्रोत्रेणोद्गात्रादीक्षन्त । स यदेव श्रोत्रेण शृणोति तदात्मन आगायत् । अथ य इतरे कामास्तान् देवेभ्यः ॥ १२ ॥

तत् पाप्मान्वसृज्यत । स यदेव श्रोत्रेण पापं शृणोति स एव स पाप्मा ॥ १३ ॥ 10

तेऽब्रुवन् नो न्वाव नोऽयं मृत्युं न पाप्मानमत्यवाक्षीत् । अपानेनोद्गात्रा दीक्षामहा इति ॥ १४ ॥

तेऽपानेनोद्गात्राऽदीक्षन्त । स यदेवापानेन अपानिति तदात्मन आगायत् । अथ य इतरे कामास्तान् देवेभ्यः ॥ १५ ॥

तं पाप्मान्वसृज्यत । स यदेवापानेन पापं गन्धम् अपानिति स एव स पाप्मा ॥ १६ ॥ 15

तेऽब्रुवन् नो न्वाव नोऽयं मृत्युं न पाप्मानमत्यवाक्षीत् । प्राणेनोद्गात्रा दीक्षामहा इति ॥ १७ ॥

ते प्राणेनोद्गात्रादीक्षन्त । स यदेव प्राणेन प्राणिति तदात्मन आगायत् । अथ य इतरे कामास्तान् देवेभ्यः ॥ १८ ॥ 20

तं पाप्मा नान्वसृज्यत । न ह्येतेन प्राणेन पापं वदति । न पापं ध्यायति । न पापं पश्यति । न पापं शृणोति । न पापं गन्धमपानिति ॥ १९ ॥ 23

---

2. My. तां for तान् everywhere.

15. My. तत् for तं; My. अपापं for पापं.

21. MyI. तत् पाप्मना° for तं पाप्मा ना°.

तेनापहृत्य मृत्युमपहृत्य पाप्मानं स्वर्गं लोकमायन् । अपहृत्य हैव मृत्युमपहृत्य पाप्मानं स्वर्गं लोकमेति । य एवं वेद ॥ २९ ॥

इति द्वितीयेऽध्याये प्रथमेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

5 सा या सा वागासीत् सोऽग्निरभवत् ॥ १ ॥

अथ यत्तन्मन आसीत् स चन्द्रमा अभवत् ॥ २ ॥

अथ यत्तच्चक्षुरासीत् स आदित्योऽभवत् ॥ ३ ॥

अथ यत्तच्छ्रोत्रमासीत् ता इमा दिशोऽभवन् । ता उ एव विश्वे देवाः ॥ ४ ॥

10 अथ यः सोऽपान आसीत् स बृहस्पतिरभवत् । यदस्यै वाचो बृहत्यै पतिस्तस्माद्बृहस्पतिः ॥ ५ ॥

अथ यः स प्राण आसीत् स प्रजापतिरभवत् । स एष पुत्री प्रजावानुद्गीथो यः प्राणः तस्य स्वर एव प्रजाः । प्रजावान् भवति य एवं वेद ॥ ६ ॥

15 तं हैतमेके प्रत्यक्षमेव गायन्ति । प्राणा३ प्राणा३ प्राणा३ हुम्भा ओवा इति ॥ ७ ॥

तदु होवाच शाट्यायनिस्तत एतमर्हति प्रत्यक्षं गातुम् । यद्वाव वाचा करोति तदेतदेवास्य कृतं भवतीति ॥ ८ ॥

अथ वा अत ऋक्साम्नोरेव प्रजापतिः । स यद्धिंकरोति अभ्येव 20 तेन क्रन्दति । अथ यत् प्रस्तौत्येव तेन प्लवते । अथ यदादिमादत्ते रेत एव तेन सिञ्चति। अथ यदुद्गायति रेत एव तेन सिक्तं संभवति।

---

19. MyL. अथ ऋक्° for अत ऋक्°; My. यद्धि for यद्धिं.

20. MyI कुर्वति for क्रन्दति.

21. My. भवति, P. संभावयति for संभवति.

अथ यत् प्रतिहरति रेत एव तेन संभूतं प्रवर्धयति । अथ यदुपद्रवति रेत एव तेन प्रवृद्धं विकरोति । अथ यन्निधनमूपैति रेत एव तेन विकृतं प्रजनयति । सैषर्क्साम्नोः प्रजापतिः ॥ ९ ॥

स य एवमेतामृक्साम्नोः प्रजापतिं वेद प्र हैनमृक्सामनी जनयतः ॥ १० ॥ 5

इति द्वितीयेऽध्याये प्रथमेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

॥ प्रथमोऽनुवाकः समाप्तः ॥

1. My. प्रवृथयति for प्रवर्धयति.

द्वितीयोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

एष एवेदमग्र आसीत् । स एष तपति । स एष सर्वेषां भूतानां तेजोहर इन्द्रियं वीर्यमादायोर्ध्व उदक्रामत् ॥ १ ॥

5 सोऽकामयत । एकमेवाक्षरं स्वादु मृदु देवानां वनामेति ॥ २ ॥

स तपोऽतप्यत । स तपस्तप्त्वा एकमेवाक्षरमभवत् उ देवानाम् ॥ ३ ॥

तं देवाश्चर्षयश्चोपसमैप्सन् । अथैषोऽसुरान् भूतहनोऽसृजतैतस्य पाप्मनोऽनन्वागमाय ॥ ४ ॥

10 तं वाचोपसमैप्सन् । ते वाचं समारोहन् । तेषां वाचं पर्यादत्त । तस्मात् पर्यादत्ता वाक् । सत्यं ह्येनया वदति । अनृतं च ॥ ५ ॥

तं मनसोपसमैप्सन् । ते मनः समारोहन् । तेषां मनः पर्यादत्त । तस्मात् पर्यादत्तं मनः । पुण्यं च ह्येनेन ध्यायति । पापं च ॥ ६ ॥

तं चक्षुषोपसमैप्सन् । ते चक्षुः समारोहन् । तेषां चक्षुः 15 पर्यादत्त । तस्मात् पर्यात्तं चक्षुः । दर्शनीयं च ह्येनेन पश्यति । अदर्शनीयं च ॥ ७ ॥

तं श्रोत्रेणोपसमैप्सन् । ते श्रोत्रं समारोहन् । तेषां श्रोत्रं पर्यादत्त । तस्मात् पर्यात्तं श्रोत्रम् । श्रवणीयं चैनेन शृणोति । 19 अश्रवणीयं च ॥ ८ ॥

---

3. P. आसीद्य for आसीत् । सः.
5. MyL. °मदु for मृदु; MyLI. देवानामेति for देवानां वनामेति.
6. P. om. उ देवानाम्.
9. My. अन्वागमाय for अनन्वागमाय.
11. My. om. तस्मात् पर्यादत्ता . . . . मनः पर्यादत्त.
15. P. पर्यत्तं for पर्यात्तं.
18. L. पर्याप्तं for पर्यात्तं.

तमपानेनोपसमैप्सन् । तेऽपानं समारोहन् । तेषामपानं पर्यादत्त। तस्मात् पर्यात्तोऽपानः । सुरभि च ह्येनेन जिघ्रति । दुर्गन्धि च ॥९॥

तं प्राणेनोपसमैप्सन् । तं प्राणेनोपसमाप्नुवन् ॥ १० ॥

अथासुरा भूतहन आद्रवन् मोहयिष्याम इति मन्यमानाः ॥ ११ ॥

स यथाश्मान[माखण]मृत्वा लोष्टो विध्वंसेतैवमेवासुरा व्यध्वंसन्त । स एषोऽश्माखणो यत्प्राणः ॥ १२ ॥ 5

स यथाश्मानमाखणमृत्वा लोष्टो विध्वंसते एवमेव स विध्वंसते । य एवं विद्वांसमुपवदति ॥ १३ ॥

इति द्वितीयेऽध्याये द्वितीयेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः 10

स एष वशी दीप्ताग्र उद्गीथो यत्प्राणः । एष हीदं सर्वं वशे कुरुते । वशी भवति । वशे स्वान् कुरुते । य एवं वेद ॥ १ ॥

अस्य ह्यसावग्रे दीप्यतेऽमुष्य वा अतः । तं हैतमुद्गीथं शाट्यायनिराचष्टे वशी दीप्ताग्र इति । दीप्ताग्रा ह वा अस्य कीर्तिर्भवति । य एवं वेद ॥ २ ॥ 15

आभूतिरिति कारीरादयः । प्राणं वा अनु प्रजाः पशव आभवन्ति । स य एवमेतम् आभूतिरित्युपास्ते ऐव प्राणेन प्रजया पशुर्भवति ॥ ३ ॥

संभूतिरिति सात्ययज्ञयः । प्राणं वा अनु प्रजाः पशवः संभवन्ति । स य एवमेतं संभूतिरित्युपास्ते । समे[व] प्राणेन प्रजया पशुभिर्भवति ॥ ४ ॥ 20

---

4. My. लोपायिष्यामह for मोहयिष्याम.
11. MyL. repeat एष हीदं सर्वं वशे कुरुते.
12. MyL. वशो for वशे.
13. My. दीप्यते ते३मुष्य for दीप्यतेऽमुष्य; P. वासः for वा अतः
16. My. काशीरादयः for कारीरादयः
17. My. om. यः, IL. आभूरिति for आभूतिरिति.
18. L. संभूरिति for संभूतिरिति; My. °यञ्जयः for °यज्ञयः.
19. L. संभूरिति for संभूतिरिति.

प्रभूतिरिति चौळिनाः । प्राणं वा अनु प्रजाः पशवः प्रभवन्ति । स य एवमेतं प्रभूतिरित्युपास्ते । प्रैव प्राणेन प्रजया पशुभिर्भवति ॥ ५ ॥

भूतिरिति भाल्लबिनः । प्राणं वा अनु प्रजाः पशवो भवन्ति । स य एवमेतं भूतिरित्युपास्ते । भवत्येव प्राणेन प्रजया पशुभिः ॥ ६ ॥

5 अवरोद्धा अनवरुद्ध इति वार्ष्णशैलनाः । एष ह्यन्यमवरुणद्धि । नैतमन्यः । एष ह्येवास्य द्विषन्तं भ्रातृव्यमवरुणद्धि । य एवं वेद ॥ ७ ॥

इति द्वितीयेऽध्याये द्वितीयेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

एकवीर इत्यारुणेयः । एको ह्येवैष वीरो यत्प्राणः । आ हास्यै-
10 को वीरो वीर्यवान् जायते । य एवं वेद ॥ १ ॥

एकपुत्र इति चैकितानेयः । एको ह्येवैष पुत्रो यत्प्राणः ॥ २ ॥

स उ एव द्विपुत्र इति । द्वौ हि प्राणापानौ ॥ ३ ॥

स उ एव त्रिपुत्र इति । त्रयो हि प्राणोऽपानो व्यानः ॥ ४ ॥

स उ एव चतुष्पुत्र इति । चत्वारो हि प्राणोऽपानो व्यानः
15 समानः ॥ ५ ॥

स उ एव पञ्चपुत्र इति । पञ्च हि प्राणोऽपानो व्यानः
17 समानोऽवानः ॥ ६ ॥

---

1. P. शैलनाः for चौळिनाः
2. My. om. यः; I. प्रभूर् for प्रभूतिर्.
4. I. भूर् for भूतिर्.
5. P. अपरोधोऽनपरुद्ध इति पार्ष्णशैलनः for अवरोद्धा . . . . °शैलनाः
6. P. हवास्य L. हैवास्य for ह्येवास्य; PI. अपरुणद्धि for अपरुणद्धि.
9. My. °वारुत्यारुण य एका, L. °वीरित्यारुण य एका for °वीर इत्यारुणेयः । एको°.
17. My. व्यानः L. अपानः for अवानः

स उ एव षट्पुत्र इति । षड् हि प्राणोऽपानो व्यानः समानोऽवान उदानः ॥ ७ ॥

स उ एव सप्तपुत्र इति । सप्त हीमे शीर्षण्याः प्राणाः ॥ ८ ॥

स उ एव नवपुत्र इति । सप्त शीर्षण्याः प्राणाः । द्वाववाञ्चौ ॥ ९ ॥ 5

स उ एव दशपुत्र इति । सप्तशीर्षण्याः प्राणाः । द्वाववाञ्चौ । नाभ्यां दशमः ॥ १० ॥

स उ एव बहुपुत्र इति । एतस्य हीयं सर्वाः प्रजाः ॥ ११ ॥

एतं ह स्म वैतदुद्गीथं विद्वांसः पूर्वे ब्राह्मणाः कामागायिन आहुः । कति ते पुत्रा नागास्याम इति ॥ १२ ॥ 10

इति द्वितीयेऽध्याये द्वितीयेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

स यदि ब्रूयाद् एकं म आगायेति प्राण उद्गीथ इति विद्वानेकं मनसा ध्यायेत् एको हि प्राणः । एको हास्याजायते ॥ १ ॥

स यदि ब्रूयात् द्वौ म आगायेति प्राण उद्गीथ इत्येव विद्वान् द्वौ 15 मनसा ध्यायेत् । द्वौ हि प्राणापानौ द्वौ हैवास्याजायेते ॥ २ ॥

स यदि ब्रूयात् त्रीन् म आगायेति प्राण उद्गीथ इत्येव विद्वाँस्त्रीन् मनसा ध्यायेत् । त्रयो हि प्राणोऽपानो व्यानः । त्रयो हैवास्याजायन्ते ॥ ३ ॥ 19

---

2. My. व्यानः, L. अपानः for अवानः
4. P. adds हि after सप्त.
8. MyI. वसु° for बहु.
9. My. कामागालनः, L. कामागाइनः for कामागायिनः
13. MyL. एक मम for एकं म°.
14. L. जायते for आजायते.
15. My. मम for मे.

स यदि ब्रूयात् चतुरो म आगायेति प्राण उद्गीथ इत्येव विद्वाँश्चतुरो मनसा ध्यायेत् । चत्वारो हि प्राणोऽपानो व्यानः समानः । चत्वारो हैवास्याजायन्ते ॥ ४ ॥

स यदि ब्रूयात् पञ्च म आगायेति प्राण उद्गीथ इत्येव विद्वान् 5 पञ्च मनसा ध्यायेत् । पञ्च हि प्राणोऽपानो व्यानः समानोऽवानः । पञ्च हैवास्याजायन्ते ॥ ५ ॥

स यदि ब्रूयात् षण् म आगायेति प्राण उद्गीथ इत्येव विद्वान् षण् मनसा ध्यायेत् । षड् हि प्राणोऽपानो व्यानः समानोऽवानः उदानः । षड्ढैवास्याजायन्ते ॥ ६ ॥

10 स यदि ब्रूयात् सप्त म आगायेति प्राण उद्गीथ इत्येव विद्वान् सप्त मनसा ध्यायेत् । सप्त हीमे शीर्षण्याः प्राणाः । सप्त हैवास्याजायन्ते ॥ ७ ॥

स यदि ब्रूयात् नव म आगायेति प्राण उद्गीथ इत्येव विद्वान्नव मनसा ध्यायेत् । सप्त शीर्षण्याः प्राणाः । द्वाववाञ्चौ । नव 15 हैवास्याजायन्ते ॥ ८ ॥

स यदि ब्रूयाद् दश म आगायेति प्राण उद्गीथ इत्येव विद्वान् दश मनसा ध्यायेत् । सप्त शीर्षण्याः प्राणाः । द्वाववाञ्चौ । नाभ्यां दशमः । दश हैवास्याजायन्ते ॥ ९ ॥

स यदि ब्रूयात् सहस्रं म आगायेति प्राण उद्गीथ इत्येव विद्वान् 20 सहस्रं मनसा ध्यायेत् । सहस्रं हैत आदित्यरश्मयः । तेऽस्य पुत्राः । सहस्रं हैवास्याजायन्ते ॥ १० ॥

---

20. MyI. तस्य for तेऽस्य.

21. My. जायन्ते for आजायन्ते.

एवं हैवैतमुद्गीथं पर आट्णारः कक्षीवांस्त्रसदस्युरिति पूर्वे महाराजाः श्रोत्रियाः सहस्रपुत्रमुपनिषेदुः । ते ह सर्व एव सहस्रपुत्रा आसुः ॥ ११ ॥

स य एवैवं वेद सहस्रं हैवास्य पुत्रा भवन्ति ॥ १२ ॥

इति द्वितीयेऽध्याये द्वितीयेऽनुवाके चतुर्थः खण्डः 5

॥ द्वितीयोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

1. MyL. ह for है°.
3. My. आहुः for आसुः
4. My. ins. यद्वै and My. यदेव after सः; MyL, om. एव.

तृतीयोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

शर्यातो वै मानवः प्राच्यां स्थल्यामयजत । तस्मिन् ह भूतान्युद्गीथेऽपि समैषिरे ॥ १ ॥

5 तं देवा बृहस्पतिनोद्गात्रा दीक्षामहा इति पुरस्तादागच्छन् । अयं ते उद्गायत्विति । बम्बेन आजद्विषेण पितरो दक्षिणतः अयं ते उद्गायत्विति । उशनसा काव्येन असुराः पश्चात् अयं ते उद्गायत्विति । अयास्येनाङ्गिरसेन मनुष्या उत्तरतः अयं ते उद्गायत्विति ॥ २ ॥

स हेक्षांचक्रे हन्तैनान् पृच्छानि । कियतो वा एक ईशे कियत
10 एकः कियत एक इति ॥ ३ ॥

स होवाच बृहस्पतिम् । यन्मे त्वमुद्गायेः किं ततः स्यादिति ॥४॥

स होवाच । देवेष्वेव श्रीः स्यात् । देवेष्वीशा । स्वर्गमु त्वा लोकं गमयेयमिति ॥ ५ ॥

अथ होवाच बम्बमाजद्विषम् । यन्मे त्वम् उद्गायेः किं ततः
15 स्यादिति ॥ ६ ॥

स होवाच । पितृष्वेव श्रीः स्यात् । पितृष्वीशा । स्वर्गमु त्वा लोकं गमयेयमिति ॥ ७ ॥

अथ होवाचोशनसं काव्यम् । यन्मे त्वमुद्गायेः ततः किं
19 स्यादिति ॥ ८ ॥

---

3. MyL. शय्यातः for शर्यातः; MyLI. स्थाल्याम् for स्थल्याम्.
4. P. °पित्वमेषिरे for °पि समैषिरे.
6. L. बिम्बेन, MyI. बिञ्जेन for बम्बेन.
7. MyL. कांस्येनासुरांश्चातः for काव्येन असुराः पश्चात्.
8. My. अयं हि स्येन L. अयां(यं)हस्येन for अयास्येन.
9. My. सहैषां, L. स हैक्षां for स हेक्षां.
11. MyLI. बृहस्पतिः for बृहस्पतिम्; My. अमुद्गायो for त्वमुद्गायेः.
12. MyI. om. स होवाच । देवेष्वेव . . . . किं ततः स्यादिति (L.15); L. adds श्रियं before स होवाच.
16. LP. त्वां for त्वा everywhere; My. उक्त्वा for उ त्वा everywhere.
18. My. यं ये, L. यजे for यन्मे.

स होवाच । असुरेष्वेव श्रीः स्यात् । असुरेष्वीशा । स्वर्गमु त्वा लोकं गमयेयमिति ॥ ९ ॥

अथ होवाचायास्यमाङ्गिरसम् । यन्मे त्वमुद्गायेः किं ततः स्यादिति ॥ १० ॥

स होवाच । देवानेव देवलोके दध्याम् । मनुष्यान् मनुष्य- 5
लोके । पितॄन् पितृलोके । नुदेय अस्माल्लोकादसुरान् उ । स्वर्गमु त्वा लोकं गमयेयम् इति ॥ ११ ॥

इति द्वितीयेऽध्याये तृतीयेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

स होवाच त्वं मे भगव उद्गाय य एतस्य सर्वस्य यशस 10
इति ॥ १ ॥

तस्य हायास्य एवोज्जगौ । तस्मादुद्गाता वृत उत्तरतो निवेशनं लिप्सेत । एतद्धचनारुद्धं निवेशनं यदुत्तरतः ॥ २ ॥

उत्तरत आगतोऽयास्य आङ्गिरसः शर्यातस्य मानवस्योज्जगौ ।
स प्राणेन देवान् देवलोकेऽदधात् । अपानेन मनुष्यान् मनुष्यलोके । 15
व्यानेन पितॄन् पितृलोके । हिंकारेण वज्रेण अस्मात् लोकात् असुराननुदत ॥ ३ ॥

तान् होवाच । दूरं गच्छतेति । स दूरो ह नाम लोकः । तं ह जग्मुः । त एतेऽसुरा असंह्यो (ख्ये?) यं पराभूताः ॥ ४ ॥ 19

---

1. MyL. ईशाः for ईशा.
5. MyI. दध्यात् for दध्याम्.
6. P. असुरान् for असुरान् उ.
10. P. यशो [ऽसी] ति for यशस इति. see CN.
12. MyL. व्रतः for वृतः
13. P. एतद्ध नारुद्ध, L. एतद्ध नारुद्धं for एतद्धचनारुद्धं.
14. My. या सः for °यास्यः; MyL. शय्यातस्य for शर्यातस्य.
19. P. असंभाव्यं for असंह्येयं see CN.

छन्दोभिरेव वाचा शर्यातं मानवं स्वर्गं गमयांचकार ॥ ५ ॥

ते होचुरसुराः । एत तं वेदाम यो नोऽयमित्थमधत्तेति । तत आगच्छन् । तमेत्यापश्यन् ॥ ६ ॥

तेऽब्रुवन्नयं वा आस्य इति । यदब्रुवन्नयं वा आस्य इति तस्मा-
5 दयमास्यः । अयमास्यो ह वै नामैषः । तमयास्य इति परोक्षमा-
चक्षते ॥ ७ ॥

स प्राणो वा अयास्यः । प्राणो ह वा एनान् स नुनुदे ॥ ८ ॥

स य एवं विद्वानुद्गायति प्राणेनैव देवान् देवलोके दधाति । अपानेन मनुष्यान् मनुष्यलोके । व्यानेन पितॄन् पितृलोके । हिंकारे-
10 णैव वज्रेण अस्मात् लोकाद् द्विषन्तं भ्रातृव्यं नुदते ॥ ९ ॥

इति द्वितीयेऽध्याये तृतीयेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

तं ह ब्रूयाद् दूरं गच्छेति । स यमेव लोकम् असुरा अगच्छंस्तं हैव गच्छति ॥ १ ॥

15 छन्दोभिरेव वाचा यजमानः स्वर्गं लोकं गमयति ॥ २ ॥

ता एता व्याहृतयः । प्रेत्येति वाक् [इति] भूर्भुवः सुवरिति [उदिति] ॥ ३ ॥

तद्यत् प्रेति स प्राणः । तदयं लोकस्तदिमं लोकममुष्मिँल्लोक आभजति ॥ ४ ॥

20 ए (अ+इ) ति अपानः । तदसौ लोकस्तदमुं लोकममुष्मिँल्लोक आभजति ॥ ५ ॥

---

1. MyL. शय्यातं for शर्यातं; L. अमानवं for मानवं.
5. My. om. अयमास्यो; L. अयमयासो ह for अयमास्यो ह.
14. MyL. आगच्छति for गच्छति.
16. वाक् see CN.
18. P. तत्प्राणः, L. सत्प्राणः for स प्राणः

वागिति तद् ब्रह्म । तदिदमन्तरिक्षम् ॥ ६ ॥

भूर्भुवःसुवरिति सा त्रयी विद्या ॥ ७ ॥

उदिति सोऽसावादित्यः । तद् यदुदिति उदिव श्लेषयति ॥ ८ ॥

तद्यदेकमेवाभिसंपद्यते तस्मादेकवीरः । एको ह तु सन् वीरो वीर्यवान् भवति । आहास्यैको वीरो वीर्यवान् जायते । य एवं वेद ॥ ९ ॥ 5

तदु होवाच शाट्यायनिः । बहुपुत्र एष उद्गीथ इत्येवोपासितव्यम् । बहवो ह्येत आदित्यस्य रश्मयः तेऽस्य पुत्राः । तस्मात् बहुपुत्र एष उद्गीथ इत्येवोपासितव्यम् इति ॥ १० ॥

इति द्वितीयेऽध्याये तृतीयेऽनुवाके तृतीयः खण्डः 10

॥ तृतीयोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

8. Pl. आदित्यरश्मयः for आदित्यस्य रश्मयः; MyL. तस्य for तेऽस्य.

चतुर्थोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

देवासुराः समयतन्तेत्याहुः । न ह वै तद् देवासुराः संयेतिरे । प्रजापतिश्च ह वै तन्मृत्युश्च संयेताते ॥ १ ॥

5 तस्य ह प्रजापतेर्देवाः प्रियाः पुत्राः अन्त आसुः । तेऽब्रियन्त । तेनोद्गात्रा दीक्षामहै येनापहत्य मृत्युमपहत्य पाप्मानं स्वर्गं लोकमियामेति ॥ २ ॥

तेऽब्रुवन् वाचोद्गात्रा दीक्षामहा इति ॥ ३ ॥

ते वाचोद्गात्रादीक्षन्त । तेभ्य इदं वागागायत् । यदिदं वाचा
10 वदति । यदिदं वाचा भुञ्जते ॥ ४ ॥

तां पाप्मान्वसृज्यत । स यदेव वाचा पापं वदति स एव स पाप्मा ॥ ५ ॥

ते अब्रुवन् । न वै नोऽयं मृत्युं न पाप्मानमत्यवाक्षीत् । मनसोद्गात्रा दीक्षामहा इति ॥ ६ ॥

15 ते मनसोद्गात्रादीक्षन्त । तेभ्य इदं मन आगायत् । यदिदं मनसा ध्यायति । यदिदं मनसा भुञ्जते ॥ ७ ॥

तत् पाप्मान्वसृज्यत । स यदेव मनसा पापं ध्यायति स एव स पाप्मा ॥ ८ ॥

तेऽब्रुवन् । नो न्वाव नोऽयं मृत्युं न पाप्मानमत्यवाक्षीत् ।
20 चक्षुषोद्गात्रा दीक्षामहा इति ॥ ९ ॥

ते चक्षुषोद्गात्रादीक्षन्त । तेभ्य इदं चक्षुरागायत् । यदिदं चक्षुषा पश्यति । यदिदं चक्षुषा भुञ्जते ॥ १० ॥

---

13. MyL. अमृत्युं for मृत्युं.

17. My. om. यद्.

तत् पाप्मान्वसृज्यत । स यदेव चक्षुषा पापं पश्यति स एव स पाप्मा ॥ ११ ॥

तेऽब्रुवन् । नो न्वाव नोऽयं मृत्युं न पाप्मानमत्यवाक्षीत् । श्रोत्रेणोद्गात्रा दीक्षामहा इति ॥ १२ ॥

ते श्रोत्रेणोद्गात्रादीक्षन्त । तेभ्य इदं श्रोत्रमागायत् । यदिदं श्रोत्रेण शृणोति । यदिदं श्रोत्रेण भुञ्जते ॥ १३ ॥ 5

तत् पाप्मान्वसृज्यत । स यदेव श्रोत्रेण पापं शृणोति स एव स पाप्मा ॥ १४ ॥

तेऽब्रुवन् । नो न्वाव नोऽयं मृत्युं न पाप्मानमत्यवाक्षीत् । प्राणेनोद्गात्रा दीक्षामहा इति ॥ १५ । 10

ते प्राणेनोद्गात्रादीक्षन्त । तेभ्य इदं प्राण आगायत् । यदिदं प्राणेन प्राणिति । यदिदं प्राणेन भुञ्जते ॥ १६ ॥

तं पाप्मान्वसृज्यत । स यदेव प्राणेन [पापं] प्राणिति स एव स पाप्मा ॥ १७ ॥

तेऽब्रुवन् । नो न्वाव नोऽयं मृत्युं न पाप्मानमत्यवाक्षीत् । 15 अनेन मुख्येन प्राणेनोद्गात्रा दीक्षामहा इति ॥ १८ ॥

तेऽनेन मुख्येन प्राणेन उद्गात्रादीक्षन्त ॥ १९ ॥

सोऽब्रवीन्मृत्युरेष एषां स उद्गाता येन मृत्युमत्येष्यन्तीति ॥ २० ॥

न ह्येतेन प्राणेन पापं वदति । न पापं ध्यायति । न पापं 20 पश्यति । न पापं शृणोति । न पापं गन्धमपानिति ॥ २१ ॥

तेनापहत्य मृत्युमपहत्य पाप्मानं स्वर्गं लोकमायन् । अपहत्य हैव मृत्युमपहत्य पाप्मानं स्वर्गं लोकमेति । य एवं वेद ॥ २२ ॥ 23

इति द्वितीयेऽध्याये चतुर्थेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

---

10. MyIL. add स before प्राणेन.

22. MyL. गमयन् for आयन्.

द्वितीयः खण्डः

स यथा हृत्वा प्रमृद्यातीयात् एवमेवैतं मृत्युमत्यायन् ॥ १ ॥

स वाचं प्रथमामत्यवहृत् । तां परेण मृत्युं न्यदधात् । सोऽग्नि-रभवत् ॥ २ ॥

5 अथ मनोऽत्यवहृत् । तत् परेण मृत्युं न्यदधात् । स चन्द्रमा अभवत् ॥ ३ ॥

अथ चक्षुरत्यवहृत् । तत् परेण मृत्युं न्यदधात् । स आदि-त्योऽभवत् ॥ ४ ॥

अथ श्रोत्रमत्यवहृत् । तत् परेण मृत्युं न्यदधात् । ता इमा
10 दिशोऽभवन् । ता उ एव विश्वे देवाः ॥ ५ ॥

अथ प्राणमत्यवहृत् । तं परेण मृत्युं न्यदधात् । स वायुर-भवत् ॥ ६ ॥

अथात्मने केवलमेवान्नाद्यमागायत् ॥ ७ ॥

स एष एवायास्यः । [यद्] आ[सा] सेधति तस्मादयास्यः
15 (आस्यः ?) । यद्वेवास्ये रमते तस्मादु एवायास्यः ॥ ८ ॥

स एष एवाङ्गिरसः । अतो हीमान्यङ्गानि रसं लभन्ते । तस्मादाङ्गिरसः । यद्वेवैषामङ्गानां रसः तस्माद्वेवाङ्गिरसः ॥ ९ ॥

तं देवा अब्रुवन् । केवलं वा आत्मनेऽन्नाद्यमागासीः । अनु न
19 एतस्मिन्नन्नाद्यमाभज । एतदस्यानामयत्वमस्तीति ॥ १० ॥

---

2. MyI. वीय for स यथा; MyLI. before एवम् add सः;
MyL. अत्यायत् for अत्यायन्; My. after मृत्युमायन् adds स आदित्योऽभवत् । अथ श्रोत्रमत्यवहृत् । तत्परेण मृत्युं न्यदधात् । स चन्द्रमा अभवत् । अथ चक्षुरत्यवहृत् । तत्परेण मृत्युं न्यदधात् ।

14. MyI. आस्ये य्येति, P. आस्ये धीयते L. आसेध्यति for आसा सेधति see CN.

15. MyI. उ यद्वेऽङ्गस्योमते, P. यद्वेवा[यम्]आस्य रमते for यद्वेवास्ये रमते.

16. I. om. एषः

18. MyI. आगा for आगासीः.

19. L. अन्नाद्यम् आभजः, My. अन्नाद्य आगं P. अनाद्य आभज for अन्नाद्यमाभज; LMy. आमयत्वमसि for अनामयत्वमस्ति.

तं वै मा प्रविशतेति । स वा आकाशान् कुरुष्वेति । स इमान् प्राणानाकाशानकुरत ॥ ११ ॥

तं वागेव भूत्वाग्निः प्राविशत् । मनो भूत्वा चन्द्रमाः । चक्षुर्भूत्वा आदित्यः । श्रोत्रं भूत्वा दिशः । प्राणो भूत्वा वायुः ॥ १२ ॥

एषा वै दैवी परिषत् । दैवी सभा । दैवी संसत् ॥ १३ ॥ 5

गच्छति ह वा एतां दैवीं परिषदं दैवीं सभां दैवीं संसदम् । य एवं वेद ॥ १४ ॥

इति द्वितीयेऽध्याये चतुर्थेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

यत्रो ह वै क्व चैता देवता निस्पृशन्ति न हैव तत्र कश्चन पाप्मा न्यङ्गः परिशिष्यते ॥ १ ॥ 10

स विद्वान्नेह कश्चन पाप्मा न्यङ्गः परिशेक्ष्यते । सर्वमेवैता देवताः पाप्मानं निधक्ष्यन्तीति । तथा हैव भवति ॥ २ ॥

य उ ह वा एवंविदमृच्छति । यथैता देवता ऋत्वा नीयादेवं न्येति । एतासु ह्येवैनं देवतासु प्रपन्नम् एतासु वसन्तमुपवदति ॥ ३ ॥ 15

तस्य हैतस्य नैव काचनार्तिरस्ति । य एवं वेद । य एवैनमुपवदति स अर्तिमार्छति ॥ ४ ॥

स य एनमृच्छादेव ता देवता उपसृत्य ब्रूयात् अयं मा आरत् स इमामार्तिं न्येत्विति । तां हैवार्तिं न्येति ॥ ५ ॥ 19

---

1. P. om. मा; LMy. आकाशात् for आकाशान्.
2. MyL. आशासनं कुरुत for आकाशानकुरुत.
3. MyL. प्रविशन् for प्राविशत्.
10. L. चेता for चैता.
12. LMy. परिशेक्षते for परिशेक्ष्यते; L. एवं for एव; My. om. सर्वमेवैता . . . न्येति एतासु. L. 15.
15. L. नेति for न्येति.
18. My. °हृत्य for °सृत्य; अयममारात् for अयं मा आरत्.

यावदा वशा उ हास्ये मे प्राणा अस्मिँल्लोक एतावदा वशा उ हास्यैता देवता अमुष्मिँल्लोके भवन्ति ।। ६ ।।

तस्माद्‌ु हैवं विद्वान् नैवागृहतायै बिभीयान्नालोकतायै । एता मे देवता अस्मिँल्लोके गृहान् करिष्यन्ति । एता अमुष्मिँल्लोके भवन्ति ।
5 तस्माद्‌ु लोकं प्रदास्यन्तीति ।। ७ ।।

तस्माद्‌ु हैवं विद्वान्नैवागृहतायै बिभियान्नालोकतायै । एता मे देवता अस्मिँल्लोके गृहेभ्यो गृहान् करिष्यन्ति स्वेभ्य आयतनेभ्य इति हैव विद्यात् । एता अमुष्मिँल्लोके लोकं प्रदास्यन्तीति ।। ८ ।।

तस्माद्‌ु हैवं विद्वान् नैवागृहतायै बिभीयान्नालोकतायै । एता म
10 एतदुभयं संनंस्यन्तीति हैव विद्यात् । तथा हैव भवति ।। ९ ।।

इति द्वितीयेऽध्याये चतुर्थेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

।। चतुर्थोऽनुवाकः समाप्तः ।।

---

1. P. आवासा: for आ वशा:
2. My. after भवन्ति adds तस्मादु लोकं प्रदास्यन्तीति ।
3. MyL. अग्रहतायै for अगृहतायै.
5. L. प्र व [ा] दास्यन्तीति for प्रदास्यन्तीति.
7. My. इहैव for इति हैव.
8. LMy. एवा ता, P. [एता] देवता for एता see CN.

पञ्चमोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

देवा वै ब्रह्मणो वत्सेन वाचमदुह्रन् । अग्निर्ह वै ब्रह्मणो वत्सः ॥ १ ॥

सा या सा वाग् ब्रह्मैव तत् । अथ योऽग्निर्मृत्युः सः ॥ २ ॥ 5

तामेतां वाचं यथा धेनं वत्सेनोपसृज्य प्रत्तां प्रत्तां दुहीत । एवमेव देवा वाचं सर्वान् कामान् अदुह्रन् ॥ ३ ॥

दुहे ह वै वाचं सर्वान् कामान् । य एवं वेद । स हैषो नानृतां वाचं देवीमुदिन्धे वद वद वदेति ॥ ४ ॥

तद्यदिह पुरुषस्य पापं कृतं भवति तदाविष्करोति । यदिहैनदपि रहसीव कुर्वन् मन्यतेऽथ हैनदाविरेव करोति । तस्माद्वाव पापं न कुर्यात् ॥ ५ ॥ 10

इति द्वितीयेऽध्याये पञ्चमेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

एष उ ह वाव देवानां नेदिष्ठमुपचर्यो यदग्निः ॥ १ ॥ 15

तं साधूपचरेत् । य एनमस्मिँल्लोके साधूपचरति तमेषोऽमुष्मिँल्लोके साधूपचरति ॥ २ ॥

अथ य एनमस्मिँल्लोके नाद्रियते तमेषोऽमुष्मिँल्लोके नाद्रियते । तस्माद्वा अग्निं साधूपचरेत् ॥ ३ ॥

तं नैव हस्ताभ्यां स्पृशेत् । न पादाभ्यां न दण्डेन ॥ ४ ॥ 20

---

6. I.om. प्रत्ताम्.
8. My. हैषो नानृतानां, L. हैषो नानृतो, P. हैषोऽ नानृतो for हैषो नानृतां see CN.
9. My. उर्विन्दे for उदिन्धे; L. वद वदति for वद वद वदेति.
12. MyL. add एष उ हवा after कुर्यात्.
16. My. तासां for तं साधु; MyI. before यः adds सः; L. सः for यः; MyL. साधु चरति for साधूपचरति.
18. L. om. तमेषोऽमुष्मिँल्लोके; MyI. om. लोके.
20. MyI. तद्वैनं, L. तण्डेन for दण्डेन.

हस्ताभ्यां स्पृशति यदस्यान्तिकमवनेनिक्ते । अथ यदभिप्रसारयति तत्पादाभ्याम् ॥ ५ ॥

स एनमास्पृष्ट ईश्वरो दुर्धायां धातोः । तस्माद्वा अग्निं साधूपचरति । सुधायां हैवैनं दधाति ॥ ६ ॥

5 इति द्वितीयेऽध्याये पञ्चमेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

एष उ ह वाव देवानां महाशनतमो यदग्निः ॥ १ ॥

तन्न व्रत्यमददानोऽश्नीयात् । यो वै महाशने अनश्नति अश्नाति ईश्वरो हैनमभिषङ्क्तोः । पूतिमिव हाश्नीयात् ॥ २ ॥

10 अथो ह प्रोक्तेऽशने ब्रूयात् समिन्त्स्वाग्निमिति । स यथा प्रोक्तेऽशने श्रेयाँसं परिवेष्टवै ब्रूयात् तादृक् तत् ॥ ३ ॥

एतदु ह वाव साम तद्वाक् । यो वै चक्षुः साम श्रोत्रं सामेत्युपास्ते न ह तेन करोति ॥ ४ ॥

अथ यदादित्यः साम चन्द्रमाः सामेत्युपास्ते न हैव तेन
15 करोति ॥ ५ ॥

अथ यो वाक् सामेत्युपास्ते स एवानुष्ठ्या साम वेद । वाचा
17 हि साम्नार्त्विज्यं क्रियते ॥ ६ ॥

---

3. I. दूर्ध्वायां for दुर्धायां; My. जातो for धातोः
8. My. प्रत्यङन्द्रासीन; LI. प्रत्यङ्ङासीनः for व्रत्यमददानः
9. MyI. पूतिरिव मिहा° L. पूतिरिवमिव हा° for पूतिमिव हा°.
11. I. तम् for तत्,
12. I. यद् for तद्.
13. MyL. नाह for न ह.
14. MyL. नाहैव for न हैव.
16. My. काचामेहि for वाचा हि.

स यो वाचः स्वरो जायते सोऽग्निः । वाग्वेव वाक् । तदत्रै-
कधा साम भवति ॥ ७ ॥

स य एवमेतदेकधा साम भवद्वेद एवं हैतदेकधा भवतीति एक-
धेव श्रेष्ठः स्वानां भवति ॥ ८ ॥

तस्मादु हैवंविदमेव साम्नार्त्विज्यं कारयेत् । स ह वाव साम 5
वेद । य एवं वेद ॥ ९ ॥

इति द्वितीयेऽध्याये पञ्चमेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

॥ पञ्चमोऽनुवाकः समाप्तः ॥ 8

॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥

---

3. My. एक एव for एकधेव; I. एकया for एकधा everywere.
5. My. विदयेव for विदमेव.
8. MyL. after पञ्चमोऽनुवाकः समाप्तः add:
   श्रुत्यन्ताशमहीदेवाः श्रीनिवास इति श्रुतः ।
   एकहीनकलाखण्डं शराध्यायमलीलिखत् ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

प्रथमः अनुवाकः

प्रथमः खण्डः

एका ह वाव कृत्स्ना देवता । अर्धदेवता एवान्याः । अयमेव
5 योऽयं पवते ॥ १ ॥

एष एव सर्वेषां देवानां ग्रहाः ॥ २ ॥

स हैषोऽस्तं नाम । अस्तमिति हेह पश्चाद् ग्रहानाचक्षते ॥ ३ ॥

स यदादित्योऽस्तमगाद् इति ग्रहानगाद् इति हैतत् तेन सोऽसर्वः । स एतमेवाप्येति ॥ ४ ॥

10 अस्तं चन्द्रमा एति । तेन सोऽसर्वः । स एतमेवाप्येति ॥ ५ ॥

अस्तं नक्षत्राणि यन्ति । तेन तान्यसर्वाणि । तान्येतमेवापियन्ति ॥ ६ ॥

अन्वग्निर्गच्छति । तेन सोऽसर्वः । स एतमेवाप्येति ॥ ७ ॥

एत्यहः । एति रात्रिः । तेन ते असर्वे । ते एतमेवापीतः ॥ ८ ॥

15 मुह्यन्ति दिशः । न वै ता रात्रिं प्रज्ञायन्ते । तेन ता असर्वाः । ता एतमेवापियन्ति ॥ ९ ॥

वर्षति च पर्जन्यः । उच्च गृह्णाति । तेन सोऽसर्वः । स एतमेवाप्येति ॥ १० ॥

क्षीयन्त आपः । एवमोषधयः । एवं वनस्पतयः । तेन तान्य-
20 सर्वाणि । तान्येतमेवापियन्ति ॥ ११ ॥

तद्यदेतत् सर्वं वायुमेवाप्येति । तस्माद्वायुरेव साम ॥ १२ ॥

---

14. MyLI. अपीताः for अपीतः

15. MyLI. तां for ता,

17. L. before वर्षति adds तद्यदेतत्; MyLI. after असर्वः add स साम वेद.

स ह वै सामवित् । स [कृत्स्नं] साम वेद । य एवं वेद ॥ १३ ॥

अथाध्यात्मम् । न वै स्वपन् वाचा वदति । सेयमेव प्राणमप्येति ॥ १४ ॥

न मनसा ध्यायति । तदिदमेव प्राणमप्येति ॥ १५ ॥

न चक्षुषा पश्यति । तदिदमेव प्राणमप्येति ॥ १६ ॥ 5

न श्रोत्रेण शृणोति । तदिदमेव प्राणमप्येति ॥ १७ ॥

तद्यदेतत्सर्वं प्राणमेवाभिसमेति तस्मात् प्राण एव साम ॥ १८ ॥

स ह वै सामवित् स कृत्स्नं साम वेद । य एवं वेद ॥ १९ ॥

तद्यदिदमाहुर्न बताद्य वातीति हैतत्पुरुषेऽन्तर्निरमिते स पूर्णः स्वेदमान आस्ते ॥ २० ॥ 10

तद्ध शौनकं च कापेयमभिप्रतारिणं च [काक्षसेनिं] ब्राह्मणः परिवेविष्यमाणावुपावव्राज ॥ २१ ॥

इति तृतीयेऽध्याये प्रथमेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

तौ ह बिभिक्षे । तं ह नाददाते को वा को वा इति 15 मन्यमानौ ॥ १ ॥

तौ होपजगौ—

महात्मनश्चतुरो देव एकः कः स जगार भुवनस्य गोपाः ।
तं कापेय न विजानन्त्येकेऽभिप्रतारिन् बहुधा निविष्टम् ॥

इति ॥ २ ॥ 20

---

2. I. सेमम् for सेयम्.
9. P. निरमते, MyI. निरममीते for निरमिते see CN.
15. My. बिभिक्षेत ह for बिभिक्षे तं ह.
18. MyLI. सो for स.
19. MyL. कालपयन for कापेय.

स होवाच अभिप्रतारीमं वाव प्रपद्य प्रतिब्रूहीति । त्वया वायं प्रत्युच्य इति ॥ ३ ॥
तं ह प्रत्युवाच—
आत्मा देवानामुत मर्त्यानां हिरण्यदन्तो रपसो न सूनुः ।
5 **महान्तमस्य महिमानमाहुरनद्यमानो यददन्तमत्ति ॥**
इति ॥ ४ ॥

महात्मनश्चतुरो [देव]एक इति । वाग्वा अग्निः । स महात्मा देवः । स यत्र स्वपिति तद्वाचं प्राणो गिरति ॥ ५ ॥

मनश्चन्द्रमाः । स महात्मा देवः । स यत्र स्वपिति तन्मनः 10 प्राणो गिरति ॥ ६ ॥

चक्षुरादित्यः । स महात्मा देवः । स यत्र स्वपिति तच्चक्षुः प्राणो गिरति ॥ ७ ॥

श्रोत्रं दिशस्ता महात्मानो देवीः । स यत्र स्वपिति तच्छ्रोत्रं प्राणो गिरति ॥ ८ ॥

15 **तद्यन्महात्मनश्चतुरो देव एक** इत्येतद्ध तत् ॥ ९ ॥

कः स जगारेति । प्रजापतिर्वै कः । स हैतज्जगार ॥ १० ॥

भुवनस्य गोपा इति । स उ वाव भुवनस्य गोपाः ॥ ११ ॥

तं कापेय न विजानन्त्येक इति । न ह्येतमेके विजानन्ति ॥१२॥

अभिप्रतारिन् बहुधा निविष्टम् इति । बहुधा ह्येवैष निविष्टो 20 यत्प्राणः ॥ १३ ॥

आत्मा देवानामुत मर्त्यानामिति । आत्मा ह्येष देवानाम् उत 22 मर्त्यानाम् ॥ १४ ॥

---

1. MyL. अभिप्रतारीमायया for अभिप्रतारीमं; I, °प्रतारी मायया for °प्रतारीमं वाव; My. अया for त्वया; I.आया वाव अय for त्वया वायं.
2. MyL. प्रत्युच्चेति for प्रत्युच्य इति.
4. MyL. परसो for रपसो.
5. My. यदि तदन्नम्, LI. यदिदं तम् for यददन्तम्.
7. MyL. वाया for वाग्वा.
13. PL. देवाः for देवीः
16. MyL. सो for स.
21. MyLI. उतो for उत.

हिरण्यदन्तो रपसो न सूनुरिति । न ह्येष सूनुः । सूनुरूपो ह्येष सन्नसूनुः ॥ १५ ॥

महान्तमस्य महिमानमाहुरिति । महान्तं ह्येतस्य महिमानमाहुः ॥ १६ ॥

अनद्यमानो यददन्तमत्तीति । अनद्यमानो ह्येषोऽदन्तमत्ति ॥ १७ ॥ 5

इति तृतीयेऽध्याये प्रथमेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

तस्यैष श्रीरात्मा समुद्गूढो यदसावादित्यः । तस्माद् गायत्रस्य स्तोत्रे नावान्यात् । नेच्छ्रिया अवच्छिद्या इति ॥ १ ॥

स एष एवोक्थम् । यत् पुरस्तादवानिति तदेतदुक्थस्य शिरः । 10 यद्दक्षिणतः स दक्षिणः पक्षः । यदुत्तरतः स उत्तरः पक्षः । यत् पश्चात् [तत्] पुच्छम् ॥ २ ॥

अयमेव प्राण उक्थस्यात्मा । न य एवमेतमुक्थस्यात्मानमात्मन् प्रतिष्ठितं वेद स हामुष्मिँल्लोके साङ्गः सतनुः [सर्वः] संभवति ॥ ३ ॥ 15

शश्वद्ध वा अमुष्मिँल्लोके यदिदं पुरुषस्याण्डौ शिश्नं कर्णौ नासिके यत्किंच अनस्थिकं न संभवति ॥ ४ ॥

अथ य एवमेतमुक्थस्यात्मानमात्मन् प्रतिष्ठितं वेद स हैवामुष्मिँल्लोके साङ्गः सतनुः सर्वः संभवति ॥ ५ ॥

तदेतद्वैश्वामित्रमुक्थम् । तदन्नं वै विश्वं प्राणो मित्रम् ॥ ६ ॥ 20

तद्ध विश्वामित्रः श्रमेण तपसा व्रतचर्येण इन्द्रस्य प्रियं धामोपजगाम ॥ ७ ॥

---

2. सद्धः for सन्न°.
5. MyLI. यदन्तम् for यददन्तम्.
10. I. स्तात् द्वा इति for °स्तादवानिति.
14. MyL. साङ्गतः for साङ्गः

तस्मा उ हैतत्प्रोवाच यदिदं मनुष्यानागतम् ॥ ८ ॥

तद्ध स उपनिषसाद । ज्योतिरेतदुक्थमिति ॥ ९ ॥

ज्योतिरिति द्वे अक्षरे । प्राण इति द्वे । अन्नमिति द्वे । तदेतदन्न एव प्रतिष्ठितम् ॥ १० ॥

5 अथ हैनञ्जमदग्निरुपनिषसाद । आयुरेतदुक्थमिति ॥ ११ ॥

आयुरिति द्वे अक्षरे । प्राण इति द्वे । अन्नमिति द्वे । तदेतदन्न एव प्रतिष्ठितम् ॥ १२ ॥

अथ हैनद्वसिष्ठ उपनिषसाद । गौरेतदुक्थमिति । तदेतदन्नमेव । अन्नं हि गौः ॥ १३ ॥

10 तदाहुर्यदस्य प्राणस्य पुरुषः शरीरम् अथ केनान्ये प्राणाः शरीरवन्तो भवन्तीति ॥ १४ ॥

स ब्रूयाद्यद्वाचा वदति तद्वाचः शरीरम् । यन्मनसा ध्यायति तन्मनसः शरीरम् । यच्चक्षुषा पश्यति तच्चक्षुषः शरीरम् । यच्छ्रोत्रेण शृणोति तच्छ्रोत्रस्य शरीरम् । एवमु हान्ये प्राणाः शरीरवन्तो 15 भवन्तीति ॥ १५ ॥

इति तृतीयेऽध्याये प्रथमेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

तदेतदुक्थं सप्तविधं शस्यते । स्तोत्रियोऽनुरूपो धाय्या प्रगाथः 19 सूक्तं निवित् परिधानीया [इति] ॥ १ ॥

---

1. MyLI. तत इदं for यदिदं.
5. PMy. एनं for एनत्.
8. MpLI. तदु for तदे.
10. I. केनान्येन for केनान्ये.
18. My. सप्तविधा for सप्तविधं; My. स्तोत्रीयः for स्तोत्रियः; MyL. before अनुरूपः adds अग्निः
19. MyL. परिधानीयमेव for परिधानीया.

[देवतैव] स्तोत्रियः । अग्निः अनुरूपः । वायुः धाय्या । अन्त-
रिक्षं प्रगाथः । द्यौः सूक्तम् । आदित्यो निवित् । तस्मात् बह्वृचा
उदिते निविदमधीयन्ते । आदित्यो हि निवित् । दिशः परिधानीया ।
इत्यधिदेवतम् ॥ २ ॥

अथाध्यात्मम् । आत्मैव स्तोत्रियः । प्रजानुरूपः । प्राणो धाय्या । 5
मनः प्रगाथः । शिरः सूक्तम् । चक्षुर्निवित् । श्रोत्रं परिधानीया ॥ ३ ॥

तद्धैतदेके त्रिष्टुभा परिदधति । अनुष्टुभैके । त्रिष्टुभा त्वेव
परिदध्यात् ॥ ४ ॥

तद्धैतदेके एता व्याहृतीरभिव्याहृत्य शंसन्ति । महान् मह्या
समधत्त । देवो देव्या समधत्त । ब्रह्म ब्राह्मण्या समधत्त । तद्यत् 10
समधत्त समधत्तेति ॥ ५ ॥

तस्मादिदानीं पुरुषस्य शरीराणि प्रतिसंहितानि । पुरुषो ह्येत-
दुक्थम् ॥ ६ ॥

महान् मह्या समधत्तेति । अग्निर्वै महान् । इयमेव मही ॥ ७ ॥

देवो देव्या समधत्तेति । वायुर्वै देवोऽन्तरिक्षं देवी ॥ ८ ॥ 15

ब्रह्म ब्राह्मण्या समधत्तेति । आदित्यो वै ब्रह्म द्यौर्ब्राह्मणी ॥ ९ ॥

तासां वा एतासां देवानां द्वयोर्द्वयोर्देवतयोर्नव नवाक्षराणि
संपद्यन्ते । एतदिमे लोकास्त्रिणवा भवन्ति ॥ १० ॥

तद् ब्रह्म वै त्रिवृत् । तद् ब्रह्माभिव्याहृत्य शंसन्ति । एष उ एव
स्तोमः सोऽनुचरः ॥ ११ ॥ 20

यदिममाहुरेकस्तोम इति अयमेव योऽयं पवते । एषोऽधिदेवतम् ।
प्राणोऽध्यात्मम् । तस्य शरीरमनुचरः ॥ १२ ॥ 22

---

1. P. इयमेव for [देवतैव] see CN.
9. MyLI. after शंसन्ति add तदुक्थं.
15. My. देवा for देवो°; MyI. देवाः for देवी.
16. P. ब्रह्मा for ब्रह्म.
17. I. देवतानां for देवानां.
18. My. इमौ लोकौ, L. इमे (मौ) लोके (कौ) I. इमौ लोकौ, for इमे लोकाः
20. MyL. सानु° for सोऽनु°.
21. MyL. °दैवतम् for देवतम्.
22. MyLI. °चरन्तम् for चरः

तद्यथा ह वै मणौ मणिसूत्रं संप्रोतं स्याद् एवं हैतस्मिन् सर्वमिदं संप्रोतं गन्धर्वाप्सरसः पशवो मनुष्याः ॥ १३ ॥

इति तृतीयेऽध्याये प्रथमेऽनुवाके चतुर्थः खण्डः

पञ्चमः खण्डः

5 तद्ध मुञ्जः सामश्रवसः प्रययौ । तस्मै ह श्वाजनिर्वैश्यः प्रेयाय ॥ १ ॥

तस्य हान्तरिक्षात् पतित्वा नवनीतपिण्ड उरसि निपपात । तं हादायानुदधौ ॥ २ ॥

ततो हैव स्तोमं ददर्शान्तरिक्षे विततं बहुशोभमानम् । तस्यो ह
10 युक्तिं ददर्श ॥ ३ ॥

बहिष्पवमानमासद्य [—] प्राण्य इति कुर्यात् [——] अपान्य इति । [विवक्षेतैव] वाचा दिदृक्षेतैवाक्षिभ्याम् । शुश्रूषेतैव कर्णाभ्याम् । स्वयमिदं मनोयुक्तम् ॥ ४ ॥

तद्यत्र वा इषुरत्यग्रो भवति न वै स ततो हिनस्ति । तदु वा
15 एतं नोवाप्नुयात् । प इत्येवापान्यात् । तद् यथा बिम्बेन मृगमानयेत् एवमेव एनमेतया देवतयानयति । स युक्तः करोति । एषो एवापि युक्तिः ॥ ५ ॥

इति तृतीयेऽध्याये प्रथमेऽनुवाके पञ्चमः खण्डः

19 ॥ प्रथमोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

1. एवं हैतस्मिन् see CN.
5. MyLI. साहश्रवसः for सामश्रवसः
6. MyL. प्रययौ for प्रेयाय.
11. My. आसाद्य for आसद्य see CN. L. प्राह्य for प्राण्य; I. om. प्राण्य.
14. MyL. अस्ति for हिनस्ति.
16. P. एष for एषो.
17. P. युक्तः MyI. अयुक्तिः for युक्तिः

द्वितीयोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

योऽसौ साम्नः प्रत्तिं वेद प्र हास्मै दीयते ॥ १ ॥

ददा इति ह वा अयमग्निर्दीप्यते । तथेति वायुः पवते । हन्तेति चन्द्रमाः । ओमित्यादित्यः ॥ २ ॥ 5

एषा ह वै साम्नः प्रत्तिः । एतां ह वै साम्नः प्रत्तिं सुदक्षिणः क्षैमिर्विदांचकार ॥ ३ ॥

तां हैतां होतुर्वाज्ये गायेत् । मैत्रावरुणस्य वा तां ददा३ तथा३ हन्ता३ हिम्भा ओवा इति । प्र ह वा अस्मै दीयते ॥ ४ ॥

[सः] अप्यन्यान् बहूनुपर्युपरि य एवमेतां साम्नः प्रत्तिं वेद ॥ ५ ॥ 10

य उ ह वा अबन्धुर्बन्धुमत्साम वेद यत्र हाप्येनं न विदुर्यत्र रोषन्ति यत्र परीव चक्षते तद्धापि श्रैष्ठ्यमाधिपत्यमन्नाद्यं पुरोधां पर्येति ॥ ६ ॥

अग्निर्ह वा अबन्धुर्बन्धुमत्साम । कस्माद्धा ह्येनं दार्वोः कस्माद्धा पर्यावृत्य मन्थन्ति । स श्रैष्ठ्याय आधिपत्याय अन्नाद्याय पुरोधायै जायते ॥ ७ ॥ 15

स यत्र ह वा अप्येवंविदं न विदुः यत्र रोषन्ति यत्र परीवचक्षते तद्धापि श्रैष्ठ्यमाधिपत्यमन्नाद्यं पुरोधां पर्येति ॥ ८ ॥

इति तृतीयेऽध्याये द्वितीयेऽनुवाके प्रथमः खण्ड. 19

---

3. MyI. योऽसां साम्नः प्रवृत्तिं for योऽसौ साम्नः प्रत्तिं; MyI. om. वेद .... साम्नः प्रत्तिं L. 6; L. प्रतिं for प्रत्तिं.
6. MyL. प्रवृक्तिः for प्रत्तिः; MyL. प्रवृक्तिं for प्रत्तिं.
10. MyI. प्रवृत्तिं L. प्रक्तिं for प्रत्तिं.
11. MyL. अबन्धु for अबन्धुः
12. MyL. अन्नाद्यां for अन्नाद्यं.
18. MyI. तथा हि for तद्धापि.

द्वितीयः खण्डः

स्वयमु तत्र यत्रैनं विदुः ॥ १ ॥

सुदक्षिणो ह वै क्षैमिः प्राचीनशालिः जाबालौ ते ह सब्रह्म-चारिण आसुः ॥ २ ॥

5 ते हेमे बहुजप्यस्य चान्यस्य चानूचिरे प्राचीनशालिश्च जाबालौ च ॥ ३ ॥

अथ ह स्म सुदक्षिणः क्षैमिर्यदेव यज्ञस्याञ्जो यत्सुविदितं तद्ध स्मैव पृच्छति ॥ ४ ॥

त उ ह वा अपोदिता व्याक्रोशमानाश्चेरुः । शूद्रो दुरनूचान इति

10 ह स्म सुदक्षिणं क्षैमिमाक्रोशन्ति प्राचीनशालिश्च जाबालौ च ॥ ५ ॥

स ह स्माह सुदक्षिणः क्षैमिः यत्र भूयिष्ठाः कुरुपाञ्चालाः समागता भवितारः तन्न एष संवादो नानुपदृष्टे शूद्रा इव संवदिष्यामहे इति ॥ ६ ॥

ता उ ह वै जाबालौ दिदीक्षाते शुक्रश्च गोश्रुश्च । तयोर्ह

15 प्राचीनशालिर्वृत उद्गाता ॥ ७ ॥

स तद्ध सुदक्षिणोऽनुबुबुधे जाबालौ हादीक्षिषातामिति । स ह संग्रहीतारमुवाचानयस्व अरे जाबालौ हादीक्षिषातां तद्गमिष्याव इति ॥ ८ ॥

19 इति तृतीयेऽध्याये द्वितीयेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

---

3. L. प्राजौनशाः लिजाबालि उतेह for प्राचीन .... ते ह; MyI. जाबाला उ ते ह for जाबालौ ते ह; My. ब्रह्म° for सब्रह्म°.
5. MyL. हैमे for हेमे.
7. MyL. सुदक्षिणं for सुदक्षिणः; My. अजः for अञ्जः
9. MyI. अवोदिताः L. अपोजिताः for अपोदिताः; My. प्राक्रोशमानाः, L. अप्याक्रोशमानाः for व्याक्रोशमानाः
12. My. द्रष्टे शूद्रानुव for °दृष्टे शूद्रा इव; L. संपतिष्यामहे for संवदिष्यामहे.
14. L.ददीक्षाते for दिदीक्षाते; MyL.गोश्रूश्च for गोश्रुश्च; My.तयोस्तत् for तयोर्ह.
15. MyL. व्रत for वृत.
16. & 17. MyI. अदिदीक्षिषाताम् for अदीक्षिषाताम्.
17. MyL. आनया स्वरे for आनयस्व अरे.

तृतीयः खण्डः

तस्य ह ज्ञातिका अश्रुमुखा इवासुः । अन्यतरां वा अयमुपागादिति ॥ १ ॥

अथ ह स्म वैय्यः पुरा बह्वावाद्यं वदति । अन्यतराम् उपागात् इति ह स्मैनं मन्यते । अथो ह स्मैनम मृतमिति वैवोपासते ॥ २ ॥ 5

तं ह संग्रहीतोवाच । अथ यद् भगवस्ते ताभ्यां न कुशलं तथेत्थमात्थेति ॥ ३ ॥

ओमिति होवाच । गन्तव्यं म आचार्यः सूयमानममन्यतेति ॥ ४ ॥

स ह रथमास्थाय प्रधावयांचकार । तं ह स्म प्रतीक्षन्ते ॥ ५ ॥

कं जानीतेति । सुदक्षिण इति । न वै नूनं स इदमभ्यवेयादिति । स एवेति ॥ ६ ॥ 10

स ह सोपानादेवान्तर्वेद्यवस्थायोवाच अङ्ग न्वित्थं गृहपता३इति । तं ह नानूदतिष्ठासत् । स होवाचानूत्थाता म एधि । कृष्णाजिनोऽसि [इति] । तदिमे कुरुपाञ्चाला अविदुरनूत्थातैव त इति होचुः ॥ ७ ॥

तं ह कनीयान् भ्रातोवाच । अनूत्तिष्ठ । भगव उद्गातारमिति । तं हानूत्तस्थौ ॥ ८ ॥ 15

इति तृतीयेऽध्याये द्वितीयेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

स होवाच । त्रिर्वै गृहपते पुरुषो जायते । पितुरेवाग्रेऽधिजायते । अथ मातुः । अथ यज्ञात् ॥ १ ॥ 20

---

2. MyL. उपागाम् for उपागात्.
4. P. वै यः, My. वैर्यः for वैय्यः
5. MyLI. अमन्यन्ते for मन्यते; P. स्मैनम्मृत्मि for स्मैनममृतमिति; My. [om. इति.
6. I. हथ ग्रही° for ह संग्रही.
7. P. कथे°, My. अथे° for तथे°.
12. I. सोपानदेवतान्तर् for सोपानादेवान्तर्.
13. L. अनूद्धाता मेधि, My. अनूत्थातामेधि for अनूत्थाता म एधि.
14. MyL. add इति after अविदुः
19. स होवाच see CN.

त्रिरु एव म्रियत इति । स यद्ध वा एनमेतत्पिता योन्यां रेतो भूतं सिञ्चति । तत्प्रथमं म्रियते ॥ २ ॥

अन्धमिव वै तमो योनिः । लोहितस्तोको वा वै स तदा भवति । अपां वा स्तोकः । किं हि स तदा भवति ॥ ३ ॥

5 स यस्तां देवतां वेद यां च स ततोऽनुसंभवति या चैनं तं मृत्युमतिवहति स उद्गाता मृत्युमतिवहतीति ॥ ४ ॥

अथ य एनमेतद्दीक्षयन्ति तद् द्वितीयं म्रियते । वपन्ति केशश्मश्रूणि । निकृन्तन्ति नखान् । प्रत्यञ्जन्त्यङ्गानि । प्रत्यञ्जन्त्यङ्गुलीः । अपवृतोऽपवेष्टित आस्ते । न जुहोति । न यजते ।
10 न योषितं चरति । अमानुषीं वाचं वदति । मृतस्य वावैष तदा रूपं भवति ॥ ५ ॥

स यस्तां देवतां वेद, यां च स ततोऽनुसंभवति या चैनं तं मृत्युमतिवहति स उद्गाता मृत्युमतिवहतीति ॥ ६ ॥

अथ य एनमेतदस्माल्लोकात् प्रेतं चित्यामादधति तत् तृतीयं
15 म्रियते ॥ ७ ॥

स यस्तां देवतां वेद यां च स ततोऽनुसंभवति या चैनं तं मृत्युमतिवहति स उद्गाता मृत्युमतिवहतीति ॥ ८ ॥

एतावद्धैवोक्त्वा रथमास्थाय प्रधावयांचकार ॥ ९ ॥

तं ह जाबालं प्रत्येतं कनीयान् भ्रातोवाच कां भवान् शूद्रको
20 वाचमवादीति । हस्तिना गाधमैषीरिति ॥ १० ॥

---

1. L. त्रिव (त्रिरेव) for त्रिरु एव.
3. L. अण्डम् for अन्धम्.
8. L. प्रत्यजति for प्रत्यञ्जन्ति; P. प्रत्यचत्यङ्गुलीः for प्रत्यञ्जन्त्यङ्गुलीः.
10. My. यौषितः, L. यौषितं for योषितं; MyL. वावै सः for वावैषः.
12. MyL. add का before सः.
17. MyL. ins इति after °वहति.
20. MyI. गाथम् for गाधम्; L. ऐक्षीः for ऐषीः.

प्र हैवैनं तच्छशंस यः कथमवोचद् भगव इति । यस्त्रयाणां मृत्यूनां साम्ना अतिवाहं वेद स उद्गाता मृत्युमतिवहतीति ॥ ११ ॥

इति तृतीयेऽध्याये द्वितीयेऽनुवाके चतुर्थः खण्डः

पञ्चमः खण्डः

तं वाव भगवस्ते पितोद्गातारममन्यतेति होवाच । तदु ह प्राचीनशाला विदुर्य एषामयं वृत उद्गातास । तस्मिन् ह नानुविदुः ॥ १ ॥ 5

ते होचुरनुधावत काण्ड्वियवम् इति । तं हानुसस्रुः । ते ह काण्ड्वियवमुद्गातारं चक्रिरे ब्राह्मणं प्राचीनशालिम् ॥ २ ॥

तं हाभ्यवेक्ष्योवाच एवमेष ब्राह्मणो मोघाय वादाय नाग्लायत् । स नाणु साम्नोऽन्विच्छतीति । अति हैवैनं तच्चक्रे ॥ ३ ॥ 10

स यद्ध वा एनमेतत्पिता योन्यां रेतोभूतं सिञ्चति आदित्यो हैनं तद्योन्यां रेतोभूतं सिञ्चति । स ह्यस्य तत्र मृत्योरीशे ॥ ४ ॥

अथो यदेवैनमेतत्पिता योन्यां रेतोभूतं सिञ्चति तद्ध वाव स ततोऽनुसंभवति प्राणं च । यदा ह्येव रेतः सिक्तं प्राण आविशति अथ तत्संभवति ॥ ५ ॥ 15

अथो यदेवैनमेतद्दीक्षयन्ति अग्निर्हैवैनं तद्योन्यां रेतोभूतं सिञ्चति। स हैवास्य तत्र मृत्योरीशे ॥ ६ ॥

अथो यामेवैतां विसर्जनीयामाहुतिमध्वर्युर्जुहोति तामेव स ततोऽनुसंभवति । छन्दांसि चैव ॥ ७ ॥ 19

---

6. MyL. सः for आस.
7. MyI. कान्त्या वयम् for कण्ड्वियवम्.
8. MyI. काण्डीयम् for काण्ड्वियवम्.
10. L. तं for तत्.
13. MyL. after सिञ्चति add अथ होवाच.
15. L. after तत्संभवति ॥ add: अथ य एनमेतद्दीक्षयन्ति अग्निर्हैवैनं तद्योन्यां रेतो भूतं सिञ्चति स हैवास्य तत्र मृत्योरीशे ।
16. My. यः for यद्.
17. My. after ईशे adds: अथो यदेवैनमेतद्दीक्षयन्ति.

अथ य एनमेतदस्माल्लोकात् प्रेतं चित्यामादधति चन्द्रमा हैवैनं तद्योन्यां रेतोभूतं सिञ्चति । स उ हैवास्य तत्र मृत्योरीशे ॥ ८ ॥

अथो यदेवैनमेतदस्माल्लोकात् प्रेतं चित्यामादधति, अथो या एवैता अवोक्षणीया आपस्ता एव ततोऽनुसंभवन्ति प्राणम्वेव । प्राणो
5 ह्यापः ॥ ९ ॥

तं ह वा एवंविदुद्गाता यजमानमोमित्येतेनाक्षरेण आदित्यं मृत्युमतिवहति । वागित्यग्निम् । हुमिति वायुम् । भा इति चन्द्र-मसम् ॥ १० ॥

तान् एतान् मृत्यून् साम्नोद्गाता आत्मानं च यजमानं च अति-
10 वहति ओमित्येतेनाक्षरेण प्राणेनामुना आदित्येन ॥ ११ ॥
तस्यैष श्लोकः—

उतैषां ज्येष्ठ उत वा कनिष्ठः
उतैषां पुत्र उत वा पितैषाम् ।
एको ह देवो मनसि प्रविष्टः
15 **पूर्वो ह जज्ञे स उ गर्भोऽन्तः ॥**

इति ॥ १२ ॥

तद्यदेषोऽभ्युक्त इममेव पुरुषं योऽयमाच्छन्नोऽन्तरोमित्येतेनैवा-क्षरेण प्राणेनैवामुनैवादित्येन ॥ १३ ॥

इति तृतीयेऽध्याये द्वितीयेऽनुवाके पञ्चमः खण्डः

20 ॥ द्वितीयोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

1. My. एतस्मात् for एतदस्मात्.
4. L. °भवति for °भवन्ति; MyL. before प्राणमु add इति.
7. My, हुतमिति, L. हुम्मिति for हुमिति.
11. I. तस्यैकः for तस्यैष.
17. P. तद्यदेशः for तद्यदेषः; I. अक्षन्नोऽन्त°, L. अच्छन्नन्त°, My. अक्षं ततः for आच्छन्नोऽन्त°.

तृतीयोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

त्रिर्ह वै पुरुषो म्रियते । त्रिर्जायते ॥ १ ॥

स हैतदेव प्रथमं म्रियते यद् रेतः सिक्तं संभूतं भवति । स प्राणमेवाभिसंभवति । आशामभिजायते ॥ २ ॥ 5

अथैतद् द्वितीयं म्रियते यद् दीक्षते । स छन्दांस्येवाभिसंभवति । दक्षिणामभिजायते ॥ ३ ॥

अथैतत् तृतीयं म्रियते । यन्म्रियते स श्रद्धामेवाभिसंभवति । लोकमभिजायते ॥ ४ ॥

तदेतद् त्र्यावृद् गायत्रं गायति । तस्य प्रथमयावृतेममेव लोकं 10 जयति । यदु चास्मिँल्लोके । तदेतेन चैनं प्राणेन समर्धयति । यमभिसंभवति एतां चास्मा आशां प्रयच्छति यामभिजायते ॥ ५ ॥

अथ द्वितीययावृतेदमेवान्तरिक्षं जयति यदु चान्तरिक्षे तदेतैश्चैनं छन्दोभिः समर्धयति यान्यभिसंभवति । एतां चास्मै दक्षिणां प्रयच्छति । यामभिजायते ॥ ६ ॥ 15

अथ तृतीययावृतामुमेव लोकं जयति । यदु चामुष्मिँल्लोके । तदेतया चैनं श्रद्धया समर्धयति ययैवैनमेतच्छ्रद्धया अग्नावभ्यादधति । समयमितो भविष्यतीति । एतं चास्मै लोकं प्रयच्छति यमभिजायते ॥ ७ ॥

इति तृतीयेऽध्याये तृतीयेऽनुवाके प्रथमः खण्डः 20

---

4. I. after म्रियते adds:- त्रिर्जायते । सहैतदेव प्रथमं म्रियते.

10. MyI. त्रिधावृत् for त्र्यावत्; I. गायन्ति for गायति; MyLI. °वृते इमम् for °वृतेमम्.

11. 14 & 17. MyL. समृद्धयति for समर्द्धयति.

द्वितीयः खण्डः

एतद्वै तिसृभिरावृद्भिरिमांश्च लोकान् जयति । एतैश्चैनं भूतैः समर्धयति । यान्यभि संभवति ॥ १ ॥

अथ वा अतो हिंकारस्यैव । तं ह स्वर्गे लोके सन्तं मृत्यु-
5 रन्वेत्यशनया ॥ २ ॥

श्रीर्वा एषा प्रजापतिः साम्नो यद्धिंकारः । तमिदुद्गाता श्रिया प्रजापतिना हिङ्कारेण मृत्युमपसेधति ॥ ३ ॥

हुम्मेत्याह । मात्र अनुगाः यत्रैतद्यजमान इति हैतत् ॥ ४ ॥

स यथा श्रेयसा सिद्धः पापीयान् प्रतिविजते एवं हैवास्मान्
10 मृत्युः पाप्मा प्रतिविजते ॥ ५ ॥

यन्मेत्याह चन्द्रमा वै मा मासः । एष ह वै मा मासः । तस्मान्मेत्याह । भा इति हैतत् परोक्षेणैव । यस्माद् उ एव मेत्याह । यदु एव मेत्याहैतानि त्रीणि । तस्मान्मेति ब्रूयात् ॥ ६ ॥

इति तृतीयेऽध्याये तृतीयेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

15

तृतीयः खण्डः

हुम्भा इति ब्रह्मवर्चसकामस्य । भातीव हि ब्रह्मवर्चसम् ॥ १ ॥

हुम्बो इति पशुकामस्य । बो इति ह पशवो वाश्यन्ते ॥ २ ॥

18 हुम् बगिति श्रीकामस्य । बगिति ह श्रियं पणायन्ति ॥ ३ ॥

---

4. L. अथो for अतो; My. सितं for सन्तं.
6. LI. तदेतदत्, My. तमेत् for तमिद्.
7. My. उपह्वयति for अपसेधति.
8. My. हुमेव for हुम्मेत्याह; P. मात्र नु for मात्र अनु; MyL. before गाः add इति.
10. MyLI. °विचते for °विजते.
12. P. परोक्षोणेव for परोक्षेणैव.
18. L. श्रिया for श्रियं.

हुम्भा ओवा इत्येतदेवोपगीतम् ॥ ४ ॥

महदिवाभिपरिवर्तयन् गायेदिति ह स्माह नाको महाग्रामो महानिवेशो भवतीति । स यथा स्थाणुमर्पयित्वा इतरेण वेतरेण वा परियायात् तादृक्तत् ॥ ५ ॥

तदु होवाच शाट्यायनिः । कस्मै कामाय स्थाणुमर्पयेत् । 5
अथोपगीतमेवैतत् । नैवैतदाद्रियेतेति नु हिंकारणाम् ॥ ६ ॥

अथ वा अतो निधनमेव । ओवा इति द्वे अक्षरे । अन्तो वै साम्नो निधनम् । अन्तः स्वर्गो लोकानाम् । अन्तो ब्रध्नस्य विष्टपम् ॥ ७ ॥

तमेतदुद्गाता यजमानमोमित्येतेनाक्षरेण अन्ते स्वर्गे लोके 10
दधाति ॥ ८ ॥

य उ ह वा अपक्षो वृक्षाग्रं गच्छति अव वै स ततः पद्यते । अथ यद्वै पक्षी वृक्षाग्रे यदसिधारायां यत् क्षुरधारायाम् आस्ते न वै स ततोऽवपद्यते । पक्षाभ्यां हि संयत आस्ते ॥ ९ ॥

तमेतदुद्गाता यजमानमोमित्येतेनाक्षरेण स्वरपक्षं कृत्वा अन्ते 15
स्वर्गे लोके दधाति । स यथा पक्ष्यबिभ्यदासीत एवमेव स्वर्गे लोके अबिभ्यदास्ते । अथाचरति ॥ १० ॥

ते ह वा एते अक्षरे देवलोकश्चैव मनुष्यलोकश्च । आदित्यश्च ह वा एते अक्षरे चन्द्रमाश्च ॥ ११ ॥

आदित्य एव देवलोकः । चन्द्रमा मनुष्यलोकः । ओमित्यादित्यो 20
वागिति चन्द्रमाः ॥ १२ ॥

तमेतदुद्गाता यजमानमोमित्येतेनाक्षरेण आदित्यं देवलोकं गमयति ॥ १३ ॥

इति तृतीयेऽध्याये तृतीयेऽनुवाके तृतीयः खण्डः 24

---

3. MyLI. इतरे एवेतरेण for इतरेण वेतरेण.

6. I. आद्रियतेति for आद्रियेतेति.

14. L. अप for अव°.

चतुर्थः खण्डः

तं हागतं पृच्छति । कस्त्वमसीति । स यो ह नाम्ना वा गोत्रेण वा प्रब्रूते । तं हाह । यस्तेऽयं मय्यात्मा अभूदेष ते स इति ॥ १ ॥

तस्मिन् हात्मन् प्रतिपत् । तम् ऋतवः संपदार्यपद्गृहीतम् अप-
5 कर्षन्ति । तस्य हाहोरात्रे लोकमाप्नुतः ॥ २ ॥

तस्मा उ हैतेन प्रब्रवीत । कोऽहमस्मि । सुवस्त्वम् । स त्वां सुवर्ग्यं सुवरगामिति ॥ ३ ॥

को ह वै प्रजापतिः । अथ हैवंविदेव सुवर्गः । स हि सुव-र्गच्छति ॥ ४ ॥

10 तं हाह । यस्त्वमसि सोऽहमस्मि । योऽहमस्मि स त्वमसि । एहीति ॥ ५ ॥

स एतमेव सुकृतरसं प्रविशति । यदु ह वा अस्मिँल्लोके मनुष्या यजन्ते यत्साधु कुर्वन्ति तदेषामूर्ध्वमन्नाद्यमुत्सीदति । तदमुं चन्द्रमसं मनुष्यलोकं प्रविशति ॥ ६ ॥

15 तस्येदं मानुषं निकाशनमाण्डमुदरेऽन्तः संभवति । तस्योर्ध्व-मन्नाद्यमुत्सीदति स्तनावभि । स यदा जायते अथास्मै माता स्तनमन्नाद्यं प्रयच्छति ॥ ७ ॥

अजातो ह वै तावत्पुरुषो यावन्न यजते स यज्ञेनैव जायते । स
19 यथाण्डं प्रथमनिर्भिण्णमेवमेव ॥ ८ ॥

---

4. MyL. ते for तम्.

6. P. प्रब्रुवीत for प्रब्रवीत; My. स्वर्गं for सुवर्ग्यं see CN.

13. MyI. जायन्ते for यजन्ते.

15. P. मानुष° for मानुषं; LI. after निकाशनम् add इदम्; P. अण्डम् for आण्डम्.

18. MyI. जायते for यजते.

तदा तं ह वा एवंविदुद्गाता यजमानमोमित्येतेनाक्षरेण आदित्यं देवलोकं गमयति । वागित्यस्मा उत्तरेणाक्षरेण चन्द्रमसमन्नाद्यमक्षितिं प्रयच्छति ॥ ९ ॥

अथ यस्यैतदविद्वानुद्गायति न हैवैनं देवलोकं गमयति । नो एनमन्नाद्येन समर्धयति ॥ १० ॥ 5

स यथाण्डं विदिग्धं शयीत अन्नाद्यमलभमानमेवमेव विदिग्धः शेत अन्नाद्यमलभमानः ॥ ११ ॥

तस्मादु हैवंविदमेवोद्गापयेत । एवंविदि हैवोद्गातरिति हूतः प्रतिशृणुयात् ॥ १२ ॥

इति तृतीयेऽध्याये तृतीयेऽनुवाके चतुर्थः खण्डः 10

॥ तृतीयोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

3. L. प्रयक्षिति for प्रयच्छति.
4. MyL. ना° for न.
6. MyI. विदग्धं for विदिग्धं; MyI. विग्धः for विदिग्धः.
8. MyI. एतत् गावयेत for उद्गापयेत.

चतुर्थोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

वागिति हेन्द्रो विश्वामित्रायोक्थमुवाच । तदेतद्विश्वामित्रा उपासते वाचमेव ॥ १ ॥

5 मनुर्हं वसिष्ठाय ब्रह्मत्वमुवाच । तस्मादाहुर्वासिष्ठमेव ब्रह्मेति ॥ २ ॥

तदु वा आहुः । एवंविदेव ब्रह्मा । क उ एवंविदं वासिष्ठमर्हतीति ॥ ३ ॥

प्रजापतिः प्राजिजनिषत । स तपोऽतप्यत । स ऐक्षत । हन्त नु
10 प्रतिष्ठां जनयै ततो याः प्रजाः स्रक्ष्ये ता एतदेव प्रतिष्ठास्यन्ति । नाप्रतिष्ठाश्चरन्तीः प्रदधिष्यन्त इति ॥ ४ ॥

स इमं लोकमजनयत् अन्तरिक्षलोकममुं लोकमिति । तानिमाँस्त्रींल्लोकान् जनयित्वाभ्यश्राम्यत् ॥ ५ ॥

तान् समतपत् । तेभ्यः संतप्तेभ्यस्त्रीणि शुक्राणि उदायन् । अग्निः
15 पृथिव्या वायुरन्तरिक्षात् आदित्यो दिवः ॥ ६ ॥

स एतानि शुक्राणि पुनरभ्येवातपत् । तेभ्यः संतप्तेभ्यः त्रीण्येव शुक्राण्युदायन् । ऋग्वेद एवाग्नेः, यजुर्वेदो वायोः, सामवेद आदित्यात् ॥ ७ ॥

स एतानि शुक्राणि पुनरभ्येवातपत् । तेभ्यः संतप्तेभ्यः त्रीण्येव
20 शुक्राणि उदायन् । भूरित्येवर्ग्वेदात् भुव इति यजुर्वेदात् सुवरिति सामवेदात् ॥ ८ ॥

---

5. MyI वसिष्ठम् for वासिष्ठम्.
7. My वसिष्ठम्, L. उपासिष्ठम् for वासिष्ठम्.
9. My प्राङ् for प्रा°.
10. MyLI. जनये for जनयै; MyL. ताम् for ताः.
14. MyLI. समभवन् for समतपत्.
16. MyI अपतन्, L. अतपन् for अतपत्.
20. PMyL. स्वर् for सुवर् see CN.

तद्ध वै त्रय्यै विद्यायै शुक्रम् । एतावदिदं सर्वम् । स यो वै त्रयीं विद्यां विदुषो लोकः सोऽस्य लोको भवति । य एवं वेद ॥ ९ ॥

इति तृतीयेऽध्याये चतुर्थेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

अयं वाव यज्ञो योऽयं पवते । तस्य वाक् च मनश्च वर्तन्यौ । 5
वाचा च ह्येष एतन्मनसा च वर्तते ॥ १ ॥

तस्य होताध्वर्युरुद्गातेत्यन्यतरां वाचा वर्तनिं संस्कुर्वन्ति । तस्मात्ते वाचा कुर्वन्ति । ब्रह्मैव मनसान्यतराम् । तस्मात्स तूष्णीमास्ते ॥ २ ॥

स यद्ध सोऽपि स्तूयमाने वा शस्यमाने वा वावद्यमान आसीत । 10
अन्यतरामेवास्यापि तर्हि स वाचा वर्तनिं संस्कुर्यात् ॥ ३ ॥

स यथा पुरुष एकपाद्यन् भ्रेषन्नेति रथो वैकचक्रो वर्तमान एवमेव तर्हि यज्ञो भ्रेषन्नेति ॥ ४ ॥

एतद्ध तद्विद्वान् ब्राह्मण उवाच । ब्रह्माणं प्रातरनुवाक उपाकृते वावद्यमानमासीनमर्धं वा इमे तर्हि यज्ञस्यान्तरगुरिति । अर्धं हि ते 15
तर्हि यज्ञस्यान्तरीयुः ॥ ५ ॥

तस्माद् ब्रह्मा प्रातरनुवाक उपाकृते वचंयम आसीतापरिधानीयाया आ वषट्कारादितरेषां स्तुतशस्त्राणामेवासंस्थायै पवमानानाम् ॥ ६ ॥

स यथा पुरुष उभयापद्यन् भ्रेषं न न्येति रथो वोभयाचक्रो 20
वर्तमान एवमेतर्हि यज्ञो भ्रेषं न न्येति ॥ ७ ॥

इति तृतीयेऽध्याये चतुर्थेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

---

12. MyLI. वर्तमानम् for वर्तमानः.
14. MyLI. उपाकृतो for उपाकृते.
15. MyL. अर्धन्वा for अर्धं वा.
16. MyL. अन्तर्युः for अन्तरीयुः.
17. MyI कृतो for °कृते.
18. L. संस्थायै, MyI. स्थायै for आसंस्थायै.
20. My उभयांचक्रो for उभयाचक्रो.

तृतीयः खण्डः

स यदि यज्ञ ऋक्तो भ्रेषन्नियाद् ब्रह्मणे प्रब्रूतेत्याहुः । अथ यदि यजुष्टो ब्रह्मणे प्रब्रूतेत्याहुः । अथ यदि सामतो ब्रह्मणे प्रब्रूतेत्याहुः । अथ यद्यनुपस्मृतात् कुत इदमजनीति ब्रह्मणे प्रब्रूतेवेत्याहुः ॥ १ ॥

5 स ब्रह्मा प्राङ् उदेत्य स्रुवेण अग्नीध्र आज्यं जुहुयात् भूर्भुवः सुवरित्येताभिर्व्याहृतिभिः ॥ २ ॥

एता वै व्याहृतयः सर्वप्रायश्चित्तयः । तद्यथा लवणेन सुवर्णं संदध्यात् सुवर्णेन रजतं, रजतेन त्रपु, त्रपुणा लोहायसं, लोहायसेन कार्ष्णायसं, कार्ष्णायसेन दारु, दारु च चर्म च श्लेष्मणा एवमेवैवं
10 विद्वाँस्तत्सर्वं भिषज्यति ॥ ३ ॥

तदाहुर्यदहौषीत् मे ग्रहान् मेऽग्रहीत् इत्यध्वर्यवे दक्षिणा नयन्ति आशंसीन्मे वषडक्रणम इति । होत्रे उदगासीत् म इत्युद्गात्रे अथ किं चक्रुषे ब्रह्मणे तूष्णीमासीनाय समावतीरेवेतरैर्ऋत्विग्भिर्दक्षिणा नयन्तीति ॥ ४ ॥

15 स ब्रूयाद् अर्धभाग्घैष यज्ञस्य । अर्धं ह्येष यज्ञस्य वहतीति । अर्धा ह स्म वै पुरा ब्रह्मणे दक्षिणा नयन्तीति । अर्धा इतरेभ्य ऋत्विग्भ्यः ॥ ५ ॥

तस्यैष श्लोकः—

मयीदं मन्ये भुवनादि सर्वं
20 मयि लोका मयि दिशश्चतस्रः ।
मयीदं मन्ये निमिषद्यदेजति
22 मय्याप ओषधयश्च सर्वाः ॥ इति ॥ ६ ॥

---

3. MyLI. यजुषो for यजुष्टो.
5. MyI om. स ब्रह्मा .... अग्नीध्र आ°.
8. MyI. विदध्यात् for संदध्यात्.
12. P. अशंसीत् for आशंसीत्; P. अकर्म, L. अक्रन्म for अक्रणम.
13. LI. इतरे for इतरैः
15. P. °भाग्घ वै सः, My °भायैंषः, L. °भाग्घ्येष for °भाग्घैषः
16. My. अर्धं for अर्धा.

मयीदं मन्ये भुवनादि सर्वम् इत्येवंविदं ह वावेदं सर्वं भुवनमन्वायत्तम् । **मयि लोका मयि दिशश्चतस्रः** इति एवंविदि ह वाव लोकः । एवंविदि दिशश्चतस्रः । **मयीदं मन्ये निमिषद्यदेजति मय्याप ओषधयश्च सर्वा** इत्येवंविदि ह वावेदं सर्वं भुवनं प्रतिष्ठितम् ।। ७ ।।

तस्मादु हैवंविदमेव ब्रह्माणं कुर्वीत । स ह वाव ब्रह्मा य एवं वेद ।। ८ ।। 5

इति तृतीयेऽध्याये चतुर्थेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

अथ वा अतः स्तोमभागानामेवानुमन्त्राः ।। १ ।।

तद्धैतदेके स्तोमभागैरेवानुमन्त्रयन्ते । तत्तथा न कुर्यात् ।। २ ।। 10

देवेन सवित्रा प्रसूतः प्रस्तोतर्देवेभ्यो वाचमिष्येत्यु हैकेऽनुमन्त्रयन्ते सविता वै देवानां प्रसविता सवित्रा प्रसूता इदमनु मन्त्रयामह इति वदन्तः । तदु तथा न कुर्यात् ।। ३ ।।

भूर्भुवः सुवरित्यु हैकेऽनुमन्त्रयन्त एषा वै त्रयी विद्या । त्रय्यैवेदं विद्ययानुमन्त्रयामह इति वदन्तः । तदु तथा नो एव कुर्यात् ।। ४ ।। 15

ओमित्येवानुमन्त्रयेत ।। ५ ।।

अथैष वसिष्ठस्यैकस्तोमभागानुमन्त्रः । तेन हैतेन वसिष्ठः प्रजापतिकामोऽनुमन्त्रयांचक्रे देवेन सवित्रा प्रसूतः प्रस्तोतर्देवेभ्यो वाचमिष्य भूर्भुवः सुवरोम् इति । ततो वै स बहुप्रजया पशुभिः प्राजायत ।। ६ ।। 20

---

5. My. एव for वाव.
10. MyL. नु for न.
19. P. बहुः for बहु.
20. MyL. प्रजायत, for प्राजायत.

स एव तेन वसिष्ठस्यैकस्तोमभागानुमन्त्रेणानुमन्त्रयेत बहुरेव प्रजया पशुभिः प्रजायते । इयं त्वेव स्थितिः । ओमित्येवानुमन्त्रयेत ॥ ७ ॥

इति तृतीयेऽध्याये चतुर्थेऽनुवाके चतुर्थः खण्डः

---

5 **पञ्चमः खण्डः**

अथैष वाचा वज्रमुद्गृह्णाति । यदाह सोमः पवत इति वोपावर्तध्वमिति वा वाचैव तद्वाचो वज्रं विगृह्यते वाचः सत्येनातिमुच्यते । तस्मात् ओमित्येवानुमन्त्रयेत ॥ १ ॥

देवा वा अनया त्रय्या सरसयोर्ध्वाः स्वर्गं लोकमुदक्रमात् । ते 10 मनुष्याणामन्वागमाद्बिभ्यतस्त्रयं वेदमपीळयन् ॥ २ ॥

तस्य पीळयन्त एकमेवाक्षरं नाशक्नुवन् पीळयितुम् ओम् इति यदेतत् ॥ ३ ॥

एष उ ह वाव सरसः । सरसा ह वा एवंविदस्त्रयी विद्या भवति ॥ ४ ॥

15 स यां ह वै त्रय्या विद्यया सरसया जितिं जयति यामृद्धिमृद्ध्नोति तां जितिम्; ऋध्नोति तामृद्धिम् । य एवं वेद ॥ ५ ॥

एतद्ध वा अक्षरं त्रय्यै विद्यायै प्रतिष्ठा । ओमिति वै होता प्रतिष्ठितः । ओमित्यध्वर्युः । ओमित्युद्गाता ॥ ६ ॥

एतद्ध वा अक्षरं वेदानां त्रिविष्टपम् । एतस्मिन् वा अक्षरे 20 ऋत्विजो यजमानमाधाय स्वर्गे लोके समूदूहन्ति । तस्मादोमित्येवानुमन्त्रयेत ॥ ७ ॥

इति तृतीयेऽध्याये चतुर्थेऽनुवाके पञ्चमः खण्डः

23 ॥ चतुर्थोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

1. य एतेन for एव तेन; MyL. °मन्त्रयते for °मन्त्रयेत.
6. MyL. यः for यद्.

पञ्चमोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

गुहासि देवोऽसि उप वास्युप तं वायस्व योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः ॥ १ ॥

महिनासि बहुलासि बृहत्यसि रोहिण्यसि अपन्नासि ॥ २ ॥ 5

संभूर्देवोऽसि । समहं भूयासम् । आभूतिरसि । आभूयासम् । भूतिरसि भूयासम् ॥ ३ ॥

यास्ते प्रजा उपदिष्टाः । नाहं तव ताः पर्येमि । उप ते ता दिशामि ॥ ४ ॥

नाम मे । शरीरं मे । प्रतिष्ठा मे । तन्मे त्वयि । तन्मे मोऽपहृथा 10 इति इमां पृथिवीमवोचत् ॥ ५ ॥

तमियमागतं पृथिवी प्रतिनन्दति । अयं ते भगवो लोकः । स ह नावयं लोक इति ॥ ६ ॥

यद्वाव मे त्वयीत्याह । यद्वाव मे पुनर्देहीति ॥ ७ ॥

किं नु ते मयीति । नाम मे शरीरं मे प्रतिष्ठा मे । तन्मे त्वयि 15 तन्मे पुनर्देहीति । तदस्मा इयं पृथिवी पुनर्ददाति ॥ ८ ॥

तामाह । प्र मा वहेति । किमभीति अग्निमिति । तमग्निमभिप्रहति ॥ ९ ॥

सोऽग्निमाहाभिजिदस्यभिजय्यासम् । लोकजिदसि । लोकं जय्यासम् । अत्रिरसि । अन्नम् अद्यासम् । अन्नादो भवति । यस्तु 20 एवं वेद ॥ १० ॥

---

3. My. देवोऽस्मि, L. देवास्मि for देवोऽसि; MyL. वाप्युप for वास्युप; My वसस्वि, L. वयस्वीं for वायस्व.
5. MyL. महिकासि for महिनासि.
6. My. आभूरिति रुस्य, L. आभूरिति रस्य for आभूतिरसि.
13. MyL. om. ह.
16. My. तस्मा for तदस्मा.
19. My. after °जय्यासं adds एव.

संभूर्देवोऽसि । समहं भूयासम् । आभूतिरसि । आभूयासम् । भूतिरसि । भूयासम् ॥ ११ ॥

यास्ते प्रजा उपदिष्टा नाहं तव ताः पर्येमि । उप ते ता दिशामि ॥ १२ ॥

5 तपो मे तेजो मे अन्नं मे वाङ् मे । तन्मे त्वयि । तन्मे मोपहृथा इत्यग्निमवोचत् ॥ १३ ॥

तं तथैवागतमग्निः प्रतिनन्दति । अयं ते भगवो लोकः । स ह नावयं लोक इति ॥ १४ ॥

यद्वाव मे त्वयीत्याह । तद्वाव मे पुनर्देहीति ॥ १५ ॥

10 किंनु ते मयीति । तपो मे तेजो मे अन्नं मे वाङ् मे । तन्मे त्वयि । तन्मे पुनर्देहीति । [तद्] अस्मा अग्निः पुनर्ददाति ॥ १६ ॥

इति तृतीयेऽध्याये पञ्चमेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

तमाह । प्र मा वहेति । किमभीति । वायुमिति । तं वायुमभि-
15 प्रवहति ॥ १ ॥

स वायुमाह । यत् पुरस्ताद्वासि इन्द्रो राजा भूतो वासि । यद्दक्षिणतो वासि ईशानो भूतो वासि । यत्पश्चाद्वासि वरुणो राजा भूतो वासि । यदुत्तरतो वासि सोमो राजा भूतो वासि । यदुपरिष्टाद्वासि प्रजापतिर्भूतो वासि ॥ २ ॥

20 व्रात्योऽस्येकव्रात्योऽनवसृष्टो देवानां बिलमप्यधा ॥ ३ ॥

---

11. My. तस्मात् for तदस्मा.

14. तमाह see CN.

19. P. °ष्टादववासि . . . भूतोऽववासि for °ष्टाद्वासि . . . भूतो वासि.

20. MyL. वधिः for अप्यधा.

तव प्रजास्तवौषधयस्तवापो विचलितमनु विचलन्ति ॥ ४ ॥

संभूर्देवोऽसि समहं भूयासम् । आभूतिरसि आभूयासम् । भूतिरसि भूयासम् ॥ ५ ॥

यास्ते प्रजा उपदिष्टा नाहं तव ताः पर्येमि । उप ते ता दिशामि ॥ ६ ॥ 5

प्राणापानौ मे । श्रुतं मे । तन्मे त्वयि । तन्मे मोपहृथा इति वायुमवोचत् ॥ ७ ॥

तं तथैवागतं वायुः प्रतिनन्दति । अयं ते भगवो लोकः । स ह नावयं लोकः इति ॥ ८ ॥

यद्वाव मे त्वयीत्याह तद्वाह मे पुनर्देहीति ॥ ९ ॥ 10

किं नु मयीति । प्राणापानौ मे । श्रुतं मे । तन्मे त्वयि । तन्मे पुनर्देहीति । तदस्मै वायुः पुनर्ददाति ॥ १० ॥

तमाह प्र मा वहेति । किमभीति । अन्तरिक्षलोकमिति । तमन्तरिक्षलोकमभिप्रवहति ॥ ११ ॥

तं तथैवागतमन्तरिक्षलोकः प्रतिनन्दति । अयं ते भगवो लोकः । 15 स ह नावयं लोक इति ॥ १२ ॥

यद्वाव मे त्वयीत्याह । तद्वाव मे पुनर्देहीति ॥ १३ ॥

किं नु ते मयीति । अयं मे आकाशः स मे त्वयि । तन्मे पुनर्देहीति । तमस्मा आकाशमन्तरिक्षलोकः पुनर्ददाति ॥ १४ ॥

इति तृतीयेऽध्याये पञ्चमेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः 20

तृतीयः खण्डः

तमाह । प्र मा वहेति । किमभीति । दिश इति । तं दिशोऽभिप्रवहति ॥ १ ॥ 23

---

19. My. तस्मा for तमस्मा.
22. MyL. तद् for तं.

तं तथैवागतं दिशः प्रतिनन्दन्ति । अयं ते भगवो लोकः । स ह नोऽयं लोकः इति ॥ २ ॥

यद्वाह मे युष्मास्वित्याह । तद्वाह मे पुनर्दत्तेति ॥ ३ ॥

किं नु तेऽस्मास्विति । श्रोत्रमिति । तदस्मै श्रोत्रं दिशः
5 पुनर्ददति ॥ ४ ॥

ता आह प्र मा वहतेति । किमभीति । अहोरात्रयोर्लोकमिति । तमहोरात्रयोर्लोकमभिप्रवहन्ति ॥ ५ ॥

तं तथैवागतमहोरात्रे प्रतिनन्दतः । अयं ते भगवो लोकः । स ह नोऽयं लोक इति ॥ ६ ॥

10 यद्वाह मे युवयोरित्याह । तद्वाह मे पुनर्दत्तमिति ॥ ७ ॥

किं नु ते आवयोरिति । अक्षितिरिति । तामस्मा अक्षिति-महोरात्रे पुनर्दत्तः ॥ ८ ॥

इति तृतीयेऽध्याये पञ्चमेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

15 ते आह प्र मा वहतमिति । किमभीति । अर्धमासानिति । तमर्धमासानभिप्रवहतः ॥ १ ॥

तं तथैवागतमर्धमासाः प्रतिनन्दन्ति । अयं ते भगवो लोकः । स ह नोऽयं लोक इति ॥ २ ॥

यद्वाव मे युष्मास्वित्याह तद्वाह मे पुनर्दत्तेति ॥ ३ ॥

20 किं नु तेऽस्मास्विति । इमानि क्षुद्राणि पर्वाणि । तानि मे युष्मासु । तानि मे प्रति संधत्तेति । तान्यस्यार्धमासाः पुनः प्रति संधदति ॥ ४ ॥

तानाह । प्र मा वहतेति । किमभीति । मासानिति । तं
24 मासानभिप्रवहन्ति ॥ ५ ॥

7. My. तद् for तं.

तं तथैवागतं मासाः प्रतिनन्दन्ति । अयं ते भगवो लोकः । स ह नोऽयं लोक इति ॥ ६ ॥

यद्वाव मे युस्मास्वित्याह । तद्वाव मे पुनर्दत्तेति ॥ ७ ॥

किं नु तेऽस्मास्विति । इमानि स्थूलानि पर्वाणि । तानि मे प्रति संधत्तेति । तान्यस्य मासाः पुनः प्रति संदधति ॥ ८ ॥ 5

इति तृतीयेऽध्याये पञ्चमेऽनुवाके चतुर्थः खण्डः

पञ्चमः खण्डः

तानाह । प्र मा वहतेति । किमभीति । ऋतुनिति । तमृतूनभिप्रवहन्ति ॥ १ ॥

तं तथैवागतमृतवः प्रतिनन्दन्ति । अयं ते भगवो लोकः । स ह नोऽयं लोक इति ॥ २ ॥ 10

यद्वाव मे युष्मास्वित्याह । तद्वाव मे पुनर्दत्तेति ॥ ३ ॥

किं नु तेऽस्मास्विति । इमानि ज्यायांसि पर्वाणि । तानि मे युष्मासु तानि मे प्रतिसंधत्तेति । तान्यस्यर्तवः पुनः प्रतिसंधदति ॥ ४ ॥

तानाह । प्र मा वहतेति । किमभीति । तत् संवत्सरमिति । तं संवत्सरमभिप्रवहन्ति ॥ ६ ॥ 15

तं तथैवागतं संवत्सरः प्रतिनन्दति । अयं ते भगवो लोकः । स ह नावयं लोक इति ॥ ६ ॥

यद्वाव मे त्वयीत्याह तद्वाव मे पुनेदहीति ॥ ७ ॥

किं नु ते मयीति । अयं मे आत्मा । स मे त्वयि । तन्मे पुनर्देहीति । तमस्मा आत्मानं संवत्सरः पुनर्ददाति ॥ ८ ॥ 20

इति तृतीयेऽध्याये पञ्चमेऽनुवाके पञ्चमः खण्डः

षष्ठः खण्डः

तमाह । मा प्र वहेति । किमभीति । दिव्यान् गन्धर्वानिति । तं दिव्यान् गन्धर्वानभिप्रवहति ॥ १ ॥

तं तथैवागतं दिव्याः गन्धर्वाः प्रतिनन्दन्ति । अयं ते भगवो
5 लोकः । स ह नोऽयं लोक इति ॥ २ ॥

यद्वाह मे युष्मास्वित्याह । तद्वाव मे पुनर्दत्तेति ॥ ३ ॥

किं तेऽस्मास्विति । गन्धो मे मोदो मे प्रमोदो मे । तन्मे युष्मासु । तन्मे पुनर्दत्तेति । तदस्मै दिव्या गन्धर्वाः पुनर्ददति ॥ ४ ॥

तानाह । प्र मा वहतेति । किमभीति । अप्सरस इति ।
10 तमप्सरसोऽभिप्रवहन्ति ॥ ५ ॥

तं तथैवागतमप्सरसः प्रतिनन्दन्ति । अयं ते भगवो लोकः । स ह नोऽयं लोक इति ॥ ६ ॥

यद्वाव मे युष्मास्वित्याह । तद्वाह मे पुनर्दत्तेति ॥ ७ ॥

किं नु तेऽस्मास्विति । हसो मे क्रीळा मे मिथुनं मे । तन्मे
15 युष्मासु । तन्मे पुनर्दत्तेति । तदस्मा अप्सरसः पुनर्ददति ॥ ८ ॥

इति तृतीयेऽध्याये पञ्चमेऽनुवाके षष्ठः खण्डः

सप्तमः खण्डः

ता आह । प्र मा वहतेति । किमभीति । दिवमिति । तं दिवमभिप्रवहन्ति ॥ १ ॥

20 तं तथैवागतं द्यौः प्रतिनन्दति । अयं ते भगवो लोकः । स ह नावयं लोक इति ॥ २ ॥

यद्वाव मे त्वयीत्याह । तद्वाव मे पुनर्देहीति ॥ ३ ॥

किं नु ते मयीति । तृप्तिरिति । सकृत्तृप्तेव ह्येषा । तामस्मै
24 तृप्तिं द्यौः पुनर्ददाति ॥ ४ ॥

तमाह । प्र मा वहेति । किमभीति । देवानिति । तं देवानभिप्रवहति ॥ ५ ॥

तं तथैवागतं देवाः प्रतिनन्दन्ति । अयं ते भगवो लोकः । स ह नोऽयं लोक इति ॥ ६ ॥

यद्वाव मे युष्मास्वित्याह । तद्वाव मे पुनर्दत्तेति ॥ ७ ॥ 5

किं नु तेऽस्मास्विति । अमृतमिति । तदस्मा अमृतं देवाः पुनर्ददति ॥ ८ ॥

इति तृतीयेऽध्याये पञ्चमेऽनुवाके सप्तमः खण्डः

अष्टमः खण्डः

तानाह । प्र मा वहतेति । किमभीति । आदित्यमिति । 10
तमादित्यमभिप्रवहन्ति ॥ १ ॥

स आदित्यमाह । विभुः पुरस्तात् संपत् पश्चात् । सम्यङ् त्वमसि । समीचो मनुष्यानरोषी रुषतस्त ऋषिः पाप्मानं हन्ति । अपहतपाप्मा भवति यस्त्वेवं वेद ॥ २ ॥

संभूर्देवोऽसि । समहं भूयासम् । आभूतिरसि । आभूयासम् । 15
भूतिरसि । भूयासम् ॥ ३ ॥

यास्ते प्रजा उपदिष्टाः नाहं तव ताः पर्येमि । उप ते ता दिशामि ॥ ४ ॥

ओजो मे । बलं मे । चक्षुर्मे । तन्मे त्वयि । तन्मे मोपहृथा इत्यादित्यमवोचत् ॥ ५ ॥ 20

तं तथैवागतमादित्यः प्रतिनन्दति । अयं ते भगवो लोकः । स ह नावयं लोक इति ॥ ६ ॥ 22

---

4. I. नैकः for लोकः.

13. MyI. करोषि L. करोति for अरोषीः; MyI. रुशतः, L. रिषतः for रुषतः.

15. MyLl. संभूतिः for संभूः.

यद्वाव मे त्वयीत्याह् । तद्वाव मे पुनर्देहीति ॥ ७ ॥

किं नु ते मयीति । ओजो मे । बलं मे । चक्षुर्मे । तन्मे त्वयि । तन्मे पुनर्देहीति । तदस्मा आदित्यः पुनर्ददाति ॥ ८ ॥

तमाह् । प्र मा वहेति । किमभीति । चन्द्रमसमिति । तं
5 चन्द्रमसमभिप्रवहति ॥ ९ ॥

स चन्द्रमसमाह् । सत्यस्य पन्था न त्वा जहाति । अमृतस्य पन्था न त्वा जहाति ॥ १० ॥

नवो नवो भवसि जायमानो भरो नाम ब्राह्मण उपास्से । तस्मात्ते सत्या उभये देवमनुष्या अन्नाद्यं भरन्ति । अन्नादो भवति
10 यस्त्वेवं वेद ॥ ११ ॥

संभूर्देवोऽसि । समहं भूयासम् । आभूतिरसि । आभूयासम् । भूतिरसि । भूयासम् ॥ १२ ॥

यास्ते प्रजा उपदिष्टा नाहं तव ताः पर्येमि । उप ते ता दिशामि ॥ १३ ॥

15 मनो मे । रेतो मे । प्रजा मे । पुनः संभूतिर्मे । तन्मे त्वयि । तन्मे मोपहृथा इति चन्द्रमसमवोचत् ॥ १४ ॥

तं तथैवागतं चन्द्रमाः प्रतिनन्दति । अयं ते भगवो लोकः । स ह नावयं लोक इति ॥ १५ ॥

यद्वाव मे त्वयीत्याह् । तद्वाव मे पुनर्देहीति ॥ १६ ॥

20 किं नु ते मयीति । मनो मे । रेतो मे । प्रजा मे । पुनः संभूतिर्मे । तन्मे त्वयि । तन्मे पुनर्देहीति । तदस्मै चन्द्रमाः पुनर्ददाति ॥ १७ ॥

इति तृतीयेऽध्याये पञ्चमेऽनुवाके अष्टमः खण्डः

---

6. I. om. अमृतस्य .... संभूर्देवोऽसि (L. 11.).
8. My. om. नवो नवो ... °र्देवोऽसि, (L. 11).
15. I. तन्ममोप° for तन्मे मोप°.

नवमः खण्डः

तमाह । प्र मा वहेति । किमभीति । ब्रह्मणो लोकमिति । तमादित्यमभिप्रवहति ॥ १ ॥

स आदित्यमाह । प्र मा वहेति । किमभीति । ब्रह्मणो लोकमिति । तं चन्द्रमसमभिप्रवहति । स एवमेते देवते अनुसंचरति ॥ २ ॥ 5

एषोऽन्तोऽतः परः प्रवाहो नास्ति । यानु कांश्चातः प्राचो लोकानभ्यवादिष्म ते सर्वे आप्ता भवन्ति । ते जिताः तेष्वस्य सर्वेषु कामचरो भवति । य एवं वेद ॥ ३ ॥

स यदि कामयेत । पुनरिहाजायेयेति । यस्मिन् कुले अभिध्यायेत् । यदि ब्राह्मणकुले यदि राजकुले तस्मिन्नाजायते । स एतमेव 10 लोकं पुनः प्रजानन्नभ्यारोहन्नेति ॥ ४ ॥

तदु होवाच शाटचायनिः । बहुव्याहितो वा अयं बहुशो लोकः । एतस्य वै कामाय नु वा ब्रुवते श्राम्यन्ति वा क एतत् प्रास्य पुनरिहेयात् । अत्रैव स्यादिति ॥ ५ ॥

15

इति तृतीयेऽध्याये पञ्चमेऽनुवाके नवमः खण्डः

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

4. Myl. प्रथमो for ब्रह्मणो.
5. My. एतदेव ते for एते देवते.
7. I. तेषु सर्वे for ते सर्वे.

षष्ठोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

उच्चैःश्रवा ह कौपयेयः कौरव्यो राजास । तस्य ह केशी दार्भ्यः पाञ्चालो राजा स्वस्रीय आस । तौ हान्योन्यस्य प्रियावासतुः ॥ १ ॥

5 स होच्चैःश्रवाः कौपयेयोऽस्माल्लोकात् प्रेयाय । तस्मिन् ह प्रेते केशी दार्भ्योऽरण्ये मृगयांचचाराप्रियं विनिनीषमाणः ॥ २ ॥

स ह तथैव पल्ययमानो मृगान् प्रसरन्नन्तरेणैवोच्चैःश्रवसं कौपयेयमधिजगाम ॥ ३ ॥

तं होवाच । दृप्यामि स्वी३ज्जानामीति । न दृप्यसीति 10 होवाच । जानासि स एवास्मि यं मा मन्यस इति ॥ ४ ॥

अथ यद्भगव आहुरिति होवाच । य आविर्भवति अन्येऽस्य लोकमुपयन्तीति । अथ कथमशको म आविर्भवितुमिति ॥ ५ ॥

ओमिति होवाच । यदा वै तस्य लोकस्य गोप्तारमविदेऽतस्त आविरभूवम् । अप्रियं चास्य विनेष्यामि । अनु चैनं शासिष्यामीति ॥ ६ ॥ 15

तथा भगव इति होवाच । तं वै नुत्वा परिष्वजा इति । तं ह स्म परिष्वजमानो यथा धूमं वा पीयात् वायुं वाकाशं वाग्न्यर्चिं वापो वैवं ह स्मैनं व्येति । न ह स्मैनं परिष्वङ्गायोपलभते ॥ ७ ॥

19 इति तृतीयेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

---

3. & 5. I. कौवयेयः for कौपयेयः.

6. My. °चकार प्रियं for चचाराप्रियं.

8. My. कौरवयेयम् I. कौवयेयं for कौपयेयम्.

9. L. द्रव्यामि for दृप्यामि.

12. MyI. भवितुमर्हति for भवितुमिति.

द्वितीयः खण्डः

स होवाच । यद्वै ते पुरा रूपमासीत् तत्ते रूपम् । न तु त्वा परिष्वङ्गायोपलभ इति ॥ १ ॥

ओमिति होवाच । ब्राह्मणो वै मे साम विद्वान् साम्नोदगायत् । स मेऽशरीरेण साम्ना शरीराण्यधूनोत् । तद्यस्य वै किल साम विद्वान् 5 सम्नोद्गायति देवतानामेव सलोकतां गमयतीति ॥ २ ॥

पतङ्गः प्राजापत्य इति होवाच । प्रजापतेः प्रियः पुत्र आस । तस्मा एतत् सामाब्रवीत् । तेन सः ऋषीणामुदगायत् । त एत ऋषयो धूतशरीरा इति ॥ ३ ॥

एतेनो एव साम्नेति होवाच । प्रजापतिर्देवानामुदगायत् । 10 त एत उपरि देवा धूतशरीरा इति ॥ ४ ॥

तस्मिन् हैनमनुशशास । तं हानुशिष्योवाच । यः स्मैवैतत् साम विद्यात् स स्मैव त उद्गायत्विति ॥ ५ ॥

स हानुशिष्ट आजगाम । स ह स्म कुरुपाञ्चालानां ब्राह्मणा-नुपपृच्छमानश्चरति ॥ ६ ॥ 15

इति तृतीयेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

व्यूढच्छन्दसा वै द्वादशाहेन यक्ष्यमाणोऽस्मि । स यो वस्तत्साम वेद यदहं वेद स एव मे उद्गास्यति । मीमांसध्वमिति ॥ १ ॥

तस्मै ह मीमांसमानानामेकश्च न संप्रत्यभिदधाति ॥ २ ॥ 20

---

2. MyLI. ने तु पीष्वङ्गोयोपलभते for न तु त्वा . . . उपलभे.
4. उद्गायत् for उदगायत्.
14. MyL. °शिष्टा for शिष्टः.
18. MyLI. यदि त्वं तत्साम वेत्थ for यो वस्तत्साम वेद.

स ह तथैव पल्ययमानः श्मशाने साधने उपावृतिशयानमुपाधावयांचकार । तं ह च्छाया न प्रजहौ ॥ ३ ॥

तं होवाच । कोऽसीति । ब्राह्मणोऽस्मि । प्रातृदो भाल्ल इति ॥ ४ ॥

5 स किं वेत्थेति । सामेति ॥ ५ ॥

ओमिति होवाच । व्यूढच्छन्दसा वै द्वादशाहेन यक्ष्यमाणोऽस्मि । सं यदि त्वं तत्साम वेत्थ यदहं वेद त्वमेव म उद्गास्यसि । मीमांसस्वेति ॥ ६ ॥

तस्मै ह मीमांसमानस्तदेव संप्रत्यभिदधौ ॥ ७ ॥

10 तं होवाच । अयं म उद्गास्यति इति ॥ ८ ॥

तस्मै ह कुरुपाञ्चालानां ब्राह्मणा असूयन्त आहुः । एषु ह वा अयं कुल्येषु सत्सूद्गास्यति । कस्मा अयमलमिति ॥ ९ ॥

अलं न्वै मह्यमिति ह स्माह । सैवालं मस्यालं मतायैद्गतस्य हालम् एवोज्जगौ । तस्मादालम्यैलाजोद्गातेत्याख्यापयन्ति ॥ १० ॥

15 इति तृतीयेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

तद्ध सात्यकीर्ता आहुः । यां वयं देवतामुपास्महृ एकमेव वयं तस्यै देवतायै रूपं गव्यादिशाम एकं वाहन एकं हस्तिनि एकं पुरुष
19 एकं सर्वेषु भूतेषु । तस्या एवेदं देवतायै सर्वं रूपमिति ॥ १ ॥

1. MyLI. श्मश्रूणां for श्मशाने; P. वा वने for साधने see CN.; P. वावृती, L. उपाव्रती for उपावृति°.
2. P. चायमानः, MyI. जाया न for च्छाया न.
3. MyI. प्रातृर्दो°, L. प्रामृदो for प्रातृदो°.
7. P. om. त्वं.
12. MyLI. कुलेषु for कुल्येषु.
13. I. सैवालममस्यालममतायैः तत ह्यलमम for सैवालं .... ह्यलम् see CN.
14. MyLI. आह्यपयन्ति for आख्यापयन्ति.

तदेतदेकमेव रूपं प्राण एव । यावद्ध्येव प्राणेन प्राणिति ताव-
द्रूपं भवति । तद्रूपं भवति ॥ २ ॥

तदथ यदा प्राण उत्क्रामति दार्वेवेव भूतोऽनर्थ्यः परिशिष्यते । न
किंचन रूपम् ॥ ३ ॥

तस्यान्तरात्मा तपः । तस्मात्तप्यमानस्योष्णतरः प्राणो 5
भवति ॥ ४ ॥

तपसोऽन्तरात्माग्निः । स निरुक्तः । तस्मात् स दहति ॥ ५ ॥

अथाधिदैवतम् । इयमेवैषा देवता योऽयं पवते । तस्मिन्ने-
तस्मिन्नापोऽन्तः । तदन्नम् । सोऽरूक्ष उपासितव्यः । यदस्मिन्नापोऽन्त-
स्तेनारूक्षः ॥ ६ ॥ 10

तस्यान्तरात्मा तपः । तस्मादेष आतपत्युष्णतरः पवते ॥ ७ ॥

तपसोऽन्तरात्मा विद्युत् । स निरुक्तः । तस्मात् सोऽपि
दहति ॥ ८ ॥

तानि वा एतानि चत्वारि साम प्राणो वाङ् मनः स्वरः ।
स एष प्राणो वाचा करोति मनोनेत्रः । तस्य स्वर एव प्रजाः । 15
प्रजावान् भवति । य एवं वेद ॥ ९ ॥

इति तृतीयेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके चतुर्थः खण्डः

पञ्चमः खण्डः

स यो वायुः प्राण एव सः । योऽग्निर्वागेव सा । यश्चन्द्रमा
मन एव तत् । य आदित्यः स्वर एव सः । तस्मादेतमादित्यमाहुः 20
स्वर एतीति ॥ १ ॥

---

1. MyI. एकरूपं for एव रूपं.
2. L. यद् for तद्.
3. MyLI. दार्वेयोव for दार्वेवेव; L. भूतेनर्थः for भूतोऽनर्थ्यः.
6. I. after भवति adds: तद्रूपं भवति.
8. P. °देवतम् for दैवतम्; I. तस्मात् for तस्मिन्.
20. My. आह for आहुः

स यो ह वा अमूर्देवता उपास्ते या अमूरधिदैवतं दुरूपा वा एता दुरनुसंप्राप्या इव । कस्तद्वेद यद्येता अनु वा संप्राप्नुयान्न वा ।। २ ।।

अथ य एना अध्यात्ममुपास्ते स हान्तिदेवो भवति । निर्जीर्यन्तीव वा इत एता अस्य वा एताः शरीरस्य सह प्राणेन निर्जीयन्ति । क उ
5 एव तद्वेद यद्येता अनु वा संप्राप्नुयान्न वा ।। ३ ।।

अथ या एना उभयीरेकधा भवन्तीर्वेद स एवानुष्ठ्या साम वेद । स आत्मानं वेद । स ब्रह्म वेद ।। ४ ।।

तदाहुः । प्रादेशमात्राद्वा इत एता एकं भवन्ति । अतो ह्ययं प्राणः स्वर्यं उपर्युपरि वर्तत इति ।। ५ ।।

10 अथ हैक आहुः । चतुरङ्गुलाद्वा इत एता एकं भवन्तीति । अतो ह्येवायं प्राणः स्वर्यं उपर्युपरि वर्तते इति ।। ६ ।।

स एष ब्राह्मणावर्तः । स य एवमेतं ब्रह्माण आवर्तं वेद अभ्येनं प्रजाः पशव आवर्तन्ते सर्वमायुरेति ।। ७ ।।

स यो हैवं विद्वान् प्राणेन प्राण्य अपानेन अपान्य मनसैता
15 उभयीर्देवता आत्मन्येत्य मुख आधत्ते तस्य सर्वमाप्तं भवति । सर्वं जितम् । न हास्य कश्चन कामोऽनाप्तो भवति । य एवं वेद ।। ८ ।।

इति तृतीयेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके पञ्चमः खण्डः

षष्ठः खण्डः

तदेतन्मिथुनं यद्वाक् च प्राणश्च । मिथुनमृक्सामे । आचतुरं
20 वाव मिथुनं प्रजननम् ।। १ ।।

---

1. PL. °देवतं for °दैवतं; I. द्रूवा for दुरूपा वा.
2. I. °प्रापा for °प्राप्या.
8. My. °मात्राद्वि उत for °मात्राद्वा इत; My. भवति for भवन्ति.
9. My. सृत्युपरि, L. स्वय्युपरि for स्वर्यं उपरि.
10. MyL. चतुरङ्गुल इद्वा (इत्वा L.) for चतुरङ्गुलाद्वा.
11. My. स्वत्युपरि, L. स्वय्युपरि for स्वर्यं उपरि; MyLI. om. इति.
12. P. बाह्मण आवर्तः, MyLI. ब्रह्मणावर्तः for ब्राह्मणावर्तः; I. ब्रह्मणावर्तं for ब्रह्माण आवर्तं.
15. P. उभयोः for उभयीः.

तद्यत्राद आह सोमः पवत इति वोपावर्तध्वमिति वा तत् सहैव वाचा मनसा प्राणेन स्वरेण हिंकुर्वन्ति । तद् हिंकारेण मिथुनं क्रियते ॥ २ ॥

सहैव वाचा मनसा प्राणेन स्वरेण निधनमुपयन्ति । तन्निधनेन मिथुनं क्रियते ॥ ३ ॥ 5

तत्सप्तविधं साम्नः । सप्तकृत्व उद्गाता आत्मानं च यजमानं च शरीरात् प्रजनयति ॥ ४ ॥

यादृशस्यो ह वै रेतो भवति तादृशं संभवति यदि वै पुरुषस्य पुरुष एव यदि गोगौंरेव यद्यश्वस्य अश्व एव यदि मृगस्य मृग एव । यस्यैव रेतो भवति तदेव संभवति ॥ ५ ॥ 10

तद्यथा ह वै सुवर्णं हिरण्यमग्नौ प्रास्यमानं कल्याणतरं कल्याणतरं भवति एवमेव कल्याणतरेण कल्याणतरेण आत्मना संभवति । य एवं वेद ॥ ६ ॥

इति तृतीयेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके षष्ठः खण्डः

सप्तमः खण्डः 15

तदेतदृचाभ्यनूच्यते—

पतङ्गमक्तमसुरस्य मायया हृदा पश्यन्ति मनसा विपश्चितः ।
समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षते
मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः ॥

इति ॥ १ ॥ (ऋ. वे. १०.१७७.१.) 20

---

2. My. हिंकारे, L. हिंकार for हिंकारेण.
8. MyI. यादृशस्य for यादृशस्यो.
16. In PMyLI. तदेतदृचाभ्यनूच्यते is found in the previous Khanda
17. MyL. अत्तम् for अक्तम्.

पतङ्गमक्तमिति । प्राणो वै पतङ्गः । पतन्निव ह्येष्वङ्गेष्वति रथमुदीक्षते । पतङ्ग इत्याचक्षते ॥ २ ॥

असुरस्य माययेति । मनो वा असुरम् । तद्ध्यसुषु रमते । तस्यैष माययाक्तः ॥ ३ ॥

5 **हृदा पश्यन्ति मनसा विपश्चितः** इति । हृदेवं ह्येते पश्यन्ति यन्मनसा विपश्चितः ॥ ४ ॥

समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षत इति । पुरुषो वै समुद्रः । एवंविद उ कवयः । स इमां पुरुषेऽन्तर्वाचं विचक्षते ॥ ५ ॥

मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधस इति । मरीच्य इव वा एता
10 देवता यदग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः ॥ ६ ॥

न ह वा एतासां देवतानां पदमस्ति । पदेनो ह वै पुनर्मृत्युरन्वेति ॥ ७ ॥

तदेतदनन्वितं साम पुनर्मृत्युना । अति पुनर्मृत्युं तरति । य एवं वेद ॥ ८ ॥

15 इति तृतीयेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके सप्तमः खण्डः

अष्टमः खण्डः

पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्ति
तां गन्धर्वोऽवदद् गर्भे अन्तः ।
तां द्योतमानां स्वर्यं मनीषाम्
20 **ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति ॥**

इति ॥ १ ॥ (ऋ. वे. १०.१७७.२.)

---

1. My. अङ्गेष्विति for अङ्गेष्वति.
2. I. उदीरताः for उदीक्षते.
7. P. एव for एवं.
11. My. सः for न.

पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्तीति । प्राणो वै पतङ्गः । स इमां वाचं मनसा बिभर्ति ॥ २ ॥

तां गन्धर्वोऽवदद् गर्भे अन्तः इति । प्राणो वै गन्धर्वः । पुरुष उ गर्भः । स इमां पुरुषे अन्तर्वाचं वदति ॥ ३ ॥

तां द्योतमानां स्वर्यं मनीषाम् इति । स्वर्या ह्येषा मनीषा यद्वाक् ॥ ४ ॥ 5

ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति इति । ओमित्येतदेवाक्षरमृतम् । मनो वा ऋतम् । एवंविद उ कवयः । तेन यदृचं मीमांसन्ते यद्यजुः यत्साम तदेनां निपान्ति ॥ ५ ॥

इति तृतीयेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके अष्टमः खण्डः 10

नवमः खण्डः

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्
आ च परा च पथिभिश्चरन्तम् ।
स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान
आ वरीवर्त्ति भुवनेष्वन्तः ॥ 15

इति ॥ १ ॥ (ऋ. वे. १०.१७७.३)

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम् इति । प्राणो वै गोपाः । स हीदं सर्वमनिपद्यमानो गोपायति ॥ २ ॥

आ च परा च पथिभिश्चरन्तम् इति । तद्ये च ह् वा इमे प्राणा अमी च रश्मय एतैर्ह् वा एष एतदा च परा च पथिभिश्चरति ॥ ३ ॥ 20

स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान इति । सध्रीचीश्च ह्येष एतद्-विषूचीश्च प्रजा वस्ते ॥ ४ ॥ 22

---

3. MyL. वदति for अवदद्.
4. गर्भे अन्तः for गर्भः.
7. MyLI. trans. ओमित्येतदेवाक्षरमृतम् after यत्साम and P. after कवयः
22. MyL, प्रजासस्ते for प्रजा वस्ते.

आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः इति । एष ह्येवैषु भुवनेष्वन्तरा-
वरीवर्ति ॥ ५ ॥

स एष इन्द्र उद्गीथः । स यदैष इन्द्र उद्गीथ आगच्छति
नैवोद्गातुश्चोपगातॄणां च विज्ञायते । इत एवोर्ध्वः स्वर उदेति । स
5 उपरि मूर्ध्नो लेलायति ॥ ६ ॥

स विद्यादागमदिन्द्रः नेह कश्चन पाप्मा न्यङ्गः परिशेक्ष्यत
इति । तस्मिन् ह न कश्चन पाप्मा न्यङ्गः परिशिष्यते ॥ ७ ॥

तदेतदभ्रातृव्यं साम । न ह वा इन्द्रः कञ्चन भ्रातृव्यं पश्यते ।
स यथेन्द्रो न कंचन भ्रातृव्यं पश्यते एवमेव न कंचन भ्रातृव्यं पश्यते ।
10 य एतदेवं वेद । अथो यस्यैवं विद्वानुद्गायति ॥ ८ ॥

इति तृतीयेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके नवमः खण्डः

॥ षष्ठोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

3. MyI. यदेष: for यदैष:.

4. P. स्वर् for स्वर:.

6. MyL. आगत् for आगमत्.

8. MyI. सामाह for साम न ह.

सप्तमोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

प्रजापतिं ब्रह्मासृजत । तमपश्यममुखमसृजत ॥ १ ॥

तमप्रपश्यममुखं शयानं ब्रह्माविशत् । पुरुष्यं तत् । प्राणो वै ब्रह्म । प्राणो वावैनं तदाविशत् ॥ २ ॥ 5

स उदतिष्ठत् प्रजानां जनयिता । तं रक्षांस्यन्वसचन्त ॥ ३ ॥

तमेतदेव साम गायन्नत्रायत । यद् गायन्नत्रायत तद् गायत्रस्य गायत्रत्वम् ॥ ४ ॥

त्रायत एनं सर्वस्मात् पाप्मनो मुच्यते य एवं वेद ॥ ५ ॥

तम् उपास्मै गायता नर (सा. ६५१) इत्यृचा आश्रवणीयेनोपागायन् ॥ ६ ॥ 10

यत् उपास्मै गायता नर इति तेन गायत्रमभवत् । तस्मादेषैव प्रतिपत् कार्या ॥ ७ ॥

पवमानायेन्दावा अभिदेवमिया-हुम्-भाक्षाता इति षोडशाक्षराण्यभ्यगायन्त । षोडशकलं वै ब्रह्म । कलाश एवैनं तद् ब्रह्माविशत् ॥ ८ ॥ 15

तदेतच्चतुर्विंशत्यक्षरं गायत्रम् । अष्टाक्षरः प्रस्तावः । षोडशाक्षरं गीतम् । तच्चतुर्विंशतिः संपद्यन्ते । चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सरः । संवत्सरः साम ॥ ९ ॥

ता ऋचः शरीरेण मृत्युरन्वैत् । तद्यच्छरीरवत्तन्मृत्योराप्तम् । अथ यदशरीरं तदमृतम् । तस्याशरीरेण साम्ना शरीराण्यधूनोत् ॥ १० ॥ 20

इति तृतीयेऽध्याये सप्तमेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

---

3. MyI. अपश्यम्मुमे, L. अपश्यम्मुखम् for अपश्यममुखम्.
4. MyLI. पुरुषं for पुरुष्यं.
5. My. प्राणेन for प्राणो.
10. MyLI. श्रवसीयेन for आश्रवणीयेन.
15. L. °कला for °कलं.
18. MyLI. °मासाः for °मासः.
20. MyLI. तम् for ताः; PL. अन्वैतत् for अन्वैत्.

द्वितीयः खण्डः

ओवा३ च् ओवा३ च् हुंभा ओवा३ च् ओवा इति षोडशाक्षराण्य-
भ्यगायत । षोडशकलो वै पुरुषः । कलाश एवास्य तच्छरीराण्य-
धूनोत् ॥ १ ॥

5 स एषोऽपहतपाप्मा धूतशरीरः । तदेतत्क्रियावृत्तियुदासङ्गा-
यत्यो इत्युदास । आ इति आवृद्यात् । वागिति तद् ब्रह्म । तदि-
दमन्तरिक्षम् । सोऽयं वायुः पवते । हुमिति चन्द्रमाः । भा इत्या-
दित्यः ॥ २ ॥

एतस्य ह वा इदमक्षरस्य क्रतोर्भातीत्याचक्षते ॥ ३ ॥

10 एतस्य ह वा इदमक्षरस्य क्रतोरभ्रमित्याचक्षते ॥ ४ ॥

एतस्य ह वा इदमक्षरस्य क्रतोः कुभ्रमित्याचक्षते ॥ ५ ॥

एतस्य ह वा इदमक्षरस्य क्रतोः शुभ्रमित्याचक्षते ॥ ६ ॥

एतस्य ह वा इदमक्षरस्य क्रतोर्वृषभ इत्याचक्षते ॥ ७ ॥

एतस्य ह वा इदमक्षरस्य क्रतोर्दर्भ इत्याचक्षते ॥ ८ ॥

15 एतस्य ह वा इदमक्षरस्य क्रतोर्यभतीत्याचक्षते ॥ ९ ॥

एतस्य ह वा इदमक्षरस्य क्रतोः संभवतीत्याचक्षते ॥ १० ॥

तद्यत् किंच भा ३ इति च भा ३ इति च तदेतन्मिथुनं गायत्रम् ।
18 प्र मिथुनेन जायते । य एवं वेद ॥ ११ ॥

इति तृतीयेऽध्याये सप्तमेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

---

3. MyL. °कला for °कलो.
5. P. तदेक्रियावृत्ति° MyI. तदेक्रियावृत्ति° for तदेतत्क्रियावृत्ति°; My. °शरीर-मतदे for °शरीरः । तदेतत्°; See CN.
8. P. तदिद् for तदिदम्.
10. My. अभूम् for अभ्रम्.
11. My. कुभूम् for कुभ्रम्.
13. My. वृषा for वृषभः; MyI. om. एतस्य .... दर्भ इत्याचक्षते .... यभतीत्याचक्षते (L. 15.).
14. P. दर्भं for दर्भ.
15. P. यो भाति for यभति.
17. MyLI. चभिति च तदेतत् for च भा३इति च तदेतत्.

तृतीयः खण्डः

तदेतदमृतं गायत्रम् । एतेन वै प्रजापतिरमृतत्वमगच्छत् । एतेन देवाः । एतेनर्षयः ॥ १ ॥

तदेतद् ब्रह्म प्रजापतयेऽब्रवीत् ॥ २ ॥

प्रजापतिः परमेष्ठिने प्राजापत्याय ॥ ३ ॥ 5

परमेष्ठी प्राजापत्यो देवाय सवित्रे ॥ ४ ॥

देवः सविता अग्नये ॥ ५ ॥

अग्निरिन्द्राय ॥ ६ ॥

इन्द्रः काश्यपाय ॥ ७ ॥

काश्यप ऋश्यशृङ्गाय काश्यपाय ॥ ८ ॥ 10

ऋश्यशृङ्गः काश्यपो देवतरसे श्यावसायनाय काश्यपाय ॥ ९ ॥

देवतराः श्यावसायनः काश्यपः श्रुषाय वाह्नेयाय काश्यपाय ॥ १० ॥

श्रुषो वाह्नेयः काश्यपः इन्द्रोताय दैवापाय शौनकाय ॥ ११ ॥

इन्द्रोतो दैवापः शौनकः दृतय ऐन्द्रोतये शौनकाय ॥ १२ ॥

दृतिरैन्द्रोतिः शौनकः पुलुषाय प्राचीनयोग्याय ॥ १३ ॥ 15

पुलुषः प्राचीनयोग्यः सत्ययज्ञाय पौलुषये प्राचीनयोग्याय ॥ १४ ॥

सत्ययज्ञः पौलुषिः प्राचीनयोग्यः सोमशुष्माय सात्ययज्ञये प्राचीनयोग्याय ॥ १५ ॥

सोमशुष्मः सात्ययज्ञिः प्राचीनयोग्यो हृत्स्वाशयाय आल्लकेयाय माहावृषाय राज्ञे ॥ १६ ॥ 20

हृत्स्वाशय आल्लकेयो माहावृषो राजा जनश्रुताय काण्ड्वियाय ॥ १७ ॥

जनश्रुतः काण्ड्वियः सायकाय जानश्रुतेयाय काण्ड्वियाय ॥ १८ ॥ 22

---

5. MyLI. before परमेष्ठिने adds काश्यपो.
12. MyI. शूषाय for श्रुषाय.
13. L. भूषः, MyI. शूषः for श्रुषः.
14. MyLI. दैवापिः for दैवापः.
17. My. °शुष्काय for °शुष्माय, P. सात्ययज्ञाय for सात्ययज्ञये.
19. My. °शुष्कः for शुष्मः.
21. L. °श्रुतायः for °श्रुताय; L. before काण्ड्वियाय adds सात्ययज्ञिः प्राचीनयोग्यो हृत्स्वा.

सायको जानश्रुतेयः काण्ड्व्यो नगरिणे जानश्रुतेयाय काण्ड्व्याय ॥ १९ ॥

नगरी जानश्रुतेयः काण्ड्व्यः शङ्खाय शाट्यायनाय आत्रेयाय॥२०॥

शङ्खः शाट्यायनिः आत्रेयो रामाय क्रातुजातेयाय वैयाघ्रपद्याय

5 ॥ २१ ॥

इति तृतीयेऽध्याये सप्तमेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

रामः क्रातुजातेयो वैयाघ्रपद्यः शङ्खाय बाभ्रव्याय ॥ १ ॥

शङ्खो बाभ्रव्यो दक्षाय कात्यायनये आत्रेयाय ॥ २ ॥

10 दक्षः कात्यायनिः आत्रेयः कंसाय वारकये ॥ ३ ॥

कंसो वारकिः प्रोष्ठपदाय वारक्याय ॥ ४ ॥

प्रोष्ठपदो वारक्यः कंसाय वारक्याय ॥ ५ ॥

कंसो वारक्यो जयन्ताय वारक्याय ॥ ६ ॥

जयन्तो वारक्यः कुबेराय वारक्याय ॥ ७ ॥

15 कुबेरो वारक्यो जयन्ताय वारक्याय ॥ ८ ॥

जयन्तो वारक्यो जनश्रुताय वारक्याय ॥ ९ ॥

जनश्रुतो वारक्यः सुदत्ताय पाराशर्याय ॥ १० ॥

सुदत्तः पाराशर्योऽषाढायोत्तराय पाराशर्याय ॥ ११ ॥

अषाढ उत्तरः पाराशर्यो विपश्चिते शकुनिमित्राय पारा-

20 शर्याय ॥ १२ ॥

विपश्चिच्छकुनिमित्रः पाराशर्यो जयन्ताय पाराशर्याय ॥ १३ ॥

23 इति तृतीयेऽध्याये सप्तमेऽनुवाके चतुर्थः खण्डः

---

3. MyI. शिङ्खाय for शङ्खाय.
4. MyL. शिङ्खः for शङ्खः.
8. MyLP. have included the line: रामः क्रातुजातेयो वैयाघ्रपद्यः in the previous Khanda.
9. MyL. कात्यायनाय for कात्यायनये.
18. MyI. आषाढाय for अषाढाय.
19. MyI. आषाढः for अषाढः.

पञ्चमः खण्डः

जयन्तः पाराशर्यः श्यामजयन्ताय लौहित्याय ॥ १ ॥
श्यामजयन्तो लौहित्यः पल्लिगुप्ताय लौहित्याय ॥ २ ॥
पल्लिगुप्तो लौहित्यः सत्यश्रवसे लौहित्याय ॥ ३ ॥
सत्यश्रवा लौहित्यः कृष्णधृतये सात्यकये ॥ ४ ॥ 5
कृष्णधृतिः सात्यकिः श्यामसुजयन्ताय लौहित्याय ॥ ५ ॥
श्यामसुजयन्तो लौहित्यः कृष्णदत्ताय लौहित्याय ॥ ६ ॥
कृष्णदत्तो लौहित्यो मित्रभूतये लौहित्याय ॥ ७ ॥
मित्रभूतिर् लौहित्यः श्यामजयन्ताय लौहित्याय ॥ ८ ॥
श्यामजयन्तो लौहित्यः त्रिवेदाय कृष्णराताय लौहित्याय ॥ ९ ॥ 10
त्रिवेदः कृष्णरातो लौहित्यो यशस्विने जयन्ताय लौहित्याय ॥ १० ॥
यशस्वी जयन्तो लौहित्यो जयकाय लौहित्याय ॥ ११ ॥
जयको लौहित्यः कृष्णराताय लौहित्याय ॥ १२ ॥
कृष्णरातो लौहित्यो दक्षजयन्ताय लौहित्याय ॥ १३ ॥
दक्षजयन्तो लौहित्यो विपश्चिते दृढजयन्ताय लौहित्याय ॥ १४ ॥ 15

विपश्चित् दृढजयन्तो लौहित्यो वैपश्चिताय दार्ढजयन्तये दृढ-जयन्ताय लौहित्याय ॥ १५ ॥

वैपश्चितो दार्ढजयन्तिः दृढजयन्तो लौहित्यो वैपश्चिताय दार्ढ-जयन्तये गुप्ताय लौहित्याय ॥ १६ ॥

तदेतदमृतं गायत्रम् । अथ यान्यन्यानि गीतानि काम्यान्येव 20 तानि । काम्यान्येव तानि ॥ १७ ॥

इति तृतीयेऽध्याये सप्तमेऽनुवाके पञ्चमः खण्डः

॥ सप्तमोऽनुवाकः समाप्तः ॥

इति तृतीयोऽध्यायः 24

---

2. MyLPI. जयन्तः पाराशर्यः is included in the previous Khanda.

3. & 4. I. वल्लि for पल्लि.

23. MyLI. after अनुवाकः समाप्तः ॥ add:—
बहुत्वाद्धारणाशक्ता विस्मरन्त्यल्पबुद्धयः ।
यमहं त्रिंशदध्यायमलिखं तं बृहद्गणम् ॥
MyI. after this add:—श्रीकृष्णाय परमगुरवे नमः ॥

चतुर्थोऽध्यायः

प्रथमोऽनुवाक :

प्रथमः खण्डः

श्वेताश्वो दर्शतो हरिनीलोऽसि हरितस्पृशः समानबुद्धो मा हिंसीः
5 न मां त्वं वेत्थ । प्रद्रव ॥ १ ॥

यदभ्यवचरण अभ्यवैषि स्वपन्तं पुरुषमकोविदम् अश्ममयेन वर्मणा वरुणोऽन्तर्दधातु मा ॥ २ ॥

यदभ्यवचरणाभ्यवैषि स्वपन्तं पुरुषमकोविदम् अयस्मयेन वर्मणा वरुणोऽन्तर्दधातु मा ॥ ३ ॥

10 यदभ्यवचरणाभ्यवैषि स्वपन्तं पुरुषमकोविदं लोहमयेन वर्मणा वरुणोऽन्तर्दधातु मा ॥ ४ ॥

यदभ्यवचरणाभ्यवैषि स्वपन्तं पुरुषमकोविदं रजतमयेन वर्मणा वरुणोऽन्तर्दधातु मा ॥ ५ ॥

यदभ्यवचरणाभ्यवैषि स्वपन्तं पुरुषमकोविदं सुवर्णमयेन वर्मणा
15 वरुणोऽन्तर्दधातु मा ॥ ६ ॥

आयुर्माता मतिः पिता नमस्त आविशोषण । ग्रहो नामासि विश्वायुस्तस्मै ते विश्वाहा नमो नमस्ताम्राय नमो वरुणाय नमो जिघांसते ॥ ७ ॥

यक्ष्म राजन् मा मां हिंसीः । राजन् यक्ष्म मा हिंसीः । तयोः
20 संविदानयोः सर्वमायुरयान्यहम् ॥ ८ ॥

॥ इति चतुर्थेऽध्याये प्रथमोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

6. P. °चरणः for चरण throughout; MyS. after अकोविदम् add इति; My. मन्ममयेन, S. मन्मयेन for अश्ममयेन.
16. MyS. मातन for माता.
17. MyLSI. विश्वाहाय for विश्वाहा.
18. MySI. जिघांसवे for जिघांसते.
20. MyLS. अयाणि for अयानि.

द्वितीयोऽनुवाकः

पुरुषो वै यज्ञः ॥ १ ॥

तस्य यानि चतुर्विंशतिर्वर्षाणि तत् प्रातःसवनम् । चतुर्विंश-त्यक्षरा गायत्री । गायत्रं प्रातःसवनम् ॥ २ ॥

तद् वसूनाम् । प्राणा वै वसवः । प्राणा हीदं सर्वं वस्वाददते ॥ ३ ॥ 5

स यद्येनमेतस्मिन् काल उपतपदुपद्रवेत् स ब्रूयात् प्राणा वै वसवः । इदं मे प्रातःसवनं माध्यंदिनेन सवनेन अनुसंतनुतेति । अगदो हैव भवति ॥ ४ ॥

अथ यानि चतुश्चत्वारिंशतं वर्षाणि तन्माध्यंदिनं सवनम् । 10 चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिष्टुप् । त्रैष्टुभं माध्यंदिनं सवनम् ॥ ५ ॥

तद्रुद्राणाम् । प्राणा वै रुद्राः । प्राणा हीदं सर्वं रोदयन्ति ॥६॥

स यद्येनमेतस्मिन् काल उपतपदुपद्रवेत् । स ब्रूयात् प्राणा रुद्रा इदं मे माध्यंदिनं सवनं तृतीयसवनेनानुसंतनुतेति । अगदो हैव भवति ॥७॥

अथ यान्यष्टाचत्वारिंशतं वर्षाणि तत् तृतीयसवनम् । अष्टा- 15 चत्वारिंशदक्षरा जगती । जागतं तृतीयसवनम् ॥ ८ ॥

तदादित्यानाम् । प्राणा वा आदित्याः । प्राणा हीदं सर्वमा-ददते ॥ ९ ॥

स यद्येनमेतस्मिन् काल उपतपदुपद्रवेत् स ब्रूयात् । प्राणा आदित्या इदं मे तृतीयसवनमायुषानुसंतनुतेति । अगदो हैव भवति ॥ १० ॥ 20

एतद्ध तद्विद्वान् ब्राह्मण उवाच । महिदास ऐतरेय उपतपति । किमिदमुपतपसि योऽहमनेन उपतपता न प्रेष्यामीति । स ह षोडश-शतं वर्षाणि जिजीव । प्र ह षोडशशतं वर्षाणि जीवति नैनं प्राणः साम्यायुषो जहाति । य एवं वेद ॥ ११ ॥

॥ इति चतुर्थेऽध्याये द्वितीयोऽनुवाकः समाप्तः ॥ 25

---

2. S. धर्म्यः for यज्ञः.

7. MySL. प्राणः for प्राणाः; P. om. वै.

10. S. °चत्वारिंशवर्षाणि for चत्वारिंशतं वर्षाणि.

13. My. न यदि for स यदि.

तृतीयोऽनुवाकः

त्रियायुषं कश्यपस्य जमदग्नेस्त्रियायुषम् ।
त्रीण्यमृतस्य पुष्पाणि त्रीण्यायूंषि मेऽकृणोः ॥ १ ॥
स नो मयोभूः पितो आविशस्व शंतोकाय तनुवे स्योनः ॥ २ ॥
5 येऽग्नयः पुरीष्याः प्रविष्टाः पृथिवीमनु ।
तेषां त्वमस्युत्तमः प्र णो जीवातवे सुव ॥ ३ ॥
॥ इति चतुर्थेऽध्याये तृतीयोऽनुवाकः समाप्तः ॥

चतुर्थोऽनुवाकः

अरण्यस्य वत्सोऽसि विश्वो नाम । विश्वाभिरक्षणोऽपां
10 वत्सोऽसि वरुणस्य दूतोऽन्तर्धिर्नाम ॥ १ ॥

यथा त्वममृत मर्तेभ्योऽन्तर्हितोऽसि एवं त्वमस्मानघायुभ्योऽन्तर्धेहि । अन्तर्धिरसि स्तेनेभ्यः ॥ २ ॥
13 ॥ इति चतुर्थेऽध्याये चतुर्थोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

2. P. त्र्यायुषम् see CN.; MyS. काश्यपस्य for कश्यपस्य.
3. My. पुष्णाति for पुष्पाणि.
4. पिताविशस्व शान्तिको यस् for पितो आविशस्वशं—.
9. MySI. अरण्य° for अरण्यस्य; P. अन्तर्धिनाम for अन्तर्धिर्नाम; P. विश्वनामा for विश्वो नाम; MySLI. विश्वाभिरक्षमापां for विश्वाभिरक्षणोऽपां.
10. P. पक्व: for वत्सः.
11. P. अमृतो for अमृत; S. न हितोऽसि for अन्तर्हितोऽसि.

पञ्चमोऽनुवाकः

व्युषि सविता भवसि । उदेष्यन् विष्णुः । उद्यन् पुरुषः । उदितो बृहस्पतिः । अभिप्रयन् मघवा । इन्द्रो वैकुण्ठः मध्यंदिने । भगोऽपराह्णे । उग्रो देवो लोहितायन् । अस्तमिते यमो भवसि ॥ १ ॥

अश्नसु सोमो राजा । निशायां पितृराजः । स्वप्ने मनुष्यान् प्रविशसि । पयसा पशून् ॥ २ ॥ 5

विरात्रे भवो भवसि । अपररात्रे अङ्गिराः । अग्निहोत्रवेलायां भृगुः ॥ ३ ॥

तस्य तदेतदेव मण्डलमूधः । तस्यैतौ स्तनौ यद्वाक् च प्राणश्च । ताभ्यां मे धुक्ष्व अध्यायं ब्रह्मचर्यं प्रजां पशून् स्वर्गं लोकं सजातवनस्याम् ॥ ४ ॥ 10

एता आशिष आशासे । भूर्भुवः सुवः । उदिते शुक्रमादिश । तदात्मन् दधे ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थेऽध्याये पञ्चमोऽनुवाकः समाप्तः ॥ 14

---

3. My. वै कर्णः, S. वै कूर्णः for वैण्कुठः.
5. My. अश्नत्सु, L. अग्नसु for अश्नसु.
9. S. om. तत्; My. ते for तत्.

षष्ठोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

भगेरथो हैक्ष्वाको राजा कामप्रेण यज्ञेन यक्ष्यमाण आस ॥ १ ॥

तदु ह कुरुपाञ्चालानां ब्राह्मणा ऊचुः । भगेरथो ह वा अयमै-
5 क्ष्वाको राजा कामप्रेण यज्ञेन यक्ष्यमाणः एतेन कथां वदिष्याम इति ॥ २ ॥

तं हाभ्येयुः । तेभ्यो हाभ्यागतेभ्योऽपचितीश्चकार ॥ ३ ॥

अथ हैषां स भाग आवव्राज उप्त्वा केशश्मश्रूणि नखान् निकृत्य आज्येन अभ्यज्य दण्डोपानहं बिभ्रत् ॥ ४ ॥

तान् होवाच । ब्राह्मणा भगवन्तः कतमो वस्तद् वेद यथा-
10 श्रावितप्रत्याश्राविते देवान् गच्छत इति ॥ ५ ॥

अथ होवाच । कतमो वस्तद्वेद यद्विदुषः सूद्गाता सुहोता स्वध्वर्युः सुमानुषविदाजायत इति ॥ ६ ॥

अथ होवाच । कतमो वस्तद् वेद यच्छन्दांसि प्रयुज्यन्ते यत्तानि सर्वाणि संस्तुतानि अभिसंपद्यन्ते इति ॥ ७ ॥

15 अथ होवाच । कतमो वस्तद् वेद यथा गायत्र्या उत्तमे अक्षरे पुनर्यज्ञमपिगच्छत इति ॥ ८ ॥

अथ होवाच । कतमो वस्तद्वेद यथा दक्षिणाः प्रतिगृहीता न हिंसन्तीति ॥ ९ ॥

इति चतुर्थेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

20
द्वितीयः खण्डः

एतान् हैनान् पञ्च प्रश्नान् पप्रच्छ ॥ १ ॥

22 तेषां ह कुरुपाञ्चालानां बको दाल्भ्योऽनूचान आस ॥ २ ॥

---

3. SMy. भगो for भगे°.
7. S. सभाभ्यः for स भागः.
8. S. om. आज्येन; My. अञ्ज्य, L. अज्य for आज्येन.
21. S. after एतान् adds व.

स ह्योवाच । यथाश्रावितप्रत्याश्राविते देवान् गच्छतः इति । प्रच्यां वै राजन् दिश्याश्रावितप्रत्याश्राविते देवान् गच्छतः । तस्मात् प्राङ् तिष्ठन्नाश्रावयति प्राङ् तिष्ठन् प्रत्याश्रावयति इति ॥ ३ ॥

अथ ह्योवाच । यद्विदुषः सूद्गाता सुह्योता स्वध्वर्युः सुमानुष-विदाजायत इति । यो वै मनुष्यस्य संभूतिं वेदेति ह्योवाच तस्य सूद्गाता 5 सुह्योता स्वध्वर्युः सुमानुषविदाजायत इति । प्राणा उ ह् वाव राजन् मनुष्यस्य संभूतिरेवेति ॥ ४ ॥

अथ ह्योवाच । यच्छन्दांसि प्रयुज्यन्ते यत्तानि सर्वाणि संस्तुता-न्यभिसंपद्यन्ते इति गायत्रीमु ह् वाव राजन् सर्वाणि च्छन्दांसि संस्तुतान्यभिसंपद्यन्त इति ॥ ५ ॥ 10

अथ ह्योवाच । यथा गायत्र्या उत्तमे अक्षरे पुनर्यज्ञमपिगच्छत इति वषट्कारेणो ह् वाव राजन् गायत्र्या उत्तमे अक्षरे पुनर्यज्ञमपि-गच्छत इति ॥ ६ ॥

इति चतुर्थेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः 15

अथ ह्योवाच । यथा दक्षिणाः प्रतिगृहीता न हिंसन्तीति । यो वै गायत्र्यै मुखं वेदेति ह्योवाच तं दक्षिणाः प्रतिगृहीताः न हिंसन्तीति ॥ १ ॥

अग्निर्हं वाव राजन् गायत्रीमुखम् । तस्माद् यदग्नावभ्यादधाति भूयानेव स तेन भवति वर्धते एवमेवैवं विद्वान् ब्राह्मणः प्रतिगृह्णन् भूयानेव भवति वर्धत उ एवेति ॥ २ ॥ 20

स ह्योवाच । अनूचानो वै किलायं ब्राह्मण आस । त्वामहमनेन यज्ञेनैमीति ॥ ३ ॥ 22

---

2. L. अस्मात् for तस्मात्.
7. MyL. after संभूतिः add धरः; S. संभूतिर्द्धुरः for संभूतिः.
16. The passage अथ ह्योवाच । यथा दक्षिणाः प्रतिगृहीता न हिंसन्तीति is included in the previous chapter in MyLSP.

तस्य वै ते तथोद्गास्यामीति होवाच । यथैकराडेव भूत्वा स्वर्गं लोकमेष्यसीति ॥ ४ ॥

तस्मा एतेन गायत्रेणोद्गीथेनोज्जगौ । स हैकराडेव भूत्वा स्वर्गं लोकमियाय । तेन हैतेन एकराडेव भूत्वा स्वर्गं लोकमेति ॥ ५ ॥

5 ओं वा इति द्वे अक्षरे । ओं वा इति चतुर्थे । ओं वा इति षष्ठे । हुम् भा ओं वागित्यष्टमे ॥ ६ ॥

तेन हैतेन प्रतीदर्शोऽस्य भयदस्यासमात्यस्योज्जगौ ॥ ७ ॥

तं होवाच । किं त आगास्यामीति । स होवाच । हरीमे देवाश्वा वा गायेति । तथेति । तौ हास्मा आजगौ । तौ हैन-
10 माजग्मतुः ॥ ८ ॥

स वा एष उद्गीथः कामानां संवत् । ओंवा३च् ओंवा३च् ओंवा३च् हुम् भा ओं वागिति । साङ्गो हैव सतनुरमृतः संभवति । य एतदेवं वेद । अथो यस्यैवं विद्वानुद्गायति ॥ ९ ॥

इति चतुर्थेऽध्याये षष्ठेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

15 ॥ षष्ठोऽनुवाकः समाप्तः ॥

---

8. S. किंच for किं त.

9. S. वागा एति for वा गायेति.

12. S. साङ्गे for साङ्गो.

सप्तमोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

पुरुषो वै यज्ञः । पुरुषो होद्गीथः । अथैत एव मृत्यवो यदग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः ॥ १ ॥

ते ह पुरुषं जायमानमेव मृत्युपाशैरभिदधति । तस्य वाचमेवाग्निरभिदधाति । प्राणं वायुः । चक्षुरादित्यः । श्रोत्रं चन्द्रमाः ॥ २ ॥ 5

तदाहुः । स वा उद्गाता यो यजमानस्य प्राणेभ्योऽधि मृत्युपाशान् मुञ्चतीति ॥ ३ ॥

तद्यस्यैवं विद्वान् प्रस्तौति य एवास्य वाचि मृत्युपाशस्तमेवास्योन्मुञ्चति ॥ ४ ॥ 10

अथ यस्यैवं विद्वानुद्गायति य एवास्य प्राणे मृत्युपाशस्तमेवास्योन्मुञ्चति ॥ ५ ॥

अथ यस्यैवं विद्वान् प्रतिहरति य एवास्य चक्षुषि मृत्युपाशः तमेवास्योन्मुञ्चति ॥ ६ ॥

अथ यस्यैवं विद्वान् निधनमुपैति य एवास्य श्रोत्रे मृत्युपाशस्तमेवास्योन्मुञ्चति ॥ ७ ॥ 15

एवं वा एवंविदुद्गाता यजमानस्य प्राणेभ्योऽधि मृत्युपाशान् उन्मुञ्चति ॥ ८ ॥

तदाहुः । स वा उद्गाता यो यजमानस्य प्राणेभ्योऽधि मृत्युपाशानुन्मुच्य अथैनं साङ्गं सतनुं सर्वमृत्योः स्पृणातीति ॥ ९ ॥ 20

इति चतुर्थेऽध्याये सप्तमेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

तद्यस्यैवं विद्वान् हिंकरोति य एवास्य लोमसु मृत्युपाशस्तस्मादेवैनं स्पृणाति ॥ १ ॥ 24

अथ यस्यैवं विद्वान् प्रस्तौति य एवास्य त्वचि मृत्युपाशस्त-स्मादेवैनं स्पृणाति ॥ २ ॥

अथ यस्यैवं विद्वानादिमादत्ते य एवास्य मांसेषु मृत्युपाशस्त-स्मादेवैनं स्पृणाति ॥ ३ ॥

5 अथ यस्यैवं विद्वानुद्गायति य एवास्य स्नावसु मृत्युपाशस्त-स्मादेवैनं स्पृणाति ॥ ४ ॥

अथ यस्यैवं विद्वान् प्रतिहरति य एवास्याङ्गेषु मृत्युपाशस्त-स्मादेवैनं स्पृणाति ॥ ५ ॥

अथ यस्यैवं विद्वानुपद्रवति य एवास्यास्थिषु मृत्युपाशस्त-
10 स्मादेवैनं स्पृणाति ॥ ६ ॥

अथ यस्यैवं विद्वान् निधनमुपैति य एवास्य मज्जासु मृत्युपाशः स तस्मादेवैनं स्पृणाति ॥ ७ ॥

एवं वा एवंविदुद्गाता यजमानस्य प्राणेभ्योऽधि मृत्युपाशान्-न्मुच्य अथैनं साङ्गं सतनुं सर्वमृत्योः स्पृणाति ॥ ८ ॥

15 तदाहुः । स वा उद्गाता यो यजमानस्य प्राणेभ्योऽधि मृत्यु-पाशानुन्मुच्य अथैनं साङ्गं सतनुं सर्वमृत्योः स्पृत्वा स्वर्गे लोके सप्तधा दधातीति ॥ ९ ॥

स वा एष इन्द्रो वैमृध उद्यन् भवति सवितोदितो मित्रः संगव-काल इन्द्रो वैकुण्ठो मध्यंदिने समावर्तमानः शर्व उग्रो देवो लोहितायन्
20 प्रजापतिरेव संवेशेऽस्तमितः ॥ १० ॥

तद्यस्यैवं विद्वान् हिंकरोति य एवास्योद्यतः स्वर्गो लोकः
22 तस्मिन्नेवैनं दधाति ॥ ११ ॥

---

1. L. क्वचित् for त्वचि.
3. L. om. अथ....आदिमादत्ते....स्पृणाति.
18. MyS. उद्यान् for उद्यन्.
19. I. माध्यं for मध्यं.
20. MyLS. संवेशः for संवेशे.

अथ यस्यैवं विद्वान् प्रस्तौति य एवास्योदिते स्वर्गो लोकः तस्मिन्नेवैनं दधाति ।। १२ ।।

अथ यस्यैवं विद्वान् आदिमादत्ते य एवास्य संगवकाले स्वर्गो लोकः तस्मिन्नेवैनं दधाति ।। १३ ।।

अथ यस्यैवं विद्वानुद्गायति य एवास्य मध्यंदिने स्वर्गो लोकः तस्मिन्नेवैनं दधाति ।। १४ ।। 5

अथ यस्यैवं विद्वान् प्रतिहरति य एवास्यापराह्णे स्वर्गो लोकः तस्मिन्नेवैनं दधाति ।। १५ ।।

अथ यस्यैवं विद्वानुपद्रवति य एवास्यास्तंयतः स्वर्गो लोकः तस्मिन्नेवैनं दधाति ।। १६ ।। 10

अथ यस्यैवं विद्वान्निधनमुपैति य एवास्यास्तमिते स्वर्गो लोकः तस्मिन्नेवैनं दधाति ।। १७ ।।

एवं वा एवंविदुद्गाता यजमानस्य प्राणेभ्योऽधि मृत्युपाशान् उन्मुच्याथैनं साङ्गं सतनुं सर्वमृत्योः स्पृत्वा स्वर्गे लोके सप्तधा दधाति ।। १८ ।। 15

इति चतुर्थेऽध्याये सप्तमेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

।। सप्तमोऽनुवाकः समाप्तः ।।

5. MyLS. माध्यं for मध्यं.

14. I. सप्त for सप्तधा.

अष्टमोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

षड्ढ वै देवताः स्वयंभुवः अग्निर्वायुरसावादित्यः प्राणोऽन्नं वाक् ॥ १ ॥

5 ताः श्रैष्ठ्ये व्यवदन्त । अहं श्रेष्ठास्मि । अहं श्रेष्ठास्मि । मां श्रियमुपाध्वमिति ॥ २ ॥

ता अन्योन्यस्यै श्रेष्ठतायै नातिष्ठन्त । ता अब्रुवन् । न वा अन्योन्यस्यै श्रेष्ठतायै तिष्ठामहै । एत संप्रब्रवामहै यथा श्रेष्ठाः स्म इति ॥ ३ ॥

10 ता अग्निमब्रुवन् कथं त्वं श्रेष्ठोऽसीति ॥ ४ ॥

सोऽब्रवीत् । अहं देवानां मुखमस्मि । अहमन्यासां प्रजानाम् । मय्याहुतयो हूयन्ते । अहं देवानामन्नं विकरोमि । अहं मनुष्याणाम् ॥ ५ ॥

स यद[हं न]स्याममुखा एव देवाः स्युरमुखा अन्याः प्रजाः । नाहुतयो हूयेरन् । न देवानामन्नं विक्रियेत न मनुष्याणाम् ॥ ६ ॥

15 तत इदं सर्वं पराभवेत् । ततो न किंचन परिशिष्येतेति ॥ ७ ॥

एवमेति होचुः । नैवेह किंचन परिशिष्येत यत् त्वं न स्या इति ॥ ८ ॥

अथ वायुमब्रुवन् । कथमु त्वं श्रेष्ठोऽसीति ॥ ९ ॥

सोऽब्रवीत् । अहं देवानां प्राणोऽस्मि । अहमन्यासां प्रजानाम् ।

20 यस्मादहमुत्क्रामामि ततः स प्रप्लवते ॥ १० ॥

---

5. MyLSI. श्रैष्ठ्येष्ववदन्त for श्रैष्ठ्ये व्यवदन्त.

7. & 8. I. अन्यान्यस्यै for अन्योन्यस्यै.

8. P. एता for एत.

12. P. मया for मयि.

13. MyLSI. यदस्यां P. यन्न स्यां for यदहं न स्यां See CN.; MyS. मुखाः for अमुखाः.

15. MyLS. शिष्य for °शिष्येत.

स यदहं न स्यां तत इदं सर्वं पराभवेत् । ततो न किंचन परिशिष्येतेति ॥ ११ ॥

एवमेवेति होचुः । नैवेह किंचन परिशिष्येत यत्त्वं न स्या इति ॥ १२ ॥

इति चतुर्थेऽध्याये अष्टमेऽनुवाके प्रथमः खण्डः 5

द्वितीयः खण्डः

अथादित्यमब्रुवन् । कथमु त्वं श्रेष्ठोऽसीति ॥ १ ॥

सोऽब्रवीत् । अहमेवोद्यन्नहर्भवामि । अहमस्तंयन् रात्रिः । मया चक्षुषा कर्माणि क्रियन्ते । स यदहं न स्यां नैवाहः स्यात् । न रात्रिः । न कर्माणि क्रियेरन् ॥ २ ॥ 10

तत इदं सर्वं पराभवेत् । ततो न किंचन परिशिष्येतेति ॥ ३ ॥

एवमेवेति होचुः । नैवेह किंचन परिशिष्येत । यत् त्वं न स्या इति ॥ ४ ॥

अथ प्राणमब्रुवन् । कथमु त्वं श्रेष्ठोऽसीति ॥ ५ ॥

सोऽब्रवीत् प्राणो भूत्वा अग्निर्दीप्यते । प्राणो भूत्वा वायुराका- 15
शमनुभवति । प्राणो भूत्वा आदित्य उदेति । प्राणादन्नम् । प्राणाद्वाक् ॥ ६ ॥

स यदहं न स्यां तत इदं सर्वं पराभवेत् । न किंचन परिशिष्ये-तेति ॥ ७ ॥

एवमेवेति होचुः । नैवेह किंचन परिशिष्येत यत् त्वं न स्या इति ॥ ८ ॥ 20

अथान्नमब्रुवन् । कथमु त्वं श्रेष्ठमसीति ॥ ९ ॥

तदब्रवीन्मयि प्रतिष्ठायाग्निर्दीप्यते । मयि प्रतिष्ठाय वायुराका-
शमनुविभवति । मयि प्रतिष्ठायादित्य उदेति । मदेव प्राणः । 23
मद्वाक् ॥ १० ॥

---

23. My. अनुभवति for अनुविभवति·

स यदहं न स्यां तत इदं सर्वं पराभवेत् । ततो न किंचन परिशिष्येतेति ॥ ११ ॥

एवमेवेति होचुर्नैवेह किंचन परिशिष्येत यत् त्वं न स्या इति ॥ १२ ॥

अथ वाचमब्रुवन् । कथमु त्वं श्रेष्ठासीति ॥ १३ ॥

5 साब्रवीत् मयैवेदं विज्ञायते । मयादः । स यदहं न स्यां नैवेदं विज्ञायेत । नादः ॥ १४ ॥

तत इदं सर्वं पराभवेत् । नैवेह किंचन परिशिष्येतेति ॥ १५ ॥

एवमेवेति होचुर् नैवेह किंचन परिशिष्येत । यत् त्वं न स्या इति ॥ १६ ॥

10 इति चतुर्थेऽध्याये अष्टमेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः

तृतीयः खण्डः

ता अब्रुवन् । एता वै किल सर्वा देवताः । एकैकामेवानु स्मः । स यन्नु नः सर्वासां देवतानामेकाचन न स्यात् तत इदं सर्वं पराभवेत् । ततो न किंचन परिशिष्येत । हन्त साधं समेत्य यच्छ्रेष्ठं तत्सामेति ॥ १ ॥

15 ता एतस्मिन् प्राण ओकारे वाच्यकारे समायन् । तद्यत् समायन् तत् साम्नः सामत्वम् ॥ २ ॥

ता अब्रुवन् यानि नो मर्त्यान्यनपहतपाप्मानि अक्षराणि तान्युद्धृत्यामृतेष्वपहतपाप्मसु शुद्धेष्वक्षरेषु गायत्रं गायामाग्नौ वायावादित्ये प्राणेऽन्ने वाचि । येनापहत्य मृत्युमपहत्य पाप्मानं स्वर्गं लोकमिया-
20 मेति ॥ ३ ॥

---

1. My. om. स यदहं.... विज्ञायते मयादः. (L. 5)
5. S. यन्न स्यां for यदहं न स्यां.
7. I. ततो न for नैवेह; MyLS. शिष्यति for °शिष्येत.
13. L. नः स्यात् for न स्यात्.
14. MyI. यस्मै एतदसामेति for यच्छ्रेष्ठं तत्; P. तपसामेति for तत्सामेति.
15. L. वाच्चकारे for वाच्यकारे.
19. P. तेन for येन.

एत्यग्नेरमृतमपहतपाप्म शुद्धमक्षरम् । ग्निरित्यस्य मर्त्यमनपहतपाप्माक्षरम् ॥ ४ ॥

वेति वायोरमृतमपहतपाप्म शुद्धमक्षरम् । युरित्यस्य मर्त्यमनपहतपाप्माक्षरम् ॥ ५ ॥

ए (ऐ?) त्यादित्यस्यामृतमपहतपाप्म शुद्धमक्षरम् । त्येत्यस्य मर्त्यमनपहतपाप्माक्षरम् ॥ ६ ॥ 5

प्रेति प्राणस्यामृतमपहतपाप्म शुद्धमक्षरम् । णेत्यस्य मर्त्यमनपहतपाप्माक्षरम् ॥ ७ ॥

एत्यन्नस्यामृतमपहतपाप्म शुद्धमक्षरम् । न (न्न?) मित्यस्य मर्त्यमनपहतपाप्माक्षरम् ॥ ८ ॥ 10

वेति वाचोऽमृतमपहतपाप्म शुद्धमक्षरम् । गित्यस्यै मर्त्यमनपहतपाप्माक्षरम् ॥ ९ ॥

ता एतानि मर्त्यान्यनपहतपाप्मान्यक्षराण्युद्धृत्य अमृतेष्वपहतपाप्मसु शुद्धेषु अक्षरेषु गायत्रमागायन् अग्नौ वायावादित्ये प्राणेऽन्ने वाचि । तेनापहत्य मृत्युमपहत्य पाप्मानं स्वर्गं लोकमायन् ॥ १० ॥ 15

अपहत्य मृत्युमपहत्य पाप्मानं स्वर्गं लोकमेति य एवं वेद ॥ ११ ॥

इति चतुर्थेऽध्याये अष्टमेऽनुवाके तृतीयः खण्डः

चतुर्थः खण्डः

ता ब्रह्माब्रुवन् । त्वयि प्रतिष्ठायैतमुद्यच्छामेति । ता ब्रह्माब्रवीत् आस्येन प्राणेन युष्मान् आस्येन प्राणेन मामुपाप्नवाथेति ॥ १ ॥ 20

---

1. S. अर्द्धम् for शुद्धम्.
5. S. om. एत्यादित्यस्य....त्येत्यस्य....°क्षरम् (L. 6).
9. I. अन्नम् for न (न्नम्?) म्.
14. I. अगायन् for आगायन्.
20. MyI. आस्येन्न न, L. आस्येन्नेन, S. आस्येग्ने न for आस्येन; MyL. युष्मा for युष्मान्.

ता एतेन प्राणेन ओकारेण वाच्यकारमभिनिमेष्यन्त्यो हिंकाराद् भकारमोकारेण वाचमनुस्वरन्त्य उभाभ्यां प्राणाभ्यां गायत्रमगायन् । ओवा३च् ओवा३च् ओवा३च् हुम् भा वो वा इति ॥ २ ॥

स यथोभयापदी प्रतितिष्ठति एवमेव स्वर्गे लोके प्रत्यतिष्ठन् ।
5 प्रति स्वर्गे लोके तिष्ठति य एवं वेद ॥ ३ ॥

य उ ह वा एवंविदस्माल्लोकात् प्रैति स प्राण एव भूत्वा वायुमप्येति वायोरध्यभ्राण्यभ्रेभ्योऽधि वृष्टिं वृष्ट्यैवेमं लोकमनुविभवति ॥४॥

ऋषयो ह स सत्रमासां चक्रिरे । ते पुनःपुनर्बह्वीभिः बह्वीभिः प्रतिपद्भिः स्वर्गस्य लोकस्य द्वारं नानु चन बुबुधिरे ॥ ५ ॥

10 त उ श्रमेण तपसा व्रतचर्येण इन्द्रमवरुरुधिरे ॥ ६ ॥

तं होचुः स्वर्गं वै लोकमैप्सिष्म । ते पुनः पुनः बह्वीभिः बह्वीभिः प्रतिपद्भिः स्वर्गस्य लोकस्य द्वारं नानु चनाभुत्स्महि । तथा नोऽनुशाधि यथा स्वर्गस्य लोकस्य द्वारमनुप्रज्ञाय अनार्ताः स्वस्ति संवत्सरस्योदृचं गत्वा स्वर्गं लोकमियामेति ॥ ७ ॥

15 तान् होवाच । को वः स्थविरतम इति । अहमित्यगस्त्यः ॥ ८ ॥

इति चतुर्थेऽध्याये अष्टमेऽनुवाके चतुर्थः खण्डः

पञ्चमः खण्डः

स वा एहीति होवाच । तस्मै वै ते अहं तद् वक्ष्यामि यद्विद्वांसः स्वर्गस्य लोकस्य द्वारमनुप्रज्ञाय अनार्ताः स्वस्ति संवत्सरस्योदृचं गत्वा
20 स्वर्गं लोकमेष्यथेति ॥ १ ॥

---

1. MyLSI. °निमेषन्त्यो for °निमेष्यन्त्यो.
4. MySI. °तिष्ठेत्, L. °तिष्ठत् for °तिष्ठति; S. व्यतिष्ठन् for प्रत्यतिष्ठन्.
6. S. प्राणाः for प्राणः.
7. My. अनुभवति for अनुविभवति.
12. My. °भूस्महि LS. °भूत् स्म हि for °भुत्स्महि.
15. In MyLSPI. अहमित्यगस्त्यः is taken over to the next Khanda.
19. I. after लोकस्य adds: द्वारमवैवं.

तस्मा एतं गायत्रस्योद्गीथमुपनिषदममृतमुवाचाग्नौ वायावादित्ये प्राणेऽन्ने वाचि ॥ २ ॥

ततो वै ते स्वर्गस्य लोकस्य द्वारमनुप्रज्ञाय अनार्ताः स्वस्ति संवत्सरस्योदृचं गत्वा स्वर्गं लोकमायन् ॥ ३ ॥

एवमेवैवं विद्वान् स्वर्गस्य लोकस्य द्वारमनुप्रज्ञाय अनार्तः स्वस्ति संवत्सरस्योदृचं गत्वा स्वर्गं लोकमेति ॥ ४ ॥ 5

इति चतुर्थेऽध्याये अष्टमेऽनुवाके पञ्चमः खण्डः

॥ अष्टमोऽनुवाकः समाप्तः ॥

नवमोऽनुवाकः

प्रथमः खण्डः

एवं वा एतं गायत्रस्योद्गीथमुपनिषदममृतमिन्द्रोऽगस्त्यायोवाच ॥१॥
अगस्त्य इषाय श्यावाश्वये ॥ २ ॥
5 इषः श्यावाश्विः गौषूक्तये ॥ ३ ॥
गौषूक्तिर्ज्वालायनाय ॥ ४ ॥
ज्वालायनः शाट्यायनये ॥ ५ ॥
शाट्यायनी रामाय क्रातुजातेयाय वैयाघ्रपद्याय ॥ ६ ॥
रामः क्रातुजातेयो वैयाघ्रपद्यः शङ्खाय बाभ्रव्याय ॥ ७ ॥
10 इति चतुर्थेऽध्याये नवमेऽनुवाके प्रथमः खण्डः

द्वितीयः खण्डः

शङ्खो बाभ्रव्यो दक्षाय कात्यायनय आत्रेयाय ॥ १ ॥
दक्षः कात्यायनिरात्रेयः कंसाय वारक्याय ॥ २ ॥
कंसो वारक्यः सुयज्ञाय शाण्डिल्याय ॥ ३ ॥
15 सुयज्ञः शाण्डिल्योऽग्निदत्ताय शाण्डिल्याय ॥ ४ ॥
अग्निदत्तः शाण्डिल्यः सुयज्ञाय शाण्डिल्याय ॥ ५ ॥
सुयज्ञः शाण्डिल्यः जयन्ताय वारक्याय ॥ ६ ॥
जयन्तो वारक्यो जनश्रुताय वारक्याय ॥ ७ ॥
जनश्रुतो वारक्यः सुदत्ताय पाराशर्याय ॥ ८ ॥
20 सैषा शाट्यायनी गायत्रस्योपनिषद् एवमुपासितव्या ॥ ९ ॥
इति चतुर्थेऽध्याये नवमेऽनुवाके द्वितीयः खण्डः
॥ नवमोऽनुवाकः समाप्तः ॥
॥ जैमिनीयोपनिषद्ब्राह्मणं समाप्तम् ॥

---

9. MyLSPI. शङ्खाय बाभ्रव्याय is taken over to the next Khanda.
20. MyS. उपासितव्यम् for उपासितव्या.
The केनोपनिषद् which is part of this Brāhmaṇa begins hereafter from the 10th अनुवाक. It contains altogether eleven Khandas in three anuvākas. We have not included this portion in our edition for obvious reason.

CRITICAL NOTES

P. 9. L. 16.

The Mss and the printed editions all read only क्षीरे क्षीरमासिच्यात् which in the context of the two previous sub-clauses, should be in possessive voice. Oertel, in his note, is more concerned about the correctness of the verbal form and appropriateness of the mood used rather than the structural uniformity of the sentences. He says: "The precative āsicyād (ĀSS. ii. 3.5, āsiñcyād) among these optatives is very surprising, and calls perhaps an emendation (āsiñced?)". In the printed Devanāgari edition the readings corrected by Caland are given separately where आसिच्येत is given as the correct reading. Evidently Caland must have corrected क्षीरे also as क्षीरेण but in the correction list this is not found. It is, however, clear that the sentence is corrupt. In this long sentence there are three sub-clauses,— यथाद्भिरापः संसृज्येरन्; यथाग्निनाग्निः संसृज्येत and यथा क्षीरे (ण) क्षीरमासिच्यात् (°च्येत?), all serving as similies to the following main clause. Therefore, this sub-clause also must be in possessive voice. We have, accordingly corrected it as:-यथा क्षीरेण क्षीरमासिच्येत.

P. 10. L. 1.

एतं ह वा एतं न्यङ्गम्. MYLI read this as एतन्यङ्गम् throughout. This passage in paragraphs 2-5, if we look at the commencing sentence in paragraph 1 and 6 immediately preceding and following, should be तं ह वा एतं न्यङ्गम्. The paragraphs 2-5 explain the mysterious significance of the sign or symbol which represents हिंकार and pronounced as हिम्भा or हिंवा. The words एतं न्यङ्गम् might have been written as एतन्न्यङ्गम् with sandhi which was wrongly transcribed later as एतन्यङ्गम्. The phrase तं ह वा एतं न्यङ्गं would be idiomatic and at the same time would conform to the usual style of this Brāhmaṇa not only in this Khanda but throughout. It is rather unusual to have एतं twice, one following the other, in a sentence to refer to the same object.

P. 22. L. 9.

P. यदमृते, L. यदकृते, My. यदन्य ..... The readings in all these MSS are corrupt.

It has been already stated in the previous Khanda that Prajāpati instructed the Gods that they could get into heaven provided they sang Sāmagāna not melodized on a ṛcā, अनृचेन साम्ना. The gods accordingly reached heaven singing the ṛc-less Sāmagāna, i. e., evidently what is known as staubhika-gāna. Since ṛk-padas which formed the body of sāmagāna could find no place in their gānas which are exclusively sung on stobhas, the ṛcās representing the wealth and glory were thrown scattered on the way. The Asuras collected these ṛk-padas and flourished but the gods, though they reached heaven, deprived of श्री became unhappy and miserable. In this Khaṇḍa, the rites, by means of which they regained their wealth from Asuras, as well as retained their possession of heaven, are referred to. The gods by singing the sāmans melodized on ṛcās during the midday and evening savanas drove away the Asuras and regained their glory; by singing ṛc-less gāna during the morning savana they kept their possession of heaven undisturbed.

Therefore, the Brāhmaṇa says, if one sings sāmans based on ṛcās during the middy and evening savanas one will push away his enemy from this world and if one sings ṛc-less sāmans during the morning savana one goes to heaven.—स यत्ते ऋचि गायति तेनास्माल्लोकात् द्विषन्तं भ्रातृव्यं नुदते । अथ यदनृचेन देवतासु (!) गायति तेन स्वर्गं लोकमेति ।

It may be seen that अमृते of P or अकृते of L does not suit in the context and both the veriants are meaningless. The MSMY appears to have preserved the better readings here, but because of lacuna after यदन्य (नृ?) it does not help us. Caland has rightly suggested अनृचे. But the readings should be either अनृचि (साम्नि) or अनृचेन (साम्ना) and देवतासु should be deleted from the sentence. साम्ना गायति is an usual idiom used in the Vedic language. vide साम्नोद्गायति JUBr. IV. 6. 2. 2.

P. 23. L. 20.

कस्मादु नोऽसृष्ठा .... आसिथेति. The readings in Mss are corrupt. We have, therefore, accepted the readings as in P.

P. 28. L. 4.

मध्वालोपम्. This is the reading found in the printed edition and M̄ss which Oertel has translated as a "bite of honey". But मध्वालोपं sounds strange and does not seem to be the usual phrase. The custom was to eat lāja, the fried rice, with honey– a purifying and refreshing food mentioned in the Brāhmaṇas. The simile has been referred to once before in this Brāhmaṇa– स यथा मधुना लाजान् प्रायुयात् एवम् (JUBr. 1.2.110.; also cp. JB— स यथा मधुना लाजान् प्रायुयात् एवम् . . . I. 322 and मध्वासिच्य लाजानावपेत् II. 77.) Therefore, स यथा मध्वा लाजान् अद्यात् would be more appropriate and correct. Further the meaning of मध्वालोपं is doubtful and cannot mean 'a bite of honey'–a strange expression indeed!

P. 29. LL.–6–7.

After रसः प्राणेदत् MyL add स त्रयीविद्यामभ्यपीळयत् (°भ्यविष्टयत् My.) तस्याभिपीळितस्या (°विष्टितस्स्यात् My) तासामभिपीळितानां (विष्टितानां My) रसः प्राणेदत्. The printed editions have removed this portion assuming that it is redundant. But *loka*, the world, does not seem to have been pressed out directly from the eternal *vāk*. The order of emergence,-evolution or creation,—appears to be thus:— *trayīvidyā* came out of *vāk* and out of the trayī-vidyā the worlds. This becomes clear from the next chapter where these entities are again referred to but in the reverse order. There *akṣara* just as *trayī-vidyā* has been referred to twice, once before *vyāhṛti* and once between *loka* and *vāk*. This *akṣara* is nothing but the mystic syllable ॐ which could be the same as the *trayī-vidyā*. We have, therefore, retained the above sentences with necessary corrections and additions.

P. 36. L. 6.

My. यतोऽन्यथा विदुः, L. एतोऽन्यथा विदुः, P. अतोऽन्यथा विदुः.—all these readings are not correct. According to the Brāhmaṇa the sāman called *aniṣedha* is actually *sarvato-dvāra* i. e., having doors on all sides. Yet, says the Brāhmaṇa, some have misunderstood it to be *anyato-dvāra*, i. e., having doors on otherside or opposite side–, अन्यतोद्वारं हैनदेक एवाभ्रङ्गमुपासते । य एतदन्यथा विदुः ।. Therefore, the readings found in My LP are not correct. The next sentence:-अथ य एतदेवं वेद स एवैतत् सर्वतोद्वारमनिषेधं साम वेद makes this expressly

clear. It says that "only he, who knows it thus knows the *aniṣedha* sāman having doors on all sides". Therefore, the sentence should be य एतदन्यथा विदुः.

P. 37. L. 19.

Often the division of chapters in this Brāhmaṇa has been done arbitrarily and some times the sentences are split up between two chapters. This is wrong and unwarranted. We have overlooked this unnatural division throughout. In khaṇḍa one the sentences स यद्ध.... कुरुते । तदेतदृचाभ्यनूच्यते have been included which does not seem to be proper. This Khaṇḍa should rightly end with य एवं वेद ।, a usual and normal conclusion for a paragraph or a chapter in the Brāhmaṇas and Upaniṣads, after discussion of a topic. The ṛcā, यद् द्याव इन्द्र (RV. VIII. 70.5) is in support of the statement expressed in the sentence: स यद्ध... Therefore, it is wrong to remove these sentences from their proper place and context i.e. fıom khaṇḍa two and include them in khaṇḍa one as concluding sentences. तदेतदृचाभ्यनूच्यते means "That is what is said by the verse". It is absurd to separate this introductory sentence from what is being introduced. We have, therefore, overlooked this arbitrary division, and removed these sentences to their right sequence.

P. 41. L. 12.

The meaning of the sentence ता एताः सामान्ये एव सत्यो व्यूढो अन्नाद्याय is obscure. The variants found in P. or L. do not help us any way to understand the sentence. Maybe some of the words are lost in the process of transmission. Unless we get some good Mss, many riddles regarding the obscure and doubtful readings will not be solved.

P. 51. L. 7.

The sentence तदेतदृचाभ्यनूच्यते which introduces the verse रूपं रूपं is found included as the concluding sentence of the second khaṇḍa in MyLP. The natural and right place for this could be only just before the ṛcā and it should not therefore be concealed in the previous chapter. Similarly the second khaṇḍa reaches its

natural conclusion with sentence: स एतदेवं वेद । ज्योतिष्मान्.... भवति ।. We have, therefore, emended the paragraphs accordingly.

P. 53. L. 12.

प्रजापतिर्वविदमग्रे. The Mss and P read प्रजापतिर्वा वेद अग्रे which is wrong. We have therefore emended the readings.

—L. 12.

The passage आभूतिरन्नमस्य तत् । तदञ्चर्धा भवति as found in Mss and in P, is corrupt and unintelligible. Oertal has corrected तदञ्चर्धा as तच्चतुर्धा but in the notes he says "the conjecture is uncertain; perhaps the reading was *pañcadha.*" We have accepted तच्चतुर्धा as conjectured by Oertel for reason that the Brāhmaṇa says subsequently that "from the food Prajāpati created months, half-months, days and nights, mornings"—which comprises the fourfold division of a season.

P. 54. L. 13.

नाम चक्षुरस्य तत् forms the concluding sentence of the second khaṇḍa in printed editions and in Mss. This sentence explains what is nāma, one of the sixteen constituent parts of Prajāpati, into which he divided himself in order to create the universe. But the subsequent sentences,—related to this subject which should form one single paragraph,—are removed to the third khaṇḍa. It is not right to truncate a paragraph by removing the commencing sentence to the preceding khaṇḍa and the remaining sentence which are incomplete by themselves to the following. The beginning sentence or paragraph of a khaṇḍa or chapter should any way be an undivided unit of idea. We have, therefore, taken the sentence नाम चक्षुरस्य तत् to its right place.

P. 60. L. 4.

सम्यक् (सेयमृक्?). Here the Brāhmaṇa says that in the beginning (of the universe) only *sat* and *asat* had existed. After identifying *sat* with Sāman, manas and prāṇa it compares a-sat with ṛk, vāk and apāna. Here the correct

reading should be सा ऋक्. The word सम्यक् must be a corrupt form of सेयमृक्.

P. 62. L. 5.

संभवावहा इति. The verb सं+√भू is normally used in *parasmaipada*. संभवतः, the reading found in MyLI is wrong in as much as it is in third person dual. It ought to be in first person dual to correspond with the subject आवाम्. The reading संभवावहा इति is probably a scribal error for संभवाव हेति.

P. 68. L. 2.

The readings here in the Mss as well as in P are corrupt. The legend narrates the seemingly deceitful behaviour of Kākṣaseni to whom Brahmadatta had gone beseaching for a sip of *Madhuparka*. The *purohita* of Kākṣaseni was seated beside him. But Kākṣaseni drank the exhilarating potion without inviting the *purohita*. The dismayed priest asked Kākṣaseni why he was so uncivil towards him. But Kākṣaseni, instead of giving a straight forward answer asks him a series of questions which ultimately dispels the dismal mode of the priest. The *purohita*, expressly approving of what Kākṣaseni did, नमस्ते भगवो विद्वानपा मधुपर्कम् says.

Now it may be seen that words and even passages might have been omitted after पिबसि इति. This becomes clear when we read the sentence:—अथ हेतरः पप्रच्छ । किंदेवत्यं साम वैयाघ्रपद्येति । यद्देवत्याः स्तुवत इति होवाच । तद्देवत्यमिति—,and observe the style of expression of these sentences. It appears that the word after पिबसि इति and before it and after होवाच are evidently lost in the course of transmission by the scribes. Consequently the sentences remained incomplete and became un-understandable. We have therefore, shown gap in the respective places.

Further साम वैयाघ्रपद्य which is the correct reading, is found only in the Ms I.

P. 81. L. 10.

यशस इति. P has corrected this as यशोऽसीति. This word could be separated from sandhi either as यशसः or as यशसे. If it is यशसः

it could be an adjective (nominal singular),—vide यशसं वीरवत्तमम् (Rv. 1. 1. 3)—, meaning famous. Here the reference is to *Ayāsya Āṇgirasa* who has been elected – वृत, by Sharyāta because he could perform miracles for others with his Sāmagāna, छन्दोभिरेव वाचा. By singing the sāman melodies he established gods in heaven, men in this world, manes in the world of manes and ultimately he succeeded to drive away the Asuras from this world by mere hiṅkāra. He, further, with mere recitation of Sāmans reached Sharyāta, the man, to the heaven,-छन्दोभिरेव वाचा शर्यातं मानवं स्वर्गं लोकं गमयांचकार।. Ayāsya was famous or reputed, यशसः, for all these (miracles), एतस्य सर्वस्य. Therefore, Sharyāta's choice rightly fell on Ayāsya.

If, however, we split the words यशसे इति from sandhi the phrase could mean 'for successful performance of all this.' We, however, prefer यशसः इति.

—L. 19.

P अलंभाव्यम् MyLI असंह्येयम्. The Brāhmaṇa says that the Asuras were thus defeated without a combat and expelled from this world with a mere hiṅkāra,—not even a full Sāmagāna, which normally consists of five or seven bhaktis or parts and hiṁkāra is just one of them. Therefore, the reading should be असंख्येयम् or more correctly असंख्येन. If however, असंख्येयम् could be emended as असंख्येयाः as an adjective of *Asuras* meaning the entire population of Asuras, it would be an equally suitable reading.

P. 82. L. 16.

The Mss. read only प्रेत्येति वाक् भूर्भुवः स्वरिति. But there should be इति after each व्याहृति to show them separately from each other. Further all these Mss have omitted उद्, the last व्याहृति, from the sentence. This is referred to later when explaining each of these syllables, as representing different things. Therefore, it is clear that the sentence should read:—प्रेत्येति वागिति भूर्भुवःसुवरिति उदिति. Again the word स्वर् should correctly be spelt only as सुवर् in the SV.

P. 86. L. 14.

L. आसेध्यति MyI आस्येय्येति P आस्ये धीयते. All these readings are not correct. The sentence आस्ये धीयते । तस्मादयास्यः of P or आसेध्यति । तस्मादयास्यः of L, does not conform to the usual style of the Brāhmaṇas where without the relative pronoun यत् a sub-clause is not connected with the main clause. The grammarians' rule यत्तदोर्नित्यः संबन्धः is liberally followed by the language of the Brāhmaṇas. Therefore, तस्मात् presupposes the existence of यत् in the previous sentence. What we have now in these Mss as also in P is the distorted text. आस्ये धीयते is unintelligible and also out of the context. The Brāhmaṇa has earlier narrated the legend in which it is said that the ṛṣi of the Āngirasa clan, known as Ayāsya, with mere power of his samagāna, had performed miracles including expelling the entire population of Asuras from this world and reaching Sharyata, a man, to heaven. "Since this ṛṣi performs the miracles with his mouth आसा i. e., words of mouth,—he is called Āsya. As he enjoys in the (power of) his mouth (i. e. words) he is indeed called Ayāsya." We have, therefore, reconstructed the text accordingly. The etymology of Ayāsya was given once before earlier where it is said that आस्य is called अयास्य in occult way, परोक्षमाचक्षते.

P. 88. L. 8.

My L. विद्यादेवता, P. विद्याद् [एता] देवता !

P probably assumed that विद्याद् देवता was wrongly written in Mss as विद्यादेवता. But there is no necessity of repeating देवता in this sentence again as the word is found in the immediately previous sentence. In similar circumstances on earlier occasions only the pronoun एताः is used referring to देवताः—vide एता मे देवताः.....करिष्यान्ति । एता अमुष्मिँल्लोके. Therefore, विद्यादेताः is the correct reading where the scribes probably inserted -व- after -दे- and created all this confusion. We have, therefore, amended the readings as विद्यात् । एताः.

P. 89. L. 8.

नानृताम्. The reading accepted by P is अनानृतः and is translated as "not being untruthful". But this epithet could more

appropriately be applied to the speech rather than to a speaker. The qualification of the speaker after य एवं वेद should be विद्वान्, an epithet frequently used by the Brāhmaṇa in such context. Further the word with three negatives looks too cumbersome even for the archaic language of a Brāhmaṇa. The word नानृता– on the other hand, just as नासत्या– is not uncommon and is normally used as an epithet of वाक्. Therefore, we have accepted the reading नानृताम् as an adjective of दैवीं वाचम् which is most appropriate in the context. Further the word एषो misguided Oertel to read नानृतां as अनानृता thinking that एषो is a form evolved by sandhi with अनानृतः. But एषो like एतेनो, अथो &c., is found in the Brāhmaṇas in places, even without an अ to follow e. g., एषो एवापि (3. 15. 5). This is probably formed with उ in this way: एषः उ > एष उ > एषो, a kind of double sandhi.

P. 93. L. 9.

P. निरमते, MyI. निरममीते, L.-निरमिते. P has taken निरमते as a verb and to justify this it has added सः in square brackets before हैतत्. Oertel has translated this altered passage thus: "It is then resting within man". But in fact अन्तर्निरमिते is the correct reading and is a compound word qualifying पुरुषे, meaning internally spent out i. e., utterly exhausted. The passage implies that when the wind does not move a man gets utterly exhausted and sits profusely sweating,—an every-day experience in tropical countries having sultry atmosphere.

Here अमिते is the past participle derived from the root $\sqrt{\overline{\text{am}}}$ to move, to go, with the primary suffix — ta inserted with infix -i- (vide रुष्यमत्वरसंघुषास्वानाम् Pā. 7. 2. 28.). निर+$\sqrt{}$अम् is used in this sense in the Śatapatha Brāhmaṇa as well.

P. 97. L. 1.

इयमेव. The Mss MyLI combine this with the previous paragraph and read both as a single paragraph as परिधानीयमेव स्तोत्रियः. But this should be corrected as परिधानीयेयमेव स्तोत्रियः. Oertel does give इयमेव before स्तोत्रियः, but in square brackets which indicates that the words were added by the editor.

P. 98. L. 1.

In P and MyLI the fourth anuvāka concludes with संप्रोतं स्यात्—and the fifth begins with एवं हैतस्मिन् an unusual and unwarranted conclusion and beginning for any chapter, with sentences split between two anuvākas. According to this unnatural bifurcation, the sub-clause has remained in one chapter and the main clause in another. We have, therefore, retained the whole sentence in the chapter itself. In MyLI there is a direction given to the reciters evidently by the teacher-priest in Tamil after प्रथमेऽनुवाके चतुर्थः. The sentence is *mūccu vīṭṭu grahikka* which literarily means *release the breath and take it in.* This direction is given to the reciters because the sentence begun is not completed and is carried over to the next anuvāka. The chanter stops just a while not longer than what is required for one breathing—before he resumes his recitation. This gap is only to indicate the end of a chapter and beginning of the other. Since the sentence is incomplete the reciter should not take more time lest what is said should be forgotten. *Mūccu viṭṭu grahikka*, thus means breathe and resume. This implies that no other formalities which are usually observed by the reciters when a chapter is concluded and also when a new one is begun, are to be followed. In short there should not be a break.

—L. 11.

After बहिष्पवमानमासाद्य MyLI add *mūccu viṭṭu* and again after कुर्यात् *mūccu grahikka* in Tamil. In these places P has *titra viyi* and *titra gṛhitra* instead. The sentence written in Tamil script means exhale and inhale evidently a direction given by the priests to the reciters. P has taken it as part of the Brāhmaṇa and a quotation without understanding what it meant. The sentence in P is corrupt. It is clear that the priests have realized a gap in the expression after आसाद्य as also after कुर्यात्. It is also evident that a number of words are omitted from this passage. Similarly before वाचा there must have been a verb meaning 'he should wish to speak' as is evident from corresponding sentences दिदृक्षेतैवाक्षिभ्याम् and शुश्रूषेतैव कर्णाभ्याम्, that immediately follow.

Maybe after आसाद्य some ritual formula is referred to or some secret utterances are pronounced which are known only to the priests. The concluding sentence स्वयमिदं मनोयुक्तं– "this is of itself kept in mind"—supports what we presume. We have however left spaces blank and added विवक्षेतैव in square brackets before वाचा. The expression yet remains obscure.

P. 101. L. 19.

The passages from स होवाच....रेतो भूतं सिञ्चति are included in the third khaṇḍa and the fourth begins with तत् प्रथमं म्रियते. We have, however, changed this arbitrary division of khaṇḍas and concluded the third khaṇḍa at अनूतस्थौ where the current topic also concludes. The next sentence with a separate topic is carried over to the following khaṇḍa, instead of splitting the paragraph at wrong sequence and distributing it to two different khaṇḍas. This truncation, whether of a sentence or of a paragraph, regardless of the continuity of idea expressed therein, is illogical and unwarranted.

P. 108. L. 6.

P MyLI स्वर्ग्यं (My स्वर्गं) स्वरगाम्. The word स्वर् is correctly spelt in this sentence as सुवर् while स्वर्गं as सुवर्गं only in the following. *svar*, and *svarga* are the contracted forms which were, strictly speaking, not in vogue in the old Vedic language. It may be seen that the same words are spelt in different ways in the succeeding sentences which clearly establishes the fact that the text was freely meddled with by scribes. We have, therefore accepted सुवः and सुवर्गम् as the standard spellings for these terms in both the places.

P. 110 L. 20.

See CN. above.

P. 116. L. 14.

In the printed editions and Mss. तमाह प्र मा वहेति is included in the first khaṇḍa and the second khaṇḍa begins with किमभीति. We have overlooked this arbitrary break up of the paragraph and brought down the sentence तमाह प्र मा वहेति to its right place i.e., to the beginning of second khaṇḍa.

We have done this in khaṇḍas 2, 3, 4, 5, 6, 7 and 8 since all of these have the same sentence at the end which should naturally go to the following khaṇḍa where it has its due place.

P. 126. L. 1.

The text of the paragraph 3 is corrupt in MYLI as also in printed editions. P. reads: स ह तथैव पल्ययमानः श्मशाने वा वने वावृती-शयानमुपधावयांचकार । तं ह चायमानः प्रजहौ । and MyIL. स ह तथैव पल्ययमानः श्मश्रूणां साधने उपव्रती(°वृति MyI.)शयानमुपधावयांचकार । तं ह जाया (छाया L.) न प्रजहौ ।

The Brāhmaṇa narrates the story of Keshin Dārbhya, the king of Pāñcālas, who was the nephew of Uccaishravas Kaupayeya, the king of Kurus. Bereaved of the death of his loving uncle, Keshin Dārbhya goes a hunting in a forest where he meets his uncle who manifests himself before him. Instructed by his uncle to perform a sacrifice in which the asharīra sāman was to be sung properly, he wandered among the Kurus and Pāñcālas in search of a chanter knowing this sāman and then ultimately in his search ran across a person lying in the *āvṛti* in a crematory. Here the passage is obscure and corrupt. It is not clear whether the person lying in the *shmashāna* was dead or alive and the person who spoke to him was like his uncle, appeared before him in his *sūkṣmasharīra*, subtle body. तं ह छाया न प्रजहौ may mean that though the person was dead and his body was burnt, yet his shadow had not left the body consumed by fire and lying in the form of ashes and covered. And if we accept जाया in place of छाया it may mean that the person practising penance within the enclosure in the *shamshāna*, —a dreadful place for any, much more so for a woman,—yet his faithful wife did not desert him. The tāntriks and the followers of some obscure cults do resort to crematories for meditation and for performance of secret rites with a view to acquire occult power. The word *sādhana*, supports this assumption, which means a place to practise such occult rites. Or it may also mean that though the person was dead and his body was reduced to ashes yet the person was seen lying within the enclosure where the body was set to fire in the *shmashāna*, and his mourning wife sitting

there by him. This obscure person in reply tells his name as Prātṛda Bhalla and agrees to sing the *asharīra sāman* for Keshin Dārbhya in his proposed Dvādashāha sacrifice. Keshin Dārbhya invites him much to the jealousy and envy of the Brahmins of Kuru and Pāñcālā of noble descent—kulya. They questioned his suitability for any work (कस्मा अयमलम्?) much less for a complicated (व्यूढच्छन्दस्) Dvādashāha. The reply from Keshin was अलं न्वै मह्यं....सैवालं.... Here सैवालम् evidently refers to छाया in which case the person dead was yet lying with his sūkṣmasharīra, sebtle body, in the enclosure where his body was set to fire, as it was the place of sādhana. We have therefore preferred छाया to जाया and amended the text as given in our edition. Again the sentences अलं न्वै मह्यं.... are corrupt and the meaning is obscure and doubtful. It is impossible to correct these passages like many others in this work unless some good Mss are unearthed.

P. 140. L. 2.

P reads त्र्यायुषं but in MyL it is त्रियायुषं which we have accepted and which sets the metre correct. The fourth pāda also must read त्रीणि आयूंषि मेऽकृणोः if the metre, which is anuṣṭup should not be defective.

INDEX

Words from compound are separated and listed in their alphabetical sequence along with other words. The hyphen at the end, beginning or at both the ends of a word indicates the position of a word in the compound. Technical terms and proper nouns are not split. Words from quotations in the text and proper names are printed in bold type. References are to page numbers.

अ

आ

इ

ई

उ

ए

ऐ

ओ

औ

क

ख

ग

ज

प

ब

म

य

र

ल

श

ष

स

ह